

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก

นิธิ เอียวศรีวงศ์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 1/001

(กุมภาพันธ์ 2525)

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก

นิธิ เอียวศรีวงศ์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เอกสารทางวิชาการ : หมายเลข 2/011

(กุมภาพันธ์ 2525)

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

คำนำ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 และต่อมาได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิในปี พ.ศ. 2521 โดยมีเป้าหมายหลักในการส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภทในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลและเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในระยะแรกเราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานแปลตำราทางวิชาการ แต่ต่อมาตำราในสาขาวิชาเหล่านี้ได้มีมากขึ้น ในปัจจุบันมูลนิธิฯ จึงกำหนดเป้าหมายหลักในการส่งเสริมให้มีการผลิตตำราและหนังสือประกอบการศึกษาที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเมืองไทย อาเซียนอาเซียนและญี่ปุ่นโดยเฉพาะ

ในปี พ.ศ. 2523 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีนโยบายที่จะผลิตเอกสารทางวิชาการ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งของนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศ โครงการเอกสารวิชาการดังกล่าวนี้ จะประกอบด้วยเอกสารทางวิชาการรวม 2 ชุดคือ

ชุดที่หนึ่ง รวบรวมบทแปลและเรียบเรียงบทความ หรือเอกสารทางวิชาการที่ชาวต่างประเทศเขียนเกี่ยวกับเมืองไทยในแง่มุมต่าง ๆ ในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เอกสารทางวิชาการชุดนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับ จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งมูลนิธิฯ ได้เคยจัดทำมาแล้วในระหว่างปี พ.ศ. 2516 - 2519 ต่างกันแต่เพียงว่า จะมีการรวบรวมบทความในหัวข้อเดียวกันให้เป็นกลุ่มก้อน และนอกจากนี้เอกสารฉบับที่อยู่ในข่ายของการจัดทำเอกสารทางวิชาการชุดนี้มิได้จำกัดเฉพาะภาษาอังกฤษดังที่เคยเป็นมาในอดีต หากแต่จะขยายวงกรอบให้ครอบคลุมผลงานในภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ด้วย

ชุดที่สอง เป็นรายงานผลการวิจัย ทั้งที่เป็นงานวิจัยอิสระงานวิจัยที่ได้รับเงินอุดหนุนจากสถาบันต่าง ๆ รวมตลอดจนถึงงานวิทยานิพนธ์

เจตนารมณ์ของการจัดทำเอกสารทางวิชาการดังกล่าวนี้ มิได้มีเฉพาะแต่การ
เผยแพร่ผลงานทางวิชาการเท่านั้น หากทวยังเป็นการตระเตรียมต้นฉบับสำหรับการจัดหนังสือ
อ่านประกอบการศึกษาลักษณะวิชาต่าง ๆ (Readings) ในภายภาคหน้าอีกด้วย

ท่านที่สนใจเสนอเอกสารทางวิชาการให้มูลนิธิฯ จัดพิมพ์ โปรดติดต่อเจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ
ทางจดหมาย หรือทางโทรศัพท์ เอกสารทางวิชาการเรื่องใดที่ได้รับการพิจารณาจัดพิมพ์ ผู้เขียนจะ
ได้รับเงินสมนาคุณจากมูลนิธิฯ ในอัตราอันสมควร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมฯ สารและมนุษยศาสตร์

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์

บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 7

โทร. 4245768.

คำนำ
(ในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๓)

หนังสือที่ท่านจะอ่านอยู่นี้ เป็นฉบับพิมพ์คำล่อง นั้นหมายความว่า มีข้อบกพร่องในงานต้นนี้ ซึ่งผู้เขียนเองสำนักใดก็อยู่จำนวนมาก และเป็นหนังสือที่เขียนไม่สำเร็จแม้เพียงครึ่งเดียวที่ผู้เขียนตั้งใจไว้ และนี่คือเหตุผลที่อนุญาตให้มูลนิธิโครงการคำร่าฯ จัดพิมพ์เพียงในรูปแบบคำล่องเช่นนี้

แม้ว่าหนังสือนี้เคยพิมพ์มาแล้ว ๒ ครั้ง ก็กระทำในรูปแบบผิดเพื่อประกอบการสอนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวนที่พิมพ์จำกัดเท่ากับนักเรียน รวมแล้วไม่เกิน ๑๐๐ ฉบับ การกระจายของหนังสือจำกัดอยู่เฉพาะนักศึกษา มธ. ที่เรียนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์เท่านั้น การพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการนำหนังสือนี้ออกสู่ตลาดในวงกว้างขึ้นเป็นครั้งแรก ความหวังของผู้เขียนในการนี้มีอยู่สองประการ ประการแรกก็หวังว่าอาจเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาในสถาบันอื่นบ้าง อย่างน้อยประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกเล่มนี้ก็ไม่ใช่เหมือนฉบับภาษาไทยอื่น ๆ ที่มีอยู่ในท้องตลาด ไม่เหมือนทั้งในแง่เนื้อหา วิธีการเขาอุปมา และการอธิบายประเด็นสำคัญ ๆ ประการที่สอง ผู้เขียนหวังว่าการที่หนังสือนี้จะมีเกียรติใ้ผู้อ่านในวงกว้างขึ้น ก็จะทำให้ได้รับการวิจารณ์ที่มีประโยชน์จากผู้อ่านที่தாகหลายชั้น อันจะเป็นกำไรแก่ผู้เขียนซึ่งมีเจตนารมณ์ที่จะปรับปรุงและเขียนงานต้นนี้ให้สำเร็จในอนาคต

การพิมพ์ครั้งนี้เกือบไม่มีการแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดจากครั้งที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ นอกจากการตรวจอักษร และการแก้ศัพท์ในตรงกับที่นิยมใช้กันแพร่หลายกว่า เช่น เปลี่ยนคำว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ ประมุขเป็นบรรพกาล ประณัยเป็นภาววิสัย ฯลฯ เป็นต้น

ในท้ายที่สุด ผู้เขียนขอขอบคุณมูลนิธิโครงการคำร่าฯ ที่ได้เห็นคุณค่าของงานเล็ก ๆ ชิ้นนี้ จนถึงได้ขออนุญาตพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้

นิธิ เอี้ยวศรีวงศ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กันยายน ๒๕๒๔

คำนำ

(ในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๒)

บทที่ ๑ - ๘ ในฉบับนี้เหมือนกับฉบับที่พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ทุกประการ นอกจากการแก้ไขพิมพ์ผิดและตกค้างจำนวนบางที่ให้ชัดเจนขึ้น

คำนำในฉบับพิมพ์ครั้งแรกอาจจะมีข้อความที่ทันสมัยไปบางตอน เพราะสภาพของหลายอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่มีอยู่สองตอนที่ผู้เขียนต้องการจะยกมากล่าวซ้ำเพราะยังไม่ล้าสมัยไปเลย

"การพิมพ์อันแสนเหนื่อยยากนี้ แม้เป็นงานในหน้าที่ของคุณพวงเพชร เทพศิริ แต่ผู้เขียนก็ได้เพิ่มความเหนื่อยยากให้เธอกว่าปกติเป็นอันมาก ผู้เขียนไม่อยู่ในฐานะจะเกี่ยวข้องกับภารกิจสรรเงิน "สมนาคุณ" ใด ๆ แก่คุณพวงเพชรได้ คุณของเธอที่ผู้เขียนซึ่งเป็นอาจารย์เด็ก ๆ คนหนึ่งพึงสมนาได้ก็เป็นเพียงการขอบคุณไว้อย่างจริงใจ ณ ที่นี้เท่านั้น"

"ถ้าแม่หนังสือนี้มีส่วนที่ประการใด ผู้เขียนขออภัยให้นักศึกษาที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน ขอส่วนดีนั้นจงช่วยเสริมสร้างปัญญาของท่านในรูปร่างใจเพื่อเป็นปราการป้องกันท่านจากความทุจริต ความคั่นเขิน ความเขลา ความเห็นแก่ตัว ความไม่ละเอียดรอบคอบ ความคับแคบที่ดวงใจและดวงปัญญา ซึ่งล้วนมีอยู่ภายในมหาวิทยาลัย ปราศจากปราการแห่งปัญญา ท่านจะตกเป็นเหยื่อของสิ่งเหล่านั้น อนาคตของท่านและประเทศนี้ จะดับสิ้นไปพร้อมกัน"

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เมษายน ๒๕๒๑

คำนำ

(ในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๑)

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นอย่างกระตั้นหันที่สุด เพื่อใช้เป็นตำราในการเรียนวิชาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโลกตะวันตกอันเป็นวิชาที่บังคับให้นักศึกษาวิชาเอกประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ต้องเรียน จากประสบการณ์ของผู้เขียนซึ่งเคยสอนวิชานี้ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ พบว่านักศึกษาไม่ค่อยจะเข้าใจคึกัก จึงหวังว่าด้วยหนังสือเล่มนี้จะทำให้นักศึกษาค้นเคยกับเนื้อหาของวิชาเสียก่อนเข้าชั้น และอาจใช้เวลาในชั้นเพื่อการอภิปรายและการอธิบายแง่มุมต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งและกระจ่างขึ้น

ความตั้งใจของผู้เขียนต้องการแบ่งหนังสือเล่มนี้ออกเป็นสองภาค ที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโลกตะวันตกเป็นภาคแรก และปรัชญาของประวัติศาสตร์เป็นภาคที่สอง แต่คงที่เห็นอยู่แล้วว่าความตั้งใจนั้นสัมฤทธิ์ผลไม่ถึงแม้เพียงครึ่งเดียว

ถ้านำเป็นตัวอย่างสำหรับให้นักเขียนแก้ว ผู้เขียนขอใช้ที่ว่างนี้สำหรับชี้ความผิดพลาดทั้งหมดบรรดาที่มีในหนังสือเล่มนี้แก่สามสิ่งด้วยกันคือ สติปัญญาของตนเอง หนึ่ง เวลาดำเนินกระตั้นหันหนึ่ง และอุปสรรคหน้ามือของการทำงานทางวิชาการที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่หนึ่ง

บุคคลเพียงกลุ่มเดียวนอกจากนักเขียนทีมงานของเขาได้ถูกอ้างไว้ในหนังสือเล่มนี้อันพึงได้รับทราบความขอบพระคุณอย่างสูงสุดจากผู้เขียนคือ นักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ ๓๐๓ และผู้ขอเขาฟังอีกจำนวนหนึ่งของภาคคนแห่งปีการศึกษา ๒๕๑๓ บุคคลเหล่านี้ได้เสียสละทรัพย์คนละ ๑๑ บาท เพื่อให้ผู้เขียนซื้อกระดาษ กระดาษอัดสำเนา มาใช้ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกจ่ายกันเอง (บัญชีการใช้เงินพร้อมหลักฐานอยู่ที่ผู้เขียนและยินดีแสดงให้ดูใคร่เสมอ) ปราศจากการเสียสละจากบุคคลเหล่านี้ ผู้เขียนจะไม่มีกำดั่งใจอคตาหัดขับคานอนเขียน รอคิวในการพิมพ์กระดาษไซ คอสูกับสิ่งที่ไม่น่าเป็นอุปสรรค เพื่อให้ใครมาซึ่งหมึกพิมพ์และความสะดวกในการใช้เครื่องอัดสำเนาของคณะมนุษยศาสตร์จนสำเร็จออกมาเป็นรูปเล่มได้ตามความตั้งใจของผู้เสียสละทรัพย์และผู้สอน

การพิมพ์อันแสนเหนื่อยยากนี้ แม้เป็นงานในหน้าที่ของคุณพวงเพชร
เทพศิริ แต่ผู้เขียนก็ได้เพิ่มความเหนื่อยยากให้เธอกว่าปกติเป็นอันมาก ผู้เขียนไม่อยู่
ในฐานะจะเกี่ยวข้องกับ การจัดสรรเงิน "สมณาคุณ" ใด ๆ แก่คุณพวงเพชรใด คุณ
ของเธอที่ผู้เขียนซึ่งเป็นอาจารย์เล็ก ๆ คนหนึ่งจะพึงสมนาได้ก็เป็นเพียงการขอบคุณ
ไว้อย่างจริงใจ ณ ที่นี้เท่านั้น

ถ้าแม่หนังสือนี้มีส่วนที่ประการใด ผู้เขียนขออภัยให้แก่นักศึกษาที่ได้
หนังสือเล่มนี้ทุกท่าน ขอส่วนคั้นนั้นจงช่วยเสริมสร้างปัญญาของท่านให้รุ่งโรจน์เพื่อเป็น
ปราการป้องกันท่านจากความทุจริต ความสิ้นเชิง ความเขลา ความเห็นแก่ตัว ความ
ไม่ละอายบาป ความคับแคบที่ดวงใจและดวงปัญญา ซึ่งล้วนเมื่ออยู่ค้ำคั้นในมหาวิทยาลัย
ปราศจากปราการแห่งปัญญา ท่านจะตกเป็นเหยื่อของสิ่งเหล่านั้น อนาคตของท่านและ
ประเทศนี้จะดับสิ้นไปพร้อมกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก	
บทนำ	1
กำเนิดของวิชาประวัติศาสตร์	3
อารยธรรมกรีกไอโอเนีย	3
เรอตกอตส์ในฐานะบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก	7
ทักษะของชาวกรีกต่อประวัติศาสตร์	11
ซูซิดิดีส (Thucydides ประมาณ 455 - 400 B.C)	16
งานของซูซิดิดีส	17
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของซูซิดิดีส	24
2 การเขียนประวัติศาสตร์สมัยโรมัน	
อารยธรรม खेलเลนนิสติก	28
โพลีเบียส (Polybius ประมาณ 200 - หลัง 118 B.C)	31
หนังสือประวัติศาสตร์ของโพลีเบียส	32
แนวคิดในทางประวัติศาสตร์	34
ลิวี่ Livy หรือ Titus Livius , 59B.C - 17A.D)	39
หลักฐานและวิธีการของลิวี่	40
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของลิวี่	41
แทคซิทัส (Cornelius Tacitus ประมาณ 55-120)	42
ลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์ของกรีก-โรมัน	43
3 การเขียนประวัติศาสตร์ของคริสเตียนในสมัยกลาง	
พระคัมภีร์เก่า	48

บทที่	หน้า
พระคัมภีร์ใหม่	51
เขนตออกัสทีนและ The City of God	54
เววนคร	55
อิทธิพลของศาสนาคริสต์ต่อนการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง	64
ลักษณะสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสต์เตียน	67
อิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสต์เตียนที่มีต่อการเขียน- ประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน	70
4 การเขียนประวัติศาสตร์สมัยเรอเนสซองซ์และสมัยปฏิรูปศาสนา	
สภาวะทางการเมืองและปัญญาของเรอเนสซองซ์	75
การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยเรอเนสซองซ์	77
คุณประโยชน์ของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยเรอเนสซองซ์ที่มีต่อ- การศึกษาประวัติศาสตร์	79
ผลของการปฏิรูปที่มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์	81
5 อิทธิพลของวิทยาศาสตร์และยูคลเอนไลท์เทนเมนท์	
จิออมบาติสตา วิโก (Giambattista Vico : 1668 - 1744)	89
วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวิโก	91
การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยเอนไลท์เทนเมนท์	96
วอลแตร์	103
นักประวัติศาสตร์ฟิโลซอฟสมัยเอนไลท์เทนเมนท์	112
6 ประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอรีซิม์และแบบนักวิชาการ	
ปฏิกิริยาของเอนไลท์เทนเมนท์	116
โจฮัน กอทฟรีต แฮร์เตอร์ (Johanne Gotfried Herder 1744 - 1803)	117

บทที่	หน้า
7 เฮเกิลและมาร์กซ์	
เฮเกิล (Friedrich Hegel : 1770 - 1831)	132
ปรัชญาของประวัติศาสตร์ตามที่นะของเฮเกิล	135
คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx : 1818 - 1883)	142
8 รันเกและเดอ กูลองซ์	
โลโอโปลด์ รันเก (Leopold Ranke : 1795 - 1886)	154
จาคอบ เบิร์คฮาร์ดท์ (Jacob Burckhardt : 1818 - 1897)	162
โรแมนติซิสม์ในฝรั่งเศส	165
ฟูสเทล เดอ กูลองซ์ (Fustel de Coulanges : 1830 - 1889)	169
9 ประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลโพสิทีวิสม์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนววิทยาการ	
แนวคิดเด่นในครึ่งของหลังศตวรรษที่ 19	176
อิทธิพลของแนวคิดต่างๆที่มีต่อประวัติศาสตร์	185
นักประวัติศาสตร์	191
ลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19	200
ข้อดีและข้อบกพร่อง	201
ข้อโจมตีบางประการต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบวิทยาการ และโพสิทีวิสม์	206

ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์ของตะวันตก

บทนำ

ปัญหาที่ให้คำตอบได้แสนยากเย็นแก่นักประวัติศาสตร์ในทุกยุคทุกสมัย แต่ก็เป็นปัญหาอันสำคัญยิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องมีคำตอบให้แก่ตัวเองตลอดมา ก็คือปัญหา เช่น ประวัติศาสตร์คืออะไร วิธีของประวัติศาสตร์มีลักษณะพิเศษกว่าวิธีค้นหาความจริงในทางอื่นหรือไม่ ถ้ามีจะมีลักษณะเช่นไร ประวัติศาสตร์เป็นศิลปะหรือไม่ เป็นทั้งหมดหรือไม่ หรือเป็นเพียงส่วนเดียวหรือไม่เป็นเลย วิธีคิดแบบประวัติศาสตร์คืออะไร วิธีคิดเช่นนี้ใช้ประโยชน์สำหรับค้นหาความจริงในสาขาวิชาอื่นได้หรือไม่ จะสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติได้หรือไม่ ประวัติศาสตร์มีจุดมุ่งหมายอะไร ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้เรียกว่าเป็นปัญหาปรัชญาของประวัติศาสตร์

คำว่าปรัชญาของประวัติศาสตร์นั้น วอลแตร์ (Voltaire 1694-1778) เริ่มใช้เป็นคนแรก แต่ที่หาได้มีความหมายตามที่เข้าใจในปัจจุบันนี้ เป็นแต่เพียงหมายถึง การศึกษาประวัติศาสตร์โดยอาศัยการค้นหาขอมูลอย่างกว้างขวางกว่าในศตวรรษนั้นเท่านั้น เฌนเปกตีเท่านั้น เฮเกิล (Hegel 1770-1831) ซึ่งใช้คำนี้ต่อมา ก็ไม่ได้หมายความว่าเหมือนวอลแตร์หรือความหมายของปัจจุบัน ความหมายของเฮเกิลนั้นกลายเป็นความหมายของวิชาปรัชญา กล่าวคือเหตุผลที่อยู่ลึกเบื้องหลังเหตุการณ์ที่มนุษย์ก่อขึ้นตามที่เฮเกิลมองเห็น เรียกว่าปรัชญาของประวัติศาสตร์

ถึงแม้ว่าเรายังใช้คำปรัชญา แต่ปรัชญาของประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาปรัชญา ในขณะที่เดียวกันปรัชญาของประวัติศาสตร์ก็ต้องอาศัยความเข้าใจสาขาต่าง ๆ ของปรัชญาเป็นพื้นฐานอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะทฤษฎีแห่งความรู้ ปรัชญาสังคม ปรัชญาการเมือง อย่างไรก็ตาม ยังไม่ถึงเวลาที่เราจะพิจารณาถึงเรื่องปรัชญาของประวัติศาสตร์อย่างละเอียดในตอนนี้ เพราะเรายังขาดความรู้ที่จำเป็นอีกหลายประการ ซึ่งจะทำให้การพิจารณายุ่งเหยิงจนเกินกว่าจะเข้าใจได้

ในฐานะนักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ ย่อมเป็นธรรมดาที่เชื่อว่าการจะเข้าใจ
สิ่งใดให้ถ่องแท้ได้นั้น จำเป็นต้องสืบสาวย้อนกลับไปสู่ที่ต้นของสิ่งนั้น แล้วพยายามเข้าใจ
พัฒนาการที่ละชั้นของสิ่งนั้นสืบมาจนถึงขั้นสุดท้ายที่กำลังเป็นอยู่ วิธีการเช่นนี้นับเป็นส่วนหนึ่ง
ของวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ (Historical thinking) ซึ่งศาสตร์ในสาขาอื่นก็นำ
ไปใช้อยู่เหมือนกัน การจะเข้าใจปรัชญาของประวัติศาสตร์ก็ควรได้อาศัยวิธีคิดแบบประวัติ-
ศาสตร์เช่นนี้ การศึกษาประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกจึงจำเป็นสำหรับ
นักศึกษาด้านประวัติศาสตร์ นอกจากจะทำให้รู้เรื่องราวของศาสตร์ที่เราสนใจแล้ว ยังทำให้
มองเห็นคำตอบของปัญหาที่ยกไว้ในตอนแรกอันรวมเรียกว่าปรัชญาของประวัติศาสตร์ได้ต่าง ๆ
และจากการทำงานในด้านประวัติศาสตร์นาน ๆ อาจทำให้เราสามารถสร้างคำตอบที่เป็น
ของเราเองโดยเฉพะขึ้นได้ ทั้งนี้นับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะเรียกตนเองได้ว่าเป็น
"นักประวัติศาสตร์"

การที่เน้นความสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกนั้นมิใช่
เพราะวิชาประวัติศาสตร์ตามความหมายที่เข้าใจในปัจจุบันถือกำเนิดในอารยธรรมตะวันตก
เท่านั้น แต่หากเป็นเพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันได้ตกอยู่ที่อิทธิพลของวิธีการ
และปรัชญาซึ่งเกิดจากนักคิดตะวันตก อีกทั้งจารีตทางประวัติศาสตร์ (Historical
tradition) ที่มีมาในประเทศไทยก็นับเกินกว่าจะใช่เป็นเครื่องมือการศึกษาให้เห็น
กระแสแห่งพัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ได้ การกระทำเช่นนี้มีได้ปฏิเสธ
ความสำคัญของการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์ของโลกตะวันออก โดยเฉพาะของ
อารยธรรมที่มีจารีตทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน เช่น จีน อาหรับ หรือญี่ปุ่น ในทาง
ตรงกันข้าม นักประวัติศาสตร์ทั่วโลกกำลังให้ความสนใจต่อประวัติการเขียนประวัติศาสตร์
ของโลกตะวันออกมากขึ้น อารยธรรมของโลกนั้นตั้งอยู่บนรากฐานแห่งการแลกเปลี่ยนกัน
ซึ่งความเจริญระหว่างตะวันตกและตะวันออก นับแต่โบราณกาล จึงแน่ใจได้ว่าแนวคิดของ
นักประวัติศาสตร์ตะวันออกจะมีคุณค่าแก่วิชาประวัติศาสตร์ของโลกอยู่อย่างไม่มีปัญหา

กำเนิดของวิชาประวัติศาสตร์

อารยธรรมกรีกไอโอเนีย

ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของชนชาติกรีกในการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมมักทำให้เราเห็นกรีกเป็นชาติที่วิเศษกว่ามนุษย์ธรรมดา เพราะนี้ว่ากรีกสามารถสร้างวัฒนธรรมเหล่านี้ขึ้นได้จากความป่าเถื่อนของชนชาติโบราณภายในเวลาพริบตา แท้ที่จริงแล้วอารยธรรมกรีกก็เหมือนอารยธรรมทุกชนิดที่ได้รับเชื้อจากแหล่งอารยธรรมอื่นที่พัฒนามาก่อนเป็นเวลานาน ๆ การขุดค้นทางโบราณคดีที่เกาะครีตและแถบฝั่งเอเชียไมเนอร์ซึ่งกรีกโบราณเรียกว่าไอโอเนียยืนยันให้เห็นอิทธิพลของทั้งอียิปต์และเมโสโปเตเมียที่มีต่อกรีกอย่างลึกซึ้ง

เมื่อพูดถึงอารยธรรมกรีก เรามักนึกถึงเอเชนส์ก่อนอื่นและเพียงอย่างเดียว แดกก่อนหน้าเอเชนส์จะกลายเป็นศูนย์กลางแห่งปัญญาในโลกโบราณนั้น ชนชาติกรีกซึ่งตั้งหลักแหล่งในแถบที่สะดวกแก่การค้าขายคือ ไอโอเนียและซิริสกับตอนใต้ของอิตาลีได้ถึงซึ่งความเจริญทั้งทางวัฒนธรรมและวิชาการมาก่อนหน้าเป็นเวลานาน เป็นเพราะการขยายอำนาจของเปอร์เซียในสมัยพระเจ้าไซรัสมหาราช ที่ทำให้ "นักปราชญ์" จากไอโอเนียพากันหลั่งไหลเข้าไปยังแหลมบัลขาน ประกอบกับนโยบายของแคว้นลัทธิคะซึ่งมีเอเชนส์เป็นนครหลวงในอันที่จะเพิ่มพูนศิววิทยาให้รุ่งเรืองคู่กันกับอำนาจทางการเมืองของนครซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วหลังสงครามเปอร์เซีย จึงทำให้เอเชนส์กลายเป็นศูนย์กลางแห่งปัญญาขึ้นมาได้ เหตุฉะนั้น อิทธิพลของกรีกไอโอเนียที่มีต่อเอเชนส์จึงไม่ได้อำกั้อยู่เฉพาะเทคนิควิชาเท่านั้น หากรวมถึงมีอิทธิพลทางแนวคิดทั้งทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ด้วย

กรีกไอโอเนียควรได้รับชื่อว่าเป็นชาติแรกที่เริ่มการคิดอธิบายสิ่งต่าง ๆ ด้วยหลักของเหตุผล อันเป็นต้นกำเนิดของวิทยาศาสตร์หรือความคิดตามแนววิทยาศาสตร์ กวีนิพนธ์ที่สะท้อนลักษณะอารยธรรมของพวกไอโอเนียได้เป็นอย่างดีคือมหากาพย์ของโฮเมอร์

มหากาพย์นี้ใครกันเป็นที่แน่นอนแฉะว่ามีผู้แต่งจำนวนมาก โดยอาศัยชื่อโฮเมอร์ซึ่งอาจเป็น
 คนจริงหรือนามแฝงก็ได้ ส่วนใหญ่เชื่อกันว่ามหากาพย์นี้เขียนขึ้นในระหว่างศตวรรษที่ ๘
 ถึงที่ ๑ ก่อน ค.ศ. นักมานุษยวิทยาถือว่ามหากาพย์ของโฮเมอร์เป็นบทประพันธ์ของ
 คนในเมืองที่พยายามให้เหตุผลแก่ตำนาน นิทาน และเทพนิยายซึ่งเป็นที่เชื่อถือของชาวบ้าน
 ทั่วไป พระเจ้าในมหากาพย์นี้มีลักษณะเป็นคนมากกว่าเทวดา นอกจากนี้นักปรัชญาของกรีก
 ก่อนหน้าเพลโตจำนวนหนึ่งก็เป็นผู้ที่มักำเนิดและสั่งสอนลัทธิของตนในไอโอเนียมาก่อน เช่น
 อะแนกสิมินิส อะแนกสิแมนเคอร์ ฯลฯ เป็นต้น ปรัชญาของพวกนี้วางอยู่บนรากฐานของ
 การศึกษาสังเกตความจริงที่อยู่รอบตัวพอสมควร และสนใจกับจักรวาลและธรรมชาติของ
 โลกอยู่มาก จึงให้ความสำคัญแก่การศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์

เมื่อกล่าวโดยสรุป อิทธิพลที่สำคัญของแนวคิดที่ไอโอเนียมอบให้แก่เอเธนส์
 ในเวลาต่อมา อันจะมีผลมาถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ก็คือ

๑. การเป็นอิสระจากความพยายามที่จะอธิบายจักรวาลด้วยเทพนิยาย
 ในอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาก่อนหน้ากรีกไอโอเนีย เช่น บาบิโลเนีย อียิปต์ หรือสุเมเรียน
 ไม่เคยแยกศาสนาออกจากความพยายามจะเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ เมื่อมนุษย์
 สงสัยใคร่รู้ถึงสาเหตุของน้ำขึ้นน้ำลง นักบวชซึ่งเป็นผู้มีความรู้ผูกพันอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะ
 อธิบายด้วยนิทานซึ่งเกี่ยวกับเทวดา อันมีเรื่องราวตลกกำเนิดของปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลง
 คนในอารยธรรมเช่นนั้นจึงเคยชินกับวิธีคิดและคำอธิบายที่เป็นเทพนิยาย

๒. การที่นักปรัชญากรีกในรุ่นนี้บางคนเป็นผู้นับถือนถึงเรื่องจักรวาลว่า
 เกิดขึ้นเพราะเงาของโลกบังดวงจันทร์ ย่อมแสดงว่านักปรัชญาพวกนี้ไม่ยอมรับคำอธิบาย
 แบบเก่าที่เป็นเทพนิยาย และในงานเขียนของนักปรัชญาเหล่านี้ยังได้วิพากษ์วิจารณ์คำ
 อธิบายแบบเทพนิยายในเรื่องต่าง ๆ ไว้มาก มรดกสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เอเธนส์ได้รับจาก
 ไอโอเนีย คือความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้

๓. การศึกษาสังเกตเพื่อหาความรู้ ในอารยธรรมก่อนหน้าไม่กี่ไม่คอย
 เชื่อกันว่าการที่มนุษย์จะได้มาซึ่ง "ความรู้" นั้น จำเป็นต้องสังเกต ศึกษาสิ่งที่ตนต้องการ
 จะรู้อย่างละเอียด เทพนิยายที่เกี่ยวกับจันทรคราสก็เป็นความรู้เท่ากันกับความรู้ที่ว่าเรามี
 สีตา (ความรู้ประการแรกได้มาจากการนึกฝันเอา ความรู้ประการที่สองได้จากการพบ
 เห็นมาจำนวนมา) การที่นักปรัชญาอธิบายจันทรคราสเหมือนคำอธิบายของวิทยาศาสตร์
 สมัยใหม่ยอมให้เห็นว่านักปรัชญาได้เฝ้ามองและสังเกตการเคลื่อนไหวของโอคและวงจันทรอย่าง
 ละเอียด นอกจากนี้ยังมีนักปรัชญาบางคนในยุคนี้ที่รูวาควงอาทิตย์อยู่ห่างจากโลกมากกว่า
 ดวงจันทร์ และมีขนาดใหญ่มากกว่าดวงจันทร์เป็นอันมาก (แนวคิดของไอโอเนียดู Bertrand
 Russel A History of Western Philosophy)

ในประมาณศตวรรษที่ ๖ - ๕ ก่อนคริสตกาล นักคิดของไอโอเนียไม่
 เพียงแต่ใช้วิธีการทั้งสามกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเท่านั้น หากเริ่มใช้กับปรัชญาและการ
 ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มากขึ้น จึงเป็นมรดกตกทอดมาถึงเฮรอดอตัสซึ่งได้ชื่อว่า เป็นบิดา
 แห่งวิชาประวัติศาสตร์ด้วย

เฮรอดอตัส (Herodotus) เฮรอดอตัส มีชีวิตอยู่ในระหว่างปี ๔๕๐ หรือ ๔๘๐
 ก่อนคริสตกาลลงมาถึงประมาณปี ๔๐๐ เขาเกิดในเมืองแอมเอเชียไมเนอร์ เหมือน
 นักปรัชญากรีกคนอื่นในยุคเดียวกันอีกมาก เฮรอดอตัส เคยเดินทางอย่างกว้างขวางแต่
 ได้เคยไปถึงที่ใดมาบ้างยังไม่เป็นที่ยุติกันแน่นอน หนังสือของเขาจดาวถึงดินแดนกว้างขวาง
 มาก เกือบจะหมดทุกแห่งอันเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักกรีกสมัยนั้น เช่น อียิปต์ เมโสโปเตเมีย
 ปาเลสไตน์ รัสเซียตอนใต้ ฯลฯ ในตอนปลายชีวิตยังใช้ชีวิตอยู่ในอิทาลีอันเป็นที่ซึ่งเขา
 รวบรวมปรับปรุงงาน "ประวัติศาสตร์" ของเขาขึ้นใหม่หมด

โครงเรื่องของ "ฮิสทอรี" มีง่าย ๆ เขากล่าวไว้เองว่าเขาต้อง-
 การจะเฝ้าถึงการสงครามระหว่างพวกกรีกและเปอร์เซีย โดยเฉพาะจะสืบความเป็นมา

ที่ทำให้สองชาตินี้ทำสงครามกัน เหตุฉะนั้น เมื่อเขาเล่าถึงต้นกำเนิดของเปอร์เซียจึงทำ
 ให้ทองบรรยายถึงเรื่องอื่น ๆ ตั้งแต่สมัยคึกคักวรวของดินแดนต่าง ๆ ในโลกโบราณ
 ทั่วไป เฮอร์คคอตต์ เป็นผู้ที่เชื่อในเรื่อง "ชะตากกรรม" เหมือนชาวกรีกส่วนใหญ่สมัย
 นั้น เพราะฉะนั้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งคลี่คลายไปในหนังสือของเขาจึงเป็นผลมาจากการ
 กระทำของชะตากกรรมที่ไม่มีใครบังคับได้ ควรเข้าใจควยวชะตากกรรมตามที่พวกกรีก
 ไคโอเนียเชื่อหาได้เป็นการกระทำของพระเจ้าไม่ แมแต่พระเจ้าเองก็ยังตกอยู่ใต้อิทธิพล
 ของชะตากกรรมลึกลับให้เป็นไป ถึงแม้พระเจ้าจะมีอำนาจเหนือมนุษย์ แต่ก็ยังต้องตกทุกข
 ไคยาก ถ้าชะตากกรรมกำหนดให้เป็นเช่นนั้น

วิธีการของเฮอร์คคอตต์ ส่วนใหญ่ของหลักฐานที่เฮอร์คคอตต์ใช้ในการเขียน "ประวัติ-
 ศาสตร์" ของเขานั้น เป็นคำบอกเล่าจากผู้อื่น เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่องอภินิหารที่เหลือ
 เชื่ออยู่มาก อย่างไรก็ตาม เฮอร์คคอตต์ ไคแสดงให้เห็นในหลายตอนว่าเรื่องเล่า
 เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่น่าเป็นไปได้ การที่เขาเก็บเอาไว้ในหนังสือของเขาก็อาจเป็นเพราะ
 งานของเขานั้นมีจุดมุ่งหมายสำหรับอ่านในที่ชุมนุมชน เป็นการบันเทิงอย่างหนึ่ง เพื่อทำ
 ให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนาน เขาจึงเก็บเอาเรื่องเล่าเหล่านี้ไว้ควย ในหลายตอน เฮอร์ค-
 คอตต์ไคแสดงความสงสัยหลักฐานที่เขาไคมาและบางครั้งก็สันนิษฐานว่าความจริงน่าจะเป็น
 อยางไร ทั้งนี้ยอมแสดงถึงความคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานของเฮอร์คคอตต์ แต่เมื่อ
 พิจารณางานของเขาโดยส่วนใหญ่แล้ว เฮอร์คคอตต์ไคยังคงถูกโจมตีจากนักประวัติศาสตร์อยู่
 ด้ว่าไคหลักฐานโดยขาดการตรวจสอบและวิจารณ์หลักฐานให้ด้พอ เนื่องจากงานเขียนของ
 เขามีจุดมุ่งหมายสำหรับอ่านให้คนกรีกฟังเป็นการบันเทิงอย่างหนึ่ง เฮอร์คคอตต์จึงถูกโจมตี
 ในอีกข้อหนึ่งว่าเขายกย่องเอเชนส์ในสงครามเปอร์เซียมากจนทำให้ศัตรูและพันธมิตรของ
 เอเชนส์ไคยความสำคัญลงไป

อย่างไรก็ตามการเดินทาง สอบถามข้อเท็จจริงในอดีตของสงครามเปอร์เซียจาก
 บุคคลที่ไคมีส่วนในการสงครามหรือไคพบเห็นสงครามนั้นแม้กับตัวเองอยางกว้างขวางเช่นนี้ก็เป็น

การกระทำครั้งแรกในโลกตะวันตก เฮอร์คคอตส์ไม่ต้องการเก็บเอาเรื่องจริงมาเล่าในเชิงเพนิยายอย่างที่นักแต่งมหากาพย์ของกรีกเคยทำมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เฮอร์คคอตส์เป็นคนแรกในโลกตะวันตกที่มองเห็นความสำคัญของความจริงในอดีตและเห็นคุณค่าของอดีต เขาเรียกคำว่า "ฮิสทอรี" เป็นชื่อหนังสือของเขาอันหมายถึง "การไต่สวน สืบสาวความจริง" ในภาษากรีก และอาจใช้ได้กับการไต่สวนสืบสาวความจริงไม่ว่าในทางวิทยาศาสตร์หรือปรัชญา ชื่อหนังสือของเขาจึงสื่อความมุ่งมั่นในแนวใหม่ที่มีมนุษยสัมพันธ์ใจอดีต และกลายเป็นชื่อวิชาสืบมาจนปัจจุบัน ในแง่ที่เขาเห็นคุณค่าของอดีต เขาได้กล่าวไว้เองว่า "การไต่สวน สืบสาวความจริงในอดีตของข้าพเจ้านี้ ข้าพเจ้าหวังให้เกิดผลขึ้นสองประการคือ เพื่อเก็บความทรงจำที่เกี่ยวกับอดีตโดยการจดบันทึกความสำเร็จทั้งของเราและของชนชาติเอเชียไว้ และประการที่สองก็เพื่อแสดงถึงเหตุที่ทั้งสองชาติเกิดทำสงครามกันขึ้นโดยเฉพาะ"

เฮอร์คคอตส์ในฐานะบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก

ดังที่ได้ทราบกันอยู่แล้วว่า เฮอร์คคอตส์ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาของวิชาประวัติศาสตร์ และอีกหลายวิชา เช่น ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ อันที่จริงออกจะไม่ง่ายนักที่จะแยกงานเขียนของเขาออกจากงานเขียนในรูปเพนิยายหรือคำทำนายบางอย่างที่คนอื่นในสมัยก่อนหรือเมโสโปเตเมียได้เคยเขียนไว้ เพราะฉะนั้น จึงควรพิจารณาเกียรติยศที่เขาได้รับนี้ให้ละเอียดขึ้นสักหน่อย เฮอร์คคอตส์ไม่ใช่คนแรกที่เขียนเรื่องเกี่ยวกับอดีต แต่งานเขียนของเขาแตกต่างจากคนอื่นก่อนหน้าเขาตรงไหน อย่างไร

ก่อนที่จะพิจารณาปัญหานี้ ควรพิจารณา "ลักษณะกว้าง ๆ" ของประวัติศาสตร์เสียก่อนว่าเป็นอย่างไร อาร์.จี. คอลลิงวูด (R.G. Collingwood : The Idea of History) สรุปไว้ว่า งานเขียนที่จะนับเป็นประวัติศาสตร์ใดต้องมีลักษณะใหญ่สี่อย่างนี้คือ

๑. ประวัติศาสตร์ของเป็น "การไต่สวน สืบสาวความจริง" หรือการวิจัย ไต่สวนสืบสาวความจริงประเภทไหน เรายังจะไม่พูดถึงในที่นี้ แต่ตามประเภทประเภทแล้ว ประวัติศาสตร์ขอมักอยู่ในลักษณะของ "ศาสตร์" กล่าวคือเป็นการคิดชนิดที่เราตั้งคำถามแล้วพยายามหาคำตอบ คำถามนั้นเป็นคำถามที่ยังไม่มีคำตอบ หรือมีคำตอบที่ไม่ดีพอ เช่น อะไรคือสาเหตุของโรคมะเร็ง อะไรคือส่วนประกอบทางเคมีของดวงอาทิตย์ หรืออะไรคือต้นเคาของการปกครองแบบรัฐสภา จะเห็นได้ว่าคำถามเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่บน "ความไม่รู้" ทั้งสิ้น แต่ไม่ใช่ความไม่รู้ทั่วไป เป็นความไม่รู้เฉพาะอย่าง และตอบได้ก็โดยอาศัยความรู้หลายอย่างที่ป้อยู่อย่างจำกันั้นเองเป็นแนวทาง ในแง่นี้ประวัติศาสตร์ก็เป็นศาสตร์

๒. สิ่งที่ประวัติศาสตร์ศึกษา "ศาสตร์" แต่ละชนิดย่อมศึกษาหรือให้คำตอบแก่คำถามต่างชนิดกัน ประวัติศาสตร์ไต่สวน สืบสาวอะไร คำตอบกว้าง ๆ ที่จะไม่ก่อให้เกิดข้อโต้แย้งกัน (ซึ่งเราจะพบในภาคที่เรียกว่าปรัชญาของประวัติศาสตร์) ก็คือประวัติศาสตร์ไต่สวน สืบสาวเกี่ยวกับการกระทำในอดีตของมนุษย์ สิ่งที่นักประวัติศาสตร์สนใจของแวดลอมอยู่ที่มนุษย์เสมอ แม้ว่าในบางครั้งนักประวัติศาสตร์อาจศึกษาความเติบโตของสถาบัน แต่ก็เป็นสถาบันที่มนุษย์สร้างขึ้น ทำให้เจริญ หรือทำให้เสื่อมได้โดยมนุษย์

๓. วิธีการของประวัติศาสตร์ ในแง่นี้ศาสตร์แต่ละแขนงก็มีวิธีการของตนเองซึ่งไม่จำเป็นเหมือนกัน เมื่อกล่าวโดยสรุปประวัติศาสตร์อาศัย "การตีความหลักฐาน" เป็นเครื่องมือในการไต่สวนสืบสาวอดีต

๔. "ในท้ายที่สุด การศึกษาประวัติศาสตร์กระทำเพื่ออะไร นี้อาจเป็นคำถามที่ตอบยากกว่าข้ออื่น ... ผู้ที่ตอบคำถามนี้คงคิดถึงสิ่งอื่นนอกจากวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ควย ... แต่เขาพอจะเสนอแนะคำตอบสักประการหนึ่ง และแสดงมतिที่ไม่มีนักประวัติศาสตร์คนใดคัดค้านแม้ว่าคำตอบนี้จะก่อให้เกิดปัญหาที่ยาก ๆ ขึ้นอีกจำนวนมาที่ตาม"

"คำตอบของข้าพเจ้ามีว่าประวัติศาสตร์ยอมกระทำ "เพื่อ" ความรู้เกี่ยวกับตนเองของมนุษยชาติ โดยทั่วไปก็เกิดขึ้นอยู่แล้วว่าการที่คนรู้จักตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญ การรู้จักตนเองไปไหนหมายความว่าแต่เพียงรูวาทันมีข้อแตกต่างจากคนอื่นโดยส่วนตัวอย่างไรเท่านั้น แต่ของรูธรรมชาติของคนในฐานะที่เป็นมนุษย์อีกด้วย การที่ท่านรู้จักตนเองนั้นหมายความว่าประการแรกคือ รูวาทันเป็นคนนั้นคืออะไร ประการที่สองรูวาทันเป็นคนชนิดอย่างที่ท่านเป็นนั่นคืออะไร และประการที่สาม รูวาทันเป็นคนอย่างท่านซึ่งไม่มีคนอื่นเป็นเหมือนนั้นคืออะไร การรู้จักตัวท่านเองจึงหมายความว่ารูวาทันสามารถทำอะไรได้บ้าง และเนื่องจากไม่มีใครรูวาทันจะทำอะไรได้บ้างจนกว่าจะลองทำดู วิธีที่จะรูวาทันจะทำอะไรได้บ้างก็คือรูวาทันทำอะไรไปแล้วบ้าง คุณค่าของประวัติศาสตร์จึงมีว่าประวัติศาสตร์ทยอยสอนให้เรารูวาทันทำอะไรไปแล้ว เหตุฉะนั้น จึงรูวาทันคืออะไร"

ลักษณะงานของเฮรอกคอตส์สะท้อนลักษณะดีอย่างนี้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ๑ และ ๒, ๔

ในประการแรก ชื่อเรื่องของเฮรอกคอตส์ก็ใช้คำว่า "การไต่สวน สืบสาวความจริง" นักประวัติศาสตร์บางคนยกย่องเฮรอกคอตส์ว่าการเลือกชื่อเรื่องเช่นนี้เป็นการปฏิวัติทางวรรณคดีของกรีกเพราะแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นอิสระจากธรรมเนียมการเล่าเรื่องในอดีตด้วยนิทาน นิยายตามแบบเก่า

ลักษณะประการที่สองของประวัติศาสตร์ เฮรอกคอตส์ยังมีชีวิตเจียมใจมากขึ้นจนเกือบจะกล่าวได้ว่า เขาเป็นนักเขียนกรีกแรกที่ไม่เอาใจใส่ต่อเทวคาหรือพระเจ้าหากต้องการเขียนเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ เขากล่าวไว้ในคำนำว่า "การกระทำ (ที่เขากล่าวถึงในหนังสือนี้) ของมนุษย์เหล่านี้จะต้องไม่ถูกอนุชนลืมเสีย"

เฮรอกคอตส์ออกจะมีจุดอ่อนในเรื่องการตีความหลักฐาน เนื่องจากการตีความหลักฐานที่มีประสิทธิภาพของไขการวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานเขามาชวยด้วย เฮรอกคอตส์

มักไม่ค่อยวิจารณ์หลักฐานที่เขาเก็บรวบรวมมาได้ อย่างไรก็ตาม เขาได้แสดงให้เห็นเป็น
ครั้งคราวว่าเขาสำนักใดก็ว่าหลักฐานที่รวบรวมมาได้จำเป็นต้องมีการวิจารณ์เสียก่อนที่จะ
นำไปใช้ นักประวัติศาสตร์กรีกคนต่อจากเขาได้ใช้การวิจารณ์หลักฐานอย่างละเอียด

ในประการสุดท้าย เฮอร์คคอตส์ควรได้รับการยกย่องอย่างสูง เขาไม่ได้
เป็นแค่เพียงผู้บรรยายการกระทำของมนุษย์ในอดีตเท่านั้น เพราะเขาเห็นความมนุษย์นั้นเป็น
"Rational agents" กล่าวคือ การกระทำของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อธิบายได้ด้วย
เหตุผล เพราะฉะนั้น งานเขียนของเขาจึงมุ่งที่จะแสวงหาสาเหตุของการกระทำของ
มนุษย์ด้วย ดังที่เขากล่าวไว้ในหนังสือที่ตัวเองว่า เพื่อจะสืบสาวหาคนเหตุที่ทำให้สองชาติที่
ทำสงครามกันและมีเหตุผลของเขาก็คือ กรีกและเปอร์เซียทำสงครามกันเนื่องจากความ
แตกต่างทางวัฒนธรรมของสองชาติ จริงอยู่ การแสวงหาสาเหตุของเฮอร์คคอตส์ดูออกจะ
สิ้นเชิงเกินไปเมื่อเทียบกับนักประวัติศาสตร์กรีกคนหนึ่งหลังจากเขา แต่เฮอร์คคอตส์เป็นนักเขียน
เกี่ยวกับอดีตคนแรกที่ถามคำว่า "ทำไม" ในประวัติศาสตร์

เนื่องจากอิทธิพลของนักคิดไอโอเนียที่เขาได้รับ คำตอบที่ให้แก่คำถามทำไม
ที่เฮอร์คคอตส์ให้จึงมีลักษณะเป็น "Mechanistic answer" ไม่ใช่ "Teleological
answer" อย่างศาสนา

ลักษณะคำตอบทั้งสองอย่างนี้สำคัญยิ่งต่อความเข้าใจประวัติการเขียนประวัติ-
ศาสตร์ของโลกตะวันตกโดยเฉพาะในสมัยกลาง จึงควรอธิบายไว้ในที่นี้ด้วย ถ้าเราพิจารณา
ดูให้ดีเราจะเห็นได้ว่าคำถามที่ขึ้นต้นด้วยคำว่าทำไมนั้น เราสามารถให้คำตอบได้สองอย่าง
คือ ตอบที่จุดมุ่งหมายของมัน และตอบที่เหตุการณ์ก่อนหน้านั้น เช่นถ้าถามว่าทำไมรถไฟจึง
วิ่ง เราอาจตอบว่าก็เพราะมีคนต้องการเดินทางจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง คำตอบอย่างนี้
ตอบที่จุดมุ่งหมายของรถไฟ หรืออาจตอบว่าเพราะไอน้ำไปคั่นขอสูบซึ่งไปเคลื่อนล้อรถไฟ
อีกที่หนึ่ง คำตอบอย่างที่สองนี้ตอบที่เหตุการณ์ซึ่งเกิดก่อนหน้าที่รถไฟจะเคลื่อนที่หรืออีก

ตัวอย่างหนึ่ง ถ้าถามว่าทำไมคนจึงทำนา เราก็อาจตอบว่าเพราะคนต้องกินข้าวซึ่งเป็นการ
 ตอบอย่างแรก หรืออาจตอบว่าเพราะแต่เดิมนั้นคนคงเก็บข้าวซึ่งขึ้นเองอยู่ตามธรรมชาติ
 มาบริโภค ครั้นต่อมาเกิดพบว่าสามารถนำมาปลูกเองได้ จึงได้เกิดการทำนาและพัฒนา
 การมาตามลำดับ เช่นนี้ก็เป็นคำตอบอย่างที่สอง การตอบอย่างที่สองนี้ไม่ว่าจะตอบคำถาม
 ใดก็ตามตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า ปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุทำให้เกิดอย่างใด
 อย่างหนึ่ง เมื่อเกิดเหตุอย่างนั้นขึ้นก็ต้องมีผลตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหมือนการทำ
 งานของเครื่องจักรกล เมื่อสายพานเคลื่อน ก็จะปั่นลูกดอบให้หมุน เมื่อลูกดอบหมุนก็จะขับ
 ให้เฟืองตัวหนึ่งหมุน เฟืองตัวหนึ่งหมุนก็จะขับเฟืองตัวที่สองหมุนบ้าง ล้วนมีเหตุและมีผลต่อ
 เนื่องกันไป จะด้วยเหตุใดก็ตาม การตอบคำถามแบบเครื่องจักร เช่นนี้มีผลทำให้การศึกษา
 วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าขึ้น และจะเห็นได้ว่าเป็นการตอบคำถามแบบประวัติศาสตร์ด้วย
 เฮอร์คคอตต์สมควรได้รับการยกย่องเป็นบิดาของประวัติศาสตร์นอกจากเหตุผลข้ออื่น ๆ แล้ว
 ก็ยังเนื่องจากเขาเป็นคนแรกที่คิดตอบคำถามตามแบบเครื่องจักร แทนการตอบคำถามวิธีแรก
 ในการบรรยายถึงการกระทำของมนุษย์ในอดีต (เปรียบเทียบกับนักประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง
 ซึ่งจะกล่าวถึงข้างหน้า)

ทัศนะของชาวกรีกต่อประวัติศาสตร์

หัตถ์สมัยเฮอร์คคอตต์อีกเพียงไม่กี่ชั่วอายุคน เอเธนส์ก็หมดอำนาจลงใน
 สงครามเพอพอนนีเซียน ซึ่งเป็นการสงครามระหว่างกลุ่มพันธมิตรของเอเธนส์กับของ
 สпарта แต่เอเธนส์กลับประสบความสำเร็จทางวิชาการและปรัชญา เพราะเป็นสมัย
 ของโสกราตีสสืบมาจนถึงเพลโต แนวคิดทางปรัชญาของนักปรัชญาเอเธนส์ที่มีชื่อเสียงทั้ง
 ก่อนหน้าและรุ่นถัดไป เหล่านี้ทำให้เกิดทัศนะต่อประวัติศาสตร์ขึ้นสองประการที่สำคัญ

ทัศนะแรก เกี่ยวกับทฤษฎีแห่งความรู้ของนักคิดกรีกเรื่องนี้ ซึ่งที่ชาวกรีก
 เห็นว่าเป็น "ความรู้" ที่แท้จริงนี้แทบจะผิดกันหมดครั้งที่ สิ่งใดที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

มนุษย์ก็ไม่อาจรู้ถึงนั้นได้จริง ๆ เป็นคนว่าหน้า เราอาจคิดว่าว่ามีลักษณะเป็นของเหลว ครั้น
เพิ่มความร้อนขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ ครั้นลดความรอนลงจนถึงขีดหนึ่งน้ำก็ดับกลายเป็นของแข็ง
เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงไม่มีทาง "รู้" ว่าน้ำคืออะไรได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรบางอย่างที่นักคิด
กรีกสกุลนี้ถือว่า เป็นความรู้ที่แท้จริง สิ่งนั้นก็คือสิ่งที่ทองอยู่คงที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ตาม
ทัศนะของนักคิดกลุ่มนี้ สิ่งที่อยู่คงที่นั้นมีอยู่เพียงไม่กี่อย่าง และอย่างที่สำคัญยิ่งก็คือแก่ตัวเลข
เพราะตัวเลขย่อมมีค่าที่แน่นอนของมัน และไม่มีวันเปลี่ยนแปลง (ในปัจจุบันนักคำนวณก็จัดให้
ตัวเลข เป็นตัวเลขที่เหมือนกัน และถือตัวเลขสัญลักษณ์เป็นตัวแปรเปลี่ยนแปลง) นอกจากนี้ก็ได้แก่
โครงสร้างในทางเรขาคณิต ซึ่งถือว่างที่เหมือนกับตัวเลข สามเหลี่ยมที่ได้สร้างขึ้นไว้
ย่อมดำรงคงของพื้นที่ ภาของผลบวกของมุม ฯลฯ อยู่อย่างเกาต์ตลอดไป "อาตมัน"
หรือพระเจ้าก็เป็นตัวเลขที่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นพระเจ้าก็เป็นสิ่งที่มนุษย์อาจ "รู้" ได้
กฎในทางตรรกวิทยาถือว่างที่ แต่เหตุผลของมนุษย์ยอมไม่คงที่เปลี่ยนแปลงไปใดเสมอ ฯลฯ
ดังนั้นเป็นต้น จะเห็นได้ชัดเจนาว่าทัศนะเช่นนี้ยอมเป็นอริกับการศึกษาวิชาการถึงสองด้านเป็น
อย่างน้อย ด้านแรกได้แก่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติเพราะสิ่งที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติศึกษายอม
แปรเปลี่ยนแปลงอยู่ได้ (ตามทัศนะของคนโบราณ) ขนาดของดวงจันทร์ที่มนุษย์มองเห็นยังไม่
เท่ากันทุกวัน การจะ "รู้" ดวงจันทร์จริง ๆ จึงทำไม่ได้ อีกด้านหนึ่งก็ถือเป็นอริกับ
วิชาประวัติศาสตร์ เนื่องจากประวัติศาสตร์ยอมเป็นวิชาที่ว่าด้วยความเป็นเปลี่ยนแปลงโดยตรง
เป็นต้นว่าความเป็นเปลี่ยนแปลงของสถาบันการเมืองในศตวรรษหนึ่ง หรือ "พัฒนาการ"
(ความเป็นเปลี่ยนแปลง) ของสังคม ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้นักคิดกรีกสกุลนี้จึงเห็นว่าประวัติศาสตร์
เป็นสิ่งที่มนุษย์ "รู้" ไม่ได้ เนื่องด้วยทัศนะเช่นนี้ นักคิดกรีกจึงแบ่ง "ความรู้" ออกเป็น
สองชนิด ชนิดแรกได้แก่ความรู้แท้ อันเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับสิ่งที่คงที่ ไม่มีเชื้อแห่งความ
เปลี่ยนแปลงอยู่ในตัวเอง ไม่ว่าจะถูกระทำจากพลังภายนอกหรือภายในก็ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง
ได้ (เช่น คณิตศาสตร์หรือหลักตรรกศาสตร์) กับความรู้ที่อย่างที่สองซึ่งกรีกเรียกว่า
"ความเห็น" เท่านั้น ไม่ใช่ความรู้เพียงกึ่งความรู้ อันได้แก่ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์

ทั่วไปทั้งที่เกิดโดยมนุษย์ทำหรือธรรมชาติทำก็ตาม เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงได้ ย่อมเป็น กระบวนการ (มีจุดเริ่มต้นที่ใดที่หนึ่งและเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยไม่หยุดหย่อนจน สลายตัวไป) สิ่งที่มีมนุษย์ใจูเห็นใน "กระบวนการ" ก็ย่อมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ ทั้งหมดเท่านั้น ในกรณีนักคิดที่มีความเห็นรุนแรงถือว่าบรรดา "ความเห็น" ทั้งหมดนั้น เป็นเพียงภพมายาเท่านั้น ไม่มีจริงด้วยซ้ำ ทักษะเช่นนี้ถึงแม้เป็นอริกับวิชาประวัติศาสตร์ แต่ก็ไม่ได้อธิบายความว่าชาวกรีกจะไม่เห็นความสำคัญของวิชาประวัติศาสตร์ ในทางตรง- กันข้าม กลับเห็นคุณค่าของวิชานี้มากเสียจนนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันไม่กล้าอ้างเช่นนั้นได้ ด้วยซ้ำ ทั้งเพดโตและแอริสตอเคลิดก็ได้ให้เกียรติวิชานี้โดยการโจมตีวิชาประวัติศาสตร์ไว้ ในงานของตน (และเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งชาวกรีกได้ทำงานอันยิ่งใหญ่ ไว้ในวิชานี้ไม่น้อยเหมือนกัน) และจะอธิบายถึงเรื่องนี้ข้างหน้า

ทักษะประการที่สองยิ่งแพร่หลายกว่าทักษะแรกเสียอีก จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นรากฐานแห่ง "อารยธรรม" กรีกโดยแท้ นั่นคือความเชื่อ (ที่เรียกความเชื่อ เพราะไม่มีใครสามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงหรือเท็จจนถึงปัจจุบัน) ที่ว่าในสากลจักรวาลนี้ย่อม มี "ระเบียบ" อันหนึ่งเป็น "กฎ" คายตัวอยู่ สิ่งที่เรามองเห็นหรือสัมผัสด้วยญาณวิถี อันใดก็ตามนี้อาจดูยุ่งเหยิง ซับซ้อน ซากกระเป๋ยบหรือกฎเกณฑ์ เช่นความนทองฟ้าก็มีขนาด ไม่เท่ากัน สดแสงไม่เสมอกัน น้ำบางแห่งก็เค็ม บางแห่งก็จืด แต่ว่าแท้ที่จริงแล้ว เบื้องหลังความยุ่งเหยิงซับซ้อนซากกระเป๋ยบแน่นอนนี้ มีกฎเกณฑ์กำหนดค้อยู่อย่างแน่นอนแล้ว กฎเกณฑ์เหล่านี้ย่อมมีระเบียบแบบแผนตายตัว ใช้ได้ในทุกกาลทุกสมัย หน้าที่ของมนุษย์ก็คือ การแสวงหาระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องหลังความยุ่งเหยิงของธรรมชาตินี้ให้ได้ เมื่อรู้ ได้ก็อาจควบคุมธรรมชาติได้ (อาจกล่าวได้ว่ากรีกเป็นอารยธรรมแรกของโลกที่เชื่อใน อำนาจของมนุษย์) ความเชื่อ เช่นนี้ได้ครอบครองโลกของวิทยาศาสตร์สืบมาจนเมื่อไม่นาน มานี้เองจึงเพิ่งมีผู้สงสัยกันขึ้น จะเห็นได้ว่าทักษะเช่นนี้ย่อมส่งเสริมให้คนศึกษาเรียนรู้ ธรรมชาติรอบตัว เพียงวาง "กฎแห่งธรรมชาติ" ซึ่งแน่นอนลงที่ ใช้ได้ในทุกกาลทุกสถานี่

จากทัศนะแรก ถึงแม้ว่าชาวกรีกไม่เชื่อว่าประวัติศาสตร์จะเป็น "ความรู้" ที่แท้จริงได้ แต่ชาวกรีกก็เห็นว่าการรู้ "ความเห็น" หรืออีกนัยหนึ่งคือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้นี้ มีประโยชน์เหมือนกัน เราคงไม่คิดว่าชาวกรีกอาศัยอยู่ในโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ทั้งในทางภูมิประเทศของบ้านเมืองตนเอง ทั้งความเปลี่ยนแปลงทางระบบการปกครองที่ตนเผชิญอยู่ ชาวกรีกได้เห็นการกำเนิดและการสลายตัวของอาณาจักรใหญ่ ๆ เช่น เปอร์เซีย หรือนครรัฐเช่นเอเธนส์ เป็นต้น ชาวกรีกจึงเห็นว่าชีวิตเป็นความเปลี่ยนแปลง (อันที่จริงมีนักปรัชญากรีกสกุลหนึ่งที่ใช้ว่าทุกอย่างอยู่ในสภาพเปลี่ยนแปลงที่เด่นที่สุดคือ ฮีแรกลิตัส Heraclitus พวกที่ไม่เชื่อเช่นนั้นก็มี ถึงขนาดที่เห็นว่าคิดเป็นสิ่งที่มียุ่แม้ในปัจจุบันก็ยังมิใช่ เช่นพาร์เมนิดีส Parmenides ซึ่งสอนว่าคำที่เราใช้ทุกคำย่อมมีความหมายแน่นอน เพราะฉะนั้น นอกจากเสียงที่เราใช้ในภาษาแล้ว สิ่งที่เราหมายถึงย่อมมีอยู่ในขณะที่พูดด้วย ถ้าเราพูดถึงพระนเรศวร ก็ไม่ได้หมายความว่าพระนเรศวร เคยมีอยู่จริงในอดีตเท่านั้น ย่อมมีอยู่เสมอในขณะที่พูดด้วย เราจึงแยกอดีตออกจากปัจจุบันไม่ได้ สิ่งที่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วจึงไม่ใช่เป็นแต่ภาพดวงตา แต่เป็นสิ่งที่มียุ่จริง อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีที่เชื่อในเรื่องความเปลี่ยนแปลงนั้นมีอิทธิพลต่อความคิดของนักคิดชาวกรีกมากกว่า อนึ่ง ควรเข้าใจด้วยว่าปรัชญาของกรีกนั้นมีหลากหลายมากมายจนมีผู้กล่าวว่าเราอาจหาคำพูดสนับสนุนข้อขัดแย้งใด ๆ ได้ทั้งสองฝ่ายจากคำพูดของนักปรัชญาชาวกรีก) และไม่ใช่ว่าความเปลี่ยนแปลงตามธรรมดาเสียด้วย แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงชนิดรุนแรงจากหน้ามือเป็นหลังมือ จากขาวเป็นดำ อยู่เสมอ

เมื่อชาวกรีกเห็นเช่นนี้ ชาวกรีกจึงคิดนิสัยตามตนเองว่าความเปลี่ยนแปลงที่ตัวเห็นอยู่นั้นเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงอะไรที่เกิดก่อนหน้านั้น (คำถามแบบจักรกวด) ในที่สุด ชาวกรีกก็พบว่าความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายย่อมเป็นผลมาจากสภาพ "สุดโต่ง" อีกด้านหนึ่ง เหตุการณ์ของชีวิตมนุษย์คือการแกว่งไกวของลูกตุ้มจากสุดโต่งด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่ง คนที่มั่งคั่งที่สุดก็มักจะยากจนคนแค้นที่สุดในตอนต่อมา คนมีอำนาจสูงสุดก็จะตกกลับสู่ความไร้-

อำนาจวาสนาที่สุด นักประวัติศาสตร์กรีกจึงมักมองประวัติศาสตร์ในรูปแบบนี้เสมอ เฮอร์ออคคอตส์กล่าววว่า "ชะตากรรมยอมยินดีในการทำให้สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนรวนเร"

เนื่องจากความคิดเช่นนี้ ทำให้ชาวกรีกเห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ว่าเป็นการให้บทเรียนแก่มนุษย์ เคือนใหม่มนุษย์ตระหนักในความเปลี่ยนแปลงซึ่งได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต อันเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง เมื่อมนุษย์โง่จุก "จังหวัดชีวิต" เสีย เช่นนี้ก็จะไม่หลงระเหิงในความสุขจนเกินไป หรือเศร้าสลดกับเคราะห์กรรมจนเกินไป แต่ในขณะที่เดียวกัน ชาวกรีกก็ไม่คิดว่า เนื้อหาของประวัติศาสตร์ยอมเป็นสิ่งที่ยอมรับเข้าไม่ถึงไม่ได้ (unintelligible) เพราะเนื้อหาของประวัติศาสตร์คือความเปลี่ยนแปลง

แอริสโตเติล (Aristotle 384 - 322 B.C) จึงกล่าวว่า กวีนิพนธ์ยอมมีลักษณะเป็นศาสตร์ที่แท้จริง ประวัติศาสตร์ เพราะอย่างมากที่ประวัติศาสตร์ทำได้คือการรวบรวมเอาข้อเท็จจริงจำนวนมากไว้ด้วยกันเท่านั้น แต่กวีนิพนธ์มีหน้าที่ดึงเอาหลักเกณฑ์มาใช้ได้ทุกยุคทุกแห่งออกมาจากข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์อีกทีหนึ่ง เหตุฉะนั้น ตามทัศนะของแอริสโตเติล กวีนิพนธ์จึงเป็นแก่นสารที่กลั่นกรองมาจากบทเรียนทางประวัติศาสตร์ จึงมีค่าและเป็นศาสตร์มากกว่าประวัติศาสตร์

ผลที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งของการที่กรีกมีทัศนะต่อประวัติศาสตร์ เช่นนี้คือ ทำให้กรีกเห็นว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น มีไข่อันใดเคย คือรายงานของผู้ที่ได้พบเหตุการณ์มาด้วยตนเองเท่านั้น การเขียนประวัติศาสตร์ใช้วิธีทางประวัติศาสตร์ (historical method) แบบง่าย ๆ นั่นก็คือการเลือกหยิบเอารายงานเหล่านั้นมาเรียงลำดับกันให้เป็นเรื่องเป็นราวเท่านั้น

เมื่อพิจารณาในแง่นี้เราจะเห็นว่าเฮอร์ออคคอตส์นั้น เป็นผู้ที่มีความยิ่งใหญ่อย่างมาก แมวรายงานของเขาไม่ดีเกินนักก็ตาม เนื่องจากเขาเป็นชาวกรีกคนแรกที่เห็นว่าประวัติศาสตร์นั้นเป็นความรู้ที่สามารถชี้ให้เห็นได้เด่นชัด ไม่ได้เป็นแค่เพียงความเห็นหรือภาพ

มายาเท่านั้น จึงมีผู้กล่าวว่า การเขียนหนังสือ "ประวัติศาสตร์" ของเขาเป็นการปฏิบัติทางความคิดของกรีกอย่างหนึ่ง

จากทัศนะประการที่สอง ทำให้ชาวกรีกเชื่อว่าเมื่อมนุษย์สามารถแสวงหา "กฎแห่งธรรมชาติ" ได้ ก็อาจจะหา "กฎแห่งการกระทำของมนุษย์" ได้เหมือนกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแสวงหา "ธรรมชาติของมนุษย์" ("human nature") ว่าเป็นอย่างไร ประวัติศาสตร์จะช่วยบอกให้เราทราบว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร เพราะประวัติศาสตร์เก็บรวบรวมเอาการกระทำของมนุษย์มาไว้เป็นอันมาก เมื่อเรารู้จักธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะทำนายการณอนาคตได้ถูกต้อง เพราะทราบโคที่มนุษย์ยังเป็นมนุษย์อยู่ มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมตอบโต้สถานะแวดล้อมอันเดียวกันในทางเดียวกันเสมอไป ไม่ว่าจะในยุคใด สมัยใด เหมือนกับธรรมชาติของสิ่งแวดลอม นำขอมเกือบที่ ๑๐๐ ช. ไม่ว่าในสมัยอาณาจักรโรมันหรือปัจจุบัน เมื่อกล่าวโดยสรุป ทัศนะเช่นนี้ทำให้กรีกเห็นว่าการศึกษาระวัติศาสตร์ย่อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อการทำนายกาลอนาคต และรู้จักธรรมชาติของมนุษย์ (คหฺษุขิตฺติคฺชิ่ง เป็นตัวอย่างที่ดีของทัศนะและผลของทัศนะนี้ข้างหนา)

ทฤษฎีคดีส (Thucydides ประมาณ 455 - 400 B.C.)

เกิดในครอบครัวที่มั่งคั่งของนครเอเธนส์ และคงเป็นญาติกับนายพลและรัฐบุรุษที่ชื่อซิมอน ควย เมื่อเขาอายุได้ประมาณ ๒๔ ปี คือในปี ๔๓๑ ก่อน ค.ศ. เกิดสงครามระหว่างกวมพันธ์มิตร เอเธนส์และสปาร์ตาหรือที่เรียกว่าสงครามเพดอพอนนีเซียนขึ้น เขาก็ได้เข้าไปมีส่วนในการสงครามนี้มาแต่ต้น ในปี ๔๒๔ เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายพล และได้รับมอบให้ยกทัพเรือไปยึดเมืองอันเป็นจุดยุทธศาสตร์แห่งหนึ่ง ปรากฏว่ากองทัพเขาไปจำเกินไป เนื่องจากเมืองนั้นถูกพวกสปาร์ต่ายึดไปได้เสียก่อน เขาจึงถูกเนรเทศจากเอเธนส์ไปเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี เมื่อกลับมาอยู่เอเธนส์ใหม่ได้เพียง ๔ ปี

ก็สิ้นชีวิต จะเห็นได้ว่าเขาเป็นผู้มีชีวิตอยู่ภายหลังจากเฮรอกคอตส์ประมาณเพียงชั่วครู่เดียว ในฐานะที่เป็นพลเมืองเสรีของเฮเซนส์เขาได้รับสิทธิทุกอย่างที่ระบอบประชาธิปไตยของเฮเซนส์จะมอบให้แก่พลเมืองของตน และในฐานะที่เป็นคนในตระกูลมั่งมี เขาจึงได้รับการศึกษาอย่างดีดังจะเห็นได้จากภาษาของเขาและความรอบรู้ของเขาที่แสดงในผลงาน เขาได้อ่านงานของเฮรอกคอตส์มาแต่เป็นแน่ ในแง่หนึ่งหนังสือที่เขาเขียนขึ้นก็เพื่อคัดค้านวิธีการของเฮรอกคอตส์บางอย่างด้วย

หนังสือที่เขาเขียนขึ้นนี้ เขียนตอนใดในช่วงโคของชีวิตเขา และรวบรวมเรียบเรียงใหม่เมื่อใดยังไม่มีความเห็นเป็นยุติกันในขณะนี้ เราเห็นว่าเขาคงใจจะเขียนประวัติศาสตร์ของเขาจนถึงปี ๔๐๔ แต่เหตุการณ์ในหนังสือกลับยุติไปเฉย ๆ เมื่อถึงปี ๔๑๑ (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของผู้เขียนและหนังสือเล่มนี้ใน (Oxford Classical Dictionary)

งานของซูซีกิดิส

ซูซีกิดิสเขียนหนังสือสงครามเพลอปอนนีเซียน (The Peloponnesian War) ไม่แต่เพียงเขามีชีวิตอยู่ในสมัยที่เกิดเหตุการณ์นี้หรือมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นี้ เท่านั้นที่ทำให้เขาเขียนเกี่ยวกับสงครามคราวนี้ แต่เขาเห็นว่าสงครามคราวนี้มีผลทั่วพิภพกับโลกของกรีกทั้งหมด และเปลี่ยนแปลงโลกที่กรีกเคยรู้จักอย่างลึกซึ้ง เขากล่าวไว้ในหนังสือตอนหนึ่งว่า "สงครามที่ใหญ่กว่าคราวนี้ในอดีตคือสงครามเปอร์เซีย แต่สงครามเปอร์เซียก็เสร็จสิ้นลงอย่างรวดเร็วจากผลของการรบทางทะเลสองครั้งและการรบทางบกอีกสองครั้ง ในทางตรงกันข้าม สงครามเพลอปอนนีเซียนนั้นไม่แต่เพียงกระทำกันยืดเยื้อเป็นเวลายาวนานเท่านั้น แต่ตลอดเวลาแห่งการสงครามได้นำเอาความทุกข์ยากอย่างไม่มีสิ่งใดเปรียบได้ มาสู่ชาวกรีก ไม่เคยมีครั้งใดที่นครมาคนครเท่านี้จะถูกยึดและทำลายลงย่อยยับ ไม่ว่าโดยกองทัพของต่างชาติหรือของชาวกรีกเองก็ตาม" ไม่เคยมีผู้บุกรุกประเทศมาจนถึงเพียงนี้

ไม่เคยมีการสูญเสียชีวิตใหญ่หลวงเท่านี้ ทั้งในการรบในสงคราม และระหว่างการปฏิบัติ
ภายในนครรัฐ...."

ซูซิคคิสไม่แค่เพียงต้องการสืบหาต้นเหตุของสงครามเพลดอปนีเขียนเหมือน
เฮรอกคอตส์เท่านั้น แต่เขาต้องการกล่าวถึงสาเหตุของการกระทำของบุคคล กลุ่มชน
นครรัฐ กองทัพ ฯลฯ ทุกอย่างที่เกิดในสงครามครั้งนี้ ซูซิคคิสเป็นผู้เข้าใจถึงความ
ซับซ้อนแห่งปัญหา เขาไม่สรุปคำตอบลงง่าย ๆ อย่างเฮรอกคอตส์ ถึงแม้เขาเป็นผู้มี
ความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อระบอบการปกครองของเฮเซนส์ (ที่กรีกเรียกว่าประชา-
ธิปไตย) เขาก็ไม่สรุปง่าย ๆ ว่าทรายโคที่เฮเซนส์ยังมีการปกครองเช่นนั้น เฮเซนส์
จะทองชนะสปราทาอยู่ตลอดไป ซูซิคคิสมองเห็นว่าประชาชนจะยืนหยัดทำสงครามได้เป็น
เวลานานควยความเสียสละอยู่ใด ถ้าไม่ใช่ด้วยการฝึกปรือแต่เด็กแต่น้อยให้ทุกคนเป็น
ทาสของรัฐอย่างสปราทาแล้ว ก็จำเป็นต้องมีผู้นำที่มองเห็นคุณค่าของระบอบการปกครอง
ที่ให้เสรีภาพและผู้นำที่มีความสามารถอย่างแท้จริง ส่วนหนึ่งแห่งความสำเร็จของเฮเซนส์
ในการสงครามตอนแรก ซูซิคคิสพยายามชี้ให้เห็นว่าเพอริคลีส (Pericles 490-429
B.C.) มีส่วนอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าขอความที่วาทควยเพอริคลีส
ในหนังสือของเขาเป็นความพยายามครั้งแรกของมนุษยในการศึกษาบทบาทของผู้นำที่มีคอ
ชุมชน นับว่ากระทำขึ้นก่อนหน้านักสังคมวิทยาและนักรัฐศาสตร์ ในปัจจุบันนี้เกือบสองพัน-
ห้าร้อยปี (เทียบปรัชญาการปกครองของเพลโตซึ่งเกิดหลังซูซิคคิสประมาณ ๒ ชั่วโมงคน
ในหนังสือออกมรัฐ ที่ให้มีการปกครองของปัญญาชน) ซูซิคคิสเป็นผู้สำนักเสมอถึงความ
ซับซ้อนในปัญหาทางประวัติศาสตร์ และในชีวิตมนุษย์ บุคคลในประวัติศาสตร์ของเขาบางคน
เป็นนายพลที่นำทหารพันถือ มีความสามารถ รักชาติ ฯลฯ แต่กลับต้องเสียชีวิตเสีย
เกียรติยศในบั้นปลายแห่งชีวิต ซูซิคคิสจึงเป็นบุคคลแรกที่ยอมรับว่าในชีวิตจริงคนก็อาจไม่
จำเป็นต้องได้รับสิ่งอันควรเสมอไป

ซูซึคิซึมีความเชื่อว่า การศึกษาเหตุการณ์อันสำคัญยิ่งก็องสงครามคราวนี้ไม่
 เป็นแต่เพียงทำให้เรารู้อะไรอีกสักชิ้นเท่านั้น ยังเป็นช่องทางให้ได้ศึกษา "ธรรมชาติของ
 มนุษย์" อีกด้วย และขอมจะเป็นประโยชน์สมควรตลอดไป ด้วยเหตุนี้ งานของเขา
 จึงต้องกดดันกรองหัดฐานเพื่อรายงานแต่สิ่งที่เป็นจริงในการกระทำของมนุษย์เท่านั้น เขา
 กล่าวว่า "อาจเป็นไปได้ว่าประวัติศาสตร์ของข้าพเจ้าอาจจะอ่านไม่สบายนัก เพราะไม่
 มีเรื่องผาดโผนชวนสนุกอยู่ในเนื้อหา อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็ถือว่าพอใจแล้วเพียงแต่ถา
 ดอยคำของข้าพเจ้าเหล่านี้ใครเห็นกันว่ามีประโยชน์ในหมู่มนุษย์ที่องการเข้าใจเหตุการณ์ซึ่งใด
 เกือบเข้าไปในเขตที่ค่อนข้างแจ่มชัด และซึ่งจะเกิดขึ้นอีกในเวลาใดเวลาหนึ่งในลักษณะคล้าย ๆ กัน
 (เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ย่อมเป็นอย่างที่เป็นอยู่นี้) งานของข้าพเจ้ามิได้เขียนขึ้นเพื่อ
 คลอดยตามรสนิยมของผู้อ่านในปัจจุบัน แต่ทำขึ้นเพื่อให้คงอยู่ตลอดไป" เนื่องจากความเชื่อ
 ของเขาที่จะค้นหา "ธรรมชาติของมนุษย์นี้เอง" เขาจึงถูกคัดค้านดุจ โจมที่ว่า เขาเห็น
 กฎเกณฑ์ของ "ธรรมชาติของมนุษย์" มีความสำคัญกว่าการสืบค้นการกระทำของมนุษย์ใน
 อดีตอันเป็นข้อโจมตีที่ไม่คลอบยุติธรรม โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงการตรวจสอบข้อเท็จจริง
 ของหลักฐานที่ซูซึคิซึใช้สำหรับการเขียนประวัติศาสตร์ครั้งนี้

ข้อที่นายภยงที่สุดของซูซึคิซึนั้นอยู่ที่ว่า แม้เขาจะซบเซาและเหินห่าง
 กับระบอบการปกครองของเอเชนส์สักเพียงใด เขาก็ไม่ปล่อยให้เกิดอคติในการเลือกหา
 และรายงานข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ ความมีอุมกษา (Objectivity) อันเป็น
 การศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์นี้ยังเป็นข้อดีเกินยิ่งของซูซึคิซึ เขาได้ชี้ให้เห็นถึงความ
 ลอนแฉของเอเชนส์ซึ่งแฝงอยู่ในความดีเลิศของระบอบการปกครองที่เขาชื่นชอบ เขาชี้ให้
 เห็นว่าระบอบการปกครองของเอเชนส์นั้น ถึงแม้ว่าเป็นประชาธิปไตย แต่ก็มีลักษณะเป็น
 จักรวรรดินิยมด้วย ครั้งหนึ่งเมื่อเอเชนส์ยังเป็นผู้นำในการต่อต้านการคุกคามของเปอร์เซีย
 เอเชนส์ได้รับการอุดหนุนจากรัฐอันควยเร็วและทรัพย์เพื่อช่วยสร้างกองทัพเรือที่แข็ง
 แกรงสำหรับพิทักษ์คุ้มครองวิถีชีวิตอันได้เลิศลวงของเอเชนส์ด้วยกัน จึงนับว่าเอเชนส์ "บรรณาการ"

ของเอเซนส์เป็นการกระทำที่ยุติธรรมและสง่างาม แต่ครั้งเมื่อเหตุการณ์ผ่านไปเป็นเวลานาน สถานการณ์กลับทำให้การกระทำของเอเซนส์ในการเรียกบรรณาการจากนครรัฐอื่นเป็นการหน้าไหว้หลังหลอกเพราะในขณะที่ชาวเอเซนส์และผู้นำเอเซนส์สนทนากับเสรีภาพแก่เอเซนส์เองกลับทรยศเสรีภาพของนครรัฐอื่น ในบางกรังยังใช้วิธีที่ค่อนข้างโหดร้ายป่าเถื่อนเพื่อค้ำรงอำนาจนั้นไว้ควยในระหว่างสงคราม อย่างไรก็ตาม ความศรัทธาของฐฐีคิสิที่มีต่อเอเซนส์ของเพอริคิลีสก็ไม่เคยสั่นคลอน (และความศรัทธาที่จะรายงานแต่ความจริงก็มั่นคงควย) แม้เขารู้ว่าเขากำลังอยู่ในฝ่ายของผู้ปราชัย แต่เขาก็มั่นใจว่าอุดมคติของเอเซนส์นั้นมีความพอที่จะเสียสละอะไรก็ได้ให้แก่อุดมคตินั้น ควยเหตุนี้เมื่อนักเขียนบางคนกล่าววว่าส่วนหนึ่งของฐฐีคิสิออกจะตายคานเครงขมิ้นชาคความฐฐีคิสิ (เช่นคอคอดิงวูก) จึงถูกนักเขียนภาษกรีกคัดคาน ในทางตรงกันข้ามกล่าวกันว่าส่วนภาษาของฐฐีคิสิมีพลังและเต็มไปควยความรู้ที่รุนแรง แต่เขาไม่เคยจะทิ้งความกระซิบและความเป็นจริงโดยศาสตราจารย์เวค-เกรย์ (Wade-Grey) นักเรียนกรีกที่มีชื่อกล่าวถึงภาษาของฐฐีคิสิว่า "ความกระซิบของส่วนฐฐีคิสิคือความกระซิบของภาษกรีก หมายถึงการรวมทั้งอารมณ์และความกระจางไวควยกัน"

เพื่อให้เห็นถึงลักษณะส่วน และความไพเราะในรสนาษาของฐฐีคิสิ จะขอแปลข้อความที่ได้อธิบายที่ส่วนจากหนังสือเล่มนี้ ก็คือวาทะของเพอริคิลีสที่กล่าวในพิธีศพของทหารเอเซนส์ที่เสียชีวิตในการรบ

"คุณเหมือนเชือกกันอยู่ว่า การกล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าศพก่อนทำพิธีเป็นการให้เกียรติแก่ทหารหาญเหล่านี้ ชาวเราไม่เห็นควย คนเหล่านี้ได้แสดงวีรกรรมในการรบ และชาวเราก็ถือว่าเป็นการเพียงพอแล้วที่เขาได้ประกาศเกียรติยศอันรุ่งโรจน์ของตนควยการกระทำ.... คำสรรเสริญเยินยอของคนนั้นพอทนฟังได้ถึงระดับหนึ่งเท่านั้น คือระดับที่เราเชื่อว่าเรามีความสามารถจะทำตามที่เราได้ยินนั้นได้สักอย่างสองอย่าง แต่ถ้าเกินระดับนี้ไป คนฟังจะกลับอิจฉาริษยาผู้ที่ได้รับคำสรรเสริญนั้นเสีย ..."

"... ระบอบการปกครองของเรานั้นเรียกว่าประชาธิปไตย เพราะอำนาจ
 อธิปไตยหาได้อยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย หากอยู่ในมือของประชาชนทั้งหมด เมื่อถึงปัญหาที่
 จะระงับกรณีพิพาทส่วนตัวกัน ทุกคนก็ยอมเอาเสียกันตามกฎหมาย เมื่อถึงปัญหาที่จะตั้ง
 แต่งใครให้อยู่เหนืออีกคนหนึ่งเพื่อเขามารับผิดชอบต่อสังคม สิ่งที่สำคัญในการหมายเดีอกก็
 ไม่ใช่การเป็นสมาชิกแห่งชนชั้นใดเป็นพิเศษ แต่อยู่ที่ความสามารถอันแท้จริงที่บุคคลผู้นั้นมี
 อยู่ เรามีอิสระภาพและมีสิทธิธรรมแก่นันในชีวิตส่วนตัวของพ่อเมือง แต่ในกรณีนี้
 เกี่ยวกับส่วนรวมเรายอมต้องยึดถือกฎหมายเป็นหลัก ทั้งนี้เป็นเพราะกฎหมายยอมเป็นที่
 เคารพเชื่อฟังของเรา"

"... นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างกันอย่างมากระหว่างเราและศัตรูของเรา
 ในทัศนคติที่มีต่อความมั่นคงปลอดภัยในด้านการทหาร นี่เป็นตัวอย่างบางประการ เราเปิด
 เบื้องขอบฟ้าแก่โลก และเราไม่เคยขับไล่ส่งคนต่างดาวออกจากเมืองเป็นระยะ ๆ เพื่อ
 ป้องกันมิให้คนใดเห็นหรือสัมผัสความลับของเรา อันอาจจะเป็นประโยชน์แก่การทหารของ
 ศัตรู ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเราไม่ได้วางใจไว้กับอาวุธลับ แต่เราวางใจไว้กับความกล้าหาญ
 และความภักดีของพ่อเมืองของเรา นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างกันในระบบการศึกษานับตั้งแต่
 เด็ก พวกสปาร์ตาค่าจะต้องฝึกความกล้าหาญอย่างหนัก แต่เราใช้ชีวิตของเราไปโดยไม่ตอง
 มีข้อบังคับกักขังเหล่านี้ และแม้กระนั้นเราก็พร้อมจะเผชิญภัยอันตรายได้เท่ากับพวกสปาร์ตา...
 ชาวเราให้ความกล้าเผชิญภัยโดยใจสมัคร ควบใจไปดอดโปรง แทนที่ตองฝึกหรือความ
 กลัวของพวกของหนัก ควบความกล้าหาญตามธรรมชาติ ไม่ใช่ความกล้าหาญที่รัฐยึดเยียดให้
 ยอมรับกันไว้ร่วมกัน..."

"... ความรักในสิ่งสวยงามของเราก็ไม่ทำให้เราฟุ้งเฟ้อ ความรักในสิ่ง
 ที่ประณีตวิจิตรของเราก็ไม่ทำให้เราอ่อนแอ เราถือว่าทรัพย์สินและการเป็นสิ่งที่เราตอง
 ใฝ่ฝันบางประการแห่งสังคมธรรมดา ไม่ใช่สิ่งที่ใฝ่ฝันที่แท้จริง สิ่งเหล่านั้นมาจากที่อื่น"

ก็ไม่ควรที่ใครจะอับอายในการยอมรับฐานะของคน สิ่งที่น่าอายจริง ๆ ก็อยู่ที่ตรงที่ไม่กระทำ
การใด ๆ ให้เป็นขึ้นเป็นอันเพื่อหลบเลี่ยงจากความจน..."

"ในทำนองเดียวกัน ทางด้านความรู้สึกก็ต่อกันระหว่างเรากับคนพวกอื่น
ส่วนใหญ่ก็ต่างกันมาก เราแสวงหาเพื่อนด้วยการทำดีแก่คนอื่น ไม่ใช่คอยรับการทำดีจาก
คนอื่น การนี้ยอมทำให้มิตรภาพของเราเป็นที่น่าไว้วางใจขึ้น เนื่องจากเราต้องการรักษา
ความรู้สึกศรัทธาของผู้ที่เป็นหนี้บุญคุณเราไว้ด้วยการทำดีต่อเขาให้ยิ่งขึ้นไปอีก... เมื่อประมวล
คุณสมบัติทุกอย่าง เขาด้วยกันแล้ว ข้าพเจ้าใคร่ประกาศว่าเมืองของเราเป็นการศึกษาของ
กรีกทั้งหมด... ในกรณีของเอเชนส์และเจพาะของเอเชนส์เท่านั้น ที่ศัตรูผู้รุกรานทุกคน
ไม่ควรอับอายที่ต้องพ่ายแพ้... บุคคลสมัยในอนาคตจะประหลาดใจในความสำเร็จของเรา
เหมือนอย่างสมัยปัจจุบันใคร่ประหลาดใจอยู่แล้ว..."

"นี่คือเมืองที่คนเหล่านี้ซึ่งไม่อาจหนีให้เอเชนส์ต้องพ่ายแพ้ได้ ได้ทำการรบ
อย่างองอาจและได้เสียชีวิตลงอย่างองอาจ..."

"... สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการยิ่งก็คือท่านควรจ้องมองความยิ่งใหญ่ของเอเชนส์
ตามที่มันเป็นจริงทุกวัน แล้วท่านจะหลงรักเอเชนส์ เมื่อท่านสำนึกในความยิ่งใหญ่ของนครนี้
จงคิดต่อไปเถิดว่า สิ่งที่ทำให้เอเชนส์ยิ่งใหญ่คือคนที่รักการผจญภัย คนที่รู้จักหน้าที่ของตน
คนที่ละเอียดใจที่จะมีชีวิตอยู่ต่ำกว่ามาตรฐานอันหนึ่ง... บุคคลอันรุ่งโรจน์ยอมมีโลกทั้งโลกเป็น
อนุสาวรีย์ของตน ไม่ใช่เพียงแต่จารึกบนหลุมฝังศพในประเทศของตนเท่านั้นที่ทำให้เขา
รุ่งโรจน์ แต่ในต่างประเทศก็เช่นกัน อนุสาวรีย์ของคนเยี่ยงนี้ย่อมไม่ปรากฏในรูปแบบที่มอง
เห็นได้ แต่ยอมฝังสถิตยอยู่ในดวงใจของประชาชน เป็นความทรงจำที่ชัดเจนและสืบทอดกัน
ต่อไป เป็นหน้าที่ของท่านต้องกระทำให้เหมือนเขา จงตั้งใจเสียว่าอันความสุขนั้นย่อมมีได้
เมื่อมีเสรีภาพ และเสรีภาพนั้นย่อมมีได้เมื่อมีความกล้าหาญ..."

จุดประสงค์ของหนังสือของซุซันคิสนั้น นอกจากเพื่อกล่าวถึงอดีตที่สำคัญยิ่ง
"อย่างแจ่มชัด" และการแสดง "ธรรมชาติของมนุษย์" แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดง

ธรรมชาติของมนุษย์ในระหว่างความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งของบุคคลหรือ
สถาบันในรัฐเดียวกัน หรือความขัดแย้งระหว่างรัฐที่เรียกว่าสงคราม ในด้านการสงคราม
ซึ่งเป็นทองเรื่องเอกของหนังสือ รัฐคดีชี้ให้เห็นแง่มุมต่าง ๆ ของความขัดแย้งในสงคราม
ไม่เฉพาะแต่เพียงความขัดแย้งทางกายภาพ ที่สำคัญสำหรับรัฐคดียิ่งกว่าวัตถุประสงค์คือความ
ขัดแย้งกันของอุดมการณ์หรือวิถีชีวิต รัฐคดีจึงเชื่อว่างานของตนนั้นไม่ได้บรรยายถึงการ
สงครามโบราณของนครรัฐกรีกสองแห่งเท่านั้น แต่เป็นการบรรยายถึงการสงครามทุกชนิด
ที่เกิดจากความขัดแย้งกันในทางอุดมการณ์และวิถีชีวิต ถ้าเราเชื่อว่ามนุษย์อาจได้รับบท-
เรียนจากประสบการณ์ของมนุษย์เองได้ หนังสือประวัติศาสตร์ของรัฐคดีก็ยกย่อง "มีประโยชน์"
ความความมุ่งหวังของตนเอง ในด้านความขัดแย้งภายใน รัฐคดีก็ชี้ให้เห็นถึงทั้งความ
ขัดแย้งในกลุ่มพันธมิตรและในนครรัฐเองเช่นกับสปาร์ตาเอง การสงครามที่ดำเนินไปอย่าง
ยืดเยื้อมีอยู่ใก่อกวยการจัดสรรให้ความขัดแย้งนี้อยู่ใก่อกวยการจัดสรรให้ความขัดแย้งนี้อยู่ใก่อกวยการ
สามารถคงอยู่บ้าง โดยอาศัยความจำเป็นร่วมกันบางประการบ้าง และโดยอาศัยความ
พอดีซึ่งเกิดขึ้นเองบ้าง จึงทำให้นครรัฐเหล่านี้ดำรงอยู่ และการสงครามดำเนินไปได้ไม่
ติดขัด เมื่อสัก ๕๐ ปีมานี้ นักมานุษยวิทยาสังคมที่มีชื่อเช่น มาดิโนฟสกี เห็นว่าการ
ศึกษาสังคมมนุษย์นั้นก็คือการแสวงหา "การประสาน" กันของสถาบันต่าง ๆ ในสังคม
ขาดเสียซึ่งการ "ประสานกัน" ของสถาบันเหล่านี้ สังคมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ แต่นัก-
มานุษยวิทยาสังคมบางสกุลในปัจจุบัน กลับใช้วิถีศึกษาที่แตกต่างเป็นตรงกันข้าม คือมอง
หา "ความขัดแย้ง" กันในสถาบันต่าง ๆ ของสังคม และเห็นว่าด้วยความขัดแย้งเหล่านี้
สังคมก็ยังดำรงอยู่ได้ เพราะอาศัยการคะคานที่พอดีกัน ในรายที่มีความเห็นแรงถึงกับ
ว่าสิ่งที่เชื่อมหน่วยต่าง ๆ ของสังคมให้อยู่รวมกันได้นั้นก็คือความขัดแย้งเหล่านี้เอง หนังสือ
ของรัฐคดีก็มีลักษณะเช่นนี้ กล่าวคือการบรรยายถึงความขัดแย้งต่าง ๆ ในเกือบทุกด้าน
ของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะทางการเมือง (ซึ่งเป็นด้านที่ผู้แต่งสนใจที่สุด) ทั้งความขัดแย้ง
ภายในนครรัฐเอง และความขัดแย้งระหว่างนครรัฐ งานของรัฐคดีนี้สมควรมองจากแง่นี้

จึงจะเห็นความยิ่งใหญ่ ไฉนจักเงิน ตลอดเวลาสองพันกว่าปีที่มีหนังสือเล่มนี้ขึ้นมายังหาหนังสือประวัติศาสตร์การเมืองที่ยิ่งใหญ่ เสมอกันไม่ได้

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของชูชิตคิส

ชูชิตคิส ได้รับการยกย่องอย่างสูงในด้านการวิจารณ์หลักฐาน เหตุการณ์ และชั้นที่เขาเก็บมารายงาน เขาได้มาโดยการสอบถามผู้ที่ได้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเองมาเป็นอันมาก แล้วมาตรวจสอบพิจารณาไตร่ตรองเพื่อขจัดอคติของผู้เล่าออกเสียก่อน จนได้รายงานที่เขาเชื่อว่าตรงกับความจริงที่สุดแล้วจึงนำมาเขียนในหนังสือของเขา ชูชิตคิสกล่าวไว้ในหนังสือของเขาตอนหนึ่งว่า "ในสิ่งที่เกี่ยวกับการรายงานข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ในสงครามครั้งนี้ ข้าพเจ้าถือเป็นหลักว่าจะไม่เขียนบรรยายรายงานที่มาถึงข้าพเจ้าเป็นอันดับแรก และถือเป็นหลักว่าจะไม่ใช้ความรู้สึกของข้าพเจ้าตัดสินว่ารายงานใดควรเป็นความจริง หากแต่ว่าข้าพเจ้าถือว่า จะเชื่อแต่รายงานของเหตุการณ์ที่ข้าพเจ้าได้โดยรวมในเหตุการณ์นั้นเองประการหนึ่ง หรือมีฉะนั้นก็ได้ทั้งมาจากผู้ที่ได้เห็นเหตุการณ์นั้น ซึ่งข้าพเจ้าก็ต้องเอารายงานของคนเหล่านี้มาตรวจสอบกันเอง ถึงแม้ได้ทำถึงเพียงนี้แล้วก็เชื่อว่าจะพบความจริงได้โดยง่าย ผู้เห็นเหตุการณ์สองคนก็บรรยายถึงเหตุการณ์เดียวกันไม่ตรงกัน เพราะต่างก็เล่าโดยมีใจเป็นอคติแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือมีฉะนั้นก็เพราะหลง ๆ ลืม ๆ ไปเสียบ้าง..."

จะเห็นได้ว่าวิธีการหาข้อเท็จจริงของชูชิตคิสนั้น น่ากลัวว่าจะหลงยอมรับเอาข้อเท็จจริงที่รายงานโดยมีอคติใด ๆ หรือรายงานที่เกิดจากความงมงายของใจงาย แต่ชูชิตคิสเองก็เป็นผู้ที่สำนึกในเรื่องนี้โลกอน และระมัดระวังมิให้เกิดความงมงายใจงายนี้ใด สิ่งซึ่งช่วยชูชิตคิสเป็นอย่างอื่นประการหนึ่งคือชาวกรีกจำนวนมากต่างก็เคยชินกับการให้การในศาลมากอน ทั้งเคยชินกับการซักจำเลยหรือซักพยานเพื่อสืบสวนข้อเท็จจริงด้วย การทำงานของชูชิตคิสจึงเป็นไปได้สะดวก ความมานะบากบั่นในการค้นหาตรวจสอบข้อเท็จจริงในอดีตของชูชิตคิสนี้ทำให้เขารอค้นจากการโจมตีของคอดดิงวูคที่ว่า เขาสนใจความจริงในอดีตน้อยกว่ากฎเกณฑ์เกี่ยวกับมนษยซึ่งเขาตั้งขึ้น

อย่างไรก็ตาม วิธีการของซูซึคิคิสนี้ ถึงแม้ประสิทธิภาพอยู่มากในการรายงานเหตุการณ์ให้ใกล้เคียงความเป็นจริง แต่ก็มีข้อบกพร่องอยู่ในตัวเหมือนกัน สรุปได้คือ

๑. การที่หาหลักฐานเฉพาะจากบุคคลทำให้ นักประวัติศาสตร์ เขียนงานของตนได้เฉพาะที่มีเนื้อเรื่องประมาณ * ชั่วอายุคนเท่านั้น ถ้าเก่าเกินนั้นผู้ที่ได้พบเห็นเหตุการณ์ยอมตายไปหมดแล้ว เพราะฉะนั้นนักประวัติศาสตร์จะไม่มีทางเขียนประวัติศาสตร์โลก ประวัติศาสตร์ของยุคสมัยใดได้เลย จริงอยู่ นักประวัติศาสตร์อาจจะอาศัยหนังสือที่เขียนขึ้นก่อนหน้าชั่วอายุคนของตนเป็นหลักฐานสำหรับเล่าเรื่องอดีตที่แน่นอนได้ แต่ในทัศนะของชาวกรีก การเอาหลักฐานจากหนังสือมาเดานั้นถือว่าไม่ได้ทำงานทางด้านประวัติศาสตร์ เพราะหนังสือที่เล่าไว้มือปากคอกติของผู้เขียนเจอปน ครั้นจะไม่ยอมรับก็ไม่สมควรจะไปสังเกตข้อเท็จจริงทางกานอื่นจากใครมาสอบสวนได้ เพราะเหตุการณ์ไควนานมาแล้ว ชื่อประเภทหนึ่ง ไม่ควรลืมควยว่าในสมัยของซูซึคิคิส หนังสือที่เกี่ยวกับอดีตซึ่งเขียนขึ้นก่อนหน้า เขาก็มีเพียงสองเล่มคืองานของกวีกลุมหนึ่งซึ่งเรียกตนเองว่าโฮเมอร์ และงานของเฮรอกทอติสเท่านั้น หนังสือทั้งสองเล่มนี้ซูซึคิคิสไม่ได้ให้ความเคารพยกย่องเอาเลย เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหลที่เขียนขึ้นสำหรับอ่านสนุกกันเท่านั้น เขาเขียนโจมตีผู้เขียนหนังสือทั้งสองนี้ไว้ในหนังสือของเขาตอนหนึ่งว่า "อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่าการยอมรับบทสรุปของข้าพเจ้าจากหลักฐานที่ข้าพเจ้าได้เสนอมาเดานี้ คงไม่ผิดไปจากความจริงมากนัก เพราะล้วนเป็นหลักฐานที่ดีกว่าหลักฐานของบรรดาท้าวซึ่งพูดถึงความสำคัญขงท้องเรื่องของคนเสียเกินความจริง หรือดีกว่าหลักฐานของนักตำนานร้อยแก้ว ซึ่งไม่สนใจในการเล่าความจริงเท่าที่ปลุกความสนใจของผู้ฟัง หลักฐานก็ตรวจสอบไม่ได้ ส่วนท้องเรื่องของนักตำนานร้อยแก้วนั้นเล่า เนื่องจากเป็นเรื่องโบราณนานไกลก็เลยจมหายไปในการแสดงารแห่งเทพนิยายที่เชื่อถือไม่ได้ แทนที่จะทำอย่างนั้น เราอาจจะอ้างได้ว่าในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณเราใช้หลักฐานที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดเพื่อจะได้บทสรุปที่เที่ยงตรงอย่างมีเหตุผล" ซูซึคิคิสใช้หนากระคายเพียงไม่เท่าไรเพื่อบรรยาย "เรื่องก่อนเกิด" คือตั้งแต่

ชาวกรีกเริ่มอพยพเข้ามาในประเทศไทย ในขณะเฮรอกคอตส์เดินทางมาถึงท่าเรือของชาติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในสงครามเปอร์เซียอย่างสนุกสนานนับตั้งแต่อดีตกาลนานไกลมาจนถึงสมัยที่เกิดสงครามกัน

๒. นอกจากนักประวัติศาสตร์ที่ใช้วิธีของประวัติศาสตร์จะถูกจำกัดให้เขียนได้แต่ประวัติศาสตร์ที่กระยะเวลาอันสั้นแล้ว ยังถูกจำกัดมิให้เลือกหัวข้อใดกว้างขวางนักอีกด้วย ในฐานะของทหาร ฐิติคิสจะประสบความสำเร็จอย่างมากถ้าเขาพยายามเขียนประวัติศาสตร์การพาณิชย์ของเอเชียนิส เพราะนอกจากเขาไม่มีความรู้เองแล้ว เขายังรู้จักพอลานอยกวาทหาร ไม่สามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงของรายงานใดอย่างมีเหตุผล ใดๆ เพราะฉะนั้นด้วยวิธีการของฐิติคิสนี้ แทนที่นักประวัติศาสตร์จะได้เลือกหัวข้อที่ตนสนใจในการค้นคว้าหัวข้อหรือทองเรื่องกลับเป็นผู้เลือกนักประวัติศาสตร์เสียเอง

๓. การที่วิธีการทางประวัติศาสตร์แบบนี้ขวางกั้นการเขียนประวัติศาสตร์แบบที่ยืดยาวสืบสาวอดีตของมนุษย์ในหลายสมัยก็มีผลทำให้ นักประวัติศาสตร์ขาดสิ่งที่เรียกว่า "Historical Perspectives" หรือการมองภาพมุมกว้างทางคานเวลาและสถานที่ในประวัติศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดแนวเทียบในการเข้าใจประวัติศาสตร์ของมนุษย์โดยบางมีประสิทธิภาพ

ในส่วนวิธีการเขียนของฐิติคิส ก็แปลกจากนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันเป็นอันมาก เนื่องจากเขาไม่ได้บรรยายเหตุการณ์เฉย ๆ แต่เขาให้ตัวละครในประวัติศาสตร์ของเขาพูดคุย อันที่จริง เฮรอกคอตส์ก็ทำอย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีบทสนทนาในหนังสือของเขาด้วย แต่เฮรอกคอตส์ไม่ระวังในการสอบสวนว่าตัวละครของเขาควรพูดคุยเนื้อหาเช่นนั้นจริง ๆ หรือไม่ ผู้อ่านจึงมองเห็นได้ทันทีว่าเฮรอกคอตส์ใช้คำสนทนาเป็นเพียงวิธีการที่จะทำให้เรื่องราวของเขาชวนอ่านขึ้นเท่านั้น ส่วนฐิติคิสสนใจกับบทสนทนาของตัวละครในประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก แต่เขาไม่ได้สนใจในแง่ที่ว่าบุคคลผู้นั้นพูดจริง ๆ ว่าอย่างไร

ทุกคำ แต่เขากล่าวว่าเขาพยายามให้ตัวละครในประวัติศาสตร์พูดในสิ่งที่เขาเห็นว่าควรจะพูดในสถานการณ์เช่นนั้น เพราะฉะนั้น แม้ในบทสนทนาของตัวละคร ชูชี่คิซก็ยังไม่ใช้สำหรับการแสดงความเห็นของเขา เช่น เพอร์คิลิสก็จะพูดสิ่งที่ชูชี่คิซเห็นว่า เป็นอุดมคติของระบอบการปกครองของเอเซนส์ และกวยเหตุงนี้ เขาจึงไม่หวังที่จะให้ส่วนวงการพูดของตัวละครแตกต่างกัน เพราะผู้อ่านรู้อยู่แล้ว ว่า ตัวละครไม่ได้พูดอย่างนั้นจริงๆ ทุกคำในประวัติศาสตร์

ศาสตราจารย์ทอลฟเซน (Tholfsen : Historical Thinking) สรุปคุณค่าของชูชี่คิซในทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างกระชับว่า "ชูชี่คิซเปลี่ยนประวัติศาสตร์จากการเดาเป็นการอธิบาย"

บทที่ ๒

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยโรมัน

อารยธรรมเฮลเลนิสติก

หลังสงครามเพลดอปพอนีเขียน ก็เกิดความเสื่อมโทรมในทางการเมือง โดยทั่วไปในดินแดนของชาวกรีก จนถึงศตวรรษที่ ๔ ก่อนคริสตกาล พระเจ้าฟิลลิป และอเล็กซานเดอร์แห่งแมสซิโดเนียจึงได้ขยายอำนาจเข้าครอบครองคาบสมุทรบัลข่านได้ทั้งหมด พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชได้นำทัพกรีกเข้าไปในแผ่นดินเอเชียโดยมาทางตะวันออกจนถึงลุ่มน้ำสินธุในอินเดีย การเจดิงอำนาจของชาวกรีกทั่วไปในโลกสมัยโบราณ เป็นผลให้พวกกรีกออกมาเผชิญหน้ากับอารยธรรมเก่าแก่ในเอเชียหลายอารยธรรมด้วยกัน และในขณะที่เดียวกันก็มีผลให้โคซขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมแก่อาณาจักรโบราณจากเอเชียไปยังอินเดียและแอฟริกาเหนือเหล่านั้นด้วย การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันนี้ก่อให้เกิดอารยธรรมใหม่ทั้งในแหลมบัลข่านเองและไปยึดกับเมโสโปเตเมีย อันเป็นอารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในเชิงเหตุผลของกรีก ผสมกับความใฝ่ใจเชิงศาสนาของอารยธรรมโบราณก่อนหน้ากรีก เรียกกันว่าอารยธรรมเฮลเลนิสติก (ให้แตกต่างจากอารยธรรมเฮลเลนิกของกรีกแท้) ถึงแม้จักรวรรดิของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์จะมีอายุอันสั้น แต่การที่ได้สถาปนาจักรวรรดิอันไพศาลที่มีลักษณะเด่นในทางวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนี้มีผลอย่างลึกซึ้งต่อความคิดที่มีต่อประวัติศาสตร์ของชาวกรีกและโรมัน ซึ่งจะเป็นทายาทของอารยธรรมเฮลเลนิสติกในเวลาต่อมา

ความเปลี่ยนแปลงประการแรกที่เราเห็นได้ชัดก็คือความสนใจต่อเรื่องราวของดินแดนที่กว้างขวางขึ้นในศตวรรษที่ ๕ ก่อนคริสตกาล ชาวกรีกแบ่งคนในโลกออกเป็นสองพวกคือ กรีกและอนารยชน ชาวกรีกไม่กอยสนใจเรื่องราวของอนารยชนนัก

แม้แต่เฮรอกคอตัสซึ่งเขียนประวัติศาสตร์สงครามเปอร์เซียก็เห็นความสำคัญของเปอร์เซีย
ในฐานะศัตรูอันคู่ควรของกรีก มิใช่เห็นความสำคัญของเปอร์เซียในฐานะเป็นอีกชาติหนึ่ง
อีกวัฒนธรรมหนึ่งที่ยิ่งใหญ่เท่ากับของกรีก เพราะฉะนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ของกรีก
ในศตวรรษที่ ๔ จึงเน้นที่เรื่องราวของกรีกเป็นศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้อย่างดีจากงาน
ของเฮรอกคอตัสและซุซิดิดิส ครั้นเมื่อกรีกสามารถขยายอำนาจของตนได้อย่างกว้างขวาง
พวกกรีกก็ได้พบว่าภาษากรีกซึ่งเคยใช้เป็นมาตรฐานในการแบ่งแยกระหว่างกรีกและ
อนารยชนนั้นเริ่มลบลบเลือนไป เนื่องจากภาษากรีกกลายเป็นภาษาสูงและภาษาในทาง
วิชาการของดินแดนอื่น ๆ ด้วย ประชาชนที่กรีกเคยเรียกว่าอนารยชนก็กลายเป็นคนที่พูด
เขียนภาษากรีกได้ ชำนาญอยู่ในวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเสียอีก ความสนใจที่จะรู้เรื่องราว
ของประชาชนเหล่านี้ในหมู่พวกกรีกจึงมีมากขึ้น การเขียนประวัติศาสตร์แทนที่จะมีศูนย์กลาง
ที่เรื่องของชาวกรีก กลับมีศูนย์กลางที่ประชาชนซึ่งเป็นผู้นำแห่งอารยธรรมเฮลเลนนิสติก
นักประวัติศาสตร์กรีกที่ชื่อโพลีเบียสแทนที่จะเขียนเรื่องราวของกรีก กลับเขียนเรื่องการ
ยึดครองของอาณาจักรโรมัน เพราะฉะนั้นโรมันเป็นผู้นำของโลกที่มีอารยธรรมดังกล่าว
ความเปลี่ยนแปลงในแง่นี้ทำให้การเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกพัฒนามาสู่การเขียน
ประวัติศาสตร์ "สากล" (Oecumenical history) ถึงแม้ประวัติศาสตร์สากลตาม
ความหมายนี้ไม่ได้หมายถึงเรื่องราวในอดีตของมนุษยชาติทั้งโลก ก็เป็นเรื่องราวของแผ่นดิน
ที่กว้างใหญ่ไพศาล อันรวมเป็น "โลก" ของเฮลเลนนิสติกทั้งหมด ซึ่งเปลี่ยนแปลงพัฒนา
ไปพร้อม ๆ กันโดยมีศูนย์กลาง (โรม) เป็นผู้นำ

สืบเนื่องจากที่กล่าวไว้ในประการแรก ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแนว
คิดที่มีต่อโลก อันนับเป็นความเปลี่ยนแปลงประการที่สอง ในศตวรรษที่ ๕ ก่อนคริสตกาล
คำว่าโลกในทัศนะของชาวกรีกมีความหมายในทางภูมิศาสตร์เท่านั้น กล่าวคือหมายถึงดินแดน
ที่ถัดออกไปทางทิศใต้หนึ่งซึ่งชาวกรีกเรียกว่าเอธิโอเปีย รวมกับเขตอียิปต์และดินแดนของกรีกเอง

ก็เรียกว่าโลก ครั้นมาถึงสมัยนี้ คำว่าโลกไม่ได้มีความหมายแค่นั้นแค่นั้นเขา แม่นำ
ภูมิอากาศทั่วไปเพียงอย่างเดียว แต่มีความหมายถึงมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในจักรวรรดิอันกว้าง-
ขวาง ซึ่งต่างก็มีเรื่องราวแตกต่างกันเป็นลำดับ ถูกจับรวมเข้ามามีส่วนพัวพันในเหตุการณ์
ใหญ่ ๆ ของโรม จึงเท่ากับว่าโลกมีความหมายในทางประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นอีกด้วย

ความสนใจต่อเรื่องราวของประชาชนในดินแดนที่กว้างขวาง เพื่อจะเขียน
ประวัติศาสตร์สากลที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น ไม่สามารถทำได้ด้วยวิธีการทางประวัติ-
ศาสตร์ที่ซุซิดิสิสใช้ เนื่องจากอุปสรรคอย่างในโลกแล้วในบทก่อนว่าวิธีการเช่นนั้นทำ
ให้นักประวัติศาสตร์ไม่สามารถหาหลักฐานของเรื่องราวได้เกินกว่าชั่วอายุคนเดียว เพราะฉะนั้น
จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงในกานวิธีการของประวัติศาสตร์ในยุคนี้ด้วย เพราะนักประวัติศาสตร์
ต้องการเขียนเรื่องที่ครอบคลุมเวลาดานาน ครอบคลุมดินแดนที่กว้างขวางจึงต้องอาศัยงานของ
นักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนหน้าตัว หรืออาศัยหลักฐานที่เป็นงานเขียนแทนคำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ใน
เหตุการณ์ เผลอในยุคนี้นักประวัติศาสตร์ให้ความเคารพต่อผลงานอันยิ่งใหญ่ของนักประวัติ-
ศาสตร์กรีกกันมาก การอาศัยหลักฐานเก่าจึงมักใช้หลักฐานโดยขาดการวิพากษ์วิจารณ์
หลักฐาน ยอมรับทุกอย่างที่ปรากฏในงานเขียนยุคเก่า วิธีการทางประวัติศาสตร์ในยุคนี้
จึงแทนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเขียนประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์
โดยคุณค่าลงไป นักประวัติศาสตร์ในยุคนี้มักนิยมนำเอาหลักฐานเก่าที่มีผู้เขียนขึ้นไว้แล้วมา
ตัดต่อเรียงกันเป็นเรื่องราวเท่านั้น คอดิจิงวุคเรียกวิธีนี้ว่า "การรวบรวม" หรือ
"การตัดต่อ" (Scissors-and-paste)

ความเชื่อมั่นในอำนาจของมนุษย์ซึ่งเคยปรากฏให้เห็นในงานเขียนของ
ซุซิดิสิส ที่ถึงกับเชื่อว่า เราจะสามารถกำหนดวิถีทางของมนุษยชาติได้ ถ้าใครรู้จัก
ธรรมชาติของมนุษย์ให้ดีพอ นั้น ก็สูญหายไปจากงานเขียนประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์
สมัยเฮลเลนนิคคิกเช่นกัน ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่ในจักรวรรดิซึ่งมีปัญหาซับซ้อนกว่า
นครรัฐเล็ก ๆ แบบกรีก ความเชื่อวามมนุษย์จะสามารถกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ก็

ยอมจะเสื่อมไปแต่ชาวโรมันก็หาได้คิดว่า มีอำนาจลึกลับที่เหนือธรรมชาติ เช่นพระผู้เป็นเจ้า
 มากำหนดวิถีทางของมนุษยชาติไม่ หากเป็นด้วยธรรมชาติของมนุษย์เองซึ่งเลวร้ายและขาด
 เหตุผล จึงทำให้เกิดความวิตกในประวัติศาสตร์ของมนุษย์อยู่เสมอ ความคิดเช่นนี้สะท้อน
 ออกในลัทธิสโตอิกซิซึม (Stoicism) และเอพิคิวเรียนนิซึม (Epicureanism)
 ซึ่งมีความสำคัญในสมัยจักรวรรดิโรมัน ทั้งสองลัทธิสอนให้ถอยถอนตนจากโลกเหมือนกัน
 แต่ด้วยวิธีที่แตกต่างกัน ในขณะที่ฝ่ายแรกเห็นว่าการตัดความทะยานอยากและไม่เกี่ยวข้องกับ
 โลกจะทำให้คนที่มีความสุขในโลกที่ชั่วร้ายได้ ฝ่ายหลังสอนให้แสวงหาความสุขในโลก
 ด้วยการพอใจกับสิ่งที่มีอยู่ และหาความสุขกับทุกสิ่งทุกอย่างที่แม้มีเพียงน้อยนิดให้มากที่สุด
 เท่าที่จะทำได้ (ภายหลังลัทธิเอพิคิวเรียนนิซึมเปลี่ยนแปลงไปเป็นลัทธิที่สอนให้เสพสุข
 อย่างมักมาก) ด้วยเหตุฉะนั้น นักประวัติศาสตร์ในสมัยเฮลเลนนิสติกจึงมักเน้นความสำคัญ
 ของประวัติศาสตร์ในแง่ที่ใหม่ทเรียนทางศีลธรรมกันมาก

โพลีเบียส (Polybius ประมาณ ๒๐๐ - ๑๑๘ B.C.)

โพลีเบียสเป็นบุตรของรัฐบาลชาวอะเคอเลียนอันเป็นรัฐหนึ่งของกรีก เกิดใน
 สมัยที่โรมได้ขยายอิทธิพลไปครอบงำดินแดนของกรีกแล้ว บิดาของเขาเป็นรัฐบาลที่มีชื่อเสียง
 มากในสมัยนั้น เขาได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีสมกับเป็นบุตรของเจ้าของที่ดินซึ่งมีเงินจะพึงให้
 แก่บุตรของตน โพลีเบียสสนใจทั้งการเมืองและการทหาร เขาเคยเขียนหนังสือชื่อ
กลยุทธ์ แต่ฉบับหายไประยะไม่พบจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากการศึกษาที่ดี โพลีเบียส จึงมีความรู้
 ในด้านวรรณคดีเป็นพิเศษ พอรู้จักวิชาปรัชญาบางแตกก่อนข้างฉิวฉิน

ในปี ๑๖๘ ก่อนคริสตกาล เนื่องจากความไม่ไว้วางใจของชาวโรมันต่อ
 นครรัฐหลายแห่งของกรีก ถึงแม้ว่ารัฐอะเคเลียนได้ให้ความร่วมมือกับโรมมาตั้งแต่เริ่มจะ
 เกิดความปั่นป่วนในดินแดนของกรีก โรมันก็ยังไม่วางใจอะเคเลียนอยู่ดี จึงได้นำเอา

รัฐบรุนหรือเชื้อสายของรัฐบรุนกรีกจำนวนมากดัดไปยังกรุงโรม เพื่อจ่ายแจกให้ไปอยู่ในดินแดนที่ไกลจากบ้านเกิด เมืองนอนภายใต้อาณัติของนายทหารโรมัน ในครั้งนี้โพดิเบียสก็ถูกนำตัวไปยังกรุงโรมด้วย แต่เนื่องจากความทรูทของเขาพอมีอิทธิพลในกรุงโรมอยู่บ้าง เขาจึงไม่ต้องถูกส่งต่อไปอยู่ที่อื่น ในเวลาต่อมาโพดิเบียสก็ดัดได้เป็น "มันสมอง" ให้แก่นักการเมืองบางคน เนื่องจากเขาเป็นผู้มีความรู้ดี และยังได้มีโอกาสรู้จักกับซีปิโอ ออฟริกันนุส (Scipio Africanus) ขุนพลโรมันซึ่งทำสงครามพิวนิค (กับคาร์เธจ) ครั้งที่สอง จนได้มีโอกาสติดตามขุนพลผู้นี้ไปยังคาร์เธจ การเดินทางไปยังคาร์เธจของโพดิเบียสครั้งนี้ เขาได้อาศัยเส้นทางเดินทัพของฮันนิบาลผ่านแอฟริกาเหนือ นอกจากนี้ยังเป็นที่แน่นอนว่าในการทำลายเมืองคาร์เธจโดยกองทัพโรมันเมื่อปี ๑๔๖ ก่อนคริสตกาลนั้น โพดิเบียสก็อยู่ในที่เกิดเหตุด้วย

หนังสือประวัติศาสตร์ของโพดิเบียส

หนังสือที่เขาเขียนขึ้นมีความยาวถึง ๔๐ เล่ม จากเล่ม ๖ ถึงเล่ม ๔๐ เขาใช้วิธีตัดทอนอย่างทีละดาวแล้ว จึงมีการตัดทอนเอาผลงานของนักประวัติศาสตร์กรีกก่อนหน้าเขามาอยู่จำนวนหนึ่ง ความตั้งใจเดิมของโพดิเบียสนั้น เขาต้องการจะเล่าสงครามพิวนิคเริ่มตั้งแต่การเดินทัพของฮันนิบาลเข้าสู่แอฟริกาในปี ๒๒๐ ก่อนคริสตกาล จนถึงการรบแห่งพิคินา ในปี ๑๖๔ ก่อนคริสตกาล เพราะฉะนั้น ประวัติศาสตร์ของเขาจะกินเวลาเพียง ๕๓ ปี ซึ่งเป็นเพียงสงครามพิวนิคครั้งแรก ครั้นเริ่มลงมือทำเขาก็ดำยียดเวลาของงานประวัติศาสตร์ของเขาออกไปอีกมาก ในเล่มที่ ๑ และ ๒ เขาเขียนเล่าประวัติศาสตร์โรมันนับตั้งแต่ขยายอำนาจข้ามเขาสุเอซไปถึงซีเรียเพื่อต่อต้านอำนาจของคาร์เธจในปี ๒๖๔ ก่อน ค.ศ. นอกจากนี้ยังเล่าถึงเหตุการณ์ในส่วนอื่นของโลกตั้งแต่ปี ๒๖๔ มาจนถึงปี ๒๒๐ อีกด้วย สองเล่มแรกนี้จึงเหมือนกับเป็นบทนำของหนังสือของเขา ครั้นถึงเล่ม ๓ ก็เห็นได้ว่าเขาเปลี่ยนแผนการจากการบรรยายสงครามพิวนิคมาเป็นการ

บรรยายถึงการเถลิงอำนาจของโรม เรื่อยมาจนถึงการทำลายเมืองคาร์เทจในปี ๑๔๖
เขาจบงานของเขาเอาไว้ในเมื่อยุติสงครามพิวนิกครั้งที่ ๒ ทั้งนี้ทำให้งานของเขากินเวลา
แทนที่จะเป็นเพียง ๕๐ ปี กลายเป็น ๑๕๐ ปี หรือประมาณ ๕ ชั่วโมง

ประวัติศาสตร์ที่โทดิเบียสเขียนขึ้นจึงเท่ากับเป็นประวัติศาสตร์การเถลิง
อำนาจของกรุงโรมโดยตรง มักถือกันว่าโทดิเบียสเป็นผู้ให้กำเนิดการเขียนประวัติศาสตร์
"แห่งชาติ" เมื่อเทียบกับนักเขียนประวัติศาสตร์ก่อนหน้าเขาซึ่งล้วนเขียนเฉพาะบางตอน
ของประวัติศาสตร์เท่านั้น เฮอร์คอดดัสเขียนเพียงสงครามเปอร์เซีย อูซีคิสิสเขียนเพียง
สงครามเพลอพอนนีเซียน แต่ประวัติศาสตร์แห่งชาติของโทดิเบียสมีลักษณะแตกต่างจาก
ประวัติศาสตร์แห่งชาติตามความหมายที่เราเข้าใจในปัจจุบัน โทดิเบียสไม่สนใจสืบสาว
ไปถึงต้นกำเนิดของชนชาติโรมัน ทั้งไม่สนใจกำเนิดของโรมันด้วย เขาเริ่มเรื่องของเขา
ก็ต่อเมื่อโรมันมีอำนาจสูงสุดในแหลมอิตาลีแล้ว ภารกิจขั้นต่อไปของโรมคือการยึดครองโลก
โทดิเบียสสนใจภารกิจในแง่นี้ของโรมเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะโทดิเบียสเห็นว่ากำเนิดของ
โรมเป็นเทพนิยายที่เชื่อไม่ได้ ทั้งโรมก็เป็นความยิ่งใหญ่ที่คงที่แน่นอน ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง
อันเป็นทฤษฎีแห่งความรู้ซึ่งโรมันได้รับสืบมาจากกรีก

นอกจากนี้ โทดิเบียสยังเป็นผู้ใ้กล่าว "ฮิสตอเรีย" ในความหมายที่รัดกุม
กว่าที่เฮอร์คอดดัสหรืออูซีคิสิสเคยไข้มาก่อน ในสมัยเฮลเลนนิคั้น คำว่าฮิสตอเรียอันนี้
ความหมายถึงการสืบสาวค้นหาความจริงไม่ได้ถูกจำกัดความหมายลงที่การสืบสาวค้นหา
ความจริงเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ในอดีต แต่อาจหมายถึงการสืบสาวค้นหาความจริง
ในทางธรรมชาติหรือปรัชญาได้ โทดิเบียสเป็นนักประวัติศาสตร์คนแรกที่ใช้ให้เห็นว่าการ
สืบสาวค้นหาความจริงเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ในอดีตนั้นมีวิธีการพิเศษของตนเอง ซึ่ง
ไม่เหมือนกับการสืบสาวค้นหาความจริงในทางอื่น ๆ สมควรมีชื่อเฉพาะของตนเองเพราะ
มีระเบียบวิธีของตนเองอยู่แล้ว คำว่า "ฮิสตอเรีย" จึงถูกใช้ในความหมายของ "การ
สืบสาวความจริงเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ในอดีต" ตามลำดับแห่งเวลาอันต่อเนื่องกัน"

เป็นครั้งแรกหรือเท่ากับว่าคำ "ประวัติศาสตร์" ซึ่งถูกใช้มานานแล้ว มีความหมายเป็น "วิชา" หนึ่งชิ้นในสมัยของโพลีเบียสนี่เอง

สำนวนภาษาของโพลีเบียสนั้นเป็นภาษากรีกที่น่าเบื่อหน่าย เพราะโพลีเบียส พยายามที่จะเขียนให้สมเป็นนักวิชาการและเลียนแบบของโบราณมากเกินไป งานของเขาจึงไม่มีฉบับเหลือตกทอดมาครบเพราะไม่เป็นที่นิยมอ่านมาตั้งแต่ต้น

แนวคิดในทางประวัติศาสตร์

ตามทัศนะของโพลีเบียส เขาคิดว่างานทางประวัติศาสตร์ของเขานั้นไม่เหมือนกับนักประวัติศาสตร์คนใด เพราะเป็นงานประวัติศาสตร์ที่ "มีประโยชน์ในทางปฏิบัติ" เขาเรียกของเขาเองว่า "pragmatic history" ประโยชน์ที่เขาเห็นว่าพึงได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ก็คือ ความรู้ทางการเมืองและคติธรรมประจำชีวิต . เขากล่าวว่า "นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายได้ยืนยันว่า การศึกษาและการฝึกปรือที่ไคมัดแน่นอนที่สุดสำหรับการดำเนินการทางการเมืองก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีทางที่แนบเนียนที่สุด ทั้งเป็นวิถีทางที่เกี่ยวอย่างแท้จริงในอันที่จะเผชิญความวิบัติแห่งชะตากรรมอย่างองอาจก็คือการยอมรับว่าถึงความหายนะของผู้อื่น" ซึ่งยอมมิให้เราได้พบเห็นอยู่มากในประวัติศาสตร์ คุณค่าในแง่หนึ่งของประวัติศาสตร์นี้โพลีเบียสได้เน้นให้เห็นอยู่เกือบตลอดเรื่อง เพราะฉะนั้นตามทัศนะของโพลีเบียส ประวัติศาสตร์นั้นโดยสาระแล้วยอมเป็นคำสอนทั้งสิ้น คำสอนที่เป็นประโยชน์ที่สุดก็คือคำสอนทางการเมืองและการทหาร

ถึงแม้ความเห็นของโพลีเบียสที่มีต่อประวัติศาสตร์จะเป็นในเชิงที่โน้มเอียงไปในทางก่อกวนในการศึกษา แต่โพลีเบียสก็ยังเป็นนักประวัติศาสตร์ที่นายกองตรงที่เขาพยายามตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างรอบคอบ และเราจะจับผิดเขาในเรื่องข้อเท็จจริงได้ยาก โพลีเบียสถือว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นแต่หรือฝึกเป็นข้อเท็จจริงเป็นงานของพวกนักประพันธ์ซึ่งต้องหากิจช่วยการตบแต่ง เช่นนี้โดยอาชีพ นอกจากนี้โพลีเบียสยังถือว่านักประวัติศาสตร์

ทองมีใจเที่ยงตรงไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดอีกด้วย แต่เขาก็รู้ตัวที่ว่าการวางเฉยจริง ๆ นั้นทำได้ยากมาก เขากล่าวไว้เองว่า "การที่นักประวัติศาสตร์แสดงใจลำเอียงเข้าข้างประเทศชาติของตนเองนั้น ข้าพเจ้ายังหอยอมให้ไต่ถาม แต่นักประวัติศาสตร์จะแสดงสิ่งที่ขัดกับข้อเท็จจริงไม่ได้ อันที่จริงก็มีข้อผิดพลาดที่เกิดจากความไม่รู้ซึ่งยอมเกิดแก่นักประวัติศาสตร์เป็นธรรมดาอยู่แล้ว อันเป็นสิ่งที่ยากแก่คนจะหลีกเลี่ยงได้ตลอด แต่ถาเราเขียนให้ผิดจากข้อเท็จจริงด้วยความตั้งใจ ไม่ว่าจะเข้าข้างประเทศชาติหรือมิตรสหาย หรือเพื่อความดีความชอบก็ตาม เราจะมีอะไรดีไปกว่าพวกที่ตองหาเสียงชู้พวดยวี่วี่ (หลบแถมอง) อย่างนั้น ... ผู้อ่านควรจับตาคำว่าจะเกิดแนวโน้มอย่างนี้ (ในงานประวัติศาสตร์) และนักประวัติศาสตร์ก็ตองคอยระวังอย่าให้เกิดขึ้นจงใจ" จะเห็นได้จากข้อความที่ยกมานี้ว่า โพลีเบียสเห็นความสำคัญของข้อเท็จจริงเป็นอย่างยิ่ง แต่ทั้งนี้ก็ทำให้เขาเห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นแต่เพียงการยืนยันหรือตรวจสอบข้อเท็จจริงเท่านั้น เขากล่าวว่า "สำหรับประวัติศาสตร์แล้ว ความจริงก็เหมือนกับภาพที่ตาของคนมองเห็นนั่นเอง" หมายความว่า การที่ตามนุษย์จับภาพอะไรได้ยังไม่มีความสำคัญ ภาพนั้นจะมีความหมายใดก็ตอมเมื่อมนุษย์ตอง "รู้" และอธิบายได้เสียก่อนว่าสิ่งที่ตัวเขานั้นคืออะไร คือหรือเลว สวยหรือน่ารัง ฯลฯ นักประวัติศาสตร์ตามทัศนะของโพลีเบียสจึงไม่ได้หมายถึงผู้ที่เพียวเก็บข้อเท็จจริงที่พิสูจน์แล้วมาไว้เท่านั้น หากยังตองตีความข้อเท็จจริงเหล่านั้นให้ "มีความหมาย" แก่มนุษย์ได้อีกด้วย

เนื่องด้วยทัศนะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่กล่าวนี้ งานของโพลีเบียสจึงมีความดีเด่นในแง่ที่เต็มไปด้วยการแสวงหา "เหตุผลนำไปสู่ผล" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเขามีคำถาม "ทำไม" แก่เหตุการณ์ที่เขาถาถึงเกือบทุกอัน ในแง่นี้มีลักษณะเหมือนรัฐคดีคดีส แต่คำตอบของเขาแก่คำถามทำไมไม่มีหลักตายตัวเหมือนเครื่องจักรมากกว่ารัฐคดีคดีส จึงทำให้คนเขินกว่า อย่างไรก็ตาม การพยายามหาเหตุผลที่ทำไมกรุงโรมจึงมีพลังอำนาจมากนั้น โพลีเบียสได้รับชื่อเสียงเป็นอันมาก โพลีเบียสมีความเห็นว่าสาเหตุที่ทำให้โรมยิ่งใหญ่ก็เพราะรัฐธรรมนูญของโรมเองซึ่งเกิดขึ้นจากการประสมปนเปหลักการปกครองของหลายสังคมด้วยกัน จึงทำให้ระบบการปกครองของโรมไม่เสื่อมสลายเพราะความขยทัวเหมือนสังคมอื่น มีความยึดหยุ่นมากพอจะปรับให้เข้ากับสถานการณ์ได้เป็นอย่างดี ความคิดเกี่ยวกับระบบการปกครองของโพลีเบียส เขามีอิทธิพลตอนักคิดสืบมาอีกหลายคน นับตั้งแต่ซีเซโร แมคเคียเวลลี จนถึงมงเตสกิเออ

เราจะเห็นได้ว่าคำถามว่าทำไมนั้น เราอาจตอบอย่างมีเหตุผลได้จนถึงระดับหนึ่งเท่านั้น เช่น ทำไมจึงมีโลก ก็เพราะหลายล้านล้านปีมาแล้ว ดวงไฟดวงหนึ่งที่หมุนรอบตัวเองเหวี่ยงสะเก็ดของมันเป็นกระจายออกเป็นดาวเคราะห์รวมทั้งโลกเรานี้ด้วย ทำไมจึงมีดวงไฟใหญ่ดวงนั้น มันอาจถูกเหวี่ยงมาจากดวงไฟดวงอื่นที่ใหญ่กว่าในเนบิวลาซึ่งอยู่ห่างไปหลายพันล้านปีแสง ทำไมจึงมีดวงไฟดวงใหญ่กว่านั้น... ฯลฯ ในที่สุดก็ต้องจนอยู่ที่คำตอบอันหนึ่งซึ่งห่างไกลจากเหตุผลเข้าไปทุกที และอาจกลายเป็นคำตอบที่ดีมีในทางศาสนาไปได้ โพลีเบียสก็ตกอยู่ภายใต้ความฉงนของคำถามทำไมนี้เหมือนกัน เมื่อเขาถามทำไมแก่เหตุการณ์ที่เกิดในสมัยโรมมากเข้า ในที่สุดก็ไปจบลงด้วยคำตอบแบบ "teleological" ว่าทำไมโลกทั้งโลกต้องรวมกันเข้ามาสู่ประวัติศาสตร์อันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้โรมเช่นนี้ เขากล่าวว่า "สิ่งที่ทำให้งานของข้าพเจ้ามีคุณลักษณะพิเศษ และเป็นสิ่งที่เกินที่สุดในทุกวันนี้ก็คือ เทพีโพธิ (เทพีแห่งโชคชะตา) ซึ่งเป็นผู้กำหนดเหตุการณ์ในโลกทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่ทิศทางเดียว ทรงประสงค์ที่จะให้เหตุการณ์ทั้งหลายนั้นบรรลุเป้าหมายอันเดียวกัน เหตุฉะนั้นนักประวัติศาสตร์จึงต้องนำเอาการกระทำของพระองค์ที่จะบรรลุเป้าหมายใหญ่มาไทแกลดูอานในท้องเรื่องของตน"

จะเห็นได้ว่าความคิดเช่นนี้ย่อมไม่ลงรอยกับความเห็นของโพลีเบียสเองที่ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ย่อมมีประโยชน์ในทางปฏิบัติ เพราะถ้าวีธีทางของประวัติศาสตร์ดำเนินไปโดยเจตนาของเทพีแห่งโชคชะตาแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่มนุษย์พึงเรียนรู้ว่าการกระทำใดควรไม่ควร เพราะจะไม่มีทางบังคับให้เหตุการณ์ใดเกิดในทางใดได้เลย ทั้งนี้เป็นเพราะโพลีเบียสอาศัยอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างแนวคิดของกรีกเฮลเลนนิค และเฮลเลนนิสติก อิทธิพลของนักประวัติศาสตร์กรีกทำให้โพลีเบียสเชื่อในอำนาจของมนุษย์แต่ยุคสมัยเฮลเลนนิสติกที่โพลีเบียสอาศัยอยู่ทำให้เขาไม่คอยแน่ใจว่ามนุษย์จะกำหนดวิถีทางชีวิตของตนเองได้ การเถลิงอำนาจของจักรวรรดิโรมันเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เสียจนไม่น่าเชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะนำมือของมนุษย์เพียงอย่างเดียว

ถึงแม้ว่าการให้เหตุผลในแง่ของโพดีเปียสออกจะเป็นสิ่งเหลวไหลในสมัยปัจจุบัน แต่เขาก็ควรได้รับเกียรติว่าเขาเป็นนักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกคนแรกที่ยอมรับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเป็นเส้นจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง (linear pattern) ความเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เช่นนี้ครอบงำนักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกสืบมาจนเมื่อประมาณไม่กี่ศตวรรษที่แล้วมานี้เอง จึงได้มีมุมมองวิถีทางประวัติศาสตร์เป็นวงกลม (cyclical theory of history) หรือแบบวงขดลวด (Spiral) บ้าง อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้หาได้เป็นอิทธิพลของโพดีเปียสไม่ แต่เป็นอิทธิพลของคริสตศาสนา (ดูที่ ๓) อนึ่งโดยทั่วไปแล้ว นักประวัติศาสตร์ในสมัยเฮลเลนนิคและเฮลเลนนิสติกมักเชื่อว่าวิถีทางของประวัติศาสตร์เป็นวงกลม เกิดขึ้นในอดีตแล้วก็จะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

เนื่องจากเรามองระบอบการปกครองเป็นรูปของ "แบบ" (pattern) ทั้งยังศึกษาความต่อเนื่อง ความเจริญของสังคมด้วยลักษณะของ "แบบ" แห่งระบอบการปกครองเช่นนี้ เขาจึงเน้นลักษณะแห่งความเป็นสากลของงานประวัติศาสตร์ของเขาเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้ายึดอธิบายของเขาใช้ได้กับกรุงโรม ย่อมหมายความว่าใช้ได้กับสังคมอื่น ๆ ของมนุษย์ในยุคสมัยอื่นด้วย (ในแง่ที่คล้ายกันว่าโพดีเปียสเชื่อในวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์แบบวงกลม) เขากล่าวว่าทองเรื่องประวัติศาสตร์ของเขานั้นเขาต้องการเล่าถึง "ระบอบการปกครองประเภทใด และน่าขอบใจระบอบการปกครองประเภทนั้นสักเพียงใดที่ทำให้ชาวโรมันสามารถปราบโลกที่มีมนุษยชาติอยู่เกือบทั้งหมดให้ยอมมาอยู่ภายใต้รัฐาถอันหนึ่งอันเดียวของโรมัน ภายในเวลาเพียง ๕๓ ปี นับว่าเป็นสิ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษในประวัติศาสตร์" ในอีกที่หนึ่งเขาชี้ให้เห็นว่า ก่อนหน้าที่โรมจะเรืองอำนาจประวัติศาสตร์ของโลกย่อมแตกแยกกัน แต่ภายหลังโรมแล้ว ประวัติศาสตร์ของโลกย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน "ก่อนหน้านั้น (การเรืองอำนาจของโรม) เหตุการณ์ของโลกอยู่ประหนึ่งว่าแตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน... นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป (๒๒๐ ก่อน ค.ศ.) ประวัติศาสตร์โลกกลายเป็นเรื่องราวผืนผ้าผืนเดียวกัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอิตาลีและแอฟริกาที่มีส่วน

เกี่ยวข้องกับที่เกิดในกรีกและเอเชีย เหตุการณ์ทั้งหลาย (ทั่วโลก) ย่อมมีความโน้มเอียง จะดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างเดียวกัน"

ถึงแม้ว่าโพธิเบียสยังเห็นว่าการศึกษาระวัติศาสตร์ยอมทำให้โคมทเรียน แดกความเห็นของเขาก็แตกต่างจากนักประวัติศาสตร์รุ่นเฮเดเลนนิค เพราะเขาไม่เชื่อว่าการเรียนรู้อบรมของบรรพบุรุษในอดีตจะสามารถทำให้มนุษย์หัดคิดเพียงข้อผิดพลาดเช่นนั้น ได้ ตามธรรมชาติของคนในยุคเขาที่มีความเชื่อในอำนาจของมนุษย์น้อยลง นึกกับพวกกรีก เฮเดเลนนิคที่นึกว่าเรียนเพื่อจะสามารถควบคุมเหตุการณ์ในอนาคตได้ หรือเรียนประวัติศาสตร์ เพื่อเตรียมตัวเป็นรัฐบุรุษชาญฉลาดอย่างเพอริคลีส โพธิเบียสเพียงแต่เชื่อว่าประวัติศาสตร์สามารถทำให้คน "ประสบความสำเร็จภายใน" มิได้เป็นชัยชนะต่อสิ่งภายนอก แต่เป็นชัยชนะต่อตนเอง ไม่ล้มลงยี่งี้ หรือโศกเศร้ากับความไร้เหตุผลของมนุษย์

ถึงแม้โพธิเบียสเป็นนักประวัติศาสตร์ที่อยู่ในยุคที่การศึกษาระวัติศาสตร์เริ่ม จะเสื่อมลงแล้ว งานของเขาก็ยังเป็นงานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากกว่านักประวัติศาสตร์ สมัยโรมันทุกคน และถึงแม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเขาไม่เป็นสิ่งที่นายกองใน สมัยนี้ถือต่อไปแล้ว เขาก็ยังได้ประกาศการะของนักประวัติศาสตร์ที่ตองยอมรับกันในทุกยุค ทุกสมัยต่อมาอยู่บางอย่าง ที่สำคัญคือเขาเน้นพันธะของนักประวัติศาสตร์ที่จะต้องกล่าวเฉพาะ ความจริงหรือสัจจะเท่านั้น มีความตอนหนึ่งของโพธิเบียสที่ควรก้ดมาใส่ใจไว้ในที่นี้

"นักประวัติศาสตร์ไม่ควรพยายามยั้งความตื่นเตนแก่ดูอาณของตนด้วยเรื่อง เร้าอารมณ์ (ที่เสกสรรปั้นแต่งขึ้นเอง) หรือกระทำตามแบบกวีสะเทือนอารมณ์ที่มิวแต่คิดว่าตัวละครควรพูดอะไร (จึงจะกินใจคนอ่าน) แล้วก็เก่งเอาว่าควรที่จะเกิดผลอะไร (ที่นำตื่นเตน) จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งได้จากการนึกฝันเอาเอง แต่นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่เพียงการบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นหรือสิ่งที่ผู้กล่าวตามความเป็นจริงเท่านั้น ไม่ว่าสิ่งนั้นจะ คัญตาช ๆ อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากจุดประสงค์ของประวัติศาสตร์นั้นยอมแตกต่างจาก โศกนาฏกรรมอย่างยั้ง นักประพันธ์โศกนาฏกรรมยอมพยายามใช้ภาษาที่ฟังดูดีที่สุดเพื่อทำ

ไทรกนดต้นเตนและถูกสะกดเพียงชั่วครั้งคราว แต่นักประวัติศาสตร์นั้นโดยอาศัยข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริง ๆ และคำกล่าวที่มีผู้กล่าวเช่นนั้นจริง ๆ มุ่งจะสั่งสอนและทำให้ นักปราชญ์ที่เอาจริง เชื่อถือในทุกยุคทุกสมัย ... จุดมุ่งหมายของประวัติศาสตร์นั้นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน..."

ลิวี่ (Livy หรือ Titus Livius, 59 B.C. - 17 A.D.)

แม้ว่าลิวี่จะเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยโรม แต่เราเกือบไม่รูประวัติของเขาเลย เขาใจกันว่าเขาคงเกิดในเมืองปาดัวในแคว้นอิตาลี ได้เดินทางเขาไปยังกรุงโรมและเกี่ยวข้องกับวงการวรรณคดีของกรุงโรมสมัยนั้น งานทางประวัติศาสตร์ของเขาเป็นที่สนพระทัยของจักรพรรดิออกัสตัส โดยเฉพาะในตอนต้นของเรื่อง ถึงแม้ว่าโดยอคติทางการเมืองแล้วเขาเป็นฝ่ายปอมเปอี และได้แสดงความสงสัยในความรู้สึกของจูเลียส ซีซาร์ เขาก็ยังคงเป็นที่โปรดปรานของจักรพรรดิโรมันตลอดมา พอจะเชื่อได้ว่าลิวี่ เคยเดินทางอย่างกว้างขวางพอสมควร แต่งานส่วนใหญ่ของเขาก็เป็นงานบนโต๊ะ กล่าวคือ ไม่มีการตรวจสอบเอกสารชั้นต้นหรือจารึกเพื่อค้นหาความจริงมากนัก ลิวี่สนใจและใฝ่หาวิชาวาทศิลป์อันจะสะท้อนอิทธิพลของวาทศิลป์ในผลงานทางประวัติศาสตร์ของเขา บุคคลที่ให้อิทธิพลทางความคิดแก่ลิวี่ที่สุดเห็นจะได้แก่ซีโร นอกจากนี้เขายังสนใจในเรื่องรูปแบบแห่งวรรณคดีอีกด้วย ลิวี่เขาไปพัวพันกับการถกเถียงกัน เรื่องรูปแบบอันสวยงามของภาษาละตินในปัญหาที่ว่าภาษาละตินที่สละสลวยนั้นควรเจือปนด้วยภาษาท้องถิ่นหรือไม่

งานทางประวัติศาสตร์ของลิวี่

ลิวี่เขียนงานทางประวัติศาสตร์ที่ยืดยาวไว้ ชื่อ ประวัติศาสตร์แห่งโรม

"History of Rome" มีความยาวถึง ๑๔๒ เล่ม (แต่ปัจจุบันเหลือฉบับตกทอดมาเพียง ๓๕ เล่ม) ต้องอาศัยบทย่อที่เขียนขึ้นหลังสมัยของลิวี่ ๓ - ๔๐๐ ปี จึงรู้วาทหนังสือ

ของเขาเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง) เริ่มตั้งแต่อีนีส (เจ้าชายคนหนึ่งแห่งกรุงทรอยอัน เป็นตัวละครในเทนียาซ ซึ่งหนีมาตั้งอยู่ในแหลมอิตาลีเป็นคนแรก จากเรื่องมหากาพย์ของ โฮเมอร์) เดินทางมายังแหลมอิตาลีจนถึงคริสต อานุชาของจักรพรรดิใหม่เรียสสิ้นพระชนม์ ในปี ๕ ก่อนคริสตกาล จึงอาจจะกล่าวได้ว่างานของดีวีเป็นประวัติศาสตร์โรมที่ยาว ที่สุดฉบับหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันที่สนใจศึกษาเรื่องราวของโรมจะพบว่า เมื่อใกล้- ตามที่ทำงานของดีวี การศึกษาของเขาประสมอุปสรรคมากขึ้น ทั้งนี้แม้จะรู้กันดีอยู่แล้วว่า งานของเขาไม่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์นักก็ตาม หลังจากสมัยของดีวี เขากลายเป็นหัดก ใหญ่ของประวัติศาสตร์โรม นักประวัติศาสตร์โรมันหลังจากเขาพอใจเพียงจะอ้างถึงงาน ของเขามากกว่าคนควาตรวจสอบข้อเท็จจริงในหนังสือของดีวี

หลักฐานและวิธีการของดีวี

ดังที่ได้อธิบายแล้วว่า ซีเซโร มีอิทธิพลทั้งในทางทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ของดีวี ทั้งสองคนเชื่อว่าประวัติศาสตร์ย่อมเป็นเครื่องนำทางชีวิต เหตุฉะนั้น ประวัติศาสตร์จึงต้องมีจุดมุ่งหมายในทางศีลธรรม การที่จะทำให้ประวัติศาสตร์บรรลุจุด ประสงค์ทางศีลธรรมได้ก็ต้องเสนองานทางประวัติศาสตร์โดยอาศัยวาทศิลป์ ซีเซโรเห็นว่า งานของนักประวัติศาสตร์แบ่งออกเป็นชั้น ๆ คือ เริ่มจากการแถลงความจริง ไม่ไม่ความ จริงเพียงส่วนเดียว แต่ต้องเป็นความจริงทั้งหมด หลังจากนั้น นักประวัติศาสตร์ต้องสร้าง "เรื่องทางประวัติศาสตร์" ขึ้น อันหมายถึงการเรียงลำดับความจริงทั้งหมดให้ต่อเนื่องกัน ควบเวลา การจัดเรื่องราวให้มีเหตุผลสอดคล้องของกัน งานชั้นสุดท้ายของนักประวัติศาสตร์ คือการตกแต่งประดับประดางานเขียนของตนด้วยวรรณศิลป์เท่านั้น ซีเซโรประณามนักประวัติ- ศาสตร์โรมันรุ่นก่อนว่าเป็นเพียงนักตำนาน เพราะไม่สนใจจะทำอะไรมากกว่าเก็บความ จริง ซีเซโรกล่าวว่า ความยิ่งใหญ่ของกรุงโรมนั้นขาดนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่เท่าเทียมกัน สำหรับฉบับบันทึกเรื่องของโรมให้เป็น "ประวัติศาสตร์" (ตามความหมายของซีเซโร)

สีวีไม่เพียงแต่เห็นด้วยกับมคิของซีเซโรเท่านั้น หากยังเขียนงานประวัติศาสตร์โรมขึ้นเป็น การตอบสนองการทำหายนั้นอีกด้วย เขาจะเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับความ ยิ่งใหญ่ของกรุงโรม

ในแง่การเน้นถึงคุณค่าทางศีลธรรมนั้น สีวีพยายามชี้ให้เห็นว่าความยิ่งใหญ่ ของกรุงโรมนั้นมีรากฐานอยู่ที่พลังทางศีลธรรมของชาวโรมันในสมัยสาธารณรัฐ โดยเฉพาะ เมื่อสังคมโรมันยังเป็นสังคมที่ไม่ซับซ้อนซึ่งสีวีเห็นว่าทำให้คนโรมันซื่อสัตย์ เคารพต่อหน้าที่ ของตน ไม่ทุจริตต่อคุณคคิใดกาย ๆ เหมือนสมัยจักรวรรดิ ในแง่งานของเขาเขียนขึ้น เพื่อเรียกรองชาวโรมันให้หันกลับไปหาหลักศีลธรรมและระบอบการเมืองของสมัยก่อนหน้า จักรวรรดิ ส่วนในแง่ที่เน้นคุณค่าในทางวรรณคดี สีวียอมรับเลยว่างานของเขาไม่เป็น "ศาสตร์" แต่เขาต้องการเน้นคุณค่าทางศิลปะในงานประวัติศาสตร์ ความนิยมที่เขาได้รับ จากชาวโรมันสมัยเขาเป็นข้อพิสูจน์ในความสำเร็จของเขาอยู่แล้ว

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของสีวี

แม้ว่าสีวีได้แสดงให้เห็นว่าเขารู้สึกในความสำเร็จของการวิพากษ์วิจารณ์หลัก- ฐานอยู่บาง ดังที่เขากล่าววว่า "ข้าพเจ้าพอใจที่จะถือสิ่งที่ดูว่าสมเป็นความจริงว่าเป็น ความจริง" แต่ในทางปฏิบัติเขาเกือบไม่ใช้การวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานเขาเลย เขาไม่ สนใจจะเปิดเอกสารชั้นต้นออกศึกษา ทั้ง ๆ ที่เขาสามารถเข้าถึงเอกสารเหล่านั้นได้ เขา ไม่สนใจจะศึกษาจารึกเกี่ยวกับกษัตริย์บนเหรียญหรือบนศิลา เขาได้หลักฐานส่วนใหญ่จากงาน เขียนของ "นักพงศาวดาร" (ผู้จดบันทึกเหตุการณ์ไปเป็นรายปีเหมือนปุมโพรของไทย) รุนก่อนหน้าเขา เพราะฉะนั้น ถึงแม้เขาจะโจมตีบุคคลเหล่านี้ เขาก็ได้รับอิทธิพลจากนัก- พงศาวดารอยู่โดยไม่รู้ตัว วิธีการของเขาจึงเป็นอย่างที่คอสิลิ่งวูดเรียกว่า "การตัดต่อ" จริงอยู่ที่โพสิเนียสก็เคยใช้วิธีนี้มาแล้ว แต่วิธีตัดต่อไม่ได้เป็นวิธีสำคัญแกนกลางในงานของ โพสิเนียส มาถึงสมัยสีวี "การตัดต่อ" กลายเป็นแกนกลางของวิธีการทางประวัติศาสตร์ ไปเสียแล้ว สีวีจึงเป็นนักประวัติศาสตร์ชนิดที่โพสิเนียสโจมตีว่า "นักประวัติศ เศรษฐมนใจฝืน"

(Armchair Historian) ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเพียงว่าลิวีไม่ออกทำการสำรวจ
ภูมิประเทศที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์อย่างกว้างขวางเท่านั้น เพราะการกระทำเช่นนั้นบางทีก็
ไม่จำเป็นแก่นักประวัติศาสตร์เสมอไป แต่ลิวีไม่สนใจที่จะตรวจสอบหลักฐานที่เขาใช้ ใน
ประวัติศาสตร์แต่ละสมัยที่เขาจะเขียน เขาเลือกงานของนักพงศาวดารเพียงคนเดียวเป็น
หลักฐานโดยไม่อาศัยงานของคนอื่นเพื่อตรวจสอบกันเอง หรือไม่ปรึกษาหลักฐานขั้นต้นเลย

อย่างไรก็ตาม ลิวีก็ยังเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เขียนภาษาได้ไพเราะน่าอ่าน
(ซึ่งเป็น "คุณสมบัติ" อย่างหนึ่งของนักประวัติศาสตร์) และงานของเขามีคุณค่าที่เน้น
ลักษณะของ "ประวัติศาสตร์สากล" (ตามความหมายที่ได้อธิบายแล้ว) อันมีโรมเป็นจุด
ศูนย์กลางอย่างมาก เขามีความเห็นอกเห็นใจต่อศัตรูของโรม เช่นพวกกรีกอยู่ไม่น้อย
ซึ่งยิ่งทำให้งานของเขามีเสน่ห์ยิ่งขึ้น

แทคซิทัส (Cornelius Tacitus ประมาณ 55 - 120)

(รายละเอียดของชีวิตแทคซิทัส ให้อ่านในสารานุกรมบริตานิกา เป็นนัก
ประวัติศาสตร์ที่ไม่สำคัญนัก ส่วนใหญ่ของข้อความข้างล่างนี้คัดตอนมาจาก Collingwood :
The Idea of History)

บุคคลผู้นี้ น่าสงสัยว่าจะนับเป็นนักประวัติศาสตร์ได้หรือไม่ เขารับเอาทัศนคติ
การมองประวัติศาสตร์อย่างแคบ ๆ แบบกรีกมา แต่ไม่รับเอาส่วนดีของการศึกษาประวัติ-
ศาสตร์แบบกรีกมาด้วย เพราะฉะนั้นเขาจึงสนใจแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโรมมากกว่าสนใจ
จักรวรรดิโรมันทั้งหมด (งานที่เด่นมากของแทคซิทัสคือ Agricola ซึ่งเป็นประวัติของ
พ่อตาของเขาซึ่งเป็นนักการเมืองชั้นนำของโรม และ Histories ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์
ของโรมตั้งแต่จักรพรรดิไทป์เรียสถึงเนโร) เนื่องจากแทคซิทัสเป็นนักวิชาการที่สนับสนุน
สภาเซเนต ทั้งตัวเขาเองก็เคยเป็นวุฒิสมาชิกด้วย เขาจึงเขียนประวัติศาสตร์โดยมีใจ
ลำเอียงอยู่เสมอ เขาเคยเผชิญกับ "ยุคทอง" ในรัชสมัยจักรพรรดิโดมิเนียนจึงมักมอง

จักรพรรดิองค์ที่เขาไม่ชอบให้โศครายเหมือนโคมิเซียนเสมอ ในหนังสือชื่อเยอรมันของเขา เขาได้ยกย่องการปกครองและเกียรติยศในการทหารไว้เหนือการปกครองโดยสันติสุข ทั้ง ๆ ที่เขาเองหาได้เคยออกสงครามไม่

ข้อบกพร่องที่สุดของแทคติสเห็นจะได้แก่การที่เขาไม่เคยถาม "ปัญหาขั้นพื้นฐาน" ของวิชาตนเอง แนวปรัชญาของเขาที่มองประวัติศาสตร์จึงขึ้นเงินไม่ลึกซึ้ง เขาคิดว่าประวัติศาสตร์คือการกล่าวถึงคนดีและคนชั่ว กล่าวถึงคนดีก็เพื่อให้ลูกหลานรู้และประณามคนชั่ว เพื่อมิให้คนเอาเยี่ยงอย่าง อย่างไรก็ตาม แทคติสก็เห็นว่าคนดีที่แท้จริงย่อมสามารถอยู่ในอำนาจของคนชั่วได้ และชีวิตจริงก็มักจะเป็นเช่นนั้น คนดีจึงต้องเรียนรู้การอยู่กับความดีภายใต้อำนาจของคนชั่วโดยไม่หวั่นไหว

จากปรัชญาประวัติศาสตร์ เช่นนี้ยิ่งทำให้แทคติสมีอคติเป็นข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์อย่างมาก เพื่อให้เห็นข้อขัดแย้งแห่งอุปนิสัยของคนในประวัติศาสตร์ คนดีในงานของแทคติสก็ย่อมดีมากและคนเลวก็ย่อมเลวมาก เท่ากับว่าแทคติสมองตัวละครของเขาจากภายนอก แทนที่จะพยายามเข้าใจและมองการกระทำของตัวละครในประวัติศาสตร์จากภายในจิตใจ สมัย ระเบียบสังคม ค่านิยมของตัวละครนั่นเอง

ปรัชญาทางประวัติศาสตร์ของแทคติสสอดคล้องกับปรัชญาของพวกสโตอิกซิซึมในสมัยของเขา กล่าวคือ คนดีจะปกครองโลกที่เลวร้ายไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องรู้จักระเบียบตัวเองมิให้ความชั่วมาแปดเปื้อนได้ จากปรัชญาเช่นนี้ทำให้แทคติสเห็นว่าผลที่คนเราได้รับนั้นอยู่ที่การกระทำของตนเอง มิใช้อยู่ที่สิ่งแวดล้อมทางสังคมเลย แต่การที่เราจะพิจารณาคนโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง ๆ ในโลก

ลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์ของกรีก - โรมัน

๑. ในบรรดาลักษณะดีอย่างของประวัติศาสตร์ที่คลอลิงวูดกล่าวไว้ การเขียนประวัติศาสตร์ของกรีก - โรมัน มีลักษณะ "มนุษยนิยม" เหนือชั้นที่สุด

ประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ในยุคนี้เป็นเรื่องราวการกระทำของมนุษย์ ของความสำเร็จและความล้มเหลวของมนุษย์ แมวจะมีพระเจ้า เขามีส่วนควยในบางครั้ง แต่พระเจ้าทำให้เป็นปัจจัยที่สำคัญจะกำหนดให้เหตุการณ์เป็นไปในทางหนึ่งทางใดไม่พระเจ้าทำหน้าที่เพียงผู้สนับสนุนหรืออดจางเจตนารมณ์ของมนุษย์เท่านั้น เพราะฉะนั้นบางครั้งพระเจ้าจึงช่วยทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จ และบางครั้งก็ทำให้ตกลงล้มเหลวทั้งนี้ยอมเป็นสาเหตุให้นักประวัติศาสตร์ในยุคนี้สนใจศึกษาการกระทำของคนเป็นอย่างมาก และมักจะเปรียบเทียบความสามารถของคนออกเป็นบุคคลาธิษฐาน เช่น ความฉลาดของจักรพรรดิก็อาจกลายเป็นเพอพลอดิด ความสำเร็จของโรมก็อาจเป็นเทพแห่งโรม ฯลฯ การที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยกรีก - โรมัน สนใจในแนว "มนุษยนิยม" มากก็เนื่องจากปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังว่ามนุษย์ยอมมีจิตอิสระในอันที่จะเลือกเป้าหมายในการดำเนินชีวิตตัวเอง จะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับพลังทางปัญญาหรือพลังทางศีลธรรมของตนเอง จากการนี้ยอมมีนัยว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ยอมเกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ของมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องมีผู้รับผิดชอบต่อเหตุการณ์เหล่านั้นได้ เช่นความแข็งแกร่งของเอเธนส์ก็เป็นเพราะเพอริคลีส ความเลวร้ายของระบอบการปกครองของโรมก็เป็นเพราะความโหดเหี้ยมของจักรพรรดิ

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า "มนุษยนิยม" ในแง่นี้ยอมเป็นข้อบกพร่องในการศึกษาประวัติศาสตร์อยู่มาก เพราะนักประวัติศาสตร์มีความเชื่อมั่นในมนุษย์มากเกินไป มีรากฐานอยู่บนความยึดมั่นของเฮรอกดอตัสที่ว่า มนุษย์ยอมเป็น "rational animal" พวกกรีกเชื่อว่า ถ้ามนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาเหตุผลของตนขึ้นมาได้ ก็จะกลายเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ พวกโรมันเชื่อว่าคนฉลาดยอมสามารถมีชีวิตอย่างฉลาดในโลกแห่งความชั่วร้ายได้ โดยอาศัยการใช้เหตุผลกำลังความชั่วร้ายไม่ไหวพองพาน แต่ความคิดที่นักประวัติศาสตร์ไปยกเหตุการณ์ทั้งหลายให้มีส่วนมาจากเจตนารมณ์ของมนุษย์นี้เป็นสิ่งที่ผิดเพี้ยนเกินกว่าจะใช้เป็นเครื่องมือศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ได้ เรายอมรออยู่เดี๋ยว

ตามปกติมนุษย์ทำอะไรมักไม่รู้จุดหมายของตนเอง คอดจึงพูดกันว่า "การกระทำของมนุษย์ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องเกา เรื่องทดลองเสียๆ ทุๆ หากมีความรู้แล้วจะเกิดอะไร เป็นผลจากการกระทำนั้นเป็นเรื่องนำไปไม่ แต่มนุษย์มักทำไปโดยมีความปรารถนาใครรู้ ว่าเมื่อทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดอะไร เป็นเครื่องชักนำให้ทำ" คติของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบที่เน้นหนักใน "มนุษยนิยม" มากเกินไปนี้ จะก่อให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมบุคคลสำคัญซึ่งเรียกกันว่าทฤษฎีมหาราชินีอิดิซาเบธและทรราชย์จอห์น ("Good Queen Bee' and 'Bad King John' Theory) ที่รุนแรงที่สุดก็คือความเห็นแบบเซอร์โจเซฟ เบอร์ดิน ซึ่งเห็นว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจากความบังเอิญเท่านั้น เช่น ถ้าพระนางคลีโอพัตราไม่มีจุมพอกอย่างที่เธอมี ประวัติศาสตร์โลกย่อมเปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นอยู่อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ (ดู Sir Josiah Berlin : Historical Inevitability) จะกล่าวถึงเรื่องนี้อีกครั้งในภาคที่ว่าด้วยปรัชญาของประวัติศาสตร์ปัจจุบัน นอกจากนี้ การที่เน้นการกระทำและเจตนารมณ์ของมนุษย์มากเกินไปนี้ก็ทำให้นักประวัติศาสตร์กรีก - โรมันจะเคยไม่สนใจพดลสิ่งดีอย่างหนึ่งซึ่งมีส่วนกำหนดคิมนมนุษย์ ประกอบพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างมาก นั่นคือ พดลจากสิ่งแวดล้อมซึ่งในแต่ละบุคคลแต่ละสมัยย่อมไม่เหมือนกัน ถ้าประวัติศาสตร์คดีคล้ายไปเพราะมนุษย์เพียงอย่างเดียว ก็เป็นธรรมดาที่จะเอาบุคคลในประวัติศาสตร์มาเทียบกับคนในปัจจุบันไปทุกแห่งถึงที่นักประวัติศาสตร์สมัยนี้นิยมทำอยู่เสมอ แต่ประวัติศาสตร์ไม่ได้เกี่ยวกับมนุษย์เพียงอย่างเดียว ยังเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์อาศัยอยู่ด้วย การเอามาตรฐานของมนุษย์ปัจจุบันนี้ไปวัดสิ่งแวดล้อมต่างจากอดีตโดยสิ้นเชิง ไปเปรียบเทียบกับคนในอดีต เพื่อตัดสินคนในอดีตจึงถือว่า เป็น "บาป" อย่างหนึ่งของอาชีพนักประวัติศาสตร์

๒. "สารนิยม" (Substantialism) ปรัชญาของกรีกในแขนงทฤษฎีแห่งความรู้ สนใจที่จะค้นหาสิ่งที่เป็น "สาระ" ซึ่งมีความเห็นแตกต่างกันออกไป แต่ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์ก็คือการยืนยันว่าเฉพาะ "สาระ" ว่าเป็นสิ่งคงที่ไม่ว่าเปลี่ยนแปลงเท่าใดก็ตามจะพึง "รู้" ได้ เราได้พูดถึงเรื่องนี้ไปแล้วในตอน

ที่ว่าด้วยการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยเฮลเลนนิค ในสมัยเฮลเลนนิสติก ความคิดเช่นนี้ก็ยังดำรงอยู่ และอาจมีอิทธิพลเสียยิ่งกว่าเฮรอกคอตัสเสียอีก เราได้เห็นแล้วว่าความคิดเช่นนี้ย่อมเป็นการขัดกับการศึกษาประวัติศาสตร์โดยตรง เพราะประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง (ของสถาบัน ของยุค ของสังคม ของระบบเศรษฐกิจ ฯลฯ) นักประวัติศาสตร์โรมันหาทางออกเพื่อประนีประนอมกับความคิดทางปรัชญาที่ไปในทางที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาศาสตร์เท่าใดนัก ได้มีการแบ่งความรู้ทางประวัติศาสตร์ออกเป็นสองชนิดคือ ที่เรียก "Agent" เป็นสิ่งคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ ส่วนอีกชนิดหนึ่งคือ "Act" นั้นเป็นผลจากการดำรงอยู่ของ "Agent" อีกทีหนึ่ง จึงเปลี่ยนแปลงได้ และกินระยะเวลาอันสั้น ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ "Act" โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ถือว่า "Agent" เป็นสิ่งที่อยู่พบนานที่สุดของตัวจะศึกษา

ตัวอย่างของงานทางประวัติศาสตร์ที่เด่นชัดได้แก่หนังสือของสิวี สิวีไม่คอยสนใจพัฒนาการของโรม เพราะสิวีเห็นว่าโรมยอมเป็น "Agent" จึงคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง และจะคงอยู่ตลอดไป การกำเนิดของกรุงโรมซึ่งสิวีได้ไว้ด้วยเทศนิยายก็เป็นเพราะโรมไม่มีการกำเนิดและไม่มีประโยชน์ในสายตาของสิวีที่จะค้นหากำเนิดอันแท้จริงของโรมว่าเป็นอย่างไร สิ่งใดที่มีกำเนิด สิ่งนั้นย่อมมีความเปลี่ยนแปลง (จากที่ไม่มีมาสู่มิ จากยังไม่เกิดมาสู่เกิด) ประวัติศาสตร์ของสิวีจึงเป็นเรื่องราวภารกิจของโรมที่กระทำต่อสิ่งอื่น ตลอดจนแดนอื่นเสียเป็นส่วนใหญ่

แทคติคัสก็เช่นเดียวกัน การที่เขาไม่กล่าวถึงพัฒนาการในด้านบุคคลิกภาพของบุคคลในประวัติศาสตร์เลยก็เพราะ เขาเห็นว่าบุคคลิกภาพเป็น "Agent" ย่อมคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและไม่คงที่แน่นอนคือภารกิจกระทำของบุคคลิกภาพ คนที่ย่อมมีความดีเป็นสิ่งถาวรไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจจะมีปฏิกริยาต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้หลายลักษณะ เพราะพฤติกรรมนั้นเป็นเพียง "Act" ของสิ่งที่คงที่เท่านั้น

ด้วยเหตุฉะนั้นนักประวัติศาสตร์โรมันจึงแทบคุณค่าของประวัติศาสตร์ในแง่ให้บทเรียนทางดำเนินปฏิบัติอย่างมาก เพราะเมื่อถอยหลังกลับแล้วก็ยากจะมองเห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ในด้านอื่นได้

๓. การเห็นว่าประวัติศาสตร์อาจให้บทเรียนในทางปฏิบัติได้ ก็เท่ากับเป็นการย่ำว่า "ประวัติศาสตร์ขมขำร่อย" ความคิดเกี่ยวกับเวลาของคนในอารยธรรมโบราณนั้นมักเป็นวงกลม มีฤดูร้อนแล้วก็ใบไม้ร่วง หนาว ใบไม้ผลิ แล้วก็ถึงฤดูร้อนอีก (ดูบทหน้าประกอบ) ความคิดในเรื่องเวลาเช่นนี้พวกกรีกก็ได้รับสืบมาจากเมโสโปเตเมีย และอียิปต์เช่นกัน โดยนัยยะอย่างหนึ่งการเชื่อว่ามนุษย์มี "ธรรมชาติ" เหมือนกันเสมอไป ก็ตาม เชื่อว่าความดีย่อมมีลักษณะคงที่แน่นอนเสมอไปก็ตาม ก็เท่ากับว่าพฤติกรรมของมนุษย์ย่อมมีกรอบโครงสร้างหนึ่งที่แน่นอน ปฏิบัติเช่นนี้ในยุคนี้ก็อาจจะปฏิบัติอีกในยุคหน้า การมองวิถีทางของประวัติศาสตร์ว่าเป็นสิ่งที่อาจจากเส้นในนามบรรจบลง ณ จุดเริ่มต้นได้ใหม่นี้ ถึงแม้ว่านักประวัติศาสตร์สมัยนี้ไม่กล้าอย่างเปิดเผย แต่ผลงานของเขาก็แฝงความคิดนี้ไว้อยู่ในที (เนื่องจากไม่ได้คิดในเรื่องนี้อย่างจริงจัง บางครั้งก็อาจเสนอความเห็นเป็นตรงกันข้ามไปจากนี้ได้เช่น โทลีเปียส เป็นต้น) เมื่อถึงสมัยที่คิดทศจากศาสนาคริสต์ียนขยายเข้ามาในยุโรป ทัศนคติแรกของคริสตทศ นักประวัติศาสตร์ยังถกเถียงกันในปัญหาเรื่องประวัติศาสตร์มีวิถีทางเป็นวงกลมหรือเส้นตรงโดยเฉพาะในสมัยของนักบุญออกัสตินแห่งฮิปโป (๓๕๔ - ๔๓๐)

บทที่ ๓

การเขียนประวัติศาสตร์ของคริสเตียนในสมัยกลาง

พระคัมภีร์เก่า

ชนชาติยิวซึ่งเป็นเจ้าของพระคัมภีร์เท่านั้น ที่จริงแล้วก็หาได้มีความแตกต่างจากชาติป่าเถื่อนสมัยโบราณซึ่งอาศัยอยู่แถบตะวันออกกลางชาติอื่นมากนักไม่ สิ่งที่ทำให้ชาติยิวมีลักษณะพิเศษออกไปจากชาติเซมิติกพื้นเมืองของยิวอีกหลายเผ่าที่ยังเร่ร่อนอยู่ในทะเลทรายก็คือ ศาสนา และลักษณะพิเศษแห่งศาสนาของยิวก็ได้แก่ความสนใจอย่างลึกซึ้งต่อประวัติศาสตร์ จนอาจกล่าวได้ว่าศาสนาของยิวเป็นศาสนาของประวัติศาสตร์

พวกยิวเป็นชนชาติโบราณพวกแรกที่เชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวซึ่งทรงสร้างสากลโลก ทรงมีมหิทธานภาพยิ่งใหญ่อกว่าสิ่งใด ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณสูงกว่ากษัตริย์หรือปีศาจใด ยิ่งกว่านี้ยังถือว่าชนชาติของตนเป็นชาติที่พระผู้เป็นเจ้าทรง "เลือกสรร" แล้ว เลือกสรรให้เป็นองค์พยานแห่งการดำรงอยู่ของพระเจ้าหรือที่ยิวเรียกว่าพระยะโฮวาห์ เมื่อมองในแง่นี้ พระยะโฮวาห์ของยิวก็เป็นเพียงพระเจ้าประจำเผ่าเหมือนกับที่ชาติโบราณทั้งหลายต่างก็มีเทพเจ้าประจำเผ่า หรือประจำเมืองสำหรับปกปักรักษาทั้งสิ้น จะผิดกันก็ตรงที่พวกยิวไม่เชื่อว่าเทพเจ้าองค์อื่นนั้นมีอยู่จริง เพราะฉะนั้น แมวยิวจะถูกชนชาติอื่นกวาดต้อนไปเป็นทาส ยิวก็ไม่ยอมหันไปกราบไหว้บูชาเทพเจ้าของเมืองอื่น หากยังยึดมั่นในพระยะโฮวาห์ของตนต่อไป นอกจากนี้พระยะโฮวาห์ของยิวยังเป็นผู้ทรงสร้างสรรพสิ่งในโลกนี้ รวมทั้งศัตรูของยิวด้วย แต่เนื่องจากพวกยิวเป็นชนชาติที่พระเจ้าทรง "เลือกสรร" ชาวยิวจึงเชื่อว่าพระเจ้าย่อมจะช่วยเหลือพวกตนให้รอดปลอดภัยเสมอ ชะตากรรมที่ชาติยิวต้องเผชิญอยู่ในประวัติศาสตร์แต่ละครั้งนั้น ชาวยิวก็เชื่อว่าเกิดขึ้นจากการที่ในบางสมัยชาวยิวเองลืมพระเจ้าเพียงแต่ หันไปบูชารูปเคารพหรือเทพเจ้าจอมปลอมอื่น ๆ จึงต้องถูกลงโทษ

หลักฐานที่ยืนยันว่าพระเจ้าทรงมีพระเมตตาต่อชาวยิว เป็นพิเศษก็คือคำสั่งสัญญาของ พระองค์ต่อชาวยิว และหลักฐานที่ว่าพระเจ้าทรงดูแลชาวยิวไม่เคยเสื่อมเลือนเลยนั่นก็คือตัว พระคัมภีร์เก่านั้นเอง พระยะโฮวาห์ได้สัญญากับบรรพบุรุษของชาวยิวว่าจะประทานดินแดน ที่เต็มไปด้วย "น้ำผึ้งและน้ำนม" ให้แก่ชาวยิว ได้มีศาสดาพยากรณ์หลายคนที่ทำนายเจตนา- จานงของพระเจ้าและในที่สุดยังได้มีศาสดาพยากรณ์เป็นผู้นำชาวยิวไปยังดินแดนนั้นอีกด้วย นอกจากนี้ พระคัมภีร์เก่ายังเป็นพยานที่ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าทรง "แทรกแซง" เข้ามาในกิจการ ของชาวยิวเสมอ ครามเท่าที่ชาวยิวเคารพเชื่อฟังพระองค์ พระยะโฮวาห์ย่อมจะพิทักษ์ คุ้มครองชาวยิวตลอดไป

โดยผ่านศาสดาพยากรณ์ พระเจ้าได้สัญญากับชาวยิวว่า "พระผู้ไถ่" จะ เสด็จลงมาไถ่บาปของมนุษย์ (ยิว) และจะทำให้ได้พบความสุขนิรันดร สัญญาใหม่ของ พระเจ้านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ชาวยิวโดยเฉพาะในสมัยที่ตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักรโรมันตั้งตา รอคอย

การจะเตือนให้ชาวยิวสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสำนึกในหน้าที่ กับสัญญาที่พระผู้เป็นเจ้าประทานไว้ก็คือการเก็บรักษาเรื่องราวในอดีตของชาวยิวไว้ใน "คัมภีร์" ของศาสนา พระคัมภีร์เก่ายังเป็นเสมือนใบสัญญาที่ทั้งพระผู้เป็นเจ้าและชาวยิว ได้ลงนามเชื่อมร่วมกัน การอ่านพระคัมภีร์เท่ากับได้ตระหนักถึงการมีอยู่แห่งพระยะโฮวาห์ ตระหนักถึงคำสั่งสัญญาที่ชาวยิวในฐานะประชาชนผูกเลือกสรรได้รับประทานจากพระเจ้า ตระหนักถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของยิวทุกเผ่าที่ต่างเป็นผู้เคารพบูชาพระเจ้าองค์- เดียวกัน ตระหนักถึงมืตธานภาพแห่งพระยะโฮวาห์ ตระหนักถึงการมาของพระมหาไถ่อัน เป็นความหวังของชนชาติยิว เท่ากับว่าพระคัมภีร์เก่านั้นเป็นทั้งคัมภีร์ในศาสนา เป็นอุดมการณ์ ทางการเมือง เป็นกฎแห่งศีลธรรม และเป็นรัฐธรรมนูญของยิว

ชาวยิวพิสูจน์สิ่งที่กล่าวแล้วนั้นโดยอาศัยประวัติศาสตร์ คัมภีร์เก่ายังมีลักษณะ เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ ในแง่ที่ชนชาติยิวเป็นพวกที่เน้นความสำคัญของอดีตมากยิ่งขึ้นกว่า ชาติโบราณชาติใด ถึงกับเก็บเรื่องราวของชาติตนเองไว้เป็นหลักฐานสืบทอดกัน

มาหลายชั่วอายุคน ศาสนา ระบบการเมือง หรือแม้กระทั่งชีวิตเองก็อาศัยประวัติศาสตร์ของชีวิตในคัมภีร์เก่าเป็นเครื่องค้ำจุน การเห็นความสำคัญของอดีตเช่นนี้จะสืบทอดมายังศาสนาคริสต์เตียน ในสมัยกลางมีพวกพระที่คอยเก็บบันทึกเรื่องราวของหมู่บ้านหรือเมือง สืบทอดกันมาหลายชั่วคน ด้วยความสำนึกว่าเรื่องราวของอดีตจะสะท้อนในมนุษยชาติได้นักถึงสายสัมพันธ์ระหว่างพระผู้สร้างกับตัวมนุษย์เอง

ชาวยิวยังเชื่ออีกว่า ความมหิทธานุภาพของพระผู้เป็นเจ้านั้น ในที่สุดมนุษยชาติอื่น ๆ ซึ่งได้ล้มพระเจ้าเพียงแต่ไปชั่วคราวนั้นจะหันกลับมาเคารพบูชาพระเจ้าใหม่อีก พระมหาโตซึ่งจะเสด็จมายังโลกนั้นจะนำเอาเกียรติคุณแห่งพระยะโฮวาประกาศไปทั่วสากลโลก เพราะฉะนั้น ชาวยิวจึงคิดว่าอนาคตของประวัติศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่แน่นอนที่พระเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว อนาคตของมนุษยจะเป็นอย่างไรก็เป็นสิ่งที่อาจรู้ได้แน่นอนเหมือนกัน เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไรเท่านั้น ชาวยิวจึงเป็นชาติแรกในสมัยโบราณที่มองประวัติศาสตร์เป็นเส้น กล่าวคือมีการพัฒนาจากจุดเริ่มต้นคือการสร้างสากลจักรวาลของพระเจ้าแล้วพัฒนาไปสู่การกำเนิดของพระมหาโตกับชัยชนะของพระผู้เป็นเจ้าทั่วสากลโลกเป็นเบื้องปลาย อันเป็นเป้าหมายปลายทางที่พระผู้เป็นเจ้าได้กำหนดเอาไว้แล้ว

ความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในแง่ของชาวยิวผิดแปลกจากชาติโบราณอื่น ๆ อย่างมาก เพราะชาติโบราณอื่น ๆ เช่น อียิปต์หรือบาบิโลเนียไม่มองเวลาเป็นเส้นตรง ในหนึ่งปี (ซึ่งบางชาติก็รู้แล้วว่หมายถึงการหมุนรอบดวงอาทิตย์หนึ่งรอบของโลก) คือการเริ่มจากฤดูเก็บเกี่ยวไปจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวอีกครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้นเวลาย่อมเดินเป็นวงกลม จากจุดหนึ่งกลับมาสู่จุดเดิมอีกครั้ง เหตุการณ์ในชีวิตของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมหมุนกลับมาซ้ำรอยเก่า เมื่อเป็นเช่นนี้ อดีตในความหมายของเวลาหรือเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้วจึงไม่มี เพราะเวลาหรือเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้วก็จะกลับมาใหม่อีกครั้ง จึงเท่ากับเป็นอนาคตหรือเป็นปัจจุบันไปในตัว การแบ่งเวลาออกเป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นสิ่งที่คนในโลกโบราณไม่ได้เข้าใจเหมือนสมัยนี้ แต่พวกเขาก็เป็นชาติแรกในโลกที่สังเกตเห็นว่าอดีตที่ผ่านไป

ไปแล้วจะไม่กลับมาใหม่ เพราะพระเจ้าได้กำหนดอนาคตให้แก่มนุษย์ในรูปใหม่ที่ไม่เหมือนกับที่ผ่านมาแล้ว ถ้าอนาคตมีความหมายต่อชาวยิว อดีตก็ย่อมมีความหมายไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ไม่เพียงแต่มีความหมายเท่านั้น ยังมีคุณค่าพอแก่การจดบันทึกไวด้วย

อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจควยว่าพระคัมภีร์เก่าของยิวนั้นก็ยังมีลักษณะของแนวคิดแบบชาติโบราณอีกหลายอย่าง ทั้งที่เป็นอุปสรรคต่อการเขียนประวัติศาสตร์เอง และขาดเหตุผลอย่างให้นักประวัติศาสตร์กรีกได้สร้างขึ้นไว้ อิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกนั้นแบ่งออกได้ที่สำคัญเป็นสามอย่างคือ อิทธิพลแห่งเหตุผลนิยมที่ได้จากกรีก อิทธิพลของศาสนาคริสต์เตียน และอิทธิพลของแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยใหม่ ขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง การเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกจะไม่มีลักษณะอย่างที่เป็นอย่างนี้เลย จึงควรเข้าใจว่าอิทธิพลที่พวกยิวให้แก่การเขียนประวัติศาสตร์นั้นเป็นเพียงส่วนน้อยส่วนเดียวของอิทธิพลจากศาสนาคริสต์เตียน และไม่ใช่ว่าพระคัมภีร์เก่าจะมีลักษณะอันก่อกำเนิดของการเขียนประวัติศาสตร์

พระคัมภีร์ใหม่

การเขียนบันทึกชีวประวัติของพระเยซูในพระคัมภีร์ใหม่โดยพวกสาวกของพระเยซูทำให้เกิดศาสนาคริสต์เตียนขึ้น เพราะโดยสาระแล้วพระคัมภีร์ใหม่มิได้เป็นข้อความต่อจากคัมภีร์เก่า แต่เป็นการวางรากฐานใหม่ในทางเทววิทยาของศาสนาใหม่ คัมภีร์ใหม่ยืนยันว่าพระมหาไถ่ได้เสด็จลงมาแล้ว คือองค์พระเยซูซึ่งไม่เพียงแต่จะไถ่บาปของชาวยิวเท่านั้นไม่ หากทรงเป็นพระบุตรแห่งพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเสด็จลงมาไถ่บาปของมนุษยชาติทั้งหมด พระคัมภีร์ใหม่ย้ำความเสมอภาคของมนุษย์ต่อพระผู้เป็นเจ้าเนื่องจากดวงเป็นสิ่งที่ทรงสร้างสรรคขึ้นทั้งสิ้น คนงอยเปเลียเสียขาตาบอด โรคเรื้อนจึงควรแก้ความเมตตาของพระมหาไถ่เสมอกันไปหมด การไถ่บาปของพระบุตรนั้นทำโดยการยอมรับความเจ็บปวดทรมานทางร่างกายเหมือนที่มนุษย์พึงได้รับ ทางรอดของมนุษย์จึงเกิดขึ้นโดยการปฏิบัติ

ตามคำสั่งสอนของพระเยซูอันสรุปรวมไว้ว่า "จงรักเพื่อนมนุษย์และรักพระผู้เป็นเจ้า"
 (เช่นตลอดกัสดิ้นจะวางรากฐานของแนวคิดทางเทววิทยานี้ให้กระจ่างแจ้งขึ้น คุณคิดว่า
 คุ้มเช่นตลอดกัสดิ้นข้างหน้าในเมื่อนี้) ทั้งต้องรักษาความบริสุทธิ์แห่งวิญญาณของตนไว้ แมว่า
 กายภายนอกจะต่ำต้อย เสมอพรรณอย่างไรก็ตาม

ผู้ประกาศศาสนาและคริสเตียนรุ่นแรกที่พยายามสถาปนาศาสนาคริสต์เตียน
 ในอาณาจักรโรมันถูกทารุณกรรมและสังหารหมู่เสียจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันคริสเตียน
 ก็ยิ่งเข้มแข็งขึ้น กล่าวคือ นอกจากคนจนซึ่งกลายเป็นศาสนิกกรุ่นแรก ๆ แลวกัเริ่มมีผู้มีการ
 ศึกษาเป็นคริสต์เตียนมากขึ้น พวกนี้เขียนหนังสือและสร้างทฤษฎีทางเทววิทยาขึ้นต่อสู้กับพวก
 นักปรัชญาและเจ้าดัทธินิกายอื่นในจักรวรรดิโรมัน ใน ค.ศ.๓๑๒ (ประมาณ) จักรพรรดิ
 คอนสแตนตินเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์เตียน นับจากนี้เป็นต้นไป คริสตศาสนาก็เริ่มแพร่-
 หดายเป็นจักรวรรดิ และก่อนที่จักรวรรดิโรมันจะสลายตัวไป คริสตศาสนาก็ตั้งมั่นใน
 จักรวรรดิโรมันโดยเฉพาะส่วนที่เป็นยุโรปตะวันตกและยุโรปกลางแล้ว

การนับถือคริสตศาสนาของจักรวรรดิโรมันมิได้ทำให้อำนาจทางการเมือง
 ซึ่งกำลังอ่อนแอเดิมมีสภาพดีขึ้นเลย ยิ่งไปกว่านั้นยิ่งนับวันจักรวรรดิโรมันด้านตะวันตกซึ่งมี
 ความเสื่อมโทรมภายในอยู่แล้ว ยิ่งกลับต้องมาเผชิญปัญหาการรุกรานจากพวกอนารยชน
 มีการแย่งชิงอำนาจของพวกเขาจนพล เหตุฉะนั้นพวกนักปรัชญาจึงมักโจมตีว่าศาสนาคริสต์เตียน
 เป็นสาเหตุแห่งความอ่อนแอของจักรวรรดิ นักประวัติศาสตร์คริสต์เตียนในศตวรรษแรก ๆ
 จึงต้องทำหน้าที่ทั้งผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนาและผู้แก้ข้อกล่าวหาของนักปรัชญาที่ไม่ใช่คริสต์เตียน
 นักประวัติศาสตร์คริสต์เตียนที่ควรเอ่ยถึงได้แก่ยูเซเบียส (Eusebius, 264-340A.D.)
 ซึ่งได้เขียนงาน Chronicle และ Praeparatio Evangelica เขาพยายาม
 ชี้ให้เห็นว่าก่อนหน้าสมัยพระเยซูนี้ โลกยังไม่ก้าวหน้าเท่าสมัยหลังจากนั้น ความก้าวหน้า
 ของโลกตามที่ยูเซเบียสมองเห็นไม่ได้อุบายถึงความก้าวหน้าทางด้านจิตใจอย่างเดียว แต่
 หมายถึงความก้าวหน้าทางด้านวัตถุด้วย เขาเขียนประวัติศาสตร์ควยวิธีรวบรวมตัดต่อ

เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์โรมันรุ่นก่อนเขา แต่สิ่งจูงใจหมายที่จะแสดงว่าการกำเนิดของพระเยซูนั้น เป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าสมัยพระเยซูก็ล้วนเกิดขึ้นเพื่อเตรียมโลกให้เหมาะแก่การไถ่บาปของพระเยซูทั้งสิ้น การใช้เรื่องของพระเยซูเป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์นี้จะเป็นลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์ตลอดสมัยกลางขณะที่คริสตศาสนายังมีอำนาจในยุโรป

ก่อนหน้าสมัยคริสต์เตียน ความสนใจในอดีตของชาวโรมันย่นด้อยลงไป ไม่นานนัก ส่วนใหญ่ยังคงสนใจแต่อดีตที่ใกล้ตัว สนใจปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ แต่หลังจากที่ได้รับศาสนาคริสต์เตียนแล้ว ความสนใจในอดีตก็ขยายไกลออกไป เพราะการรับทวิศตศัสน หมายถึงการรับเอาคัมภีร์เก่าด้วย เรื่องราวในคัมภีร์เก่าย่อมเริ่มตั้งแต่อดีตกาลนานไกลนับตั้งแต่พระเจ้าสร้างโลก (ซึ่งคนในสมัยกลางเชื่อว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อ 5000 ปีก่อนหน้าเท่านั้น) ย้ำยังเป็นเรื่องราวของชนชาติที่ไม่ใช่ฝรั่งอีกด้วย จึงเท่ากับปลุกความสนใจไปสู่เรื่องของชนชาติอื่นนอกจากในวงของวัฒนธรรม เอลเลนนิสติกด้วย อิทธิพลของคริสต์เตียนต่อประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้สืบทอดให้แก่นารยชนที่หันมารับนับถือคริสต์ศาสนาด้วยเหมือนกัน ศาสตร์จารย์ชอลฟเฟิน กล่าวว่า "การเปลี่ยนศาสนาเป็นคริสต์เตียนย่อมหมายถึงการค้นพบประวัติศาสตร์ใหม่จากอดีตและอ้อมมาจนถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน ชาวคริสต์เตียนน่าจะคิดถึงประวัติศาสตร์สากล (ตามความหมายของปัจจุบัน) เป็นครั้งแรก"

ใน ค.ศ. 410 พวกกอธ อนารยชนสาขาเยอรมันพวกหนึ่งโจมตีกรุงโรมและยึดครองกรุงโรมได้สำเร็จ นอกจากการยึดทรัพย์สินสมบัติและปล้นสะดมกรุงโรมแล้ว พวกอนารยชนยังได้บุกเข้าไปในสำนักชีของคริสตศาสนา ปล้นสะดมศาสนสมบัติตลอดจนทำทารุณกรรมเช่นนี้เฉพาะในด้วย การที่กรุงโรมแตกครั้งนี้เป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่แก่คนสมัยนั้นอย่างมาก มีนักปราชญ์พวกหนึ่งที่โจมตีคริสตศาสนาว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้กรุงโรมแตกเพราะคริสตศาสนาทำให้จักรพรรดิของโรมเลิกกระทำบูชาเทพเจ้าผู้พิทักษ์กรุงโรม โดยเฉพาะจูปีเตอร์ ประมุขแห่งเทพ เทป บัเตลไฟพระองค์ที่ไรธและปล่อยให้อนารยชนทำลาย

กรุงโรมเสีย ขณะเดียวกันความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของคริสเตียนอย่างที่ยูเซเบียส เสนอก็ถูกนักปราชญ์พวกอื่นโจมตีอย่างมากกว่า เป็นไปไม่ได้ที่ประวัติศาสตร์ของนบเมยจะขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เพียงครั้งเดียวคือกำเนิดของพระเยซู และความคิดที่ว่าประวัติศาสตร์ยอมมีจุดหมายปลายทางที่พระเจ้ากำหนดขึ้นแล้วนั้นยอมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นักปราชญ์เหล่านั้นโดยยกเอาคำของนักปรัชญากรีกขึ้นมาแก้ว่า นักปรัชญาที่ฉลาดลึกซึ้งในสมัยโบราณโดยยอมรับแล้วว่าประวัติศาสตร์ยอมมีวิถีเป็นวงจร บางคนก็ยกเอาคำที่มีในพระคัมภีร์เองขึ้นมาชี้ให้เห็นว่าพระเจ้ายังทรงสร้างไม่มีอะไรใหม่ใดดวงอาทิตย์ (โซโลมอน) แสดงว่าสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหลายในปัจจุบันและอนาคตยอมซ้ำกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต นอกจากนี้ก็ยังมีการโจมตีแนวคิดในทางเทววิทยาของคริสเตียนอีกหลายอย่างโดยอาศัยความรู้ทางปรัชญาและตรรกวิทยามาใช้

ในช่วงระยะเวลานี้เอง เซนต์ออกัสตินสังฆราชแห่งเมืองฮิปโปบอนฝั่งแอฟริกาเหนือ ได้เขียนหนังสือชื่อ The City of God ขึ้นใน ค.ศ. ๔๒๐ หนังสือเล่มนี้และบุคคลผู้นี้มีอิทธิพลต่อคนรุ่นหลังยืนนานและลึกซึ้งที่สุด ยิ่งกว่าศาสดาพระเยซูเองเสียอีก ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งแห่งแนวคิดทางเทววิทยาของคาทอลิกที่ตั้งอยู่บนความคิดของเซนต์ออกัสตินนี้ ปราศจากเสียซึ่งหนังสือเล่มนี้ บางทีศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกอาจไม่สามารถตอบสนองการทำหายของนายคิดอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกันได้นานเท่านี้

เซนต์ออกัสติน และ The City of God (St. Augustine 354 - 430)

เซนต์ออกัสตินเกิดในแอฟริกาเหนือ มีแม่เป็นคริสเตียนซึ่งพยายามปลุกฝังให้เขาเป็นคริสเตียนมาแต่เด็ก แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เซนต์ออกัสตินชอบเรียนภาษาลละติน แต่ไม่ชอบภาษากรีกเลย トラบจนสิ้นชีวิตเซนต์ออกัสตินไม่เคยสามารถรู้ภาษากรีกถึงใช้การใด นั่นหมายความว่างานของเพลโต เอริสโตเติล ฯลฯ ที่อ้างถึงในงานนั้น ออกัสตินอ่านในพากษ์แปลละติน ออกัสตินเชื่อในดัทธิมานิเคียน (Manichaeans) แม่ได้

เคยอ่านพระคัมภีร์มาแล้ว แต่ก็ไม่ได้คิดใจเพราะขาดความสละสลวยและขาดตรรกวิทยา เหมือนเรียงความแบบมิเชโรซึ่งเป็นที่ยอมรับในสมัยนั้น เนื่องจากความสนใจโหราศาสตร์และ การาศาสตร์ ทำให้ออกัสตินพบว่าคำสอนเกี่ยวกับดวงดาวในลัทธิของคนนั้นผิดปกต ออกัสติน ไม่พอใจที่ลัทธิของคนในอำนาจแห่งความศรัทธาบังคับให้คนเชื่อในสิ่งที่ไม่เป็นจริง ในวัยหนุ่ม ออกัสตินใช้ชีวิตตามสบายเหมือนชาวโรมันสมัยนั้น เขามีเมียเก็บถึงสองคนก่อนหน้าที่จะเป็น คริสเตียน และปฏิญาณเอาชีวิตพรหมจรรย์ ในช่วงระยะเวลาที่เขาทำดังสงสัยในลัทธิที่ คนเชื่อถืออยู่นี้ เขาได้เดินทางไปยังแหลมอิตาลีในขณะที่อยู่ในกรุงโรม เขาได้สัมพันธ์กับ พวก "แอกคะเดมิกัส" (Academics) ซึ่งสอนลัทธิให้สงสัยไม่เชื่อในทุกสิ่งทุกอย่าง เอาไว้ออกจนกว่าจะใช่เหตุผลที่สุดจนว่าเป็นจริงได้ ออกัสตินรับทฤษฎีเช่นนี้ไว้สำหรับต่อสู้ กับความศรัทธาต่อลัทธิมานี้เกินที่ตนยังสละไปไม่หมด เขาถูกส่งไปมิถานในเวลาต่อมา ได้รู้จักกับเซนต์แอมโบรส เนื่องจากบุคคลผู้นี้และการเร่งเร้าจากมารดาของเขาซึ่งได้เดิน- ทางมาสมทบกับออกัสตินในตอนนั้น ในที่สุดออกัสตินก็เปลี่ยนศาสนามาเป็นคริสเตียน รับ นำอภิเษกจากเซนต์แอมโบรส ต่อมาเขาได้เดินทางไปยังแอฟริกาเหนือไปเป็นสังฆราช แห่งเมืองฮิปโป ๓ ที่นี้เขาได้เขียนหนังสือเล่มสำคัญนั้นขึ้น กับบทความทางเทววิทยาอีก มากที่ฉบับหายไปกับไม่น้อย

เทวนคร

ก่อนจะพูดถึงทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ควรกล่าวถึงปรัชญาของ เซนต์ออกัสติน เล็กน้อย เพื่อจะได้เข้าใจทฤษฎีได้ดีขึ้น

ปรัชญาของออกัสตินนั้นตั้งอยู่บนการยอมรับข้อความในพระคัมภีร์ว่าเป็น ความจริงเสียก่อน แต่พระคัมภีร์นั้นจะอ่านเอาแต่ความหมายที่เห็นได้ชัดเจนยอมไม่ได้ เพราะพระคัมภีร์เป็นสิ่งที่พระเจ้าคดใจให้เขียนขึ้น จึงมีความหมายแฝงอยู่อย่างลึกซึ้ง คนธรรมดาจะเข้าใจความหมายที่แฝงอยู่นี้ให้แจ่มแจ้งยอมทำไม่ได้ เพราะคนธรรมดาปัญญา

ไม่เทียบเท่าผู้เขียน (พระผู้เป็นเจ้า) ถึงกระนั้นการใคร่ครวญเนื้อความที่แฝงอยู่ในพระคัมภีร์ก็เป็นสิ่งจำเป็น

ปัญหาทางปรัชญาที่เซนตอกัสตินเข้าไปจับในหนังสือชื่อ Confessions ซึ่งน่าสนใจคือปัญหาเรื่องการสร้างโลกของพระผู้เป็นเจ้า ในปรัชญากรีกเคยมีความคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ของเทพเจมาแล้ว แต่กรีกถือว่าการสร้างสรรค์ต้องสร้างจากอะไรสักอย่างหนึ่ง จะสร้างจากความว่างเปล่าไม่ได้ สิ่งที่มีอยู่เดิมคือตัว "สาระ" พระเจ้าเป็นแต่ประธานรูปร่างแก่ตัวสาระ หรือทรงสร้างโลกจากสาระชนิดหนึ่ง ในเยเนซิสบทแรกของพระคัมภีร์เก่า พระยะโฮวาทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า ข้อนี้ของพระคัมภีร์ยอมรับกับปรัชญาของกรีกซึ่งเป็นที่เชื่อถือในสมัยนั้น เซนตอกัสตินยืนยันว่าพระคัมภีร์กล่าวไว้อย่างแน่ชัดมากว่า พระเจ้าทรงสร้างสากลจักรวาลจากความว่างเปล่า เพราะฉะนั้น จึงไม่น่ามีปัญหาในข้อนี้ แต่เซนตอกัสตินก็เข้าใจว่าการโต้แย้งเช่นนี้จะมีผลใหม่ผู้คนได้อีกว่า ก่อนที่ทรงสร้างโลก พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่ ณ ที่ใดเล่า และเหตุใดพระองค์จึงไม่ทรงสร้างโลก "ก่อนหน้า" เวลานั้นหรือ "หลัง" เวลานั้น คำตอบของเซนตอกัสตินในเรื่องทั้งหมดนี้ผูกพันกับทฤษฎีแห่งเวลา

ตามทัศนะของเซนตอกัสติน เวลายอมเกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างโลก หรือกล่าวให้แน่ชัดเวลาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รู้สึกว่ามีความ (อวกัสตินเป็นนักปรัชญาที่เสนอเรื่อง "เพราะฉันรู้สึกฉันจึงมีอยู่" ก่อนหน้าเคสการ์ต) เพราะฉะนั้นความคิดเกี่ยวกับอดีต ปัจจุบัน อนาคต จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีมนุษย์แล้ว ส่วนพระผู้เป็นเจ้านั้นพระองค์ยอมไม่มีเวลา เพราะพระองค์ทรงมีสภาพนิรันดร คือไม่ประกอบด้วยกาล อดีต หรืออนาคต ยอมรับรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในภาวะแห่งปัจจุบันของพระองค์ การถามว่า "ก่อนหน้า" สร้างโลกพระเจ้าอยู่ที่ไหน หรือพระเจ้านั้นมาก่อนโลกหรือไม่จึงเป็นคำถามที่ไม่เหมาะแก่พระผู้เป็นเจ้า เพราะพระองค์ยอมอยู่นอกเหนือสายธารแห่งกาลเวลา คำถามเช่นนั้นเป็นการใช้เงื่อนไขของมนุษย์ (คือเวลาค้นอาจแบ่งออกได้เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต)

ไปตั้งให้กับพระผู้เป็นเจ้าซึ่งมิได้มีเงื่อนไขเช่นนั้น เมื่อพระเจ้าทรงมีปัจจุบันเป็นเวลาเพียง
ประการเดียว พระองค์ยอมทรงเป็น "สัตัพัญญู" (Omniscience) และปรากฏอยู่ทั่ว
เดิมนอ (Omnipresence)

การยืนยันว่าอดีตและอนาคตเป็นแต่เพียงสิ่งที่เกิดจากความคิดของคน ไม่ใช่มีอยู่
จริงนี้ทำให้เซนตอกัสตีนั้นประสมกับความยุ่งยากที่จะอธิบายเรื่องเวลาอยู่ไม่น้อย เพราะปัจจุบัน
ซึ่งถือว่าเป็นอยู่จริงนั้นยอมเป็นเพียงเดี่ยวนึ่งของวินาทีเท่านั้น ทั้งการผ่านไปของเวลาจึงเป็นสิ่งที่
ที่เราอาจวัดดูได้ (ด้วยนาฬิกาเป็นต้น) การปฏิเสธว่าอดีตและอนาคตไม่มีอยู่จริงนอก "คำนึก"
ของคนก็ดูน่าประหลาดอยู่ แต่เซนตอกัสตีนั้นมิได้อธิบายการมีอยู่จริงของปัจจุบันที่รวมไว้ทั้งอดีต
และอนาคต เขากล่าวว่าสิ่งที่จริงอดีตนั้นก็คือความทรงจำนั่นเอง ส่วนอนาคตก็คือการระแคะการ
ทั้งความทรงจำและการระแคะการนั้นล้วนเกิดขึ้นในปัจจุบันทั้งคู่ เซนตอกัสตีนั้นกล่าวว่าปัจจุบัน
ของสิ่งที่ล่วงไปแล้วคือความทรงจำ ปัจจุบันของปัจจุบันคือสิ่งที่มองเห็นได้โดยปัจจุบันของอนาคต
ก็การระแคะการนั้น จึงจะเห็นได้ว่าที่จริงแล้วเวลามีอยู่เพียงอย่างเดียวก็คือปัจจุบัน นอกที่เราพูด
ถึงอดีต ปัจจุบัน อนาคตกันนั้นก็เพียงโดยความหมายแบบหลวม ๆ เท่านั้น

จากข้อความข้างบนนี้ เซนตอกัสตีนั้นจึงยืนยันว่า วิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ของ
มนุษยชาตินั้นพระผู้เป็นเจ้ายอมกำหนดครั้นแล้วตั้งแต่ทรงสร้างโลก เพราะอเนกของมนุษยชาติ
หรือสิ่งที่ยังมาไม่ถึงนั้นก็ได้เกิดขึ้นแล้วใน "ปัจจุบัน" ของพระองค์ เป้าหมายปลายทางแห่งมนุษย
ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงกำหนดไว้ก็คือ "การตัดสิ้นครั้งสุดท้าย" เมื่อมนุษยทั้งหมดจะฟื้นคืนชีพมาใน
รูปเดิม และพระผู้เป็นเจ้าจะทรงเลือกบางคนในมนุษยที่ความดีมีบาปกำเนิดนี้ให้อยู่กับพระองค์
บนสวรรค์ ในขณะที่ปล่อยให้มนุษยอื่นอยู่กับซาตานในไฟนรก

จะเห็นได้จากคำอธิบายวิถีแห่งประวัติศาสตร์ของเซนตอกัสตีนั้นว่าก่อให้เกิด
ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับ "จิตอิสระ" และ "เทพลิขิต" ปัญหาขัดแย้งกันในข้อนี้จะมีผลต่อหลัก
ทางศีลธรรมและการศึกษาประวัติศาสตร์ทางด้านศีลธรรม ถ้าเราเชื่อว่าการกระทำของ
มนุษยทั้งหลายยอมเป็นไปตามการลิขิตของพระผู้เป็นเจ้า เราก็ไม่ควรจะต้องรับผิดชอบแห่ง
การกระทำของเรา สาวกคนที่สามของพระเยซูซึ่งชายพระองค์แก่อัครทูตทำไปเพราะพระเจ้า
ลิขิตให้ทำเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระเยซูได้มีโอกาสไปมาปรนนิบัติเท่านั้น ส่วนทางด้านการศึกษา
ประวัติศาสตร์นั้น ถ้าเราเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ล้วนเป็น "เทพลิขิต" ก็
ทำให้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องหาสาเหตุแห่งเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เพราะเรารู้

แล้วว่าเหตุการณ์นั้น ย่อมเกิดขึ้น "เพื่อ" มนุษย์จะได้ดำเนินวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ไป ตามครรลองที่พระผู้เป็นเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว

อย่างไรก็ตาม เช่นคอคอกัสตินมีโคตติสเขียนอุบายเรื่องนี้ลงอย่างชัดเจนเช่นนี้ ทฤษฎีเกี่ยวกับ "เทพลิขิต" ของพระผู้เป็นเจ้าที่เขาเสนอซับซ้อนกว่านี้ (ถึงกระนั้นนักคิดจำนวนมากก็เห็นว่าเป็นเหตุผลที่อ่อนเกินไป) สรุปได้คือ หลังจากหัวหน้าเทวดา (ในความหมายของ เช่นคอคอกัสติน เทวดาหมายถึง "ผู้ที่สามารถไม่ทำบาปได้") ลุทธิเฟอร์เกิดความหึง (อันเป็นบาปอย่างหนึ่ง) ขึ้นแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจึงสั่งให้ลุทธิเฟอร์เป็นประมุขของนรกหรือเรียกว่า ซาตาน แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็ทรงสร้างโลกและสร้างมนุษย์คนแรกของโลกขึ้น ในรูปร่างของเทวดา (คือสามารถไม่ทำบาปได้ แสดงว่ามีจิตอิสระ) คืออาดัม เรื่องก็ดำเนินมาเหมือนใน คัมภีร์เก่า จนกระทั่งอาดัมและอีวาถูกงูซาตานล่อลวงให้เสพยาผลไม้แห่งความรู้ การกระทำของอาดัมและอีวาในเทวาก็ว่าทั้งสองเกิดความ "หึง" ไม่เคารพเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า พระองค์จึงทรงลงทัณฑ์แก่คนทั้งสอง (damnation) นั่นคือกำหนดโทษมนุษย์ของตาย ความตายเป็นเวททัณฑ์ที่อาดัมและอีวาสืบมาให้แก่ลูกหลานของตน มนุษย์ทุกคนจึงเป็นลูกหลานของอีวาได้รับทัณฑ์อันเป็นบาปมาแต่กำเนิดเหมือนกันหมด คือต้องจำนนต่อความตาย ในตรงนี้ ควรย้าให้เห็นชัดควยว่าการที่มนุษย์เป็น เชื้อสายของอาดัมและอีวาซึ่งได้ทำผิดอย่างมหันตคอคอก พระเจ้านั้น มนุษย์ได้รับการลงโทษควย และในสายตาของ เช่นคอคอกัสตินมนุษย์มิได้มีค่าสมแก่ การจะตองช่วยเหลือเลย เพราะฉะนั้นถ้าพระเจ้าจะไปรคช่วยใครก็เป็น "สิทธิ" ที่พระองค์ จะพึงทำได้ โดยคนอื่นไม่ควรมีสิทธิรคถามว่าพระองค์ไม่ยุติธรรม เม้ออาดัมถูกเทวทัณฑ์แล้ว พระเจ้าก็ขับไล่เขาจาก "สวรรค์บนพันดิน" (Paradise) หรือที่ เช่นคอคอกัสตินเรียกว่า "ยุคทองของมนุษย์" เหตุการณ์ครั้งนี้พวกคริสเตียนเรียกว่า "การเสื่อมโทรม" (The Fall) นับแต่นั้นมา โลกมนุษย์ก็ถูกแบ่งออกเป็นสองนคร ชาวนาครพวกหนึ่งนับถือพระผู้เป็นเจ้าเสีย ยิ่งกว่าตนเอง และอีกพวกหนึ่งนับถือเนื้อหนังมังสาของตนเองเสียยิ่งกว่าพระผู้เป็นเจ้า พวกแรกเรียกว่าเทวนคร พวกที่สองเรียกว่ามนุษย์นคร นครทั้งสองนี้ตั้งอยู่ควยกัน พวกที่อยู่ในเทวนครเท่านั้นที่จะได้รับการ "ไถบาป" ไทรอดและอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าในสวรรค์ ส่วนพวกที่อยู่ในมนุษย์นคร ก็จะต้องรับทุกขุทรมานไม่มีที่สิ้นสุดกับซาตาน

นอกจากบาปกำเนิดซึ่งมนุษย์ทุกคนมีติดตัวแล้ว อิทธิพลจากมโนชนกรรมยัง
ทำให้มนุษย์ทำบาปอยู่เสมอ แมแต่ทารกแรกเกิดก็โดนทำบาป คือแสวงหาความสุขสิ่ง
เนื้อหนังของตนแล้ว ในหนังสือเรื่อง Confessions เซนต์ออกัสตินได้ชี้ให้เห็นว่า
เมื่อยังเป็นเด็กนั้น ตัวท่านเองก็แสดงอาการเห็นแก่ตัวและแสวงหาความสุขทางเพศจาก
ถิ่นของมารดาอย่างไรบ้าง เพราะฉะนั้น ท่านจึง "ชั่วร้าย" มาแต่กำเนิด จะเห็นได้
ว่ามนุษย์จะตกไปเป็นประชาชนของมโนชนกรรมไต่กายที่สุด การจะรักษาตัวให้รอดเป็น
ประชาชนของเทวนครจึงต้องทรมาณตน ต้องสวดกอนวอน ต้องรักพระผู้เป็นเจ้า คิดถึง
พระองค์ให้ทุกขณะจิต นอกจากนี้ มนุษย์ยังหลีกเลี่ยงความชั่วร้ายได้ยาก เนื่องจากมนุษย์
นี้มีลักษณะเป็นสองนครอยู่ในตัวเอง นครหนึ่งคือวิญญาณอันเป็นสิ่งที่สูงส่ง อีกนครหนึ่งคือ
กายซึ่งไต่ต่ำ วิญญาณอันเป็นของสูงนั้นจะแสดงตัวออกโลกนี้แต่โดยผ่านกายซึ่งไต่ต่ำเท่านั้น
เพราะฉะนั้น การไม่ทำสิ่งชั่วร้ายจึงเป็นสิ่งที่ยากมาก แต่กระนั้นมนุษย์ก็สามารถหลีกเลี่ยง
บาปได้ เพราะมนุษย์ก็กำเนิดในรูปของเทวคา (สามารถไม่ทำบาป) พระผู้เป็นเจ้า
ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นเพื่อให้เชื่อฟังและรักพระองค์ ด้วยความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า
วิญญาณของมนุษย์ก็อาจไม่ทำบาปได้ และได้รับการปลดปล่อยให้รอดพ้นจาก "ความตาย"
อันเป็นบาปที่อาคัมภีร์กล่าวไว้

จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์แต่ละคนก็คือการก่อกำเนิดขึ้นสู่พระผู้เป็น-
เจ้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือช่วยตัวเองให้รอดจากบาป เพื่อเป็นประชาชนของเทวนคร
แต่ฝ่ายเดียว จุดหมายปลายทางของสังคมหรือมนุษยชาติทั้งหมดก็เช่นเดียวกัน คือการ
ก่อกำเนิดขึ้นสู่พระผู้เป็นเจ้า (ในส่วนตัวที่ไม่ "รอดจากบาป" คือก่อกำเนิดขึ้นสู่นครของซาตาน
รับการทรมาณชั่วกัปชั่วกัลป์) พระผู้เป็นเจ้าในฐานะที่ทรงมีแต่ปัจจุบันจึงทรงรู้การณ์ใน
อดีตและอนาคตอย่างแจ่มชัด การรู้อย่างแจ่มชัดก็เท่ากับได้กำหนดใหญ่การณ์ในอนาคตเป็นไป
อย่างแน่นอน (เพราะความรู้ของพระเจ้าจะผิดไม่ได้) แผนการณ์หรือวิถีแห่งประวัติศาสตร์
จึงเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว และมนุษย์ยอมดำเนินชีวิตไปตามแผนนั้นโดยไม-

รัฐัว ในแง่นี้ เซนตอกัสติน เป็นผู้วางรากฐานการมองวิถีแห่งประวัติศาสตร์เป็นเส้นตรง จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง อันเป็นคติที่ได้รับจากยิวอีกทอดหนึ่ง

ในสมัยของเซนตอกัสติน ได้มีผู้คัดค้านมติของศาสนากริสเตียนที่มองประวัติศาสตร์เช่นนี้อยู่มาก เนื่องจากคคิของกรีก - โรมัน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ซึ่งนักคิดในสมัยนั้นเคยชิน ล้วนเห็นประวัติศาสตร์เป็นวงกลมทั้งสิ้น เซนตอกัสตินเขียนเรื่อง "เทวนคร" ขึ้นก็เพื่อคัดค้านข้อโจมตีของนักปราชญ์อื่น บางคนไม่เพียงแต่เห็นว่าประวัติศาสตร์ยอมรับอารยธรรมเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นว่าพวกคริสเตียนเหลวไหลเกินไป เชื่อว่าเหตุการณ์อย่างเดียวกันคือการเสด็จลงมาของพระเยซูมีความสำคัญถึงกับเปลี่ยนวิถีทางของประวัติศาสตร์มนุษยชาติไปทั้งหมด เพราะเหตุการณ์เช่นนั้นจะเกิดไม่ไคดา เหตุการณ์ทั้งหลายมักจะเกิดใหม่อีก และควยเหตุดังนั้น ถ้าเมวีญญาตของมนุษยใครอดพ้นจากบาปแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่อาจจกมาอยู่ในบาปได้อีก เพราะไม่มีเหตุการณ์ใดที่จะเป็นสิ่งที่ถาวร เซนตอกัสตินปฏิเสธขอกกล่าวหาน้อย่างรุนแรง ท่านยืนยันว่า "เมื่อพระคริสตเจ้าสิ้นพระชนมเพื่อไถ่บาปของเราครั้งหนึ่ง และทรงกลับฟื้นคืนพระชนมจากความตายแล้ว พระองค์หาสิ้นพระชนม่อีกไม่" การเสด็จลงมาของพระเยซู และการไถ่บาปของพระองค์จึงเป็นเหตุการณ์ที่เด่นในตัวของตัวเอง ไม่มีเหตุการณ์ใดเหมือนได้อีก ท่านกล่าวในตอนหนึ่งว่า

"... ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่า ก่อนที่มนุษย์คนแรกจะถูกสร้างขึ้น ไม่เคยมีมนุษย์มาก่อนเลย ทั้งไม่มีวงจรใจที่ข้าพเจ้ารู้ ซึ่งทำให้มนุษย์คนแรกนี้กลับเกิดใหม่ หรือวงจรใจที่ข้าพเจ้ารู้ ซึ่งทำให้เกิดมนุษย์คนแรกขึ้นใหม่ ทั้งไม่มีสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นในลักษณะคล้ายกันกับมนุษย์มาก่อนเลย ด้วยความเชื่อมั่นนี้ ข้าพเจ้าหากดีวการโต้แย้งในเชิงปรัชญาไม่ ... แม้ว่าเหตุผลเป็นสิ่งอื่นไม่สามารถปฏิเสธได้ แต่ความศรัทธาก็จะยืนยันเอาข้อโต้แย้งเหล่านี้ ซึ่งเกิดจากความพยายามอันไร้ธรรมที่จะบิดเบ่งแปลสาหะลัณเรริสุทซ์ของเรามาถอรวรควิที่อันถูกถองไปสู่หนทางอันเวียนวน"

นอกจากการอ้างศรัทธาแล้ว เช่นต่ออภิสตินยังพยายามใช้เหตุผลในการ
คัดค้านข้อโต้แย้งของนักปรัชญาอายุเหมือนกันในเรื่องนี้ ท่านเห็นว่า "สิ่งที่ทำให้คนเหล่านั้น
คิดหันเหไปสู่วจรแทนที่จะเห็นสัจจะอันเป็นเส้นตรงก็คือ คนเหล่านั้นเอาความนึกของตนซึ่ง
เป็นของมนุษย์อันผันแปรได้และคับแคบ ไปเทียบกับความนึกของพระผู้เป็นเจ้าซึ่งคงที่แน่นอน
ไพศาลอย่างไม่มีขอบเขต และไม่มีห่วงงูกโซ่แห่งความนึก ทรงนับสิ่งใดโดยไม่อาศัย
ตัวเลข..." จึงทำให้นักปรัชญาเหล่านั้นมองไม่เห็นความจริงว่า วิธีประวัติศาสตร์ของ
มนุษยชาตินั้นพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงวางไว้ให้

ดังที่โคกดาวแล้วว่า เนื่องจากทฤษฎีเรื่องเวลาของเซนตอกัสตินทำให้
เขาสรุปว่า พระผู้เป็นเจ้ายอมเป็น "สัตย์บุญ" และเนื่องจากพระองค์เป็นสัตย์บุญ
พระองค์จึงทรงกำหนดวิถีทางของประวัติศาสตร์มนุษยชาติด้วย อำนาจที่พระผู้เป็นเจ้ามี
ในการกำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์นี้ มิได้เป็นอนินิหาร แต่เนื่องจากทรงมีแต่
"ปัจจุบัน" ไม่มีอดีตหรืออนาคต จึงเท่ากับท่านทรงหยั่งรู้ในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง (ซึ่งภาษา
มนุษย์เรียกว่า อนาคต) เมื่อทรงรู้ สิ่งนั้นก็คงเกิดอย่างไมต้องสงสัย สิ่งที่พระผู้เป็น
เจ้า ทรงประจักษ์ในทันทีที่ทรงสร้างสากลจักรวาลและมนุษย์ขึ้น ก็คือการไถ่บาปของ
พระมหาไถ่ และสิ้นสุดลงที่การตัดสินครั้งสุดท้าย ผู้ที่ไถ่บาปแล้วก็จะไปอยู่ในอาณาจักร
สวรรค์ชั่วนิรันดร์ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ก็อยู่ระหว่างการสร้างอาณาจักร มนุษย์คนแรกจนถึง
วันสุดท้ายของโลกนี้ เพราะหลังจากนั้น มนุษย์ต้องเผชิญกับสิ่งที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงในนรก
หรือในสวรรค์ สิ่งที่ยอมไม่ใช้ประวัติศาสตร์ ในระหว่างเวลาแห่งประวัติศาสตร์ของ
มนุษย์นี้ เซนตอกัสตินแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ยุคที่ ๑ นับแต่พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์คนแรก คือ อาดัม ไปจนถึง
นำทวมโลกและเรื่องของโนอาห์

ยุคที่ ๒ จากโนอาห์ถึงสมัยของอับราฮัม บรรพบุรุษของชาวยิว

- ยุคที่ ๓ จากสมัยอับราฮัมถึงพระเจ้าเควิต กษัตริย์ยิวที่ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แกราชอาณาจักร
- ยุคที่ ๔ จากสมัยกษัตริย์เควิต จนถึงเมื่อถึงการเนรเทศครั้งใหญ่
- ยุคที่ ๕ จากสมัยเนรเทศครั้งใหญ่จนถึงกำเนิดของพระคริสต์
- ยุคที่ ๖ ยุคปัจจุบันซึ่งเชนต้ออกัสตินเรียกว่า "millenium" ซึ่งแปลว่า หนึ่งพันปี แต่เชนต้ออกัสตินก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นเวลาหนึ่งพันปีจริงๆ เพราะท่านบอกว่า "พระเจ้าเท่านั้นที่ทรงทราบ" ว่าจะยาวนานสักเพียงใด
- ยุคที่ ๗ "วันสะบาโต" หรือวันหยุดของพวกยิว เชนต้ออกัสตินหมายถึง สมัยที่พระผู้เป็นเจ้าจะโปรดผู้รอด หรือวันแห่งการตัดสินครั้งสุดท้าย
- ยุคที่ ๘ เชนต้ออกัสตินเรียกว่า วันของพระผู้เป็นเจ้า ถือว่าเป็น "วันที่ ๘" และวันอันยืนยาวชั่วกัลปาวสาน อันประกอบด้วย การคืนพระชนมของพระคริสต์เจ้า การกลับคืนรูปจากการพักผ่อนชั่วกัลป์ ไม่แต่เพียงในรูปของจิตวิญญาณเท่านั้น หากในรูปของร่างกายด้วย ณ ที่นั้น เราจะได้พักผ่อนและชื่นชมชื่นชมและรัก รักและสรรเสริญ นี่คือ อวสานที่ปราศจากอวสาน"

(ด้วยเหตุนี้ บางคนจึงถือว่า วิธีทางแห่งประวัติศาสตร์ตามที่เชนต้ออกัสตินเสนอ อาจนับเป็นวงกลมได้เหมือนกัน คือเริ่มจากยุคทองในสวนอีเดน ไปสิ้นสุดที่ยุคทองในวันของพระผู้เป็นเจ้าอีกครั้งหนึ่ง แต่เป็นวงกลมประเภทไม่ซ้ำรอย เพราะเป็น

วงกลมใหญ่เพียงวงเดียว ไม่วิ่งทวนเข็มนาฬิกาบนเส้นแกว่งอีก ดู Grace E. Cairns : Philosophies of History แต่ในที่นี้ เพื่อไม่ให้สับสน จะถือว่าวงกลมใหญ่วงเดียว (เช่นนี้ว่าอยู่ในสกุลเส้นจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง)

ในบรรดาบุคคลต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ โดยเฉพาะยุคที่ผ่านมาแล้วจนถึงยุคปัจจุบัน เช่นคอลลักส์ตันถือว่าการกำเนิดของพระคริสต์เป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุด เหตุการณ์ในทศวรรษก่อนมีศูนย์กลางที่ชีวิตของพระเยซู เหตุการณ์ก่อนหน้าพระเยซูก็เกิดขึ้นเพื่อทำให้โลกอยู่ในสภาวะที่พร้อมจะรับการกำเนิดของพระมหาไถ่ เพื่อที่พระมหาไถ่สามารถปฏิบัติภารกิจของพระองค์ได้สะดวก เหตุการณ์หลังจากชีวิตของพระเยซูก็ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการไถ่บาปของพระองค์ เรื่องราวของมนุษยหลังจากนั้นคือ เรื่องราวการขยายตัวของคริสตศาสนา มีเหตุการณ์เด่น ๆ เช่น การรับศาสนาของจักรพรรดิคอนสแตนตินเป็นอาทิ เหตุการณ์นี้จะแยกประวัติศาสตร์ของดินแดนโลกออกจากประวัติศาสตร์ของศาสนาหาได้ไม่ และการถือเอาปีเกิดของพระคริสต์สำหรับเป็นเครื่องนับศักราชก็มีได้เพียงเพื่อความสะดวกเท่านั้น แต่เพราะการกำเนิดของพระคริสต์เป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์ของมนุษยอย่างแท้จริง ถ้าจะแบ่งยุคของประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนที่สุดแล้ว ก็มีแค่ยุค ปี ซี ก็คือ ก่อนพระเยซู และ เอ ก็คือ หลังพระเยซูเท่านั้น (การใช้ ค.ศ. ยังไม่แพร่หลายจนถึงสมัยของ Isidore แห่ง Seville ศตวรรษที่ ๗ และ Bede ศตวรรษที่ ๘)

นักประวัติศาสตร์สมัยกลางคนนี้อาจแบ่งยุคไม่เหมือนเช่นคอลลักส์ตัน แต่ักอาศัยพระคัมภีร์หรือหลักในทางเทววิทยาครีสเตียนเป็นบรรทัดฐานอยู่นั่นเอง เช่น Joachim แห่ง Floris ในศตวรรษที่ ๑๒ แบ่งประวัติศาสตร์ออกเป็นสามยุคคือ รัชกาลพระบิดา นับตั้งแต่สร้างโลกจนถึงสมัยกำเนิดพระเยซู รัชกาลพระบุตรแก่พระเยซูจนถึงปัจจุบัน และส่วนหนึ่งของอนาคต และรัชกาลพระจิตซึ่งอยู่ในอนาคตทั้งหมด ผิดเสียแห่งการแบ่งยุคเช่นนี้ไม่ว่าจะอาศัยเทววิทยาหรือพระคัมภีร์ก็เป็นหลักยอมมีต่อการเขียนประวัติศาสตร์เป็นอันมาก ซึ่งจะกล่าวถึงข้างหน้า

ความคิดที่เอนมากในงานของเซนต์ออกัสตินอีกประการหนึ่งก็คือ แทนที่เซนต์ออกัสตินจะรักษาความคิดที่ว่าชาวิวเป็นเผ่าชนที่ใคร่ "เดือกสรร" จากพระเจ้า และความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระคัมภีร์เก่า เซนต์ออกัสตินชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายย่อมเป็นการสร้างสรรคของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์จึงต้องให้ความสนใจแก่มนุษย์ทั้งหมด เพราะในอนาคตก็น้อมชวนเข้ามาอยู่ในอาณาจักรแห่งคริสตศาสนาเหมือนกัน ความคิดเช่นนี้ใกล้เคียงกับความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ "สากล" ของปัจจุบันมากกว่าของเฮลเลนนิสติก

อิทธิพลของศาสนาคริสต์ียนต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลาง

๑. อิทธิพลแรกซึ่งควรกล่าวถึงของศาสนาคริสต์ียนคือ การทำให้ทัศนะของคนต่อตนเองหรือต่อมนุษยชาติแยกไปจากสมัยเฮลเลนนิสติก ความเชื่อในอำนาจของมนุษย์ซึ่งอยู่ที่เหตุผล อันอาจจะพัฒนาขึ้นเป็นความสามารถในทางการเมืองหรือความสามารถที่จะดำรงความดีไว้ท่ามกลางความชั่วอย่างพวกกรีก - โรมัน เคยเชื่อกฎศาสนาคริสต์ียนทำลายลงเสีย เนื่องจากศาสนาคริสต์ียนเน้นในเรื่องบาปกำเนิดอย่างมาก คัมภีร์ของออกัสตินที่โลกดาวแล้ว ก็พยายามชี้ให้เห็นว่าคำพิพากษาที่มีเนื้อหนึ่งเป็นเครื่องเขี่ยวนให้ทำบาปนั้นยากนักที่จะอาศัยสติปัญญาป้องกันการเขี่ยวนนั้นได้ เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงเป็นเรื่องของ "อารมณ์" มากกว่า ซึ่งสมกับชีวิตจริงของมนุษย์ตามความเชื่อของคริสต์ียน มนุษย์ดำเนินชีวิตไปด้วย "อารมณ์" มากกว่าเหตุผล เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์จึงไม่สามารถรู้เหตุผลของการกระทำของตนเองได้จริง ๆ มนุษย์อาจคิดว่าตนกระทำการเช่นนี้เพื่อหวังบรรลุเป้าหมายเช่นนั้น แต่ที่จริงแล้วการกระทำของตนกลับเป็นเหตุให้ได้บรรลุเป้าหมายอีกอย่างหนึ่ง (ซึ่งตนอาจชอบหรือไม่ชอบก็ได้) กล่าวโดยสรุปก็คือมนุษย์ยอมดำเนินชีวิตเหมือนคนตาบอด เดินไปข้างหน้าด้วยความคิดว่าจะไปถึงที่แห่งหนึ่ง แต่ที่จริงกลับเดินไปอีกทิศหนึ่ง เป้าหมายหรือทิศทางที่มนุษย์ชาติดำเนินไปนั้นมนุษย์ไม่รู้แต่พระผู้เป็น

เจ้าทรงทราบดี เพราะทรงกำหนดใหม่มนุษย์ดำเนินไปเช่นนั้น แต่แทนที่พระองค์จะมาคอย คดมันคาคอใจมนุษย์ให้ปฏิบัติตามพระประสงค์ พระองค์ก็เพียงแต่กำหนดเป้าหมายใหญ่ปลายทางไว้ให้เท่านั้น ควบคุมบังคับ อารมณ์ คัดหา มนุษย์ที่จะปฏิบัติกรเพื่อบรรลุเป้าหมาย ของพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่รู้ตัว

เหตุฉะนั้น ความสำเร็จของมนุษย์ เช่นการสถาปนาจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ เชน โรมหรือเปอร์เซีย หรือการสร้างศิลปกรรมอันงดงามต่าง ๆ จึงมิใช่ความสำเร็จของมนุษย์จริง ๆ แต่เป็นเพราะพระผู้เป็นเจ้าต่างหากที่มนุษย์เกิดค้ำคองการ เป้าหมายที่มีค่า (ทั้ง ๆ ที่เพื่อสำเร็จประโยชน์อย่างต่ำช้าของตนเองก็ได้)

๒. ความกิดทางอภิปรัชญาของกรีกเรื่อง "สาระนิยม" ถูกศาสนา คริสเตียนหักล้างโดยสิ้นเชิง เนื่องจากคริสเตียนสอนว่าไม่มีสาระสิ่งใดเลยที่ถาวร คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากสรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนเป็นการสร้างสรรค์ของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสิ้น สิ่งที่ถูก "สร้าง" ขึ้นย่อมไม่ถาวรและเปลี่ยนแปลงได้ และพระผู้เป็นเจ้ามิได้ทรงสร้าง แต่สิ่งที่จับต้องได้เท่านั้น แม้แต่สิ่งที่จับต้องไม่ได้เช่น อารยธรรม รัฐ จักรวรรดิ ความดี ฯลฯ ก็ล้วนเป็นผลมาจากการสร้างสรรค์ของพระองค์ทั้งสิ้น ทั้งหมดเหล่านี้คริสเตียนนับรวม ว่าเป็นสาระทั้งสิ้น ฉะนั้น คำว่าสาระของกรีกเตียนจึงใช้คนละความหมายกับกรีก สาระ ของคริสเตียนหมายถึงสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างถาวรในช่วงเวลาหนึ่งนานเท่าที่พระผู้เป็นเจ้าโปรด ให้ดำรงอยู่เท่านั้น ไม่ใช่ถาวรคู่เคียงกับภาวะแห่งพระเจ้า เหตุฉะนั้น สาระทั้งหลายจึง เป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้ง "รู้" ได้ มีสาระอยู่เพียงอย่างเดียวที่มนุษย์ "รู้" ไม่ได้คือพระผู้เป็น เจ้าเอง ซึ่งจึงว่าเป็นสาระอย่างหนึ่งเหมือนกัน อย่างมากที่พระเจ้าจะประทาน "นิมิต" (revelation) ให้มนุษย์ใครรู้จักพระองค์ก็ผ่านทางศาสดาพยากรณ์ และพระบุตร กับพระจิต มนุษย์จึงใดแต่ดำเนินในความมีอยู่แห่งพระองค์ การที่มนุษย์จะรู้จักพระผู้เป็นเจ้า ใหม่มากกว่านี้ได้อีกมีอีกทางหนึ่งคือการรู้ "มหิทธานภาพ" ของพระองค์ซึ่งแสดงออกมา ในการกระทำของมนุษย์เอง เนื่องจากพระผู้เป็นเจ้ากำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์

ของมนุษยชาติ ประวัติศาสตร์ย่อมเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ การศึกษาประวัติศาสตร์ จึงเท่ากับช่วยทำให้อุญช์หรืออุญช์พระประสงค์ของพระองค์โดยบัง (ไม่ใช่โดยบัง ๖๖) โดยนัยนี้ ประวัติศาสตร์จึงไม่เป็นแต่เพียง "บทเรียนทางการเมือง หรือ บทเรียนทางศีลธรรม" เท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งแห่งการที่มนุษย์จะรู้จักสภาพธรรม (พระผู้เป็นเจ้า) อันเกี่ยวกับชีวิตของตนโดยตรง ในศตวรรษที่ ๑๓ เซนต์ทอมัส-อะไควนัส (St. Thomas Aquinas 1225 - 74) ให้ความสำคัญความพระผู้เป็น เจ้าในรูปของการกระทำ ซึ่งเป็นการสะท้อนความคิดนี้อย่างเด่นชัด

อิทธิพลจากความคิดสองประการนี้มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์ทั้งในสมัยกลาง และสืบมาจนปัจจุบันอย่างลึกซึ้ง จากแนวคิดอย่างแรกทำให้นักประวัติศาสตร์สมัยกลางไม่เน้น ความสำคัญของการกระทำของคนจนเกินความจริงอย่างสมัยกรีก - โรมัน แม้ว่านักประวัติ- ศาสตร์สมัยกลางจะไม่ได้พยายามศึกษาปัจจัยอันเกิดจากสภาพแวดล้อม แต่การที่เล็งคิดว่า เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ล้วนเกิดจากการกระทำของบุคคลนั้นนับเป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง แนวคิดประการที่สองทำให้นักประวัติศาสตร์ไม่แบ่ง ประวัติศาสตร์ออกเป็น Acts และ Agents เหมือนสมัยเฮลเลนนิสติกอีกต่อไป เพราะฉะนั้น จึงเล็งคิดว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เป็นแต่ความเปลี่ยนแปลงที่ เบียดกันนอกเท่านั้น แต่คริสเตียนทำให้นักประวัติศาสตร์เห็นว่า ความมุ่งหาความเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญทั้งหลายย่อมเริ่มมาแต่แกนแหวงในของสถาบันของสังคม ของความคิด ฯลฯ (ไม่มี สิ่งใดที่คงที่) สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์เฮลเลนนิสติกจัดว่าเป็น Agents จึงเป็นสิ่งที่ น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง อิทธิพลในแง่นี้ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นอย่าง- ยิ่ง คอลดิงวูดสรุปความไว้ว่า "... นี่เป็นการปฏิบัติอย่างลึกซึ้งในวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ ย่อมหมายความว่าความวาทกรรมการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ไม่ได้เห็นกันอีกแล้วว่าเป็นแค่ เพียงสิ่งที่หิ้งใหญ่ที่ผ่นนอกเท่านั้น... แต่ย่อมมีผลไปถึงสาระอันแท้จริงของสิ่งนั้นและ

ด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นสาเหตุของการก่อตัวหรือการแตกสลายโดยตรง... ในกรณีนี้ก็เช่นกัน ผลประโยชน์ทางการศึกษาประวัติศาสตร์ได้รับยอมรับมีหันเหเพราะการที่เข้าใจว่ากระบวนการทางประวัติศาสตร์ยอมก่อให้เกิดพาหะ (ที่จะนำไปสู่จุดอื่น) ของตนเอง ถึงเช่นสาระชนิดหนึ่ง เป็นต้นว่าโรมหรืออังกฤษหาได้เป็นต้นตอของกระบวนการไม่ หากเป็นผลผลิตของกระบวนการทางประวัติศาสตร์นั่นเอง ทั้งนี้ยอมเป็นก้าวแรกที่ทำให้สามารถจับลักษณะเฉพาะอันประหลาดของวิชาประวัติศาสตร์ได้"

อิทธิพลประการที่สามของศาสนาคริสต์ียนนั้นได้กล่าวมาข้างแล้ว นั่นคือความเชื่อที่ว่าทุกคนยอมเสมอภาคกันเบื้องหน้าพระผู้เป็นเจ้า ไม่ว่าเป็นคนสีผิวใด วัฒนธรรมใด อาศัยอยู่ที่ใด ฯลฯ จึงทำให้การเขียนประวัติศาสตร์มีลักษณะเป็นสากลขึ้น

ลักษณะสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสต์เทียม

๑. นักประวัติศาสตร์คริสต์เทียมนิยมเขียนประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงมนุษยโดยส่วนรวมมากกว่าเขียนประวัติศาสตร์ของประเทศหรือจักรวรรดิใดเพียงหน่วยเดียว มักเริ่มตั้งแต่ต้นกำเนิดของมนุษย การกำเนิดของคนแต่ละเชื้อชาติ แล้วกระจายไปอาศัยอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ ของโลก การกำเนิดและสลายตัวของอารยธรรมสำคัญ ๆ ของโลก อันที่จริงนักประวัติศาสตร์ไบสมัยกรีก - โรมันก็เคยเขียนประวัติศาสตร์ที่รวบรวมเรื่องราวของดินแดนอันไพศาลมาแล้ว แต่ก็มีลักษณะผิดแยกจากประวัติศาสตร์แบบคริสต์เทียม เพราะยังคงถือเอากรีกหรือโรม หรือวัฒนธรรมเฮลเลนนิสติกเป็นศูนย์กลางของเรื่องราวอยู่เสมอ นักประวัติศาสตร์คริสต์เทียมทำด้วยความคิดเรื่องการเขียนประวัติศาสตร์โดยมีศูนย์กลางเช่นนี้เสีย

การเน้นความสำคัญของความเป็นสากลแห่งประวัติศาสตร์นี้ ใ้ประโยชน์แก่การศึกษาประวัติศาสตร์อยู่ไม่น้อย เพราะช่วยให้นักประวัติศาสตร์มีความเป็นกลางหรือซื่อสัตย์ใจไปได้อีก แทนที่จะเอาใจใส่สงครามระหว่างกรีกและเปอร์เซียโดยมีใจเอียง

ไปเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ก็สามารถทำได้โดยมองจากแง่มุมของ
อนุชนแทน

๒. ลักษณะเด่นยิ่งของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสเตียนได้แก่ความ
เชื่อใน "Divine providence" กล่าวคือมักยกสาเหตุของเหตุการณ์สำคัญทั้งหลายให้
แก่ "เทพลิขิต" ของพระเจ้า เพื่อให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายบางอย่างซึ่งพระเจ้าเป็น
เจ้าโลกกำหนดไว้แล้ว ในปัญหาที่น่าสนใจของประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์คริสเตียนจะ
ตอบคำถามแบบ "teleological" เสมอ เช่น ทำไมจึงเกิดจักรวรรดิโรมัน หรือ
ทำไมจักรวรรดิโรมันจึงสลายตัว คริสเตียนจะตอบว่าเป็นเพราะพระเจ้ากำหนดให้เป็นเช่นนั้น
เพื่อจะเตรียมโลกให้เหมาะแก่การไถบาปของพระมหาไถ่

แนวคิดเช่นนี้ย่อมมีผลร้ายต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์อย่างไม่มีปัญหา แต่ใน
ขณะเดียวกันก็ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกของกรีก - โรมันอยู่เหมือน
กัน เพราะช่วยวางจุดยึดให้นักประวัติศาสตร์แยกสาเหตุแห่งเหตุการณ์ให้จากการกระทำของ
บุคคลเสียหมด ซึ่งจะเปิดโอกาสให้การศึกษาประวัติศาสตร์คืนเงิน ในปัจจุบันนักประวัติศาสตร์
เองก็ยังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเช่นนี้ของนักประวัติศาสตร์คริสเตียน ไม่มีใครอธิบายการ
ขยายอำนาจของอังกฤษจนกลายเป็นจักรภพบริติชมาเกิดจากการกระทำของกษัตริย์หรือ
นายกรัฐมนตรีคนใดคนหนึ่ง ยิ่งไปกว่านี้ยังไม่มีแผนการล่วงหน้าเป็นเวदानาน ๆ
อีกด้วย หากแต่เป็นการขยายตัวที่เป็นไปโดยอัตโนมัติ มีพลังผลักดันจากสภาพแวดล้อมทั้ง
ของอังกฤษเองและของยุโรปกับโลกทั้งหมดเป็นปัจจัยอยู่เบื้องหลัง

๓. ลักษณะที่เรียกว่า "apocalyptic" นักประวัติศาสตร์คริสเตียน
จะเน้นความสำคัญของชีวิตพระเยซูเป็นศูนย์กลางแห่งประวัติศาสตร์ ยุคก่อนหน้าพระเยซู
เกิดซึ่งบางทีก็ถือว่าเป็นยุคมืดมี "แบบ" ของพัฒนาการที่แน่นอนคือการเตรียมการ (โดย
ไม่รู้ตัวของมนุษย์) เพื่อทำให้โลกอยู่ในภาวะที่พร้อมจะรับการไถบาปของพระมหาไถ่ได้
การเขียนประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับยุคนี้จึงมีลักษณะ "มองไปข้างหน้า" เพื่อรอคอย

เหตุการณ์สำคัญ หลังสมัยพระเยซูก็เป็นการ "มองย้อนหลัง" ผู้เหตุการณ์สำคัญนั้น ในความหมายที่ว่า เหตุการณ์ภายหลังล้วนเป็นผลมาจากการไถ่บาปของพระองค์

ถึงแม้ว่าการมองประวัติศาสตร์โดยคำนึงอยู่เสมอว่า ในวิถีของประวัติศาสตร์นั้นย่อมมี "แบบ" หรือ "แผนการณ" อันใหญ่ที่ครอบงำประวัติศาสตร์อยู่ จะทำให้นักประวัติศาสตร์นึกเป็นข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ เพื่อให้สอดคล้องกับ "แผนการณใหญ่" นั้นได้ โดยเฉพาะ "แผนการณใหญ่" ที่ได้มาจากความเชื่อในศาสนา ไม่ใช่ได้จากการสำรวจคนควาขอเท็จจริงอย่างกว้างขวาง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ประวัติศาสตร์มี "ความหมาย" แก่ผู้ศึกษามากกว่าการบรรยายถึงข้อเท็จจริงในอดีตนาน ๆ นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในสมัยหลังก็นิยมทำอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็ คาร์ล มาร์กซ หรือสเปนเกลอร์ ฯลฯ ก็ล้วนพยายามค้นหา "แผนการณใหญ่" ที่ครอบงำวิถีทางประวัติศาสตร์มนุษยชาติทั้งสิ้น งานของบุคคลเหล่านี้เป็นที่น่าสนใจก็เพราะเขาให้ "ความหมาย" แก่ประวัติศาสตร์มากกว่าการบรรยายถึงอดีตที่ทางไกลตัวผู้อ่านเฉย ๆ

ในศตวรรษที่ ๑๙ ในขณะที่ปรัชญาแขนงโพลีเทวิสม์ครอบงำการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น นักประวัติศาสตร์สมัยนั้นต่างพากันโจมตีการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสเตียนเป็นอันมาก เพราะถือว่าไม่เคารพต่อข้อเท็จจริง และไม่เป็ "วิทยาศาสตร์" เพราะตั้งสมมุติฐานอันไม่มีทางพิสูจน์ได้ (เช่นเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าเป็นต้น) ในการศึกษา แต่ในสมัยปัจจุบันเนื่องจากนักประวัติศาสตร์ก็กระทำการลดาย ๆ กับนักประวัติศาสตร์แบบคริสเตียนจึงทำให้เกิดความเข้าใจกันยิ่งขึ้น

อนึ่ง น่าสังเกตด้วยว่า การเขียนประวัติศาสตร์แบบ "apocalyptic" นี้ นักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันก็ยังคงทำอยู่เหมือนกัน แต่ไม่ได้มีศูนย์กลางที่กำเนิดของพระเยซู เราเคยชินที่จะศึกษาประวัติศาสตร์โดยมีศูนย์กลางที่เรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งเราเชื่อว่สำคัญมาก เช่น การปฏิวัติฝรั่งเศส สมัยเรอแนสซองซ์ พระจุดจอมเกล้าฯ สงครามกลางเมืองอเมริกัน ฯลฯ ตามธรรมดาเราก็มักจะทำการศึกษาถึงเหตุการณ์ที่มาก่อน

หน้า "ศูนย์กลาง" เหล่านั้น ซึ่งให้เห็นความเกี่ยวพันกันของเหตุการณ์ต่าง ๆ กับ "ศูนย์กลาง" นั้น และหลังจากบรรยายถึง "ศูนย์กลาง" โดยละเอียดแล้ว เราก็จะกล่าวถึงเหตุการณ์อันเป็นผลของ "ศูนย์กลาง" นี้ในที่

๔. การแบ่งยุคในประวัติศาสตร์หรือ "periodization" ก็เป็นลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสเตียน เริ่มจากการแบ่งอย่างหยาบ ๆ เป็นสองยุคก่อน คือยุคก่อนพระเยซูและหลังพระเยซู จากนั้นก็ย่อยแต่ละยุคใหญ่นี้ออกไปอีก นอกจากวิธีการแบ่งยุคของเซนตอกัสตินดังที่โลกดาวแล้ว ยังมีการแบ่งยุคประวัติศาสตร์อีกหลายชนิดซึ่งเป็นที่นิยมกัน เช่น แบ่งออกเป็นสมัยแห่งราชอาณาจักรต่าง ๆ คือ สมัยราชอาณาจักรตะวันออก ราชอาณาจักรกรีก ราชอาณาจักรโรม ราชอาณาจักรเยอรมัน และราชอาณาจักรคริสเตียนอันเป็นสมัยปัจจุบันของขณะนั้น ไม่ว่าจะแบ่งยุคในประวัติศาสตร์ออกไปอย่างไร ต่างก็อาศัยความเชื่อในศาสนาหรือความรู้อย่างผิวเผินเป็นหลักในการแบ่งทั้งสิ้น ถึงแม้ในแต่ละยุคจะมีลักษณะเฉพาะของตนเอง แต่ก็เป็นลักษณะเฉพาะที่สมมุติขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อทางเทววิทยา ในแง่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ การแบ่งยุคของนักเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสเตียนจึงใช้ไม่ได้

อย่างไรก็ตาม การรู้จักแบ่งยุคในประวัติศาสตร์และบ่งลักษณะเฉพาะของแต่ละยุคนั้น นับว่าเป็นของใหม่ในการเขียนประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก ในปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ก็ทำอย่างเดียวกัน เพียงแต่นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันค้นหาลักษณะเฉพาะของแต่ละยุคจากหลักฐานข้อเท็จจริงมิได้สมมุติขึ้นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันปล่อยให้ข้อเท็จจริงสร้างยุคสมัยขึ้นมิได้ใหญ่สมัยสร้างข้อเท็จจริงขึ้น

อิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์แบบคริสเตียนที่มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน

ความเป็นฝรั่งที่แท้จริงนั้นเริ่มที่สมัยกลาง สิ่งที่ทำให้อารยธรรมตะวันตกแตกต่างไปจากอารยธรรมอื่น ๆ ที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ล้วนมีกำเนิดมาจากสมัยกลางทั้งสิ้น

แต่ในขณะที่เดียวกัน ถ้าเราดูอารยธรรมตะวันตกสมัยปัจจุบันเราจะพบความแตกต่างจากสมัยกลางเป็นอันมาก จนเกือบจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นตรงกันข้ามกับสมัยกลางด้วยซ้ำ ในข้อนี้ ควรคำนึงด้วยว่าเบื้องหลังอารยธรรมนั้น รากฐานของมันอยู่ที่ใด ปราศจากเดี่ย ซึ่งสมัยกลาง อารยธรรมตะวันตกจะไม่มีลักษณะเช่นนี้แม้ว่าจะเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส การปฏิวัติอุตสาหกรรม ฯลฯ ก็ตาม ในงานการเขียนประวัติศาสตร์ก็เช่นกัน เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลางกับปัจจุบันย่อมแตกต่างกันไกล แต่สมัยกลางเป็นผู้ให้ลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์แก่โลกตะวันตกหลายอย่าง ซึ่งทำให้การเขียนประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกมีลักษณะผิดแผกจากของจีนหรือของไทยเป็นอันมาก เมื่อสรุปรวมลักษณะเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกสมัยใหม่อันเป็นมรดกทางความคิดที่ได้จากศาสนาคริสต์เตียนและสมัยกลางแล้ว จะมีดังต่อไปนี้

๑. ศาสนาคริสต์เตียนเป็นศูนย์กลางสำคัญที่ถ่วงความเห็นของกรีก - โรมันที่ว่าวิถีของประวัติศาสตร์เป็นวงกลม การมองประวัติศาสตร์เป็นเส้นจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งนั้นทำให้พยายามจัดเหตุการณ์ให้เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกัน ทั้งนี้ก็เป็นลักษณะเฉพาะของวิชาประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบันด้วยซ้ำที่นักประวัติศาสตร์ต้องทำเช่นนั้น นักประวัติศาสตร์ย่อมมีหลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก หน้าของเขาไม่ใช่แต่เพียงเสนอเหตุการณ์เหล่านั้นไปโดยละเอียดที่ละเหตุการณ์ไม่ แต่เขามีหน้าที่ค้นึกหา "ความสัมพันธ์" (connections) ของเหตุการณ์หนึ่งกับเหตุการณ์อื่น ๆ (เช่น เหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ เหตุการณ์การตั้งเขามาของแนวคิดแบบตะวันตก เหตุการณ์ความไร้สมรรถภาพของรัฐบาล ฯลฯ กับเหตุการณ์ปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕)

๒. จากความคิดเรื่องประวัติศาสตร์เป็นเส้น และเป้าหมายปลายทางของประวัติศาสตร์มนุษยชาติกับลักษณะ "apocalyptic" นี้ก่อให้เกิดความคิดที่เห็นว่าประวัติศาสตร์คือพัฒนาการจาก "สภาวะ" หนึ่งไปสู่อีก "สภาวะ" หนึ่ง จริงอยู่ความคิดของคริสต์เตียนบางที่ก็ให้ภาพที่บิดเบือนหรือมีอคติในประวัติศาสตร์อยู่ด้วย เพราะเห็นว่า

วิถีทางของมนุษยชนมุ่งไปสู่สิ่งที่สูงขึ้นอยู่เสมอ จนถึงจุด "ดีที่สุด" ในนั้นปลายคือรวมตัวกับพระผู้เป็นเจ้า ในปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ออกสงสัยเหมือนกันว่ามนุษยเรากำดั่งก้าวไปสู่ความดีสูงสุด หรือความหายน่ะกันแน่ แต่เมื่อนักประวัติศาสตร์ทำงานนั้นมีความคิดของความก้าวหน้าแฝงอยู่โดยไม่รู้ตัวเหมือนกัน เช่น ถ้านักประวัติศาสตร์ศึกษายุคเรอแนสซองซ์ก็มักจะทำโดยสำนักเสมอว่ายุคนี้จะเป็นรากฐานให้เกิดยุคใหม่อีกยุคหนึ่งซึ่งทำให้มนุษยชาติมีสภาพใกล้เคียงกับปัจจุบันซึ่งตัวนักประวัติศาสตร์มีชีวิตอยู่เขาทุกที การมองยุคหนึ่งว่าเป็นผลมาจากอีกยุคหนึ่ง และจะเป็นเหตุให้เกิดอีกยุคหนึ่งไปเรื่อย ๆ นี้ ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการเขียนประวัติศาสตร์ของกรีก - โรมัน จึงนับว่าเป็นอิทธิพลของคริสตศาสนาโดยแท้ และก่อให้เกิดความคิดเรื่อง "พัฒนาการของประวัติศาสตร์" (historical development) ตามความหมายที่เข้าใจในปัจจุบัน จะผิดกันก็ตรงที่นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันพยายามหัดึกเดี่ยวที่จะตัดสินว่ายุคใด "ดี" กว่ายุคใด เพราะการตัดสินเช่นนั้นก็ไม่ได้ที่จะนำเอามาตรฐานความดี - ชั่วของปัจจุบันไปตัดสินอดีต เท่ากับเป็นการตั้งสมมุติฐานไว้ล่วงหน้าว่าปัจจุบันเป็นดีที่สุด

๓. ความคิดว่าประวัติศาสตร์คือความเปลี่ยนแปลงหรือคือพัฒนาการนั้น ทำให้ให้นักประวัติศาสตร์ของศึกษา "ความสืบเนื่อง" (continuity) ของประวัติศาสตร์เป็นต้นว่าความรุ่งเรืองของโรมจะเกิดขึ้นโดยไรเหตุประหนึ่งปาฏิหาริย์ไม่ได้ หากแต่ต้องมีรากฐานอะไรบางอย่างในอารยธรรมที่มาก่อนหน้าโรม การสืบคน และใครครวญในความสืบเนื่องของประวัติศาสตร์นี้จะส่งผลให้เกิด "การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์" (historical analysis) อย่างแท้จริงขึ้นในการเขียนประวัติศาสตร์ดังสมัยกลาง

๔. การมองประวัติศาสตร์เป็นเส้นจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งนี้เป็นผลให้เกิดเห็นความสำคัญของลักษณะเด่นเฉพาะ (uniqueness) ของเหตุการณ์แต่ละอันว่ามีค่าพอแก่การศึกษา พอแก่การค้นคว้าหาหลักฐานเพื่อได้ความจริงแท้ ในปรัชญาประวัติศาสตร์

ที่เห็นว่าประวัติศาสตร์มีวิถีเป็นวงกลมนั้น มักจะโน้มนำให้นักประวัติศาสตร์ไม่ใส่ใจในข้อเท็จจริงของเหตุการณ์มากนัก เพราะถือว่าเหตุการณ์แต่ละอันก็เป็นเพียง "แบบอย่าง" ของเหตุการณ์ประเภทเดียวกันเท่านั้น อันอาจจะวนกลับมาอุบัติซ้ำอีกเมื่อไรก็ได้ แต่ปรัชญาของคริสเตียนโดยเฉพาะของเซนตอกัสตินไม่เห็นเช่นนั้น มอมมเซน (Theodor E. Mommsen) อธิบายผลของปรัชญาคริสเตียนที่มีต่อประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่า "เหตุการณ์อันใดอันหนึ่งได้เกิดขึ้นในกาลเวลา ชีวิตมนุษย์ทุกคนและการกระทำทุกบททุกตอน ย่อมเป็นปรากฏการณ์อันเด่นเฉพาะของตนเองซึ่งเกิดขึ้นเนื่องด้วยความพิชิตานุภาพแห่งพระผู้เป็นเจ้า และดังนั้น จึงคงมีความหมายเฉพาะอันนารุทงดังนี้"

๕. การแบ่งยุคในประวัติศาสตร์ (กดาวแถวข้างตน)

๖. คริสตศาสนาทำให้นักประวัติศาสตร์นับตั้งแต่สมัยกลางสืบมาจนปัจจุบัน จำนวนมากครุ่นคิดอย่างไม่หยุดยั้งกับ "ความหมาย" ของประวัติศาสตร์ เพราะเชื่อว่าเบื้องหลังปฏิบัติการอันหลากหลายของประวัติศาสตร์นั้นย่อมมี "แผนการใหญ่" อันหนึ่งซึ่งแฝงอยู่ (กดาวแถวข้างตนจะพูดถึงเรื่องนี้อีกในภาค ๒ ว่าด้วยปรัชญาของประวัติศาสตร์)

๗. หนังสือเรื่อง Confessions ของเซนตอกัสตินซึ่งมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางทั้งต่อนักเทววิทยาและนักประวัติศาสตร์ในสมัยกลางนั้น เป็นการริเริ่มความสนใจอีกด้านหนึ่งให้แก่มนุษย์ กดาวคือไม่แต่เพียงการกระทำที่ภายนอกของเขารูปอย่างที่ยูซีคลิสได้ถึงเพอริคลิสเท่านั้น แต่เผยความรู้สึกนึกคิดภายในของมนุษย์ด้วย นักประวัติศาสตร์ตะวันตกที่ยิ่งใหญ่นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่เคยลืมเลยว่า มนุษย์นั้นมีชีวิตสองด้านคือ ชีวิตส่วนนอกที่เขาประสงค์ให้คนอื่นใคร่เห็น (เทียบกับ Ego และ Superego ของฟรอยด์) กับชีวิตส่วนในซึ่งประกอบด้วยศีลธรรมที่เขายึดถือจริงๆ ความไม่ผันทะเยอ-ทะยาน ภาพของตัวเขาเอง ความภูมิใจของเขา ความผิดหวังของเขา ฯลฯ นักประวัติศาสตร์ยอมต้อง "สร้างสรรค์" บุคคล ยุค ความคิด ฯลฯ ของอดีตขึ้นมาใหม่ แต่สิ่งที่

นักประวัติศาสตร์สร้างขึ้นจะไม่สมบูรณ์เลย ถ้าขาดเสียซึ่งชีวิตส่วนใน "inner life" ของสิ่งนั้น ๆ

การกดขี่ถึงมรดกของคริสเตียนและสมัยกลางที่มีต่อนักประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบันไม่ควรเป็นเหตุให้ทวนสรุปว่า การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลางนั้นคือเลิศจนปราศจากข้อตำหนิเสียเลย หรือดีมีถึง "เหตุผลนิยม" อันเป็นมรดกที่โลกตะวันตกได้รับจากกรีก ในทางตรงกันข้าม การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยกลางนั้นอาจจะกดขี่ได้ควยซ้ำว่ามีคุณภาพค้อยกว่างานของนักประวัติศาสตร์กรีก (เมื่อเทียบควยมาตรฐานปัจจุบัน) ขอบกพรองอย่างสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยกลางนั้นก็คือ

๑. นักประวัติศาสตร์สมัยกลางขาดความรู้สึกใน "ความแตกต่างของยุคสมัยในประวัติศาสตร์" (historical diversity) หรือที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยเรอแนสซองซ์เรียกว่า "ความห่างของเวดา" (time distance) นอกจากลักษณะเด่นประจำยุคในทางเทววิทยาแล้ว นักประวัติศาสตร์สมัยกลางไม่สำนึกเลยว่าแต่ละยุคในประวัติศาสตร์ย่อมมีลักษณะผิดแผกกันอย่างลึกซึ้ง ไม่แต่เพียงวิถีชีวิตเท่านั้น แต่รวมถึงความเชื่อ วิถีคิด คุณค่า ฯลฯ ด้วย ภาพเขียนในศตวรรษที่ ๑๒ ที่เขียนเกี่ยวกับจักรวรรดิโรมันก็วาดให้เห็นกรบและประชาชนแต่งตัวเหมือนคนในศตวรรษที่ ๑๒ เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าคนในสมัยกลางไม่คิดว่าอดีตนั้นแตกต่างจากปัจจุบันในทุกทาง นอกจากแตกต่างกันที่ความไกลไกลกับวันสิ้นโลก

๒. การที่ความประวัติศาสตร์ควยแผนการณของพระผู้เป็นเจ้าเป็นเจ้านิยมขัดกับการที่จะเข้าใจประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง เพราะทำให้นักประวัติศาสตร์ไม่สนใจศึกษาสาเหตุของเหตุการณ์อย่างละเอียด ยิ่งมาในสมัยหลังองค์การศาสนามีอำนาจมากขึ้น การที่ความประวัติศาสตร์ยิ่งต้องใหญ่แบบแผนที่ทางการศาสนาวางไว้มากขึ้น แม้แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์บางชิ้นก็ถูกวงการศาสนาสร้างขึ้นเพื่อพียงอำนาจของสันตปาปาในปลายสมัยกลางวงการศาสนาเกิดความเคลื่อนไหวที่ตอทานการใหม่ปัญหา การศึกษาประวัติศาสตร์ยิ่งเสื่อมคุณภาพลงไป เพราะนักประวัติศาสตร์ไม่ทำอย่างอื่น นอกจากลอกของเก่าและตีความเก่าตามแนวของศาสนามากขึ้น

บทที่ ๔

การเขียนประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์และสมัยปฏิรูปศาสนา

สภาวะทางการเมืองและปัญหาของเรอแนสซองซ์

อะไรคือเรอแนสซองซ์ เป็นสมัยใหม่จากสมัยกลาง หรือเป็นการสืบเนื่อง
 จากสมัยกลาง มนุษยนิยมของเรอแนสซองซ์เป็นอริกับการกำเนิดของวิทยาศาสตร์แผนใหม่
 หรือเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดการศึกษาวิทยาศาสตร์ เรอแนสซองซ์เป็นความพยายามจะ
 ปฏิรูปศาสนาโดยสงบ หรือเป็นต้นกำเนิดของการกบฏต่อต้านศาสนา เรอแนสซองซ์คือความ
 เลื่อมถึงที่สุดของระบอบฟิวดัลหรือเป็นการเริ่มยุคใหม่ของรัฐประชาชาติ ปัญหาอันน่าสนใจ
 เหล่านี้ทั้งหมดเราจะมองข้ามไปเสีย เพราะไม่เกี่ยวกับเรื่องของเราโดยตรง แต่เรา
 พอสรุปความคิดเห็นที่ทุกฝ่ายน่าจะเห็นตรงกันได้อย่างหนึ่งว่า เรอแนสซองซ์เป็นต้นกำเนิด
 ของโลกยุคใหม่ แมวว่าเรอแนสซองซ์อาจมีความสืบเนื่องกับสมัยกลางอย่างแนบแน่นเพียง
 ใดก็ตาม ในด้านการเขียนประวัติศาสตร์ของโลกสมัยปัจจุบัน เกามูลของมันอาจไม่ได้ยู่
 ถึงสมัยเรอแนสซองซ์ และเราอาจเริ่มที่เพียงสมัยศตวรรษที่ ๑๔ ก็เพียงพอที่จะสืบสาว
 เรื่องราวแห่งศตวรรษที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสมัยปัจจุบัน แต่การเขียนประวัติศาสตร์ก็เชย-
 ติงอยู่กับวัฒนธรรมในค่านิยมของโลกตะวันตก กล่าวคือต้นกำเนิดอาจไม่ได้ยู่ที่เรอแนส-
 ซองซ์ แต่ดาชาติเสียซึ่งระบอบหัวเดี้ยวหัวต่ออันสำคัญยิ่งนี้ สถาบันทางการเมือง ศาสนา
 สังคม ฯลฯ ของโลกตะวันตกก็จะมีลักษณะอย่างที่เป็นอยู่นี้ เหตุฉะนั้น การเข้าใจ การ
 เขียนประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้เข้าใจประวัติ
 วรรณษาของสมัยปัจจุบัน

ในสมัยเรอแนสซองซ์ เมืองที่ทำการค้าขายกับตะวันออกกลางในแหลม
 อิตาดี เจริญมั่งคั่งขึ้นอย่างมหาศาล ก่อให้เกิดอำนาจทางการเมือง เพราะมีกำลังทหาร
 ออญมาก และเขาไปมีอิทธิพลในกรุงโรมของสัเตาปา พวกเจ้าเมืองเหล่านี้ไคบ่ารุง

ศิลปวิทยาการอย่างขนานใหญ่ เพื่ออวดความมั่งคั่งของกันและกัน ศิลปินและนักปราชญ์ในสมัยนี้ส่วนใหญ่ก็ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองเหล่านี้ ในบรรดาเจ้าเมืองเช่นนี้ไม่ใช่ทุกคนที่สืบเชื้อสายจากพวกผู้ค้ำฟ้าทั้งหมดก็หา มิได้ คนตระกูลของเจ้าเมืองบางคนเป็นเพียงทหารรับจ้างหรือนักผจญภัยในกองทัพเท่านั้น แต่ครั้งมีอำนาจรุ่งเรืองขึ้น ก็พยายามนับตัวเองเป็นชนชั้นผู้ดีควยการ เขกสมรสกับราชธิดาพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศษบาง หรือจักรราชสำนักของตนในโทรุทราเป็นที่โด่งดัง สภาวะทางการเมืองเช่นนี้สอดคล้องกับการเสื่อมสลายไปของ "ชนชั้น" แบบสมัยกลาง กำเนิดยอมไม่เป็นอุปสรรคแก่การจะเป็นคน "เก่ง" ในชีวิต ศิลปินเอกในสมัยนี้บางคนเช่น เลโอนาร์โด ดา วินชี ก็กำเนิดเป็นเด็กลูกคนใช้นอกสมรสเท่านั้น

ในทางแนวคิด ความสนใจต่ออารยธรรมของกรีกและโรมันซึ่งเฟื่องฟูขึ้นใหม่ในยุคนี้ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางปัญญาอย่างหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า "humanism" หรือ "มนุษยนิยม" ความเคลื่อนไหวเช่นนี้พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

๑. เกิดความสนใจต่อมนุษย์ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น แสดงออกในคานคิดปะทะมองเห็นความงามแห่งร่างกายของมนุษย์ ในงานประติมากรรมของไมเคิล แอนเจโล หรือในงานจิตรกรรมของ คา วินชี ซึ่งถึงขนาดวาดศพมนุษย์เพื่อศึกษาเส้นสาย กล้ามเนื้อ ฯลฯ ในร่างกายมนุษย์เมื่อเปรียบเทียบกับจิตรกรรมหรือประติมากรรมในสมัยกลางแล้ว จะพบว่าในสมัยกลางไม่คำนึงถึงความจริงในทางสรีรวิทยาเท่าใด

๒. ความเชื่อในพลังอำนาจของมนุษย์ ในขณะที่สมัยกลางพยายามเน้นถึงอารมณ์ ความไร้เหตุผลและศัทธิหาของมนุษย์ แต่เรอแนสซองซ์สนใจที่จะพูดถึงความมีเหตุผลของมนุษย์มากกว่า แต่ก็ไม่ใ้ใครเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนจะสามารถมีเหตุผลได้ก็ไปหมดเพียงมนุษย์บางคนเท่านั้น เพราะฉะนั้นในหมู่มนุษย์บางคนนั้นจึงสมควรเป็นผู้ปกครองมนุษย์คนอื่น

๓. เมื่อเน้นหนักในเรื่องของเหตุผล จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่มักต้องเป็นศัตรูกับไสยศาสตร์และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ในสมัยเรอแนสซองซ์จึงมีความพยายามอย่างรุนแรงขึ้นที่จะปฏิรูปศาสนา อีราสมัส (Erasmus : The Praise of Folly) เขียนหนังสือเสียดสีความรู้ เหตุผลในความเชื่อและการปฏิบัติตนของพระในศาสนาเป็นต้น

๔. ถึงแม้ว่าลักษณะความเชื่อในสมัยเรอแนสซองซ์หลายประการจะเป็นการลดความสำคัญของศาสนา เช่น การเชื่อในพลังอำนาจของมนุษย์ก็เท่ากับไม่สนใจในมิตินานภาพของพระผู้เป็นเจ้า แต่สมัยเรอแนสซองซ์ก็ไม่ถึงกับเป็นศัตรูกับศาสนาอย่างออกหน้าออกตา มีอยู่โดยนัยะแห่งแนวคิดในสมัยนี้เท่านั้นซึ่งจะก่อให้เกิดการเป็นปฏิปักษ์กับศาสนาคริสต์เตียนนิกายคาทอลิก

(ดู Bronowski : The Western Intellectual Tradition บทที่ ๕)

การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยเรอแนสซองซ์

ความสนใจที่สมัยเรอแนสซองซ์ให้แก่การศึกษาวรรณคดีกรีกและโรมันนั่นเอง เป็นเหตุให้เกิดแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผิดแผกจากสมัยกลาง เนื่องจากได้เผชิญกับวิธีการ ปรัชญา และเนื้อหาของนักประวัติศาสตร์โบราณอันเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยกลางไม่เคยชิน

เพทราร์ค (Petrarch 1304 - 1374) อาจจะเป็นผู้เริ่มกระตุ้นความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์คลาสสิก เขาสนใจเรื่องราวของโรมเป็นอันมาก ได้พยายามศึกษาทุกแง่มุมของโรม ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง ฯลฯ ของโรม ในบรรดานักประวัติศาสตร์ทั้งหลายของโรม เขายกย่องดีวีที่สุด ความชื่นชมในงานของนักประวัติศาสตร์โบราณเหล่านี้ทำให้นักประวัติศาสตร์ได้รับอิทธิพลหลายอย่างจากยุคโบราณ ในกรณีของเพทราร์ค การที่เขาชื่นชมดีวีก็เพราะเขาเห็นว่าการเขียนประวัติศาสตร์เป็น

คิดปะ ต้องใช้ภาษาที่สง่างามอย่างเดียวกับที่ซีเซโรได้เคยเสนอไว้ อิทธิพลที่สำคัญอีก
อย่างหนึ่งซึ่งนักประวัติศาสตร์สมัยนี้ได้รับจากโรมันก็คือ ความเห็นว่าประวัติศาสตร์ยอม
เป็นบทเรียนให้แก่มัจจุมัน โดยเฉพาะเป็นบทเรียนทางการเมือง (ในแง่นี้ใกล้เคียงไปทาง
กรีกมากกว่าโรมัน) ตัวอย่างของนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อในแง่นี้จนเป็นที่รู้จักกันดีเห็นจะ
ได้แก่แมคเคียเวลดี (Machiavelli : 1469 - 1527) ข้าราชการแห่งเมืองฟลอเรนซ์
ซึ่งได้เขียนประวัติศาสตร์แห่งเมืองของเขา และที่สำคัญคือเรื่อง "The Prince"
ซึ่งเป็นบทเรียนทางการเมืองโดยเฉพาะเพื่อคนที่จะเป็นกษัตริย์ หรือเจ้าครองแคว้นหรือ
ผู้เผด็จการ บทเรียนเหล่านี้ล้วนเป็นข้อสรุปจากการรวบรวมข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์ใน
ประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น เจ้าครองนครต่าง ๆ ของอิตาลียังต้องการให้มีนักปราชญ์เขียน
ประวัติศาสตร์ "ที่แท้จริง สง่างามและสละสลวย" เกี่ยวกับเมืองของตนไว้ เพื่อ
เล่าถึงความรุ่งเรืองของนครของตนให้ลูกหลานใคร่ การเขียนประวัติศาสตร์ของนคร
ต่าง ๆ จึงยิ่งแพร่หลายขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยวิถีวิธีการของนักประวัติศาสตร์โรมัน ต่อมาความ
สนใจนี้ก็ขยายตัวกว้างขึ้น จากการเขียนประวัติศาสตร์เฉพาะของนครเป็นประวัติศาสตร์
ของดินแดนที่กว้างกว่าแก่ ฟลาวิโอ บิยอนโด (Flavio Biondo) ได้เขียนประวัติ-
ศาสตร์ของยุโรปหลังจากที่โรมหมดอำนาจไปแล้ว บุคคลผู้นี้ยังสนใจศึกษาโบราณคดีโรม
และได้ใช้ความรู้ทางโบราณคดีมาช่วยการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นอันมาก นอกจากนี้ ยังมี
นักประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่ดำเนินรอยตามได้แก่สันตปาปาไพอัสที่ ๒ (ทำงานทางประวัติ-
ศาสตร์เมื่อก่อนเป็นสันตปาปา) ได้เขียนประวัติศาสตร์ของยุโรป โบฮีเมีย และประวัติศาสตร์
สากล งานที่เด่นที่สุดในประเภทนี้ได้แก่งานของกิชเซียร์ดีนี (Guicciardini) คือ
ประวัติศาสตร์แคว้นอิตาลี แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะผู้เขียนตายเสียก่อนใน ค.ศ. ๑๕๕๐
งานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ไม่แต่เพียงเปิดขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์ไปในทิศ-
ทางใหม่ และกว้างขวางขึ้นกว่าสมัยกลางเท่านั้น หากยังมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์
อย่างดี เนื่องจากศึกษาหลักฐานชั้นต้นอย่างละเอียด จึงเท่ากับเปิดทางสำหรับการค้นคว้า

ทางประวัติศาสตร์ในแนวใหม่ ไม่เหมือนกับของคริสเตียนด้วย คุณค่าในฐานะงานทางประวัติศาสตร์ของหนังสือเหล่านี้จะไม่มีใครมองดูได้สืบมาอีกอย่างน้อย ๒๐๐ ปี

คุณประโยชน์ของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์ที่มีต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์

๑. ความสนใจที่จะใคร่รู้เรื่องราวของกรีก - โรมัน ในตอนแรกอาจจะจำกัดอยู่ที่การใฝ่หางานเขียนของนักประวัติศาสตร์ในสมัยนั้น แต่ต่อมาได้ขยายไปสู่การค้นหาหลักฐานชั้นต้น ผู้การสำรวจภูมิประเทศและการศึกษาทางโบราณคดี นับเป็นเวลาดหลายร้อยปีมาแล้วที่นักประวัติศาสตร์ไม่สนใจหลักฐานชั้นต้นอย่างจริงจัง จึงนับได้ว่าสมัยเรอแนสซองซ์กระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาเห็นความสำคัญของการใช้หลักฐานชั้นต้นมากขึ้น

๒. เมื่อเปรียบเทียบงานทางประวัติศาสตร์ในสมัยเรอแนสซองซ์และสมัยกลาง เราจะเห็นได้ชัดว่ามีความแตกต่างกันมาก ในขณะที่สมัยกลางใช้ประวัติศาสตร์เป็นแค่เพียงเครื่องแสดงมิติตตามทฤษฎีที่ว่าด้วยการกำหนดวิถีทางประวัติศาสตร์ของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้น เรื่องราวของมนุษย์จึงมิใช่สิ่งที่น่าสนใจโดยตัวของมันเอง ในทางตรงกันข้าม เนื่องจากอิทธิพลของลัทธิมนุษยนิยมในสมัยเรอแนสซองซ์การเขียนประวัติศาสตร์ของเรอแนสซองซ์ไม่ใ้ความสนใจต่อพระเจ้าเลย แต่ศูนย์กลางแห่งความสนใจกลับมาอยู่ที่มนุษย์แทน แนวคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นชัดในงานของแมกเคย์เวลดส์ (ซึ่งจะนับว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ไม่เชิงนัก) ในเรื่อง เดอะ ฟรินซ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์นั้นจะตัดสินว่าดีชั่วใดก็อยู่ที่ผลเบื้องท่ายปลายสุดแห่งการกระทำนั้น เพราะฉะนั้นมนุษย์จะบรรลุเป้าหมายที่คฤหาญชีวิตที่ชั่วร้ายอย่างไรก็ได้

๓. เนื่องจากการหันไปใช้หลักฐานชั้นต้นกันมากขึ้นอย่างหนึ่ง และเนื่องจากเหตุผลในข้อก่อนทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจที่จะรู้อะไรที่แท้จริงในประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้ (ความเชื่อในสมัยกลางทำให้เห็นว่า อะไรที่จริงที่ของแท้จะเป็นอย่างไรไม่สำคัญ

เพราะยอมสอดคล้องกับแผนการใหญ่ของพระเจ้าอยู่เบื้องบนเอง) ด้วยเหตุนี้ นักประวัติศาสตร์ในสมัยเรอแนสซองซ์จึงได้พัฒนาวิธีการวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนกว่าสมัยใด ๆ มีการตรวจสอบหลักฐานขั้นต้นจากหลายแหล่ง มีการนำเอาความรู้ทางโบราณคดีมาช่วยในการตรวจสอบเป็นต้น ความสนใจที่มีต่อภาษากรีกและละตินทำให้ได้ใช้วิชานิรุกติศาสตร์ในการช่วยตีความหลักฐานมากขึ้น นิรุกติศาสตร์จะมีความสำคัญแก่นักประวัติศาสตร์สืบมาจากนี้ไปจนศตวรรษที่ ๑๘ ตัวอย่างของนักประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการใช้การวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างดี คือวัลลา (Valla) ซึ่งอาศัยความรู้ในเรื่องภาษามาใช้ในการวิจารณ์หลักฐานชั้นสำคัญในทางศาสนา นั่นคือประกาศของจักรพรรดิคอนสแตนตินที่มอบอำนาจการปกครองทางโลกแก่สังฆราชแห่งกรุงโรม วัลลาสามารถพิสูจน์ได้ว่าประกาศฉบับนี้เป็นฉบับที่ทำปลอมขึ้นในราวศตวรรษที่ ๑๑ นี้เอง เนื่องจากภาษาละตินที่ใช้ไม่เกาถึงสมัยคอนสแตนติน และมีสำนวนถ้อยคำที่ใช้อยู่แต่เฉพาะหลังศตวรรษที่ ๔ ลงมาในประกาศนั้นมาก นักประวัติศาสตร์ในสมัยปฏิรูปศาสนาได้รับมรดกแห่งการวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาจากสมัยเรอแนสซองซ์อีกทีหนึ่ง ในสมัยปฏิรูปฯ นักประวัติศาสตร์จะมีความสามารถในด้านนี้เป็นอย่างดีเสียไม่แพ้สมัยปัจจุบัน

๔. ความสนใจเรื่องราวในสมัยกรีกโรมัน และการศึกษาจากเอกสารขั้นต้นทำให้นักประวัติศาสตร์ในสมัยเรอแนสซองซ์พบว่า สมัยโบราณหาได้เหมือนกับสมัยปัจจุบันไม่ คนในสมัยกรีกโรมัน คิด พูด หวัง กลัว เชื่อแตกต่างจากคนในสมัยกลางหรือสมัยของตนเป็นอันมาก การที่เห็นว่าอดีตแตกต่างจากปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องคอยสำนึกอยู่เสมอ และทำให้นักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ก้าวล่วงพจนานุกรมพลาตอย่างฉกรรจ์ของนักประวัติศาสตร์สมัยกลางในเรื่องที่มองไม่เห็นความแตกต่างของอดีตและปัจจุบันมาได้ นักประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์เรียกความแตกต่างเช่นนี้ว่า "ความห่างไกลกันด้วยเวลา" (time distance)

๕. นักประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์ยังแตกต่างจากสมัยกลางที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือความสนใจต่ออดีตนั้นเนื่องด้วยเห็นคุณค่า (และอาจชื่นชม) อดีตนั้นด้วยเหตุที่อดีตเป็นอดีตเอง มิใช่เพราะอดีตเป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งอื่นไม่ จริงอยู่นักประวัติศาสตร์สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากกรีก - โรมัน ที่มองหากทเรียนจากอดีต อาจเป็นบทเรียนทางศีลธรรมหรือการเมืองก็ตามแต่ หากทหาว่าความสนใจในกรีกและโรมันนั้นเป็นความสนใจอันบริสุทธิ์ ไม่เจือปนด้วยจุดมุ่งหมายอื่นนอกจากความเพ็ดเพ็ดที่ได้พบความแตกต่างจากสิ่งที่เป็น "คริสเตียน" ซึ่งตนเคยชิน การเห็นคุณค่าและความสำคัญของอดีตโดยตัวของมันเองนั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ แมแต่แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของปัจจุบันก็เช่นกัน

ผลของการปฏิรูปที่มีต่อการเขียนประวัติศาสตร์

ความเคลื่อนไหวที่เราเรียกว่าเรอแนสซองซ์และการปฏิรูปศาสนานั้น ที่จริงแล้วย่อมได้รับอิทธิพลจากนักคิดแขนงมนุษยนิยมอย่างลึกซึ้งเหมือนกัน จึงไม่ประหลาดอะไรที่จะพบว่าในสมัยแห่งการปฏิรูปศาสนา สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ทำในยุคนี้หาได้ใหม่กว่าที่มีนักประวัติศาสตร์ของเรอแนสซองซ์ได้พบและชี้ให้เห็นไว้แล้ว คุณสมบัติเกิน ๆ อันใดของนักประวัติศาสตร์หลังการปฏิรูปศาสนาก็อาจจะมองเห็นเด่นกำเนิดได้ตั้งแต่เพทราวเป็นต้นมา แต่ทว่านักประวัติศาสตร์หลังการปฏิรูปพัฒนาสิ่งที่สมัยเรอแนสซองซ์คนพบขึ้นเป็นอันมาก กล่าวคือ กระจ่างชัดขึ้น และเป็นระบบมากขึ้น

เหตุการณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในโศกทวันทกขณะนี้และเว้นจะกล่าวถึงไม่ได้เลยก็คือการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ชนิดถอดตัวพิมพ์ได้สำเร็จ และเริ่มการพิมพ์กันในยุโรปมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๕ การพิมพ์ทำให้ความคิดของคนไม่จำกัดอยู่เฉพาะเพียงจำนวนจำกัดเหมือนในโลกยุคโบราณ และการยึดครองความรู้ไว้ในมือของคนอาชีพเดียวกันทำไม่ได้อีกต่อไป จนอาจกล่าวได้ว่าการพิมพ์เป็นรากฐานสำคัญของการศึกษามวลชนของ

ปัจจุบัน ในทางการเขียนประวัติศาสตร์การพิมพ์ช่วยกระจายความคิดของนักประวัติศาสตร์
ของเธอเนสของชและสมัยปฏิรูปศาสนาให้แพร่หลายในวงกว้างไปทั่วยุโรปอย่างรวดเร็ว

การปฏิรูปศาสนาทั้งของโปรเตสแตนต์และคาทอลิกทำให้มีการใช้ประวัติศาสตร์
เพื่อเสนอหลักธรรมและเหตุผลของตักกันอย่างมากในวงกว้างไปทั่ว ยุโรป จอห์น สไลเดอร์ (John Sleider:
๑๕๐๖ - ๑๕๕๖) นักเขียนทางฝ่ายโปรเตสแตนต์เขียนเค้าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในการปฏิรูป
ศาสนา ซึ่งบรรจุเอาเอกสารจำนวนมากไว้ในงานของเขา การโจมตีกันของสองนิกาย
ทำให้ทั้งสองสนใจประวัติศาสตร์โบราณขึ้นไปกว่านี้ ฝ่ายโปรเตสแตนต์ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า
เนื่องจากคณะสงฆ์คาทอลิกทำผิดจารีตประเพณีอันบริสุทธิ์ตามที่สอนของพระเยซูคริสต์ที่เด็ก
ที่ละอาย จนวงการศาสนาเสื่อมทรามถึงที่สุด ในสมัยของลูเธอร์ จึงได้ทำการปฏิรูปศาสนา
กันขึ้น หนังสือชื่อ Magdeburg Centuries เป็นตัวอย่างที่เด่นที่สุดของงานแบบ
นี้ พวกคาทอลิกก็เขียนงานประวัติศาสตร์เช่นเดียวกันขึ้นตอบโต้ ตลอดจนศตวรรษที่ ๑๗ จะ
มีงานตอบโต้กันเช่นนี้เป็นอันมากระหว่างสองพวกนี้ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่การประนามกันและ
บรรจุหลักฐานชั้นต้นเป็นเอกสารจำนวนมาก

ในทางฝ่ายนักมนุษยนิยมซึ่งเป็นทายาทโดยตรงของเธอเนสของชซึ่งไม่เกี่ยวกับ
ข้อพิพาทของนิกายทางศาสนาที่พัฒนาความคิดทางประวัติศาสตร์ของเธอเนสของชให้รัดกุม
กระจ่างแจ้งขึ้นเป็นอันมาก คนที่ควรกล่าวถึงคือ ซามูเอล พูเฟนดอร์ฟ (Samuel
Pufendorf : ๑๖๓๒ - ๑๖๙๔) เขาเป็นนักกฎหมายและทฤษฎีทางการเมืองที่มีชื่อมาก
แต่ได้ทุ่มเทเวลาดำเนินการศึกษาประวัติศาสตร์ งานของเขาชื่อ Constitution of the
German Empire ในงานชิ้นนี้ เขาต้องการแสดงให้เห็นคนเฒ่าของความยุ่งยาก
ทางการเมืองของจักรวรรดิเยอรมัน เขามีความเห็นว่าเพื่อจะเข้าใจความยุ่งยากนี้ได้
จำเป็นต้องรู้ประวัติศาสตร์เยอรมันอย่างเพียงพอ เพราะ "ใครก็ตามที่ต้องการวาทกรรม
ของรัฐที่ประเทศนี้โดยไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เยอรมันและการเมืองเยอรมัน
ก็คงมีความสามารถจะทำได้เท่ากับที่จะให้ตาเปล่าชอูยเท้ากัน" เขาชี้ให้เห็นไว้ในคำนำ

ของหนังสืออีกเล่มหนึ่งว่า ประวัติศาสตร์นั้นเป็น "ศาสตร์ที่มีประโยชน์" สำหรับคนที่จะทำราชการงานเมือง เพราะฉะนั้น งานชิ้นนั้นของเขาจึงมีเพื่อเป็นบทเรียนสั่งสอน "คนหนุ่มจากตระกูลสูง" (ซึ่งมีโอกาจะทำราชการงานเมือง) ความคิดทั้งสองอย่างนี้เป็นอิทธิพลของนักมนุษยนิยมสมัยเรอแนสซองซ์ซึ่งสืบเนื่องจากคติของโรมันอีกทีหนึ่ง มีวาระของโรมันบทหนึ่งว่า "ประวัติศาสตร์คือปรัชญาที่แสดงให้เห็นด้วยตัวอย่าง" ประวัติศาสตร์ในฐานะ "ตัวอย่าง" นี้เป็นลักษณะเด่นของนักประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์ และปฏิรูปศาสนาโดยตลอด ในตอนปลายของชีวิตพุเฟนคอรฟัดดับไปมานเกิดเมืองนอนคือสวีเดน อูทิศเวลาให้แกการเขียนประวัติศาสตร์ของสวีเดนตามแบบที่นิยมเขียนกันในนครของอิตาลี แต่เนื่องจากความสำคัญและความแพร่หลายของหลักฐานชั้นต้นมีมากขึ้นกว่ายุคแรกของเรอแนสซองซ์ เขาจึงรวบรวมหลักฐานชั้นต้นไว้เป็นอันมากเพื่อเตรียมการสำหรับงานเขียนของเขา

การเห็นความสำคัญของหลักฐานชั้นต้น และสำนึกถึงถึงความแตกต่างระหว่างหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานรองนี้เป็นคุณประโยชน์สำคัญที่สมัยเรอแนสซองซ์และปฏิรูปาให้แกการศึกษาประวัติศาสตร์ ก่อนหน้านั้นนักประวัติศาสตร์ไม่ค่อยเห็นข้อแตกต่างของหลักฐานทั้งสองชนิดนี้นัก แต่นักประวัติศาสตร์ในสมัยศตวรรษที่ ๑๗ เน้นเรื่องนี้อย่างมาก ถึงกับว่าขอสรุปในประวัติศาสตร์ใด ๆ ต้องมีรากฐานอยู่บนการศึกษาหลักฐานชั้นต้นอย่างละเอียด

อันที่จริง การเห็นความสำคัญของหลักฐานชั้นต้นเช่นนี้จะทำให้นักประวัติศาสตร์ยุคนี้สร้างระเบียบวิธีของประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพเหมือนศตวรรษที่ ๑๙ เช่น พุเฟนคอรฟนาจะเป็นผู้ประกาศที่จะเขียนประวัติศาสตร์ "ตามที่อุบัติจริง ๆ ในอดีต" ก่อนหน้านั้นแต่ก็ทำไ้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพุเฟนคอรฟไม่สนใจก่อเหตุการณ์แต่ละอันอย่างจริงจังเหมือนนักประวัติศาสตร์ในสมัยศตวรรษที่ ๑๙ ทั้งนี้ก็เพราะความใส่ใจในหลักฐานชั้นต้นของพวกมนุษยนิยมนี้ขัดกับความต้องการจะหาบทเรียนกว้าง ๆ จากประวัติศาสตร์

นักประวัติศาสตร์ในสมัยของการปฏิรูปศาสนายังได้พัฒนาวิธีการวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ขึ้นอย่างเป็นระเบียบแบบแผนกว่าในสมัยเรอแนสซองซ์ ของมาบีนุง

(Jean Mabillon) ผู้เขียน De Re Diplomatica ใน ค.ศ. ๑๖๘๑ ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับหลักการทศ แต่อาศัยการวิเคราะห์เอกสารและจดหมายติดต่อกันจำนวนมาก ในหนังสือเล่มนี้ เขาได้อธิบายวิธีที่จะกำหนดอายุของเอกสาร วิธีทดสอบว่าเอกสารนั้นเป็นฉบับจริงหรือไม่ด้วยประการต่าง ๆ เขาได้รับการยกย่องจากนักประวัติศาสตร์ทั่วไปขณะนั้นอย่างสูง และนี่นักประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบันถือว่า "ปี ค.ศ. ๑๖๘๑ นี้ได้ตีพิมพ์หนังสือ De Re Diplomatica ขึ้นนี้ เป็นปีสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของความคิดมนุษย์ เพราะการวิจารณ์หลักฐานในหอเอกสาร ได้มีผู้สร้างขึ้นไว้อย่างแน่นอน" วิธีการของเขามีผลกับวิธีการที่จะเกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๘ และต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้มีที่รวมสัมพันธ์กัน (ดู Marc Bloch : The Historians Craft) นอกจากวิธีการวิจารณ์หลักฐานที่สมัยเรอเนซองซ์และการปฏิรูปศาสนาได้ทำให้เป็นมรดกสืบมาแล้ว ยังมีคติเกี่ยวกับความแตกต่างกันของอดีต (โรมไม่เหมือนกับกรีก สมัยกลางไม่เหมือนกับโรม ฯลฯ) และความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์อีก ความคิดเช่นนี้คล้ายกับนักประวัติศาสตร์ในสกุล "historicism" ในศตวรรษที่ ๑๙ มีอยู่เช่นกัน อีกราสมาส นักปรัชญาคนหนึ่งในสมัยนี้ ได้กล่าวถึงงานการที่บางคนเสนอให้กลับไปใช้ภาษาละตินของซีเซโรใหม่ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เว้นไว้แต่จะนำเอากรุงโรมและสถาบันทุกอย่างของโรมกลับคืนมาสู่ชีวิตจริงใหม่อีกเท่านั้น เขาพยายามเน้นถึงความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ "จากแห่งการกระทำของมนุษย์โลกดับตาลบพรไปหมดแล้ว... ไม่ว่าเราเจ้าจะกวาดสายศรไปทางใด เราเจ้าก็พบว่าทุกอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป เราเจ้ายืนอยู่บนเวทีอีกเวทีหนึ่งและกำลังดูละครเรื่องหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้นจะพูดว่ามองดูอีกโลกหนึ่งก็ยังได้" เขาหวังว่าการศึกษารวมครอบ จะเอียงละออจะช่วยให้ให้นักประวัติศาสตร์สามารถแยกความจริงของอดีตได้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความคิดและความเชื่อของคนในอดีต

ความสำนึกในความแตกต่างของอดีต และจำเป็นต้องศึกษาอดีตอย่างพอเหมาะพอควรจะเข้าใจสถาบันใดสถาบันหนึ่งได้อย่างแจ่มชัดนั้น... สะท้อน

ให้เห็นได้ในงานด้านประวัติศาสตร์กฎหมายซึ่งรุ่งเรืองขึ้นในตอนนี้โดยอาศัยวิธีของนักประวัติศาสตร์มนุษยนิยมเป็นเครื่องมือ การศึกษากฎหมายโรมันก็กระทำไปโดยสำนักว่า "กฎหมายโรมันเป็นหลักฐานที่บรรยายสถาบันสำคัญและความคิดหลักของสังคมนั้นอย่างละเอียดและอย่างกว้างขวาง... นักประวัติศาสตร์กฎหมายเหล่านี้ถือว่าตนจะไม่สามารถแปลภาษากฎหมายในประมวลกฎหมายโรมันให้ให้ความหมายดั้งเดิมได้ จนกว่าจะได้สร้างภาพของสังคมโรมันในสมัยจักรวรรดิได้เสียก่อน" กฎสำคัญที่นักประวัติศาสตร์กฎหมายเหล่านี้ค้นพบก็คือจะต้องตีความกฎหมายตามสภาวะแวดล้อมของสังคมที่เจ้าของกฎหมายนั้นมีชีวิตอยู่ซึ่งตนได้จำลองขึ้นมาใหม่

การที่ได้สำนึกในความแตกต่างระหว่างอดีตและปัจจุบันก็ทำให้นักประวัติศาสตร์เริ่มมองหาวิธีจัดแบ่งยุคในประวัติศาสตร์ใหม่ การแบ่งยุคในประวัติศาสตร์ซึ่งเริ่มในสมัยของคริสเตียนนั้นเป็นการแบ่งยุคด้วยคติในทางศาสนา (ดูเรื่องที่ว่าควยเซนต์ออกัสติน) ซึ่งไม่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ที่ใดเกิดขึ้นจริง ๆ แต่อย่างไร เพทรากเองก็เป็นผู้ที่สำนึกได้ว่าตนไม่ได้อยู่รวมสมัยกันกับสมัยกลาง เขาจัดตนเองว่าเป็นคนในยุค "ใหม่" หรือยุคปัจจุบันอันเป็นยุคสมัยที่น่าชื่นชมคู่กันกับสมัยคลาสสิกหรือสมัยโบราณ เมื่อเป็นเช่นนี้ หลังจากอารยธรรมคลาสสิกเสื่อมไปแล้ว ยุโรปก็ควรที่จะอยู่ในอีกยุคหนึ่งซึ่งเพทรากเรียกว่ายุค "กลาง" เพราะอยู่ระหว่างยุคคลาสสิกกับยุคใหม่ ในเวลาต่อมาคำว่ายุคกลางก็กลายเป็นคำพรหลายที่นักประวัติศาสตร์อื่น ๆ ใช้เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม การแบ่งยุคของเพทรากก็ทำแต่เพียงหยาบ ๆ เท่านั้น และเพียงเป็นการตัดสินเพียงจากการแบ่งยุคตามทัศนะของศาสนา บิชอปบอสสุเอต (Bishop Bossuet) เป็นอีกคนหนึ่งที่สำคัญในเรื่องนี้อย่างมาก ได้เขียนไว้ในคำนำหนังสือของตนถึงความสำคัญของการแยกให้ออกถึงความแตกต่างระหว่างแต่ละยุค และชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์คือความเปลี่ยนแปลงจากยุคหนึ่งมาสู่อีกยุคหนึ่ง "ที่สำคัญเหนืออื่นใด นักประวัติศาสตร์ต้องจับความเปลี่ยนแปลงอันน่าจดจำซึ่งกระแสน้ำกาลเวลาเอื้อให้เกิดขึ้นในโลก" แต่ในหนังสือของเขา บอสสุเอตกลับใช้การแบ่งยุคตามแบบศาสนาทุกประการ และทำงานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่น่าสนใจนักเมื่อเทียบกับ

นักประวัติศาสตร์ในสมัยเดียวกัน

เรื่องของบอสสุเอตนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ กล่าวคือ
ไต่คนพบหลักการสำคัญหลายอย่างในทางประวัติศาสตร์อันจะเป็นดูทางให้เกิดสิ่งที่เรียกในภาษา
อังกฤษว่า "Sense of history" แต่ไม่สามารถทำให้หลักการที่ค้นพบนี้ออกมาใน
รูปของการปฏิบัติไต่มากนัก งานประวัติศาสตร์หลายชิ้นจึงมีลักษณะเหมือนประวัติศาสตร์ที่พวก
พระในสมัยกลางเขียน เพียงแค่เปลี่ยนเนื้อหาให้เป็นเรื่องของฆราวาสเท่านั้น แต่ความ
ล้มเหลวในแง่เนื้อหาของสมัยเรอแนสซองซ์และปฏิรูปฯ ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้ทั้งสองสมัย
นี้ ไม่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของโลกยุคปัจจุบัน ความคิดทางประวัติศาสตร์ของสมัย
ทั้งสองมีร่องรอยของ "historicism" ของศตวรรษที่ ๑๙

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก
พัฒนาขึ้นเป็นเส้นจากเรอแนสซองซ์จนถึงวันเกจนถึงปัจจุบัน สมัยเรอแนสซองซ์ยังขาดราก-
ฐานอีกหลายอย่างเช่น การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ลัทธิปรัชญาแบบเอมพิริซิสม์สำหรับ
สมัยสนธิ์ที่ค้นพบในทางประวัติศาสตร์ นึกกับสมัยศตวรรษที่ ๑๙ เป็นอันมาก ขอ
บอกพร่องที่สำคัญของเรอแนสซองซ์และสมัยปฏิรูปฯ ศาสนามีอยู่สองข้อคือ แมว่าจะสนใจข้อเท็จ-
จริงของเหตุการณ์แต่ละอันอย่างละเอียดถี่ถ้วน แต่ไม่มีความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของประวัติ-
ศาสตร์อย่างมั่นคงเหมือนสมัยหลัง ขาดแนวคิดซึ่งมีในสมัยของวันเกบางอย่างเช่นรัฐประชาชาติ
วัฒนธรรม บุค าดา เป็นต้น

บทที่ ๕

อิทธิพลของวิทยาศาสตร์และยุคเอนไลต์เทนมেন্ট

การค้นพบกฎเกณฑ์ในทางวิทยาศาสตร์โดยเซอร์ ไอแซค นิวตัน

(๑๖๔๒ - ๑๗๒๗) และการทำงานของสมาคมทางวิทยาศาสตร์ เช่น ราชสมาคมของอังกฤษ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งต่อความคิดและความเชื่อของคนในโลกตะวันตก ซึ่งอาจแยกออกได้เป็นสามทางด้วยกัน

๑. ในทางแรก หลังจากที่คำอธิบายสิ่งแวดลอมรอบตัวตามคำสอนของศาสนาถูกทอดทิ้งไป คนในยุโรปก็โคพบว่ามีคำอธิบายที่น่าจะเป็นจริงได้มากกว่า มีเสรีภาพมากกว่าเพราะไม่ต้องบังคับให้เชื่อและพิสูจน์ใด (ควยตัวเลขเป็นอยางน้อย) การที่ใคร่ วาดวงจันทรหมุนรอบโลกควยเหตุณดอยางหนึ่งซึ่งมนุษย์อาจอธิบายได้ทำให้เห็นว่สิ่งแวดลอมรอบตัวเรานั้นควยมี "เหตุณด" อยุ่เบื้องหลังซึ่งมนุษย์สามารถอธิบายได้อยางชัดเจนทั้งสิ้นไม่ในวันใดก็วันหนึ่งขางหน้า ยิ่งไปกว่านั้นการที่ใคร่เหตุณดทำให้มนุษย์อาจบังคับขรรษชาติแวดลอมให้เป็นไปตามใจของคนที่ควย เป็นตนว่การทดสอบเกี่ยวกับไฟฟ้ซึ่งทำกันนในราชสมาคม ถึงยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์โลกแสดงว่มนุษย์สามารถเก็บเอา "สาระ" บางอยางซึ่งมองไม่เห็นในอากาศมาไว้ในที่ในทางตามใจมนุษย์ วิชาวิทยาศาสตร์จึงมีศักดิ์ศรีสูงเกินกว่าวิชาดีดที่คอยทหาทายอำนาจของพระเจ้า (เช่นพยายามเปลี่ยนเงินเป็นทองของพวกดีดเคมีซึ่งเท่ากับเชื่อในสาระแห่งแรธาคุณนอกเหนือการสร้างสรรคของพระเจ้า) มากลายเป็นพระเจ้าเสียเอง เพราะอาจ "สร้างสรรค" และเปลี่ยนขรรษชาติได้เอง อำนาจของวิชาวิทยาศาสตร์จะยิ่งเพิ่มฐนขึ้นตามลำดับในเวลาดท ๆ มา ทั้งนี้ควยเหตุณดประการที่สอง

๒. ทางที่สองได้แก่การที่วิทยาศาสตร์พิสูจน์ตนเองแม้ในสมัยของนิวตันนั้นเองว่จะเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติคอมมนุษย์ เบนจามิน แฟรงกลิน สมาชิกกิกิมศักดิ์ของ

ราชสมาคมอังกฤษได้เสนอการป้องกันฟาร์มอาคารบ้านเรือนด้วยการทำสายล่อฟ้า ทั้งยังนำเอาวิธีคิดตั้งเตาผิงแบบใหม่ซึ่งไม่สูญเสียความร้อนเท่าแบบเก่ามาใช้ในบ้านเรือนอีกด้วย สิ่งนี้ "นักวิทยาศาสตร์" นำเสนอแก่สาธารณชนเช่นนี้ แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว จึงเป็นการแสดงให้เห็นแก่คนว่า วิทยาศาสตร์ไม่เป็นแต่เพียงรับใช้ความอยาก رؤอยากเห็นของมนุษย์เท่านั้น แต่อาจรับใช้ในวิถีที่มนุษย์ได้ในขอบเขตที่กว้างขวางเกินกว่าใครจะคาดคะเนได้ถูกต้อง ความนับถือวิชาวิทยาศาสตร์จึงยิ่งมีมากขึ้นในหมู่นักคิดของยุโรปขณะนั้น และนักวิชาการก็พยายามนำเอา "วิทยาศาสตร์" เขามาช่วยในการศึกษาวิชาของตน ลักษณะของวิทยาศาสตร์ที่ "ศาสตร์" อื่น ๆ สามารถนำไปใช้ในการศึกษามันก็คือ "วิธีการของวิทยาศาสตร์" (Scientific Method) นั้นเอง อันเป็นอิทธิพลทางที่สามของวิทยาศาสตร์

๓. โคเคยกกล่าวมาแคว่ถึงวิธีคิดของกรีกที่เริ่มต้นด้วยการรับเอา "ความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์" อันเห็นโคชัดเจนไว้อย่างหนึ่ง และจากบทแรกนี้กรีกจะใช้ตรรกวิทยาติดต่อกันไปโคอีกยี่สิบปีเป็นลูกโซ่ ในยุโรปภาคพื้นทวีปขณะนั้น นักปรัชญาที่มีอิทธิพลที่สุดคือ เรอเน เดส์การต ซึ่งจักว่าเป็นสกุลเหตุผลนิยม กล่าวคือ ให้ความสำคัญในการมองหาคำความจริงด้วยการใช้เหตุผลที่ถูกหลักตรรกศาสตร์ควบไปปัญหาของตนมากกว่า สิ่งนี้เรียกว่า "วิธีของวิทยาศาสตร์" ขอมแตกต่างจากวิธีที่กล่าวแคว่ทั้งสองอย่าง เป็นตรงกันข้าม กล่าวคือ วิทยาศาสตร์จะไม่เริ่มด้วยการยอมรับ "ความจริงอันไม่ต้องพิสูจน์" อันโค แต่จะไขประสาธต์มีสทุกอย่างของมนุษย์เก็บข้อเท็จจริงที่ชัดเจน ทดลองคูลโค พิสูจน์โคเป็นจำนวนมาก เพื่อสรุปรวมหากฎแห่งกระบวนการทางธรรมชาติ (ปฏิบัติ-การณทางธรรมชาติเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันโคได้แยกออกโคเป็นจุด ๆ) กฎเช่นนี้เรียกกันว่ากฎธรรมชาติจะคงที่โคเปลี่ยนแปลง และเป็นสากลคือเกิดขึ้นเหมือนกันทั่วทุกแห่งในโคโลก (นักวิทยาศาสตร์สมัยโบราณเชื่อว่าในสากลจักรวาลด้วยซ้ำ) ตั้งแต่นั้นมาจนถึงศตวรรษที่ ๒๐ นี้เองที่เข้าใจกันว่ากฎเช่นนั้นเป็นความจริงสูงสุดเพียงอย่างเดียวที่วิทยาศาสตร์ยอมรับ

ด้พิปรัชญาที่อยูเบื้องหลังวิธีการของวิทยาศาสตร์ เชนนี้คือ Empirical Skepticism อันมีนักปรัชญาคนสำคัญ ๆ เชน ลอค บาร์คเลย์ และสม เป็นนักปรัชญาเหล่านี้ปฏิเสธเหตุผลของเพลโตที่ว่าด้วยความรู้ที่แฝงอยู่ในจิตของมนุษย์ (innate knowledge) แต่ถือว่าสิ่งที่เรียกว่าความรู้ของโลจาก "ประสบการณ์" (หมายถึงสิ่งที่ได้พบนับตั้งแต่ในหนังสือ ในชีวิตจริง ในคำสนทนา ในความรู้สึก ฯลฯ) มนุษย์จะถึงซึ่งความรู้โลกเมื่อมีประสบการณ์มาก ยิ่งมีมากก็ยิ่งบรรลุถึงความรู้สูงขึ้น การสนใจข้อเท็จจริงจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะข้อเท็จจริงทุกอย่างล้วนเป็น "ประสบการณ์" ของมนุษย์ทั้งสิ้น

อิทธิพลทั้งของวิทยาศาสตร์และ "empiricism" จะปรากฏอย่างเห็นได้ชัดในงานทางประวัติศาสตร์ทุกสกุลนับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นไป

จิออมบาติสตา วิโก (Giambattista Vico : 1668 - 1744)

วิโก ก็เหมือนนักคิดที่มีชื่อในสมัยของเขาอีกบางคนที่เป็นศัตรูกับปรัชญาแห่งความรู้ของเดส์การ์ต ซึ่งได้เสนอว่าสิ่งที่จะเป็นความรู้โลกของกระจ่างชัดและแน่นอนในเหตุผลของเรา วิโกพยายามชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เราเข้าใจว่ากระจ่างชัดและแน่นอนนั้นอาจจะเพราะเรานึกเอาเองก็ได้ เพราะใช้บรรทัดฐานอัตนัย (Subjective) โดยแท้ ถ้าเราเชื่อว่าสิ่งนั้น (เช่นพระผู้เป็นเจ้า) กระจ่างชัดและแน่นอน พระเจ้าก็เป็นความรู้ เขามีความเห็นเหมือนกับเควิด ฮูม ที่ว่าความเชื่อของมนุษย์นั้นยอมเกิดจาก "การสัมผัส" (perception) มิใช่เกิดจากการวิเคราะห์เหตุผลตามความจริง สิ่งที่เหลวไหลอาจทำให้เราคิดว่าเป็นจริงได้ เพราะคุ้นเคยกับว่าเป็นความจริงอันไม่ตองพิสูจน์ วิโกเห็นว่าเราจำเป็นต้องมีมาตรฐานอันหนึ่งสำหรับจับแยกสิ่งที่เรารู้ได้กับรู้ไม่ได้ออกจากกัน

หลักการที่วิโกไขแแบ่งแยกทั้งสองคือสิ่งที่เรา "รู้" กับสิ่งที่เราเพียง "สัมผัส" (perceive) มาเรียกเป็นภาษาละตินว่า "VERUM ET FACTUM CONVERTUNTUR"

โดยหลักการนี้ สิ่งที่มีมนุษย์จะรู้ได้จริง ๆ ต้องเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาจากตัวเอง ถ้าไม่ได้สร้างขึ้นมาจากตัวเอง อย่างมากมนุษย์ก็แค่เพียง "สัมผัส" เท่านั้น มิใคร่หรือเข้าใจจริง ๆ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงไม่มีทางรู้ธรรมชาติได้ เพราะมนุษย์มิได้เป็นผู้สร้างธรรมชาติขึ้น ธรรมชาติเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นอาจเข้าถึงได้อย่างแท้จริง ในทางตรงกันข้าม มนุษย์เป็นผู้สร้างคณิตศาสตร์ (เหตุผลในคณิตศาสตร์ เช่น กำหนดให้ ๒ มีค่าเท่ากับ ๒) ขึ้นเอง มนุษย์จึงสามารถเข้าใจคณิตศาสตร์ได้ถ่องแท้ที่สุด กฎในทางวิทยาศาสตร์ก็เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถรู้ได้เหมือนกัน แมวมนุษย์มิได้เป็นผู้สร้างธรรมชาติขึ้น แต่มนุษย์เป็นผู้สร้างกฎของธรรมชาติเหล่านั้นขึ้นอีกทีหนึ่ง (น่าจะเปรียบเทียบความคิดนี้กับของนักวิทยาศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน ดู Bronowski : Science and Human Values ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ในทางศิลปะกับการสร้างสรรค์ในทางวิทยาศาสตร์นั้นที่จริงแล้วเป็นกระบวนการอันเดียวกัน เมื่อคนธรรมดาเข้าใจกฎของวิทยาศาสตร์หรือกฎธรรมชาติอย่างถ่องแท้ หรือเข้าถึงความงามในศิลปะอย่างลึกซึ้งซึ่งกระบวนการสร้างสรรค์ก็เกิดขึ้นคนนั้นเหมือนกับที่โคเคอเกิดขึ้นแก่นิวตันหรือคา วินชีมาแล้ว จึงนับได้ว่าทุกคนย่อมมีโอกาสเป็นนักสร้างสรรค์ทั้งนั้น)

โดยหลักการนี้ ประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์อาจรู้ได้ เพราะประวัติศาสตร์ (ในความหมายที่ว่าสิ่งซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วจริง ๆ ในอดีต มิได้หมายถึงวิชาประวัติศาสตร์หรือสิ่งที่คนรุ่นหลังนี้คิดว่าได้เกิดขึ้นในอดีต) ย่อมเกิดขึ้นจากปัญญาของมนุษย์หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จริงอยู่มนุษย์อาจจะไม่ได้สร้างตัวประวัติศาสตร์ขึ้นมาเอง (อาจมีพระเจ้าหรือพลังที่ไม่ใช่มนุษย์สร้างขึ้น) แต่มนุษย์เป็นผู้สร้างสิ่งที่จะประกอบกันขึ้นเป็นกระบวนการของประวัติศาสตร์ สิ่งเหล่านั้นคือระบบภาษา วัฒนธรรม กฎหมาย ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ในสังคม วิโกจึงเห็นว่าประวัติศาสตร์คือการศึกษาประวัติศาสตร์ กำเนิด และพัฒนาการของสิ่งเหล่านั้น คำอธิบายของวิโกในตอนนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นครั้งแรกที่ได้มีการกำหนดเนื้อหา (subject matter) ของ

ประวัติศาสตร์กันอย่างแน่ชัด จากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ที่จะเป็นผู้กำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ของมนุษย์ จึงเท่ากับว่ามนุษย์ได้สร้างประวัติศาสตร์ของตนเอง แต่สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้นโดยตัวเองไม่รู้ตัว

ทฤษฎีของวิโกนั้น เป็นผลมาจากการศึกษาคนควาประวัติศาสตร์ภาษา และกฎหมายมาเป็นเวลานาน เขาพบว่าการคนควาของเขานั้นก็อาจจะให้ความรู้ที่กระจ่างแจ้งและแน่นอนตายตัวได้ก็ดูจะเกี่ยวกับการคนควาของเคสการ์ตในทางคณิตศาสตร์ การที่ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นแก่นักประวัติศาสตร์ก็เพราะนักประวัติศาสตร์สามารถสร้างความคิดของคนโบราณขึ้นมาในสมองได้ใหม่ การที่นักประวัติศาสตร์สามารถทำเช่นนั้นได้ก็เพราะนักประวัติศาสตร์ยอมมีธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกับคนโบราณ

หลังจากที่วิโกได้ปฏิเสธความคิดของเคสการ์ตแล้ว เขาจึงหันไปพิจารณาวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยการสร้างกฎบางประการสำหรับเป็นเครื่องมือของการศึกษาประวัติศาสตร์ขึ้น วิโกสนใจประวัติศาสตร์โบราณที่ไม่ค่อยมีหลักฐานอ้างอิง เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับที่ใช้อยู่ขณะนั้น ในแง่นี้ก็เท่ากับว่าวิโกทำให้ขอบเขตของประวัติศาสตร์กว้างขวางขึ้น เพราะนักประวัติศาสตร์ในขณะนั้นอาศัยหลักฐานที่เป็นตัวหนังสือในการทำงานอย่างมาก จนคล้ายกับประวัติศาสตร์ที่มีขอบเขตเพียงการมีอยู่แห่งตัวหนังสือเท่านั้น

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวิโก

วิโกมีความเห็นว่าประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยย่อมมี "ลักษณะทั่วไป" (general character) ที่ครอบคลุมรายละเอียดในยุคนั้นไปเสียเกือบทุกอย่าง "ลักษณะทั่วไป" นี้อาจค้นมาปรากฏอีกครั้งหนึ่งในสมัยอื่นก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงอาจนำเอาสมัยหนึ่งมาเปรียบเทียบกับอีกยุคหนึ่ง เพื่อช่วยให้เข้าใจแต่ละยุคได้ดียิ่งขึ้นได้ เขายก

ตัวอย่างเช่น สมัยโฮเมอร์ในประวัติศาสตร์กรีกกับสมัยกลางของยุโรปนั้นมี "ลักษณะทั่วไป" ที่เหมือนกัน เป็นต้นว่าทั้งสองสมัยรัฐบาลก็เป็นนักรบ - ชนชั้นสูงเหมือนกัน มีเศรษฐกิจอยู่บนรากฐานของการเกษตรกรรม มีวรรณคดีแบบ "balad" มีระบบศีลธรรมซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของอำนาจของบุคคลและความภักดีเป็นต้น เพราะฉะนั้น การจะศึกษาประวัติศาสตร์กรีกสมัยโฮเมอร์จึงอาจทำให้กว้างขวางขึ้นไคกว่าที่มีหลักฐานเหลือคณทอมา โดยอาศัยการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยกลางมาช่วย

เขาแสดงให้เห็นว่า ยุคที่คล้ายกันนี้มักจะเกิดขึ้นตามลำดับที่เหมือนกันอีกด้วย เป็นต้นว่ายุคที่เขาเรียกว่า "heroic period" (เช่นสมัยกลาง) ทุกครั้งจะมียุคที่เขาเรียกว่า "classical period" ติดตามมา ในยุคนี้ความคิดจะมีอำนาจเหนือจินตนาการ เพราะฉะนั้น วรรณกรรมร้อยแก้วจึงแพร่หลายกวาร้อยกรอง การอุตสาหกรรมจะมีความสำคัญแก่ระบบเศรษฐกิจกวากการเกษตรกรรม ศีลธรรมก็จะมีรากฐานอยู่บนสันติภาพมากกว่าศีลธรรมแห่งสงคราม (เช่นระบบอัสวิน) ต่อจากยุคนี้ก็จะถึงยุคที่วิโงเรียกว่า "barbarism" แต่ลักษณะป่าเถื่อนในตอนนี้จะแตกต่างจากที่เคยปรากฏในสมัย

"heroic" เพราะในสมัยนั้นเขาเรียกว่า "barbarism of imagination" และเรียกสมัยหลังว่า "barbarism of reflection" ในสมัยนี้ความคิดยังมีอำนาจอยู่ แต่เป็นความคิดที่ทำให้อำนาจของการสร้างสรรค์อ่อนแอลง เพราะมีวไปสนใจแต่การทำชื่อเสียงในเรื่องวิจิตรกรรมรายละเอียด หรือมีฉะนั้น นักปราชญ์ก็หมดความคิดสร้างสรรค์ ริเริ่ม กลายเป็นนักวิชาการที่งุ่มง่าม เครื่องแบบแผนธรรมเนียมที่ไม่ช่วยในทางความคิดต่าง ๆ บางครั้งวิโงก็กล่าววว่าประวัติศาสตร์จะหมุนไปตามวงจรถึงคอไปนี่คือ พละกำลังป่าเถื่อน ไปสู่พลังอันกล้าหาญอาจอง สู่ความยุติธรรมอันมีวีรธรรม สู่ความคิดริเริ่มที่ชาญฉลาด ไปสู่ความคิดในทางสร้างสรรค์ ไปสู่การใช้พลังความคิดและวัตถุอย่างสุรุย-สุรายและสิ้นเปลืองเปล่าประโยชน์ ซึ่งในที่สุดก็จะทำลายสิ่งที่สร้างขึ้นนั้นเสีย ในขณะที่เดียวกัน วิโงก็ว่ากฎเกณฑ์เหล่านี้ย่อมมีช้อยกเว้นด้วย

แม้วาวิโกละเห็นว่าวิถีของประวัติศาสตร์ยอมหมุ่นเป็นวง แต่ก็มีโคกคิดว่า จะหมุ่นทับรอยเดิม วิโกละคิดว่าประวัติศาสตร์คงจะหมุ่นเป็นวงชดชดมากกว่า แม้วาบางยุค บางสมัยซึ่งห่างกันด้วยเวลาจะมีความละม้ายคล้ายคลึงกัน แต่ในขณะที่เดียวกันยุคทั้งสองก็มีความแตกต่างกันอย่างลึกซึ้ง เช่น ยุคของโฮเมอร์กับยุคสมัยกลาง ถึงแม้วาถูกจัดว่าเป็นยุค "barbarism" เหมือนกัน แต่กรีกเป็น "pagan barbarism" คือ ของพวกเคียบริตี้ ในขณะที่สมัยกลางเป็น "Christian barbarism" เพราะฉะนั้นทั้งสองสมัยจึงแตกต่างกันมาก ลักษณะ "barbarism" ก็ต้องเป็นโดยนัยะของศาสนาคริสต์เท่านั้น เหตุฉะนั้นวิโกละจึงกล่าวว่าประวัติศาสตร์ไม่เคยซ้ำรอย และนักประวัติศาสตร์จะไม่มีวันสามารถทำนายกาลอนาคตใดเลย ในข้อนี้ทำให้วิโกละแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์กรีกและเรอแนสซองซ์ที่เห็นว่าประวัติศาสตร์ยอมมี "แผนการอัน" ใหญ่ที่แน่นอนอยู่เบื้องหลัง เมื่อนักประวัติศาสตร์รู้แผนการอันใหญ่นั้นโลกสามารถกำหนดหรือทำนายกาลอนาคตใด

วิโกละเป็นนักประวัติศาสตร์ก่อนศตวรรษที่ ๑๙ ที่เข้าใจที่ว่างานของนักประวัติศาสตร์นั้นจำเป็นต้องทำโดยไม่มีอคติ เพราะฉะนั้น เขาจึงโคกดาวเตือนว่ามีอคติหลายอย่างที่ดีใจแม้แก่นักประวัติศาสตร์ที่โคกพยายามวางใจ เป็นกลางแล้วให้หลงผิดได้ง่าย ๆ ข้อเตือนใจเหล่านั้นมีที่สำคัญคือ

๑. นักประวัติศาสตร์มักจะมีความเห็นและวาทภาพของยุคโบราณให้ใหญ่โตเกินความเป็นจริงเสมอ เมื่อกดาวถึงความมั่งคั่ง อานาจ หรือความรุ่งเรือง ความโหดร้าย ฯลฯ ก็มักจะวาทภาพให้รุนแรงที่สุดที่นักประวัติศาสตร์ทำ เช่นนักเพื่อโทษคนอ่านรู้สึกสนุกและเป็นนิสัยของมนุษย์ที่ชอบทำให้คนอื่นสนใจสิ่งทีตนพูดถึง โดยทำให้ใหญ่โตขึ้นหรือมีคามมากขึ้น วิโกละชี้ให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นมิใช่เพื่อจะโคกซาบซึ้งในความสำเร็จหรือคุณค่าของยุคโบราณ แต่ประวัติศาสตร์โบราณมีค่าควรแก่การศึกษาทีเพราะมันเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ทั้งหมด จึงมีความสัมพันธ์กับยุคสมัยอื่น ๆ ตลอดจนสมัยปัจจุบันอย่าง

อีกซึ่ง เหตุฉะนั้น ไม่จำเป็นที่นักประวัติศาสตร์จะต้องไปย่ำหรือเน้นเรื่องในอดีตให้เกินความจริง เพราะอดีตย่อมมีค่าอยู่ในตัวเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ทั้งหมดของมนุษย์อยู่แล้ว อดีตในแง่ของนักประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่มีจริงและเกิดแก่นักประวัติศาสตร์โดยง่าย จึงนับว่าควรระวังให้มาก

๒. นักประวัติศาสตร์ต้องระวังมิให้ความภาคภูมิใจในชาติตนเองกลายเป็นอคติที่ปิดบัง บิดเบือนความจริงในอดีต หรือทำให้มองเห็นอดีตของชาติตนเองแต่ในแง่ดี และสว่างแต่เพียงด้านเดียว นักประวัติศาสตร์มีเกียรติยศสูงกว่านักเขียนคำโฆษณาชวนเชื่อเป็นอันมาก ถึงแม้จะรู้จักกันอย่างนี้ แต่อคติอันเกิดจากชาตินิยมนี้ก็เป็นสิ่งที่ขจัดได้ยากอยู่เหมือนกัน

๓. มนุษย์มักจะคิดว่าคนที่ตนนิยมชมชอบหรือคนที่ตนคิดถึงนั้นเป็นเหมือนกับตนเอง นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการ และมักจะพยายามมองคนสำคัญในอดีตให้เป็นนักวิชาการเหมือนตนเองอยู่เสมอ วิโกมีความเห็นว่าคนที่ประสิทธิภาพที่สุดในประวัติศาสตร์นั้นมักจะเป็นคนที่มีสมองเป็นนักวิชาการน้อยที่สุด อีกประการหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ไม่ควรเอามาตรฐานสำหรับวัดคุณค่าในชีวิตของตนเอง ไปวัดบุคคลในอดีต

๔. วิโกเรียกอคติข้อนี้ว่า "scholastic succession of nations" หมายความว่านักประวัติศาสตร์โดยทั่วไปเมื่อได้พบความคิดหรือสถาบันในสังคมที่ต่างกันว่ามีส่วนคล้ายกัน ก็มักจะทึกทักเอาว่า สังคมหนึ่งได้รับมาจากอีกสังคมหนึ่ง เท่ากับว่านักประวัติศาสตร์นั้นถูกความสามารถในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในอีกสังคมหนึ่ง วิโกเห็นว่าแม้แต่ในกรณีที่รู้แน่ชัดว่าชาติหนึ่งเป็นครูให้อีกชาติหนึ่ง เช่นจีนเป็นครูให้ญี่ปุ่น กรีกให้โรม และโรมให้กอล แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ละเอียดแล้วจะพบว่าไม่มีการเรียนการสอนที่แท้จริงแก่กันเลย เพียงแต่ผู้รับได้พัฒนาการของประวัติศาสตร์มาจนถึงขั้นที่เหมือนกันพอจะรับเอาซึ่งความคิดหรือสถาบัน เช่นนั้นได้ ความคิดหรือสถาบัน เช่นนี้ก็จะเกิดขึ้นในอารยธรรมของ

สังคมนั่นเอง (ดูข้ออภิปรายอันน่าสนใจของ Gordon Childe ใน What Happened in History เกี่ยวกับอารยธรรมของโลกแพร่หลายจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง หรือเกิดขึ้นเองในสภาพความเหมาะสมของที่ต่าง ๆ ในแง่นี้วิโกมีความเห็นก่อนหน้านักมานุษยวิทยาสกุลหนึ่งถึงสองร้อยกว่าปี

๕. นักประวัติศาสตร์ต้องไม่หลงคิดว่า หลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยที่ก่อเหตุการณ์จะตองนำเชื่อถือกว่าหลักฐานที่เขียนขึ้นในเวลาห่างจากเหตุการณ์ จะเห็นได้ว่าคนสุโขทัยย่อมไม่รู้เรื่องต้นกำเนิดของชนชาติไทยเท่าพวกเราในสมัยนี้ หรือคนสมัยพระนารายณ์ย่อมไม่รู้เรื่องราวของราชอาณาจักรสุโขทัยน้อยกว่าคนในสมัยนี้ เป็นต้น การเตือนของวิโกในข้อนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อคิดต่อไปจากหลักการนี้แล้ว เราจะพบว่านี่คือหลักที่ว่านักประวัติศาสตร์ไม่จำเป็นต้องพึ่งตำนานความเชื่อที่ไม่ปะติดปะต่อกันคือสำหรับหาความรู้ แต่สามารถสร้างภาพของอดีตได้ควยวิธีทางประวัติศาสตร์ โดยไม่ต้องอาศัยตำนานเลยก็ได้ เท่ากับวิโกปฏิเสธความคิดของนักประวัติศาสตร์สกุลวิทยาศาสตร์ที่ว่าประวัติศาสตร์คือคำกล่าวของหลักฐาน

นอกจากข้อห้ามหรือข้อเตือนใจเหล่านี้แล้ว วิโกยังเสนอแนะแก่นักประวัติศาสตร์อีกด้วย ในปัจจุบัน ทั้งข้อห้ามและข้อเสนอนี้ของเขาเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เข้าใจดีแต่ในสมัยนั้นเท่ากับเป็นการปฏิวัติความคิดทางประวัติศาสตร์ทีเดียว ข้อเสนอแนะของวิโกนี้ถึงนี้

๖. ประโยชน์ของการศึกษานรุกติศาสตร์ โดยเฉพาะแขนงที่ว่าควยการกนหารากศัพท์ (etymology) ที่มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะประวัติของคำสอนจะสะท้อนให้เราเห็นวิถีชีวิตและระบบความนึกคิดของคนตอนที่กำลังสร้างคำเหล่านั้นขึ้นเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง ที่จะต้องสร้างชีวิตทางปัญญาของคนในอดีตขึ้นใหม่ เพราะความคิดเป็นต้นเค้าแห่งการกระทำของมนุษย์ในอดีต เป็นต้นว่าในภาษาละติน

คำที่เกี่ยวกับความเข้าใจ หรือในการถกเถียงโต้แย้งกันในทางวิชาการมักจะมีรากคำมาจากกิจกรรมในทางเกษตรกรรม เช่น การปลูกหวานเป็นต้น ทำให้เรารู้ชีวิตทางความคิดของคนโรมันก่อนจะสร้างจักรวรรดิขึ้น

๒. เทวปกรณัมก็มีประโยชน์ในลักษณะเดียวกับภาษา เพราะเป็นการแสดงออกถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ความหวัง ความกลัว การเมือง ของคนโบราณ แต่คนโบราณแสดงออกซึ่งสิ่งเหล่านั้น โดยอาศัยตำนานในศาสนาและนิยายนิทานต่าง ๆ เปรียบเทียบด้วยสัญลักษณ์แทนการแสดงออกโดยผ่านกฎหมายหรือหลักศีลธรรมเหมือนในปัจจุบัน

๓. การจะรู้ความหมายของตำนานเหล่านั้นก็จะต้องรู้โดยศึกษาให้เข้าใจ "สัญลักษณ์" ที่คนโบราณใช้ เช่น น้ำท่วมหมายถึงอะไร หนิน้ำหมายถึงอะไร สร้างเมืองหมายถึงอะไร ภูเขามียหมายถึงอะไร ฯลฯ เช่นนี้แล้วจึงสามารถตีความตำนานเหล่านั้นได้

วิโกเป็นคนที่เกิดได้ไกลเกินยุคของเขามาก เพราะฉะนั้นเขาจึงมีอิทธิพลต่อยุคของเขาอย่างสูงหลังจากเขาตายได้สองชั่วอายุคน จึงได้เริ่มเห็นคุณค่าของเขาในฐานะนักประวัติศาสตร์ ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ ต้นศตวรรษที่ ๑๙ ในเยอรมันมีการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง นักประวัติศาสตร์เยอรมันเริ่มมีความคิดที่คล้ายกับของวิโก จึงได้มีการฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของวิโกอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ยอมเป็นการพิสูจน์ตนเองที่ว่าความคล้ายคลึงกันของสถาบันหรือความนึกคิดของสังคมสองแห่งนั้น มิได้จำเป็นต่อการเรียนสอนกัน แต่เป็นเพราะสังคมหนึ่งได้พบสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ได้เอง และความพร้อมเพรียงของประวัติศาสตร์ทางหากที่ทำให้สังคมหนึ่งรับแนวคิดจากอีกสังคมหนึ่งไปใช้

การเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยเอนไตท์เทนเมนต์

ผู้ที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวซึ่งเราเรียกว่าเอนไตท์เทนเมนต์ในฝรั่งเศสสองคน คือ วอลแตร์ (Voltaire 1694-1778) และมงเตสกีเออ (Montesquieu

๑๖๘๘ - ๑๗๕๕) ล้วนได้รับอิทธิพลจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ซึ่งกำลังเกิดขึ้นใน
 เกาะอังกฤษ ทั้งสองคนเคยใช้ชีวิตในอังกฤษ ต่างก็ชื่นชมความก้าวหน้าทางวิชาการและ
 ทางปัญญาของอังกฤษ และต่างก็ได้รับอิทธิพลของปรัชญาแขนง "empiricism" จาก
 อังกฤษเหมือนกัน ในท้ายที่สุดทั้งสองคนต่างก็มีงานทางประวัติศาสตร์ด้วยกัน บรรดานัก
 คิดในรุ่นเอนไลท์เทนเมนท์มักเรียกกันว่า "philosophes" (นักปรัชญาภาษา
 ฝรั่งเศส แต่ใช้เรียกกลุ่มนักคิดรุ่นนี้ทั้งหมดในภาษาอื่นด้วย) พวกฟิโลซอฟเหล่านี้ได้ทำ
 งานทางประวัติศาสตร์ไว้มากด้วยกัน และก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดทาง
 ประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง จนอาจจะกล่าวได้ว่าสมัยเอนไลท์เทนเมนท์เป็นจุดเริ่มต้นแห่ง
 การศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวของปัจจุบัน อิทธิพลของสมัยนี้ไม่ไหม้โดยตรงต่อนักประวัติ-
 ศาสตร์ในรุ่นหลังเท่านั้น แต่ยังทำให้นักประวัติศาสตร์และปรัชญาต้องใคร่ครวญเพื่อคัดค้าน
 ความคิดของสมัยนี้สืบมาจนศตวรรษที่ ๑๙ จึงนับว่ามีอิทธิพลทั้งในทางตรงและในทางอ้อม
 แก่การเขียนประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง

นักประวัติศาสตร์ฟิโลซอฟเหล่านี้ แมว่าศรัทธาต่อวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
 ซึ่งเพิ่งรุ่งเรืองขึ้น และเป็นอริกับความคิดแบบเหตุผลนิยมของเคสการ์ตีในฝรั่งเศส แต่
 ก็มีได้ดอกเดียนวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ไปทุกกระเบียดนิ้ว เป็นแต่เพียงว่า
 ได้ "แรงบันดาลใจ" จากการศึกษาวิทยาศาสตร์เท่านั้น กับได้อิทธิพลของปรัชญา
 "empiricism" ซึ่งอยู่เบื้องหลังวิทยาศาสตร์ในยุคนั้น พวกฟิโลซอฟคิดว่าจะสามารถหากฎ
 ของประวัติศาสตร์ได้พบ เหมือนที่นักวิทยาศาสตร์ได้พบกฎของธรรมชาติ แต่ก็ไม่ปรากฏว่า
 พวกฟิโลซอฟทุ่มเทความพยายามของตนไปในการเช่นนั้นมากนัก สิ่งที่เบ็นอิทธิพลของวิทยา-
 ศาสตร์ในการเขียนประวัติศาสตร์ก็คือการที่พวกฟิโลซอฟไม่พอใจเพียงการทำให้ประวัติศาสตร์
 เป็นแต่ "เรื่องเล่า" อย่างที่เป็นมาในสมัยเรอเนสซองซ์ พวกฟิโลซอฟอยากทำเหมือน
 นักวิทยาศาสตร์คือค้นหาให้ลึกลงไปกว่าเหตุการณ์เพื่อหา "ความสัมพันธ์กันของข้อเท็จจริง"
 ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง (เช่นแนวทางการสลายตัวของจักรวรรดิใหญ่ ๆ) เพื่อจะทำเช่นนี้
 ได้ พวกฟิโลซอฟ ก็เห็นตามปรัชญาแขนง "empiricism" -----

กล่าวคือต้องค้นหาข้อมูลจำนวนมากมาวิเคราะห์ ไม่ยอมความสรุปจากข้อสมมุติฐานซึ่งไม่มีทางพิสูจน์ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่น ทฤษฎี divine providence ซึ่งเรียกข้อสมมุติฐานเช่นนี้โดยภาษาละตินว่า "a priori")

พวกฟิสิกส์ที่มีความภาคภูมิใจในความสำเร็จของศตวรรษที่ ๑๘ ในด้านวิทยาศาสตร์อันมีผลงานของกาลิเลโอ และนิวตันเป็นเครื่องหมายที่เด่นที่สุด นอกจากนี้พวกบุรุษวิเศษซึ่งเพิ่มมีอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองขึ้นมาก็ยังมีความพอใจในวิถีชีวิตและระบบค่านิยมของตนเองอย่างสูง เห็นว่าดีกว่าของสมัยโบราณไม่ว่าในยุคใด จึงเกิดความรู้สึกกันทั่วไปในสมัยนั้นว่าศตวรรษที่ ๑๘ เป็นยุคที่มนุษย์ก้าวหน้าที่สุดในประวัติศาสตร์ และเมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเป็นอันแน่นอนว่าอนาคตต่อไปก็ต้องก้าวหน้ายิ่งขึ้นกว่านั้นอีก จึงเกิดความรู้สึกกันทั่วไปว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์คือเรื่องราวของความก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของมนุษย์นั้นได้เกิดขึ้นจากการตั้งทฤษฎีของนักปรัชญาคนใด แต่เป็นผลผลิตของภาวะสังคม เศรษฐกิจของศตวรรษที่ ๑๘ เองตรามจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ จึงได้มีผู้มาแจกแจงความคิดนี้ขึ้นเป็นทฤษฎี

เมื่อใดเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจว่าอดีตของมนุษย์แสดงให้เห็นความก้าวหน้าตลอดมา จึงใคร่จะได้เห็นความก้าวหน้านั้นดำเนินต่อไปสู่ออนาคตด้วย การเขียนประวัติศาสตร์จึงมุ่งหนักไปในเชิงสังสรร และเห็นว่าประวัติศาสตร์มีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมความก้าวหน้าของมนุษย์ ความก้าวหน้าจะเกิดได้ก็ด้วยความมุ่งมั่น พยายาม ความบากบั่นในปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์จึงมีหน้าที่แสดงให้คนอ่านได้เห็นสาระสำคัญของประวัติศาสตร์สำคัญสองอย่าง ๑) ที่ให้เห็นความโง่เขลา เมาเมัวของนักรบ กษัตริย์ นักบวช ซึ่งได้ก่อให้เกิดความทุกข์ยากอย่างแสนเข็ญแก่คนจำนวนมาก และทำตัวเป็นอุปสรรคแก่ความก้าวหน้า ๒) ที่ให้เห็นค่านิยมของอดีต แม่ว่าจะมีพลังที่ขัดขวางความก้าวหน้าของมนุษยชาติ แต่ก็ไม่ทำให้มนุษยชาติความพยายาม

ในการสร้างความคิดทางวิทยาศาสตร์ ปรัชญา หรือเทคนิควิทยา นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่ในการแสดงเหตุแห่งความคิดเหล่านี้ และแสดงเหตุที่ความคิดเหล่านี้สามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ มาได้อย่างไร ประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นเช่นนั้นจะทำให้คนอ่านรู้สึกเฉยๆ ไม่ทำตัวเป็นอุปสรรคแกความคิดของมนุษย์ การเขียนประวัติศาสตร์ไคร้มักยกย่องให้เป็นปัจจัยสำคัญแกความคิดที่ดีของมนุษยชาติทั้งหมด ความเชื่อมั่นเช่นนั้นทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์คนตัวขึ้นอย่างเข้มแข็งในสมัยเอนไลท-เทนเมนต์

นักประวัติศาสตร์ที่เห็นการณ์ไกลในทางสุกใส เช่นมี Condorcet เป็นตัวอย่าง เขาเขียน Esquisse d'un Tableau des Progres de l'Esprit Humain ระหว่างที่อยู่ในคุกเพื่อรอการประหารในสมัยการปฏิวัติฝรั่งเศส Condorcet เชื่อว่า "อุดมรัฐ" จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ พระมหากษัตริย์และขุนนางจะถูกกำจัดออกไปหมด คนจะปกครองกันด้วยเหตุผล ประพฤติอย่างมีเหตุผล และจะบรรลุถึงซึ่งเสรีภาพอย่างเต็มเปี่ยม

ความคิดเกี่ยวกับความคิดของมนุษย์นี้เคยอยู่ในห้วงลึกแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ตรงที่ทำให้ให้นักประวัติศาสตร์ขยายเนื้อหาของประวัติศาสตร์ให้กว้างขวางขึ้นกว่าแต่ก่อน แทนที่จะจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องทางการเมือง การทูตและการรบ นักประวัติศาสตร์สนใจการกระทำของมนุษย์ที่ตนคิดว่าเป็นสาเหตุแห่งความคิดรวบ นั่นคือ ทางด้านวิทยาการ ศิลปะ วรรณคดี ปรัชญา และเทคนิควิทยา นอกจากนี้พวกฟิสิกส์ยังสนใจทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดกับคน (อิทธิพลของมนุษยนิยม) จึงทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจเรื่องราวที่นักเดินทาง มีชั้นนารีที่เดินทางไปต่างเมืองไกล ๆ เอาถึงเรื่องคัมภีร์ประหลาดของดินแดนโพ้นทะเล ความสนใจในวิถีชีวิต ศีลธรรม ธรรมเนียม สถาบันต่าง ๆ ความเชื่อ ความคิด ตลอดจนไสยศาสตร์ต่าง ๆ ของคนต่างวัฒนธรรมจึงมีมากขึ้น เป็นผลให้นักประวัติศาสตร์สนใจเรื่องเดียวกันของคน

ต่างสมัย ผลก็คือก่อให้เกิดความรู้สึกในความแตกต่างกันของสิ่งเหล่านี้ในหมู่คนโบราณ
 ด้วย ยิ่งมาความรู้สึกว่าสมัยของตนเป็นสมัยที่เหนือกว่าสมัยอื่นในด้านความก้าวหน้า ยิ่งทำ
 ให้นักประวัติศาสตร์รู้สึกในความแตกต่างกันของสมัยโบราณมากขึ้น นักประวัติศาสตร์
 โบราณให้ความสนใจต่อพฤติกรรมทางการเมืองของคนมาก เช่น ฮูซีคัส ซึ่งเห็นว่า
 ในภาวะแวดล้อมอย่างหนึ่ง คนจะมีปฏิกิริยาทางการเมืองไปในทางแน่นอนตายตัว เหตุ-
 ฉะนั้น จึงจะพบว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในทางการเมืองจะเกิดซ้ำแล้วซ้ำอีกได้ แต่เมื่อ
 นักประวัติศาสตร์สมัยศตวรรษที่ ๑๘ ให้ความสนใจในด้านอื่นนอกจากการเมืองก็ได้
 พบว่า ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน มนุษย์อาจมีปฏิกิริยาที่แตกต่างกันได้ ความสำคัญ
 เช่นนี้ทำให้การเห็นความแตกต่างของยุคสมัยเด่นชัดขึ้น

เมื่อนักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจต่อพฤติกรรมหลาดก้านของมนุษย์
 นักประวัติศาสตร์ก็ต้องการที่จะ "เชื่อม" ให้สิ่งเหล่านั้นมีเหตุผลสืบเนื่องกันได้ จึง
 เกิดความคิดถึง "โครงร่าง" อันใหญ่ที่ครอบคลุมพฤติกรรมกานต่าง ๆ ของมนุษย์
 ไวด้วยกันเหมือนกับ "โครงร่าง" ของกฎเกณฑ์บางอย่างที่ครอบคลุมธรรมชาติไว้ให้
 เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกในปัจจุบันว่า "อารยธรรม"
 หรือ "วัฒนธรรม" ก็เกิดขึ้น แม้ว่าในสมัยนั้นไม่มีใครใช้คำทั้งสองในความหมายนี้
 ก็ตาม แต่ได้เกิดความคิดเช่นนี้ขึ้นแล้ว ความสำคัญในสิ่งที่เชื่อมส่วนต่าง ๆ ของสังคม
 ไวด้วยกันนี้จะเห็นได้ชัดในงานของมงเตสกิเออเรื่อง Esprit des Lois
 (Spirit of the Law) ซึ่งพยายามพิจารณาปรากฏการณ์ทางการเมืองโดยคำนึง
 ถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหมดที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมนั้นด้วย

งานเขียนของนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ สะท้อนลักษณะดังกล่าวเป็น
 ส่วนมาก หนังสือเรื่อง Age of Louis XIV ของวอดแทร็กพยายามบรรยายถึง
 ความต่าง ๆ ของอารยธรรมฝรั่งเศสในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ เอ็ดเวิร์ด กิบบอนส์

(Edward Gibbon 1739 - 94) เขียน Decline and Fall of the Roman Empir

ในลักษณะเดียวกัน ด้วยเหตุตั้งนั้น ความสำนึกสองอย่างก็สำนึกในความแตกต่างกัน ของอดีตกับการเกิดความคิดในเรื่องอารยธรรม เมื่อผสมกันเข้าจึงทำให้เกิดความคิดเกี่ยวกับ "ยุคในประวัติศาสตร์" ขึ้น อันเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเข้าใจประวัติศาสตร์ตามความหมายของปัจจุบัน คำว่ายุคในประวัติศาสตร์ตามความหมายนี้ย่อมหมายถึงช่วงเวลาอันหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเด่นเป็นของตนเอง อันไม่เหมือนกับช่วงเวลาอื่น (สำนึกในความแตกต่างของอดีต) แต่มีสิ่งที่ทำให้ชีวิตหาคำตอบของมนุษย์ในช่วงเวลานั้น สัมพันธ์กันได้อย่างมีเหตุผล (สำนึกว่ามีสิ่งที่เรียกว่าอารยธรรม)

นอกจากเกิดความคิดในเรื่องอารยธรรมและยุคแล้ว นักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้รู้สึกไม่เพียงพอเนื่องจากต้องอธิบายไต่ถ้อยว่าทำไมในอารยธรรมหนึ่ง ๆ จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นพัฒนาการก้าวหน้าต่อไป เพื่อจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงในแง่ความก้าวหน้านี้ พวกฟิสิกส์ขอพิจารณาว่าความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์นั้นล้วนเป็นผลมาจากความสัมพันธ์กันของพลังหลายหาคำตอบในตัวอารยธรรมนั่นเอง จึงเกิดความสนใจที่จะศึกษากระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์มากขึ้นกว่าสมัยก่อน

เมื่อกล่าวโดยสรุป พวกฟิสิกส์ได้นำเอาข้อดีหลายอย่างเข้ามาในการศึกษาประวัติศาสตร์จนเป็นผลมาถึงปัจจุบัน ก็คือการสำนึกในยุคสมัยอื่นที่แตกต่างออกไป แต่ละยุคมีลักษณะเด่นของตนเอง สำนึกไต่ถ้อยของเขาใจเหตุการณ์ ความคิด และสถาบันของอดีตในสิ่งแวดล้อมของยุคนั่นเอง สนใจในความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นตามกาลเวลา

อย่างไรก็ตาม แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ของเอนไลต์เทนแมนท์ก็มีข้อจำกัดในตัวเองเหมือนกัน อิทธิพลของวิทยาศาสตร์ทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจแต่จะโลกกฎเกณฑ์สรุป หรือจัดข้อมูลต่าง ๆ ให้อยู่ในตัวประเภท (หรือยุคที่มีลักษณะเด่นของตนเอง) ที่จัดไว้แล้ว นักประวัติศาสตร์จึงไม่สนใจศึกษาเหตุการณ์

สถาบัน ฯลฯ อย่างใดอย่างละเอียดรอบคอบ พวกฟิสิกส์พอ เชื่อว่ามนุษย์มีธรรมชาติที่แน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างใด ไม่ว่าในยุคใด เพราะฉะนั้นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในแต่ละยุคก็เป็นเพราะสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันเท่านั้น จึงไม่เกิดความพยายามที่จะเข้าใจถึงเหตุการณ์แต่ละอันให้ถี่พอ

การที่พวกฟิสิกส์พอ เน้นความสำคัญของประวัติศาสตร์ในเชิงสิ่งสอ จึงทำให้นักประวัติศาสตร์ขาดความเห็นอกเห็นใจคือ เพราะหน้าที่ของประวัติศาสตร์คือการแสดงขอบการของอดีต และเร่งเราให้มนุษย์ก้าวหน้าออกไปในอนาคต ยุคสมัยของอดีตเป็นยุคสมัยที่แตกต่างจากศตวรรษที่ ๑๘ เป็นอันมาก จึงจะนับเป็นยุคที่มีเหตุผลไม่ได้ นักประวัติศาสตร์สมัยนี้นิยมประมาณสมัยกลางอันเป็นสมัยที่พวกฟิสิกส์พอไม่มีทางเข้าใจได้เลย เพราะเป็นสมัยที่มนุษย์ขาดเหตุผลหลงมัวงายอยู่กับศาสนาแต่อย่างเดียว การเขียนประวัติศาสตร์สมัยกลางจึงเขียนขึ้นโดยอาศัยมาตรฐานของศตวรรษที่ ๑๘ เป็นเครื่องตัดสินเขียนขึ้นเพื่อเน้นแต่ขอบการของสมัยกลางเหมือนเขียนภาพล้อ แม้ในยุคอื่นก็เช่นเดียวกัน

ความคิดเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยชาติก็เช่นกัน มีลักษณะเป็นคาบสองกม ในแง่หนึ่งทำให้นักประวัติศาสตร์ดำเนินในความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ แต่อีกแง่หนึ่งทำให้นักประวัติศาสตร์มองความเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างผิวเผิน ความก้าวหน้ามีความหมายเพียงการจัดสิ่งที่เป็นอุปสรรคออกไป เช่น ศาสนาทรราชย์หรือไสยศาสตร์เท่านั้น เมื่อหมดอุปสรรค มนุษย์ย่อมมีพลังความสามารถที่จะสร้าง ความก้าวหน้าได้เอง ในทางตรงกันข้าม ความก้าวหน้าของมนุษยยอมไปสิ้นสุดที่จุดใดจุดหนึ่งในอนาคต ที่จุดนั้น สังคมจะมีสภาพอย่างใด พวกฟิสิกส์พอก็อาศัยมาตรฐานของตนในสมัยนั้นที่ตัดสินว่าอะไรดี อะไรไม่ดี (เช่น เหตุผลย่อมดีกว่าอารมณ์) เป็นเครื่องมือในการสร้างสภาวะสมบูรณ์พร้อมนั้น วิธีทางของประวัติศาสตร์จึงเป็นเส้นตรง จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งซึ่งนักประวัติศาสตร์ใดมองเห็นแล้วว่ามีลักษณะ

อย่างไร ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มาถึง การอาศัยมาตรฐานของสมัยของตนตัดสินอดีตหรืออนาคตก็ตาม จะไม่ทำให้นักประวัติศาสตร์เข้าใจอดีตหรืออนาคตใคอบางแท้จริงเลย

วอลแตร์

วอลแตร์ในฐานะที่เป็นฟิสิกส์ที่เด่นที่สุดในศตวรรษที่ ๑๘ สนใจประวัติศาสตร์อีกทั้งมีงานทางประวัติศาสตร์อยู่มาก ขอมเป็นการแสดงฐานะของประวัติศาสตร์ในยุคนั้นได้เป็นอย่างดีอยู่แล้ว สิ่งที่วอลแตร์นำมาให้แก้ปรัชญาความคิดของยุโรปที่เด่น ๆ เช่นการเป็นอริกับศาสนจักร วิธีการเขียนเสียดสี ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของมนุษย์ ความประเสริฐแห่งวิทยาศาสตร์และเหตุผล ระบบการปกครองของสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพอมาวลา ฯลฯ ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนในงานและทัศนะของเขาคือที่มีต่อประวัติศาสตร์ ถึงแม้วอลแตร์จะมีให้นักประวัติศาสตร์ที่เด่นที่สุดในสมัยเอนไลทเทนเมนต์ แต่เขาเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ที่สุด

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เด่น ๆ ของวอลแตร์มีเช่น History of Charles XII ซึ่งเป็นงานทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรก ต่อมาเขาได้เสนอวิธีการศึกษาและเนื้อหาแห่งวิชาใหม่ในแง่ใหม่ ซึ่งปรากฏในงานที่สำคัญคือ Age of Louis XIV และ Essay on Customs ในเดมบัดนี้เขาได้เขียนคำนำไว้ในคราวพิมพ์ครั้งต่อมาเป็นรูปบทความชื่อ Philosophy of History เมื่อกล่าวโดยสรุปทัศนะเชิงปรัชญาของวอลแตร์ที่มีต่อประวัติศาสตร์มีดังนี้

วอลแตร์ไม่เห็นด้วยว่าประวัติศาสตร์ควรจะหมายถึงการบรรยายเหตุการณ์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการสงคราม การเมืองและการทูตเท่านั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นแต่เพียง "เหตุการณ์" ประวัติศาสตร์ของสามารถศึกษาได้มากกว่า "เหตุการณ์" เพราะรายละเอียดแห่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเฉย ๆ ขอมไม่มีประโยชน์อะไรแก่คนปัจจุบันเลย เขากล่าวว่า "คนบางคนสู้ลำบาก (อย่างไม่ใช่

ปราศจากเหตุผลเสียทีเดียว) ในอันที่จะกำหนดลงไปให้แนวทางการรบครั้งนั้น ๆ
กระทำกันในวันที่เท่าไร สู่เจ้าถึงสนธิสัญญาทุกข้อ สู่บรรยายความงามสง่าเครื่อง
ขริมนแห่งพิธีราชาภิเษก..... แต่หลังจากที่ได้อ่านคำบรรยายเรื่องการรบสักสามสี่
พันครั้ง และอ่านเนื้อหาของสนธิสัญญานี้เป็นร้อยฉบับแล้ว ข้าพเจ้าก็หาใคร่คาด
ขึ้นสักกระดิกขึ้นหนึ่งกว่าเมื่อก่อนอ่านไม่ เพราะจากรายละเอียดเหล่านี้ ข้าพเจ้า
ไม่ได้เรียนรู้อะไรเลยนอกจากเหตุการณ์"

เมื่อวอลแตร์ไม่ต้องการศึกษารายละเอียดแห่งเหตุการณ์ในอดีตเฉย ๆ
เช่นนี้ เขาต้องการศึกษาอะไรในประวัติศาสตร์ วอลแตร์กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือ
ความเรียงเรื่องประเพณีว่าเขาต้องการจะเสนอ "แต่สิ่งที่ควรรู้ นั่นคือสปีริต วิถี-
ชีวิต และประเพณีของชาติใหญ่ โดยมีข้อเท็จจริงที่จำเป็นต้องรู้นับสนุน" เขาจะ
ไม่สนใจมาบรรยายถึงเรื่องการชิงราชบัลลังก์ เขากล่าวถึงหนังสือของเขาที่เกี่ยวข้อง
กับพระเจ้าหลุยส์ว่า "ผู้อ่านคงไม่หวังที่จะได้อ่านรายละเอียดที่ยาวเกี่ยวกับ
สงคราม หรือบ้านเมืองใดถูกยึดแล้วก็ยึดคืน โดยการใช้อายุขัยให้ยอมจำนนแล้วก็
ถูกยึดกลับไปที่อีกตามสนธิสัญญาจากหนังสือนี้.... ในประวัติศาสตร์เล่มนี้ เราจะ
พิจารณาเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจแก่ทุกยุคทุกสมัย พร้อมทั้งเรื่องอันเกี่ยวกับอัจฉริยภาพ
และวิถีชีวิตของมนุษย์..."

ในแง่นี้ วอลแตร์ทำให้เนื้อหาของประวัติศาสตร์กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม
เดิม แทนที่ประวัติศาสตร์จะจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องการเมืองเท่านั้น ซึ่งวอลแตร์เห็น
ว่าเป็นขอบเขตที่แคบเกินไป ทั้งยังเป็นการรวมเอาข้อเท็จจริงมาไว้ด้วยกันอย่าง
ผิวเผินด้วย เมื่อมีการขยายขอบเขตของเนื้อหาออกไป จึงเป็นธรรมดาที่วอลแตร์
จะต้องเสนอให้มีการเก็บเอาหลักฐานที่ถูกทอดทิ้งโดยนักประวัติศาสตร์โบราณมารวม
อยู่ในการพิจารณาคด้วย ทั้งนี้เท่ากับว่าวอลแตร์เสนอให้นักประวัติศาสตร์ตามปัญหาใหม่ ๆ
ในประวัติศาสตร์ และตอบปัญหาด้วยข้อมูลที่ถูกละเลยมา

วอลแตร์ ไชมาทรฐานอะไรที่จะตัดสินว่าเรื่องใดควรเป็นเรื่องอัน "น่าสนใจแก่ทุกยุค" ในการนี้ วอลแตร์ถือว่าสิ่งที่มีค่าในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ซึ่งควรรู้คือความก้าวหน้าของมนุษย์ และความก้าวหน้าที่เป็นแกนกลางสำคัญที่สุดของความก้าวหน้าคือทางปัญญา เมื่อใดที่ยุคใดใดสร้าง "ความก้าวหน้า" ในด้าน ศิลปะ วิทยาศาสตร์ หรือปรัชญา ยุคนั้นก็เป็นยุคทองที่น่าศึกษาความสำเร็จแห่งยุคสมัยนั้น เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ของศตวรรษเพื่อให้อ่านเห็น เขากล่าวว่า "ในคานที่เกี่ยวกับศิลปะและวิทยาการ ชาวเจ้าคิดหาสิ่งที่จำเป็นก็คือต้องสืบสาวถึงการ เค้นหาของปัญญามนุษย์ในคานปรัชญา วาทศิลป์ กวีนิพนธ์ การวิจารณ์ สืบสาว เพื่อแสดงความก้าวหน้าของจิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี การเจียรนัยเพชร พลอย นาฬิกา การเป่าแก้ว การทอผ้าทอง และการทำนาฬิกา"

ควยมาทรฐานเหล่านี้ วอลแตร์ถือว่ายุคที่ประเสริฐสุดของมนุษย์มีเพียงสี่ยุคเท่านั้นคือ กรีก โรมัน เรอแนซซองซ์ และปัจจุบัน (ศตวรรษที่ ๑๘) วอลแตร์เน้นคุณสมบัติของประวัติศาสตร์ในเชิงสั่งสอน กล่าวคือมีหน้าที่แฉความเหลวไหลของอดีตเพื่อเป็นบทเรียนให้มนุษย์เจริญก้าวหน้าในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวไว้ควยว่า วอลแตร์ไม่ได้มองเห็นวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ของมนุษย์ตรงดิ่งจากศตวรรษที่ ๑๘ ไปสู่สภาวะอันสมบูรณ์พร้อม ฝึกกับฟิโดซอเฟรนหลังเขา เช่นคอนคอร์ดเซทที่เซอเช่นนั้น วอลแตร์รู้ดีว่าวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ขอมมีขึ้นมีลง เช่นเดียวกับที่เคยตกต่ำอย่างที่สุดในสมัยกลางมาแล้ว หลังจากไต่ขึ้นอย่างสูงสุดในสมัยโรมัน เพราะฉะนั้นก็ไม่ประหลาดอะไรที่ในอนาคตวิถีทางของประวัติศาสตร์จะหวนแดงต่ำอีกก็ได้

อีกประการหนึ่ง วอลแตร์จำเป็นต้องอธิบายเหมือนกันถึงสาเหตุแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์เพราะเรอแนซซองซ์ที่เขายกขอมมีได้เกิดขึ้นเองเฉย ๆ แต่เป็นยุคที่อยู่สืบเนื่องจากยุคกลางที่เขารังเกียจ วอลแตร์อธิบายความก้าวหน้าของ

มนุษย์ว่า ในวิถีชีวิตของมนุษย์นั้นมีแรงผลักดันที่สำคัญอยู่สองอย่าง คือแรงผลักดันของ จารีตประเพณีแห่งสังคมและยุคสมัยอย่างหนึ่ง กับแรงผลักดันจากสัญชาตญาณของมนุษย์ อีกอย่างหนึ่ง สัญชาตญาณของมนุษย์นั้นรักเหตุผล แต่เนื่องจากจารีตประเพณีมักมี อำนาจมากกว่าธรรมชาติของมนุษย์ คนจึงต้องยอมใช้ชีวิตอยู่ในความมั่งงาย ไสย- ศาสตร์ อำนาจไม่เป็นธรรมทาง ๆ เสมอมา บุคคลสมัยใด สังคมใด บุคคลใด ที่สามารถทำให้ธรรมชาติในใจตัวเป็นนายเหนือจารีตประเพณีได้ก็จะสามารถสร้าง ความก้าวหน้าได้ จะเห็นได้ว่าเป็นการอธิบายถึงสาเหตุของประวัติศาสตร์อย่างขอ ไปที่อยู่สักหน่อย ซึ่งจะกล่าวถึงขอบกพร่องของวอลแตร์ข้างหน้า

วอลแตร์มิได้เห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นแต่เพียงการลำดับความก้าวหน้า ที่เกิดแกสติปัญญามนุษย์หรือประวัติศาสตร์ที่แท้จริง คือประวัติศาสตร์ของความคิดเท่านั้น แต่เขาเห็นว่าการศึกษาความคิดของมนุษย์ยอมจะสะท้อนให้เราเห็น "ทั้งหมด ของอดีต" ได้ เพราะความคิดในแต่ละด้านของมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน เช่น เมื่อมนุษย์ประสบความสำเร็จในทางวิทยาศาสตร์ ก็ยอมมีผลมาต่อความคิดของมนุษย์ ที่มีต่อศาสนาตลอดจนประเพณีวิถีชีวิตอื่น ๆ เช่น การทอผ้า การเจียรนัยเพชร- พลอย ฯลฯ ด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความสำนึกในอีกสิ่งหนึ่งที่ใหญ่กว่าความสำเร็จของมนุษย์เฉพาะด้าน (เช่น การชลประทาน การศึกษาวิชาการ) ก็คือ การสำนึกในสิ่งที่เราเรียกในปัจจุบันว่า "อารยธรรม" นั่นเอง วอลแตร์จึงเป็น นักประวัติศาสตร์คนแรกที่เริ่มประเพณีแห่งการศึกษาอารยธรรมในประวัติศาสตร์ ใน ความหมายที่ว่าศึกษาถึงอดีตแห่งชาติหรือวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เพื่อรู้จักกรรมของ ชาตินั้นทุกด้าน แต่มองให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งกิจกรรมของชาตินั้น ซึ่งมีอยู่หลากหลาย วอลแตร์แสดงให้เห็นว่าเขาสำนึกถึงความสัมพันธ์กันของด้าน ต่าง ๆ แห่งชีวิตมนุษย์ในอดีตอย่างลึกซึ้งอยู่เสมอ เช่น "ข้าพเจ้าต้องการรู้ถึงพลัง ของชาติหนึ่งเมื่อก่อนเขาสู้สงคราม อยากูว่าสงครามนั้นช่วยทำให้พลังนั้นเพิ่มขึ้น

หรือลดลง ประเทศสเปนมีเมื่อกิ่งกว่าเมื่อใดครอบครองโลกใหม่แล้วเช่นปัจจุบันหรือไม่ ประชากรของสเปนมีเท่าไร เมื่อเปรียบเทียบรัชกาลพระเจ้าชาลส์ที่ ๕ กับฟิลลิปที่ ๔" นอกจากนี้เขายังถือว่าการศึกษาระวัติศาสตร์ก็เพื่อทำให้ใคร่รู้จัก "ลักษณะเด่นแห่งประชาชนชาติหนึ่ง ๆ จึงจะนับได้ว่าเป็นความรู้ที่สมบูรณ์"

ดังที่ไคกลาวแล้ววอดแทร้ได้รับความประทับใจจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่เกิดในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก ความสำเร็จในทางวิทยาศาสตร์ขณะนั้นทำให้วอดแทร้และพวกฟิโธซอฟ เชื่อว่าวิธีการของวิทยาศาสตร์นั้นอาจนำมาใช้ศึกษาวิชาอื่น และจะใหญ่โตยิ่งใหญ่แก่มนุษชาติอย่างเดียวกัน ในทางประวัติศาสตร์ วอดแทร้ก็หวังว่าจะสามารถใช้วิธีของวิทยาศาสตร์สำหรับศึกษาได้เช่นกัน เขากล่าวว่า "บางที ความเปลี่ยนแปลงอย่างเดียวกันที่เพิ่มเกิดขึ้นแก่วิชาฟิสิกส์อาจเกิดขึ้นอย่างเดียวกันในวิชาประวัติศาสตร์ก็เป็นได้" อย่างไรก็ตามวอดแทร้ไม่ถึงกับประกาศว่า วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของตนเหมือนวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจริง ๆ เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ในสมัยศตวรรษที่ ๑๕ แต่เขาก็เรียกวิธีการของเขาว่าเป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกัน แต่คำว่าวิทยาศาสตร์ที่วอดแทร้ใช้นั้นมีความหมายเพียงว่ามีเหตุผลเท่านั้น เขาเป็นผู้ที่ประกาศตนเป็นศัตรูกับสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติซึ่งติดอยู่ในศาสนา (Ecrasiz l'infame) รังเกียจนิยายนิทานที่ไม่มีเหตุผล และเป็นผู้เชื่อว่า เหตุผลเป็นทั้งพาหะและเครื่องวัดความก้าวหน้าของมนุษย์ เพราะฉะนั้นวอดแทร้จึงโจมตีการนำเอานิทานนิยายมาปนในประวัติศาสตร์ของพวกเขาเป็นอย่างมาก เขากล่าวว่า "ประวัติศาสตร์ของทุกชาติถูกแปรรูปไปคด้วยนิยายตลอดมา จนกระทั่งปรัชญาได้นำความสุขสว่างมาสู่ปัญญามนุษย์"

ความรังเกียจนิยายนิทานและเรื่องที่ไม่รู้เหตุผลของวอดแทร้นั้นน่าจะเป็นโอกาสให้เขาได้สร้างวิธีวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพในการตรวจสอบหลักฐานขึ้นมาได้ แต่เนื่องจากวอดแทร้มีความรังเกียจเรื่องเหลวไหลเช่นนี้เฉพาะ

ที่ติดมากับศาสนาคริสต์เท่านั้น เขาไม่ค่อยรู้สึกสงสัยเรื่องนิกายนิกายอื่น ๆ เท่าไร
จึงพอใจที่จะวิจารณ์นิกายนิกายของศาสนาโดยละเอียด แต่ไม่ถึงกับสร้างวิธีวิจารณ์
หลักฐานที่เหมือนสมัยศตวรรษที่ ๑๘

ควยอทธิพลของมงเตสกีเออและฟิโธซอฟคนอื่น ๆ วอดแทรเป็นคนที่
มีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านมองเห็นความแตกต่างแห่งยุคสมัย และความแตกต่างกัน
แห่งอารยธรรมต่าง ๆ หรือเป็นผู้ที่มองเห็นความหลากหลายในประวัติศาสตร์
(historical diversity) เขากดวเสมอว่า เมื่อจะศึกษาประวัติศาสตร์ของ
สังคมใดสังคมหนึ่งหรือยุคใดยุคหนึ่ง เราจำเป็นต้องพิจารณาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสภาพ
แวดล้อมแห่งสังคมนั้นและยุคนั้น "คนทุกคนยอมถูกกดขี่หรือขูดรีดจากยุคของตน และมี
เพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่สามารถหลุดพ้นจากกรอบประเพณีแห่งสมัยของตนไปได้" ...
"ทุกสิ่งทุกอย่างยอมต้องขึ้นกับกาลและเทศะ ซึ่งอยู่แวดล้อมการเกิดของสิ่งนั้น และ
สถานการณ์แวดล้อมที่บุคคลเผชิญอยู่" ... "ความเข้าใจผิดอันใหญ่หลวงที่มีอยู่อย่างมาก
เกี่ยวกับจารีตของชาวจีนเกิดขึ้นจากการที่เราไปตัดสินประเพณีของจีนด้วยประเพณีของ
เรา เพราะเราได้นำเอาอคติ... ไปกับเราด้วยจนสุดโลก" อย่างไรก็ตาม ถึงแม้
ว่าวอดแทรเป็นผู้ที่มองเห็นความแตกต่างกันของยุคสมัยและสังคม แต่เขาก็ยังเชื่อว่า
ความแตกต่างกันนี้ยังไม่สำคัญเท่ากับความเหมือนกันแห่งธรรมชาติของมนุษย์ เช่น
มนุษย์มีสัญชาตญาณเหมือนกัน มีแรงผลักดันภายในเหมือนกัน (วอดแทรเชื่อว่ามนุษย์
มีสัญชาตญาณชอบเหตุผล และชอบการทำงาน) สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันของ
ยุคสมัยและสังคมก็คือจารีตประเพณี

"จากการที่เราได้สำรวจประวัติศาสตร์สากลมาอย่างเคร่งครัด ๆ เราจะ
พบว่าสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ย่อมเหมือนกันไปหมดจากสุดจักรวาล
ด้านหนึ่ง ไปสู่อีกด้านหนึ่ง ส่วนสิ่งที่เกี่ยวกับจารีตประเพณีย่อมแตกต่างกัน... อำนาจ
แห่งจารีตประเพณีย่อมมีมากกว่าอำนาจแห่งธรรมชาติ (ที่ทำให้มนุษย์มีธรรมชาติแห่ง

มนุษย์เหมือนกัน) มันขยายไปครอบครองวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ทุกด้าน จารีตประเพณี
แพร่ความแตกต่างกับของมนุษย์ไปทั่วจักรวาล ส่วนธรรมชาติเป็นคู่แข่งความเป็นเอก-
ภาพ และสถาปนาหลักการอันไม่มีทางเปลี่ยนแปลง (เช่น สัจจะชาติญาณของมนุษย์)
ซึ่งสองสามอย่างไปทุกหนทุกแห่ง เหตุฉะนั้น คินยอมมีลักษณะเหมือนกันทุกแห่ง แต่
วัฒนธรรมกลับผิดคอกกลกผลที่ต่างกัน (จากเนื้อดินประเภทเดียวกัน)"

การที่วอดแทร้วเชื่อในธรรมชาติของมนุษย์เช่นเดียวกับรูซีคิสนี้ จะทำให้เกิดข้อบกพร่อง
ในจุดมุ่งหมายแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวของเขา ซึ่งจะกล่าวถึงข้างหน้า

ข้อวิเศษของวอดแทร้วอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติ-
ศาสตร์ในปัจจุบันก็คือ วอดแทร้วเป็นผู้ที่พยายามอธิบายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ด้วย
การกระทำของมนุษย์ไม่ยกให้แกพระผู้เป็นเจ้าเนื่องจากเขาถือว่าชนชาติที่
พระผู้เป็นเจ้าแล้ว ย่อมเกิดปัญญามนุษย์จะหยั่งไถ้ถึง อีกทั้งความเป็นอริกับสิ่งที่ไม่
เหตุผลในศาสนาของวอดแทร้วทำให้อิทธิพลของคริสต์ศาสนาที่เหลือตกค้างในประวัติ-
ศาสตร์จากสมัยกลางหมดสิ้นไป (นักมนุษยนิยมทำอยู่แล้ว แต่มนุษยนิยมมีอิทธิพลต่อ
การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมาน้อยกว่าพวกฟิโอสอฟ)

ความสามารถของวอดแทร้วในด้านประวัติศาสตร์ซึ่งได้ก่อให้เกิดการ
ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในแนวใหม่ และเป็นพื้นฐานต่อมาจนถึงปัจจุบันนั้น รวมเอาทั้งข้อ
ที่เป็นคุณวิเศษและที่บกพร่องอยู่ในตัวเสร็จ ในบรรดาข้อบกพร่องเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่
นักประวัติศาสตร์ในสมัยหลังพยายามขจัดออกเสีย เพราะฉะนั้น นักประวัติศาสตร์
ฟิโอสอฟเช่นวอดแทร้วจะถูกโจมตีโดยนักประวัติศาสตร์รุ่นหลังมากที่สุด อิทธิพลของ
วอดแทร้วที่มีต่อประวัติศาสตร์ในเชิงลบจึงมีไม่น้อยกว่าในเชิงบวก เพื่อจะเข้าใจได้ว่า
นักประวัติศาสตร์ในรุ่นต่อไปจะขจัดข้อบกพร่องอะไรของวอดแทร้วไปได้มาก ขอสรุป
ข้อบกพร่องเหล่านั้นไว้ในที่นี้เสียก่อน

๑. ความเชื่อในเหตุผลของวอลแตร์ และการรังเกียจนิยายนิทาน
ไม่ทำให้วอลแตร์ใช้วิธีการตรวจสอบหลักฐานให้ดีขึ้น ในแง่ของการวิจารณ์หลักฐาน
วอลแตร์ไม่มีความสามารถ เท่ากับนักประวัติศาสตร์สมัยเรอแนสซองซ์บางคนด้วยซ้ำ
ที่เป็นเช่นนี้เพราะความจริงแท้แน่นอนของข้อเท็จจริงแต่ละข้อถูกวอลแตร์ละเลยเสีย
แล้ว เนื่องจากวอลแตร์ถือว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่ "ข้อเท็จจริงอันนิรันดร์" แต่
บทเรียนเกี่ยวกับความก้าวหน้าของมนุษยชาติที่เป็นสาระสำคัญของประวัติศาสตร์
คำว่าปรัชญาของประวัติศาสตร์ที่วอลแตร์ใช้ก็มีความหมายเพียงประวัติศาสตร์ที่ถูก
พิจารณาเพื่อหาแก่นแห่งความจริงบางอย่างโดยนักปรัชญาเท่านั้น นักประวัติศาสตร์
แบบวอลแตร์จึงสนใจที่จะกล่าวถึงสาระอันเป็นกฎทั่วไปที่ครอบคลุมประวัติศาสตร์ของ
มนุษยชาติ มากกว่าทุ่มเทความพยายามที่จะบรรยายถึงเหตุการณ์ใหญ่ๆตาม
ความเป็นจริง ในปัจจุบันเรารู้อยู่แล้วว่าหน้าที่ประการแรกของนักประวัติศาสตร์คือการ
ทุ่มเทความพยายามจนสุดความสามารถที่จะตรวจสอบข้อเท็จจริงจากหลักฐานที่น่าเชื่อถือ
เพื่อยืนยันความถูกต้องแห่งขอมูลเสียก่อน ถึงแม้ว่านักประวัติศาสตร์ที่ดีต้อง
สามารถทำได้มากกว่านี้ แต่การละเลยต่อความถูกต้องแห่งขอมูลจะไม่ทำให้ใครเขียน
ประวัติศาสตร์ที่ดีได้เลย ข้อตกเถียงในเรื่องนี้คือประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของข้อเท็จ-
จริงเฉพาะเรื่องหรือเป็นเรื่องของการมองหากฎที่ใช้ได้ทั่วไป จะกลายเป็นส่วนสำคัญ
ส่วนหนึ่งของนักคิดทางประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่วอลแตร์สืบมาจนถึงปัจจุบัน ข้อบกพร่อง
ของวอลแตร์ในเรื่องนี้จึงไม่ใช่เป็นข้อบกพร่องที่ฉกรรจ์นัก เป็นแต่เพียงมีความเห็น
สุดโต่งไปข้างที่เห็นประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนแก่ปัจจุบันมากเกินไป จึงพยายามมอง
หากฎทั่วไปในประวัติศาสตร์เสียจนละเลยความถูกต้องแห่งข้อเท็จจริง จะมีนักประวั-
ติศาสตร์สมัยหลังอีกมากที่บกพร่องในเรื่องนี้ แต่ควยสาเหตุที่ต่างกัน

๒. ความคิดเรื่องความก้าวหน้าในประวัติศาสตร์มนุษย์นั้น แม้ว่าจะ
ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์เพราะทำให้เห็นว่าประวัติศาสตร์คือความ

เปลี่ยนแปลง แต่ทัศนะของวอดแทรร์ในเรื่องนี้เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ (เป็นผลมาจากความเจริญทางวิทยาศาสตร์ในสมัยศตวรรษที่ ๑๘) มาตรฐานแห่งความก้าวหน้าของวอดแทรร์จึงถือว่าเป็นเพียงว่าสมัชชาใดที่ถือว่ามนุษย์เอาชนะความมั่งงายในจารีตประเพณีและใช้เหตุผลได้ เมื่อนั้นมนุษย์ก็มีความก้าวหน้า แต่มาตรฐานนี้เมื่อพิจารณาจริง ๆ แล้วก็ยังใช้ตัดสินอะไรไม่ได้ เพราะยังต้องอาศัยมาตรฐานอีกชนิดหนึ่งมาวัดว่าการกระทำอย่างไรจึงจะถือว่าดีเหตุผล และการกระทำอย่างไรจึงจะถือว่าเกิดเพราะอิทธิพลของจารีตประเพณี (อะไรคือความเจริญ อะไรคือความเสื่อม อะไรคือความเป็นธรรม อะไรคือความยุติธรรม อะไรคือความดี อะไรคือความเข้มแข็ง อะไรคือความอ่อนแอ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัยต้องมีคำตอบแก่ตนเองมาก่อนทั้งสิ้น ประวัติศาสตร์และปรัชญาแยกออกจากกันไม่ได้เด็ดขาดไม่ได้ในแง่นี้) วอดแทรร์ก็อาศัยมาตรฐานของศตวรรษที่ ๑๘ สำหรับตัดสินอดีต สิ่งใดที่จะเป็นต้นเหตุหรืออยู่ในร่องรอยที่จะพัฒนามาสู่สภาวะของศตวรรษที่ ๑๘ วอดแทรร์ก็ถือว่านั่นเป็นการกระทำที่มีเหตุผล ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะวอดแทรร์ถือว่ามนุษย์ยอมมีธรรมชาติเหมือนกันไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใด จึงไม่ประหลาดอะไรที่จะใช้มาตรฐานรอง "ธรรมชาติมนุษย์" ที่เจริญที่สุดคือศตวรรษที่ ๑๘ ไปตัดสินคนในยุคอื่นดังคนอื่น

๓. คอลดิงวูดเคยชี้ให้เห็นว่า การที่วอดแทรร์เชื่อว่าเธอแอสซ์ของช็เป็นบุตรของยุคหนึ่ง แต่วอดแทรร์ไม่เคยถามเลยว่าทำไมยุคกลางซึ่งวอดแทรร์รังเกียจว่างมลายจึงเกิดขึ้นก่อนยุคที่รุ่งเรืองเช่น เธอแอสซ์ของช็ได้ หรือความเจริญของวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรจากภาวะที่ไม่มีมูลเลยในสมัยกลาง ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเมื่อวอดแทรร์แบ่งยุคในประวัติศาสตร์ออกด้วยมาตรฐานง่าย ๆ เช่นที่กล่าวแล้วนี้ เขาก็มองไม่เห็นความสืบเนื่องกันของประวัติศาสตร์ ยุคหนึ่งอาจยุติขึ้นมาก็โดยไร้เหตุ ประวัติศาสตร์ในสายตาของวอดแทรร์จึงเป็นท่อน ๆ ไม่เกี่ยวเนื่องกัน

ในข้อนี้ก็เป็นสิ่งบกพร่องอย่างแรงของการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวนี้อย่างยิ่ง สาเหตุหลักซึ่งที่อยู่เบื้องหลังการละเลยต่อความสืบเนื่องกันของประวัติศาสตร์นั้นอยู่ที่ วอลแตร์ ละเลยปัญหาสำคัญของนักประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย นั่นคือปัญหาเกี่ยวกับ สาเหตุในประวัติศาสตร์ (causation) ในแง่หนึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ก็แวดลอมอยู่กับเรื่องของสาเหตุของสถาบัน วัฒนธรรม ยุคสมัย ความเคลื่อนไหว การปฏิวัติ ฯลฯ ที่ได้เกิดขึ้นในอดีตนี้เอง อาจกล่าวได้ว่าความละเลยต่อสาเหตุในประวัติศาสตร์ของวอลแตร์นั้นเกิดขึ้นจากอิทธิพลของนักปรัชญาสกุล "empirical skepticism" ที่วอลแตร์เองได้รู้จักสนิทสนมด้วย เช่น เดวิด ฮูม ซึ่งได้อธิบายว่าสิ่งที่เราเรียกว่าสาเหตุและผลนั้นที่จริงแล้วไม่มีทางที่ใครจะพิสูจน์ได้ว่าสิ่งนั้น เป็นสาเหตุของสิ่งนี้ หรือสิ่งนี้เป็นผลจากสิ่งนั้นเลย ทุกอย่างล้วนเป็นประสบการณ์เท่านั้น เราเชื่อว่าดวงอาทิตย์จะขึ้นทางตะวันออกในวันพรุ่งนี้ก็เพราะมันเคยขึ้นทาง ตะวันออกมาแล้ว หากมีข้อพิสูจน์อย่างไรก็ไม่ว่ามันจะขึ้น เช่นนี้อีกในวันพรุ่งนี้

๕. การเน้นในคุณค่าของประวัติศาสตร์ในเชิงที่เป็นบทเรียนอย่างมากนี้นักก่อให้เกิดผลเสียแก่การศึกษาประวัติศาสตร์อยู่เหมือนกัน เพราะทำให้ นักประวัติศาสตร์สนใจที่จะสอน "ปรัชญา" ของตนเสียมากกว่าบรรยายถึงสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีต ในกรณีที่ยึดถือว่าการประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนแก่ปัจจุบันมากเกินไป การบิดเบือนข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ก็ย่อมจะทำได้ เพราะคุณค่าของประวัติศาสตร์ ไม่ได้อยู่ที่ความถูกต้องแห่งข้อเท็จจริงแต่อยู่ที่บทเรียนจากอดีตซึ่งนักประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็น

นักประวัติศาสตร์ที่โศกฟสมัย เอนไลท์เทนเมนท์

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า วอลแตร์ไม่ใช่เป็นตัวแทนทั้งหมดของแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ เพราะการเขียนประวัติศาสตร์แบบเอนไลท์เทนเมนท์มิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีนักประวัติศาสตร์ที่แตกต่างจากวอลแตร์อยู่เหมือนกัน แต่

ส่วนใหญ่ของแนวคิดก็ไม่แตกต่างกันนัก นักประวัติศาสตร์อีกสองคนที่จะกล่าวถึงอย่าง
ย่อ ๆ ต่อไปนี้คือแก๊ซชอมบร็องบางอย่างของวอลแตร์ในงานของตน ซึ่งทำให้เห็น
ร่องรอยความคิดของการเขียนประวัติศาสตร์สกุล "historicism" ในเยอรมัน
ในบางครั้งก็จัดว่าความคิดเช่นนี้เป็น "protohistoricism"

บุคคลที่น่าสนใจมากที่สุดคนหนึ่งคือมงเตสกิเออ เขาทำชื่อเสียงจาก
งานเขียนเชิงเสียดสีในงานชิ้นแรกของเขาคือ จดหมายของชาวเปอร์เซียอันเป็น
จดหมายโต้ตอบของชาวเปอร์เซียผู้มีการศึกษาสองคน คนหนึ่งมาอยู่ในประเทศ
ฝรั่งเศส เขียนเล่าถึงธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันในฝรั่งเศส คนที่อยู่ทางเปอร์เซีย
ฟังในจดหมายเหล่านั้น ชาวเปอร์เซียได้หิบบกเอาธรรมเนียมประเพณีที่ชาวฝรั่งเศส
ปฏิบัติกันอย่างเคยชินจนเห็นว่า เป็นวิถีทางที่ผู้เจริญทั้งหลายนั้นแหดะมาชีว่าไม่มีเหตุผลเลย
เช่น ข้อสังเกตว่าในประเทศฝรั่งเศสผู้หญิงนุ่งกระโปรง ผู้ชายนุ่งกางเกงซึ่งกั้มกั้ม
กับในเปอร์เซีย หรือข้อความเยาะเย้ยว่าในโลกนี้มีนักเดินกอดที่สามารถอดอยู่สองคน
คนแรกคือสันตปาปาที่สั่งให้สามเป็นหนึ่งได้ และกษัตริย์ฝรั่งเศสเมื่อพระองค์มีเงิน
ในทองพระคลัง ๑ ล้านฟรังก์ ต้องการทำให้เป็นสองล้านฟรังก์ ก็ทรงสั่งให้
๑ ฟรังก์ มีค่าเท่ากับ ๒ ฟรังก์เสีย ก็จะได้เงิน ๒ ล้านฟรังก์ทันที

จดหมายของชาวเปอร์เซีย ไม่ได้เป็นแต่เพียงบทสนทนาทางการเมือง
และปรัชญาเท่านั้น แต่วิธีที่เขาใช้การเสียดสีให้เห็นว่านั่นเองสะท้อนให้เห็นความ
สามารถของมงเตสกิเออว่าเขาไม่ได้ใช้มาตรฐานของศตวรรษที่ ๑๘ เป็นบรรทัดฐาน
สำหรับทุกอย่างไปหมดเหมือนวอลแตร์ ในงานทางประวัติศาสตร์ของเขา มงเตสกิเออ
กล่าววว่า "เมื่อข้าพเจ้าต้องมองย้อนหลังไปยังอดีตกาลนานไกล ข้าพเจ้าพยายามเขา
ถึงสมัยของยุคโบราณนั้น มิฉะนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจะถือว่าสิ่งที่โดยความจริงแล้วแตกต่าง
กับว่าเหมือนกัน และมิฉะนั้น ข้าพเจ้าจะจับเอาสิ่งที่เหมือนกันมานี้กว่าแตกต่างกันเสีย"
คำพูดเช่นนี้เอง เขา เข้ามจะกล่าวกับนักประวัติศาสตร์สกุลอริสทอริซิสม์ของเยอรมันจะ

กล่าวในสมัยต่อมา ความแตกต่างกันในนี้ระหว่างวอลแตร์และมงเตสกีเออจะเห็น
 ได้ชัดเมื่อคนทั้งสองพูดถึงเรื่องของสมัยกลาง มงเตสกีเออพยายามชี้ให้เห็นว่าระบอบ
 ตักติกาเป็นปรากฏการณ์พิเศษที่นำศึกษา สถาบันของระบอบนี้ก็เป็นผลผลิตจากสภาวะ
 ที่มีลักษณะเฉพาะ มิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งแห่งกฎของธรรมชาติมนุษย์อย่างที่วอลแตร์คิด
 เมื่อมงเตสกีเออกล่าวถึงพัฒนาการในประวัติศาสตร์ เขาก็เห็นว่าแต่ละยุคล้วนเป็น
 ความสืบเนื่องกันกับอดีตทั้งสิ้น หากได้ถือว่าเป็นส่วนอิสระเหมือนวอลแตร์ เขากล่าว
 ว่า "เพื่อจะเตรียมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ บางทีทั้งยุคก็เป็นสิ่งจำเป็น
 เหตุการณ์สูงงอม แล้วการปฏิวัติก็ตามมา"

นักประวัติศาสตร์อีกคนหนึ่งที่น่าจะกล่าวถึงคือโรแบร์ต ชาค ทูร์โกต์
 (Robert Jacques Turgot) ในด้านความสามารถทางประวัติศาสตร์ บุคคล
 นี้ไม่ถึงกับแก่นัก แม่ว่าจะเชื่อในวิธีการของวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกับฟิสิกส์คนอื่น
 ในสมัยนี้ แต่ทูร์โกต์พยายามชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติกับมนุษย์นั้นแตกต่างกัน ธรรมชาติ
 มีวิถีแห่งพัฒนาการเป็นวงกลม (เช่น พืชกับสัตว์กินและเลี้ยงกันไป จึงเกิดกระบวนการ
 การตาย - เกิดวงเวียนไปเรื่อย ๆ) แต่พัฒนาการของคนนั้นเป็นเส้นตรง เมื่อเป็น
 เส้นตรงก็ต้องมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความคิดของทูร์โกต์ที่เป็นประโยชน์ต่อการ
 ศึกษาประวัติศาสตร์ก็อยู่ตรงที่เขาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์อย่าง
 ละเอียดกว่าวอลแตร์ ถ้าประวัติศาสตร์คือความเปลี่ยนแปลงตลอดมา การศึกษา
 ประวัติศาสตร์ก็คือการศึกษารายละเอียดที่แตกต่างกันของยุคต่าง ๆ โดยไร้ความ-
 หมายอยู่เบื้องหลัง เพราะขอเท็จจริงแต่ละอัน ยุคแต่ละยุคจะขาดความสัมพันธ์
 สืบเนื่องกันหมด ทูร์โกต์อธิบายความสืบเนื่องกันของความแตกต่างดังละอันพรรคละ-
 นอยเหล่านี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า

"ทุกยุคสมัยจะถูกเชื่อมเข้าด้วยกันโดยอาศัยสายโซ่แห่งสาเหตุและ
 ผลดีพซึ่งไต่ผูกพันสภาวะในปัจจุบันของโลกให้เข้ากับสภาวะที่มีมาก่อน

ในอดีต ภาษาเขียนซึ่งมีหลายแบบ ช่วยเป็นเครื่องมือให้มนุษย์
สามารถครอบครองความคิดและส่งทอดความคิดนั้นแก่คนอื่น ๆ ได้
ทั้งภาษาเขียนยังทำให้กองทุนส่วนตัวของวิทยาการที่แต่ละคนมีนั้น
กลายเป็นสมบัติรวมของทุกคนอันเป็นเหตุให้สามารถส่งทอดความรู้
จากชั่วอายุคนหนึ่ง ไปสู่อีกชั่วอายุคนหนึ่งได้ พร้อมกันไปนั้นแต่ละยุค
ก็จะแสวงหาจนพบของใหม่ขึ้นมาสะสมไว้ ด้วยเหตุฉะนั้น มนุษยชาติ
นี้ เมื่อพิจารณาจากตอนกำเนิดมาเรื่อยในสายตาของนักปรัชญาจึงเป็น
หน่วยอันยิ่งใหญ่หน่วยเดียวกัน... ย่อมมีทั้งวัยทารกและวัยที่เจริญ
ก้าวหน้า..."

บทที่ ๖

ประวัติศาสตร์สกุลอิสตอริซึมและแบบนักวิชาการ

ปฏิกิริยาของเอนไลทเทนเมนต์

แนวคิดของพวกฟิโอสอฟ ก่อให้เกิดการต้านทานซึ่งเรียกความเคลื่อนไหวนั้น โดยทั่วไปว่า "โรแมนติซิซึม" ในขณะที่เอนไลทเทนเมนต์เน้นความสำคัญของเหตุผล โรแมนติคเน้นความสำคัญของอารมณ์ซึ่งสามารถนำมนุษย์เข้าสู่ความจริงบางชนิดได้ดีกว่า เหตุผล โรแมนติซิซึมชี้ให้เห็นความสุข และความที่อันเกิดจากสภาพที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ไม่ซับซ้อนด้วยการปรุงแต่งของมนุษย์หรือวิชาการ ในทางการเมืองขณะที่เอนไลทเทนเมนต์ เชื่อใน "ผู้นำ" แห่งการปฏิรูปซึ่งมักเป็นกษัตริย์ที่ทรงอัจฉริยภาพ โรแมนติซิซึมเชื่อใน พลังแห่งมวลชนว่าเป็นพื้นฐานแห่งการปกครองที่ยุติธรรม ความแตกต่างระหว่างนักคิดสอง-สกุลนี้จะเห็นได้อย่างดีระหว่างวอลแตร์และรุสโซ วอลแตร์เรียกร้องให้มีการปฏิรูปโดย "อัจฉริยกษัตริย์" (enlightened despots) รุสโซคานว่าอัจฉริยกษัตริย์จะนำอะไร ไม่ไค จนกว่าจะมี "อัจฉริยราษฎร" เสียก่อน วอลแตร์ยกย่องความสำเร็จในทาง วิทยาศาสตร์ของศตวรรษที่ ๑๘ รุสโซประกาศใหม่มนุษย์หันกลับไปหาธรรมชาติ วอลแตร์ ดูหมิ่นรังเกียจสมัยกลาง รุสโซชี้ให้เห็นความง่ายและความงามที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตของคน สมัยกลาง ฯลฯ

ในเยอรมัน ความเคลื่อนไหวทั้งในยุคเอนไลทเทนเมนต์และโรแมนติซิซึม ต่างก็มีอิทธิพลต่อกวี คีตปิน และนักคิดเยอรมัน แต่พัฒนาการของเยอรมันมิได้ใกล้เคียงกับ ของฝรั่งเศส เนื่องจากอิทธิพลของศาสนา และจารีตอื่น ๆ ในเยอรมันยังมีรุนแรงกว่าใน ฝรั่งเศส สภาวะทางการเมืองก็ต่างกัน การเขียนประวัติศาสตร์ในสกุลอิสตอริซิซมนั้น เกิดขึ้นจากสภาวะที่แตกต่างกันกับประเทศอื่นของเยอรมันเอง แต่ก็เป็นความพยายามที่

จะตอบโต้แนวคิดของพวกฟีโฆซอฟสมัยเอนไลท์แทนแมนท์เหมือนโรแมนติซึม แต่พร้อมกับ การเจริญเติบโตของแนวทางศึกษาประวัติศาสตร์สกุลนี้ ได้มีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ ของพวกนักวิชาการของมหาวิทยาลัยเยอรมันพร้อมกันไปด้วย ทำให้ นักประวัติศาสตร์เยอรมันในปลายศตวรรษที่ ๑๙ สามารถรวมปรัชญาของพวกอริสโตทริซึม กับวิธีการอันมีประสิทธิภาพยิ่งของนักวิชาการเข้าด้วยกันได้อย่างดีเกือบตลอดศตวรรษที่ ๑๙ อิทธิพลของนักประวัติศาสตร์เยอรมันคืออ็อนเกและศิษย์ของเขา (ดูบทที่ ๘ และ ๙) จะ ขยายไปทั่วโลกตะวันตก

นักปรัชญาคนสำคัญที่วางแนวทางในทางปรัชญาและแนวทางศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งต่อต้านความคิดของฟีโฆซอฟไคแก แอร์เคอร์ ฟิคท์เท (Fichte) ชิลเลอร์ (Schiller) และคนที่พยายามประสานแนวคิดของทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน เช่น แคนท์ (Immanuel Kant) รวมทั้งนักปรัชญาอีกบางคนที่ไม่อาจนับอยู่ในสกุลนี้ได้โดยตรง แต่ได้รับอิทธิพลอยู่ไม่น้อย เช่น เฮเกิล และคาร์ล มาร์กซ (ดูบทที่ ๗) อย่างไรก็ตาม แอร์เคอร์ ดูเหมือนจะ เป็นคนสำคัญที่สุดในแง่นี้เพราะเขาเป็นผู้ที่เข้ามาวางแนวในเรื่องประวัติศาสตร์มากกว่า นักปรัชญาคนอื่น

โจฮัน กอทฟรีต แอร์เคอร์ (Johanne Gotfried Herder 1744-1803)

แอร์เคอร์เกิดในกลางศตวรรษที่ ๑๘ ขณะที่แนวคิดของเอนไลท์แทนแมนท์ กำลังรุ่งเรืองทั่วไปในยุโรป ในมหาวิทยาลัยเขาได้รับการสอนจากแคนท์ซึ่งในสมัยนั้นยังเป็น ผู้ประกาศอิทธิพล ของเอนไลท์แทนแมนท์อย่างเข้มแข็ง แต่ในขณะเดียวกันก็ไ้รู้จักคนอื่นที่เป็นผู้คัดค้านเอนไลท์แทนแมนท์ซึ่งมีชื่อเสียงเหมือนกัน แอร์เคอร์เกิดในสกุลไพเอติสต์ (Pietism) อันเป็นนิกายศาสนาคริสต์เตียน และเรียนหนังสือในบรรยากาศทางอภิปรัชญาของไลบ์นิซ (Leibniz) ทั้งสองอย่างนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดของเขาอย่างสูง นอกจากแนวคิดที่ได้จากต่างประเทศ เช่น รัสเซีย รวมทั้งของพวกฟีโฆซอฟในสมัยเอนไลท์-แทนแมนท์เองด้วย

นิกายหรือถ้าจะเรียกให้ถูกคือความเคลื่อนไหวที่เรียกว่าไฟเอทิสต์นั้นเป็น
สิ่งที่เพิ่งเกิดในสมัยหลังการปฏิรูปศาสนาตัวเอง เนื่องจากความเบื่อหน่ายในการวิวาทกัน
ควยเรื่องของ "หลักธรรม" ในศาสนา พวกนี้เห็นว่าแทนที่จะมาคำนึงถึงความถูกต้อง
แห่ง "หลักธรรม" ควรที่จะใช้ดวงวิญญาณทั้งหมดของคนเพื่อเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า ไม่ใช่ใช้
แต่ปัญญาครุ่นคิดถึงพระองค์เท่านั้น แต่ทุ่มเทอารมณ์จนหมดหัวใจเพื่อเข้าถึงพระองค์ควย
ความภักดีต่อพระองค์นั้นไม่ได้แสดงออกที่การกระทำหรือคำพูด แต่อยู่ในส่วนลึกแห่งดวง
วิญญาณของมนุษย์ คริสเตียนที่จริงจังควรปลุกฝังความภักดีในส่วนลึกแห่งจิตใจนี้ให้งอกงาม
ทวยการปลุกศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อการไถบาปของพระเยซู และการอ่านพระคัมภีร์อยู่
เสมอ แม้วาความเคลื่อนไหวนี้ได้จัดวางไปในกลางศตวรรษที่ ๑๘ นั้นเอง (แฮร์เคอร์
เองก็มากลายเป็นนักเทศน์ในนิกายลูเธอรันในวัยหนุ่ม) แต่อิทธิพลของไฟเอทิสต์ฝัง
แน่นอยู่ในแนวคิดของนักปรัชญาเยอรมันรุ่นนี้หลายคน รวมทั้งแฮร์เคอร์ควย

พดิ่งทางศาสนาในเยอรมันค่อนข้างรุนแรงกว่าในประเทศยุโรปตะวันตก
อื่น ๆ ในศตวรรษที่ ๑๗ ขณะที่อังกฤษกำลังประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงใน
งานทางวิทยาศาสตร์ของนิวตันและปรัชญาแขนงเอมพิริซิสม์กำลังรุ่งเรืองนั้น เยอรมัน
ก็มีนักคำนวณและนักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่อยู่เหมือนกันคือไลบ์นิซ แต่ในขณะที่นิวตันมี
ทัศนะต่อ "ความเป็นจริงจริง ๆ" (reality) ของโลกว่าทุกอย่างย่อมมีเหตุมีปัจจัย
ปรุ้งแ่งให้เกิดจึงได้เกิดขึ้นรับกันไปเป็นลูกโซ่ แต่ไลบ์นิซปฏิเสธความคิดเช่นนี้ เขา
พยายามเนนวานออกจากเหตุผลแบบลูกโซ่เช่นนี้แล้ว อมิตการณบนโลกเรายังเกิดควยมี
"เจตนจำนง" อยู่ในจักรวาลซึ่งมีระเบียบแน่นอนเนื่องจากพระผู้เป็นเจ้ากำหนดให้เป็น
เช่นนั้นควย ในคานอภิปรัชญาไลบ์นิซพยายามผสมวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเข้ากับอภิปรัชญาของ
เพลโต จักรวาลของไลบ์นิซไม่ได้ประกอบด้วยอนุของสสาร แต่ประกอบด้วยจุดภาคชนิดหนึ่งซึ่ง
ไม่ได้เป็นสสารแต่มีพลังที่กระทำการไคอยู่ตลอดเวลาแฝงอยู่ จุดภาคนี้แต่ละตัวก็มีลักษณะไม่เหมือน

กัน ทั้งตัวมันเองยังเปลี่ยนแปลงตัวเองไปเรื่อยไม่มีหยุดยั้งอีกด้วย ทั้งอภิปรายของ
ไลบ์นิทซ์ และนิกายโพเอทิสต์จะมีอิทธิพลต่อแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของแฮร์ เคอร์อย่าง
ลึกซึ้ง

เพื่อตอบโต้กับหนังสือ Philosophy of History ของวอลแตร์
แฮร์ เคอร์ ได้เขียนหนังสือชื่อ Yet Another Philosophy of History
ซึ่งคัดค้านมติของวอลแตร์ในเรื่องสำคัญ ๆ หลายเรื่อง

แฮร์ เคอร์ เห็นว่าประวัติศาสตร์ในแต่ละอารยธรรมหรือแต่ละยุคหนึ่ง มีความ
แตกต่างกันมาก เพราะฉะนั้น นักประวัติศาสตร์ควรจะเน้นถึงความแตกต่างกันนี้ เขาชี้
ว่าในชีวิตมนุษย์เราเอง แม้แต่ในชีวิตของคนเพียงคนเดียวก็ยังมี ความแตกต่างกันอย่างมาก
ในสองขณะ เพราะฉะนั้น ในหมู่ประชาชนหลายวัฒนธรรมแล้วยิ่งต้องต่างกันมากขึ้น เขา
ไม่เห็นด้วยกับพวกพีโตซอฟที่พยายามแยกยุคในประวัติศาสตร์โดยอาศัยลักษณะที่เหมือนกันใน
ประวัติศาสตร์ (เช่น กรีกกับโรมเป็นศาสนาเดียวกัน) ไม่ใช่ว่าแฮร์ เคอร์ไม่ยอมรับว่า
ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ต่างวัฒนธรรมย่อมมีความคล้ายคลึงกันในส่วน แต่เขา
เห็นว่าความคล้ายคลึงกันนั้น ย่อมมีน้อยกว่าความแตกต่างกัน นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่มอง
หาความแตกต่างอันเป็นลักษณะเด่นของแต่ละยุค แต่ละวัฒนธรรม ตลอดจนถึงแต่ละเหต
การณ์ "ไม่มีชั่วเวลาใดแม้เพียงสองขณะเหมือนกัน" เฉย ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะแฮร์ เคอร์
เห็นว่าสาระอันแท้จริงของประวัติศาสตร์ก็คือความหลากหลายของอุบัติการณ์ทั้งหลาย และ
แม้แต่ในวัฒนธรรมเดียวกันแต่คนละยุคสมัยก็ยังมีหาเหมือนกันไม่ จะจัดไว้ในพวกเดียวกันก็
ไม่ได้ เพราะสาระของประวัติศาสตร์เป็นทั้งความหลากหลายและเป็นทั้งการเปลี่ยนแปลง
ไม่หยุดนิ่งกับที่ด้วย การเน้นความแตกต่างของเหตุการณ์แต่ละอันในประวัติศาสตร์นี้ทำ
ให้นักประวัติศาสตร์สกุลดิสทอริซิสม์ในสมัยต่อมาให้ความสำคัญแก่ลักษณะเด่นของเหตุการณ์แต่ละ
อัน บุคคลในประวัติศาสตร์แต่ละคน สถาปน์แต่ละสถาปน์ ฯลฯ มากขึ้น นั้นหมายถึง
พยายามบรรยายถึงสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้เข้าถึงลักษณะเฉพาะของมันมากกว่าจัดเข้าอยู่ในพวก
ใดพวกหนึ่งอย่างผิวเผินเหมือนสมัยเอนไลท์เทนเมนต์

อนุสนธิจากข้อที่กล่าวแล้ว แอร์เคอร์ปฏิเสธความพยายามของวอดแทรทที่จะอธิบายปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์ว่าเป็นการแสดงออกของธรรมชาติมนุษย์ซึ่งคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แอร์เคอร์เห็นความมนุษย์ไม่มี "ธรรมชาติ" อะไรที่แน่นอน ซึ่งเราจะไปแสวงหาเพื่อตั้งเป็นกฎเกณฑ์ใดเลย แต่เขาเชื่อว่าในหัวใจมนุษย์มีแต่ความโง่เขลาซึ่งจะปรับให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนจิตใจของมนุษย์ก็เปลี่ยนตามไปด้วย แอร์เคอร์กล่าวว่าธรรมชาติของมนุษย์ "เป็นเหมือนดินเหนียวซึ่งจะเปลี่ยนรูปไปตามสภาวะความจำเป็น และความกดดันที่แตกต่างกัน แมแต่คติแห่งความสุขยังเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์แต่ละอันและเส้นแวงแต่ละเส้น"

เมื่อเป็นเช่นนั้น สิ่งที่พวกฟิโธซอฟชอบพูดถึงโดยนัยก็คือ "ลักษณะเฉพาะประจำชาติ" เช่นที่วาทกรีกมีลักษณะทางจิตทางปรัชญา โรมันกล้าหาญและรักระเบียบแบบแผน แอร์เคอร์เห็นว่าสิ่งที่เราเรียกว่า "ลักษณะเฉพาะประจำชาติ" เช่นนี้ไม่ว่าในคานธีหรือคานเสีย หาได้มีติดมาในสายเลือดของมนุษย์ไม่ หรือไม่ป็นสันดานที่ยังแน่นอยู่ในชาติใดตลอดไป แต่จะปรากฏแก่ชาติใดก็ได้เมื่ออยู่ในสภาวะอันควรจะปรากฏ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า "ลักษณะเฉพาะ" เช่นนี้เป็นสิ่งที่ประวัติศาสตร์ได้สร้างขึ้น แต่แอร์เคอร์ก็ไม่ได้เชื่อว่า เมื่อเกิดสภาวะอย่างหนึ่งจะต้องเกิดผลเป็น "ลักษณะเฉพาะ" อย่างนั้นเป็นแน่นอนไปทุกกรณี สภาวะหนึ่ง ๆ จะเกิดผลลัพท์เป็น "ลักษณะเฉพาะ" ได้หลายอย่าง เช่น ในสภาวะที่คล้ายคลึงกัน กรีกอาจสนใจปรัชญาและวิทยาศาสตร์ จีนเคยอาจจะสนใจศาสนาและไสยศาสตร์ก็ได้ การที่กรีกมี "ลักษณะเฉพาะ" ขึ้นเช่นนั้นก็เพราะสภาวะหลายอย่างรวมกันทำให้เป็นเช่นนั้น และเนื่องจากเราไม่สามารถหาสังคมหรือยุคใดที่เหมือนกับยุคอื่นไปทุกอย่างได้ ลักษณะเฉพาะจึงเป็นของเฉพาะจริง ๆ กล่าวคือจะจัดเขารวมอยู่ในพวกใดก็ไม่ได้อแอร์เคอร์กล่าวว่า "ในแง่หนึ่ง ความสำเร็จสมบูรณ์สุดของมนุษย์นั้นเป็นของชาติ ของยุค และ... ของบุคคลคนนั้น ไม่มีอะไรจะก่ตัวขึ้นได้ เว้นแต่บุคคลมัย ภูมิอากาศ ความจำเป็น โลก และชะตากรรมสร้างขึ้น"

แสร้เคอร์ ได้รับความคิดเกี่ยวกับ "อารยธรรม" จากเอนไลต์เพนแมน แต่เขาไม่เห็นด้วยที่จะไปกำหนดว่าอารยธรรมเช่นนั้น เช่นนี้มีลักษณะอย่างไรหนึ่งเป็นการตายตัว เช่นที่เอนไลต์เพนแมนถือว่าสมัยกลางเป็นสมัยมีคมมม มีแต่ความมมงามอันเกิดจากจารีตประเพณีและศาสนา แต่ในขณะที่เดียวกันเขาก็ยอมรับเหมือนกันว่าในแต่ละยุคย่อมมีลักษณะเด่นบางอย่างร่วมกัน เช่น ลักษณะของยุคเฮโรดิกของสมัยกลาง ยอมคล้ายกับเฮโรดิกของกรีก แต่แสร้เคอร์ถือว่าความคล้ายคลึงกันนี้ไม่สำคัญนัก นักประวัติศาสตร์จะไป "ขี้ข้าย" เรียกยุคนั้น ยุคนั้นว่าเป็นยุคแห่งอะไรต่ออะไร่าง ๆ ไม่ได้ เพราะในแต่ละยุคย่อมมีลักษณะหลายอย่างที่ยผสมปนเปรวมกันอยู่ และจะไม่เหมือนกับยุคอื่นใดจริง ๆ เลย จึงทำให้ยุคนั้น ๆ แยกออกจากยุคอื่นได้โดยเด็ดขาด เป็นต้นว่ายุคกลาง "สปีริต" ของยุคนั้นจะผสมผสานผูกพันลักษณะเฉพาะอันแตกต่างกันที่สุดเข้าไว้ด้วยกัน นั่นคือความกล้าหาญและชีวิตสงบแบบวัตรการณญักษ์และความอาจหาญ ทรรายชยและอัจฉริยภาพ สปีริตแห่งยุคจะผสมสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกัน จนก่อให้เกิดรูปใหม่เป็นตัวตนอีกต่างหากออกไป ...แม้ว่า (ความหลากหลายแตกต่าง) จะดูเป็นธรรมชาติ (ในความหมายที่ว่าธรรมชาติย่อมมีข้อมูดิอันหลากหลายปนเปกัน นักวิทยาศาสตร์มีหน้าที่มองหาระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่สามารถรวมเอาข้อมูดิอันหลากหลายนี้ให้ดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) แต่ความเป็นจริงจริง ๆ (reality) ก็เป็นเช่นนั้น"

ด้วยเหตุฉะนั้น แต่ละยุคจึงมีค่าควรแก่การศึกษา (ด้วยอิทธิพลของศาสนา แสร้เคอร์ทนการโงมตีสมัยกลางของพวกฟิไลซอพไม่ได้) เพื่อเข้าถึงสปีริตแห่งยุคนั้นจริง ๆ ไม่ใช่เพียงนำเอายุคนั้นมาเปรียบเทียบกับยุคของเราโดยอาศัยมาตรฐานแห่งความดีความชั่วในสมัยของเราเป็นเครื่องวัด เพราะวิธีนี้จะไม่ทำให้เราเข้าใจยุคนั้นใดจริง ๆ เลย ไม่ว่าเราจะชมหรือตำหนิยุคนั้นที่เราศึกษาก็ตาม "นับว่าเป็นเรื่องเขลาที่จะไปดึงเอาคุณสมบัติเพียงข้อเดียวของชาวอียิปต์ออกจากสภาพแวดล้อมแห่งประเทศนั้น ยุคนั้น และวัยเริ่มตนแห่งสปีริตของมนุษยมาพิจารณาแล้วก็มาตัดสินกันด้วยมาตรฐานของอีกยุคหนึ่ง... สิ่งที่เราควรคิดเป็น

ประการแรกก็คือ พยายามมองชาวอียิปต์ในท่ามกลางสภาพแวดล้อมของชาวอียิปต์ มิฉะนั้นแล้ว เราจะเห็นแต่ภาพลวงชาวอียิปต์ที่มักเป็นที่รัก โดยเฉพาะเมื่อมองด้วยสายตาของยุโรป" ในข้อนี้ แสรเคอร์กำลังวางสาระสำคัญสุดของฮิสตอรีซิสม์ นั่นคือการพิจารณาอุมัตติการณ์ในประวัติศาสตร์ตามความหมายแห่งยุคสมัย และสังคมที่เกิดอุมัตติการณ์นั้น ๆ ที่จริงมองเตสกีเออก็เคยเสนอเรื่องนี้มาแล้ว แต่มองเตสกีเออไม่เห็นหนักในปัญหาใหญ่มากนัก

การเน้นความสำคัญของบุคคลในประวัติศาสตร์แต่ละคนของแสรเคอร์นั้น ทำให้เขามีแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในแนวใหม่ อีกทั้งยังทำให้ได้ขยายขอบเขตแห่งเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ให้ลึกซึ้งขึ้นด้วย แสรเคอร์ไม่เห็นด้วยกับสมัยเอนไลท์เทนเมนท์ที่สนใจเฉพาะการใช้เหตุผลของมนุษย์ เพราะแสรเคอร์ถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งรวมของอีกหลายสิ่งหลายอย่างเช่น เจตนาอารมณ์และความรู้สึกหรืออารมณ์เป็นต้น นักประวัติศาสตร์ควรพิจารณามนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งรวมของทุกอย่างเช่นนี้ จริงอยู่ เอนไลท์เทนเมนท์ได้เสนอไว้แล้วว่า เพื่อจะศึกษาประวัติศาสตร์ความก้าวหน้าของความคิดมนุษย์ จำเป็นต้องศึกษากิจกรรมหลากหลายคานของมนุษย์ แต่แสรเคอร์ย้ำว่าไม่เพียงแต่ศึกษาพฤติกรรมหลากหลายคานเท่านั้น แต่ต้องศึกษาพฤติกรรมนั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ย่อมเป็นผลผลิตของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง (เหตุผล อารมณ์ เจตนาอารมณ์ แรงกระตุ้น สัญชาติญาณ ฯลฯ) ซึ่งแสรเคอร์เขียนด้วยโวหารว่า "หัวใจ ความอบอุ่น เลือด มนุษยธรรม ชีวิต" ความจริงในประวัติศาสตร์จะไม่สามารถหาได้พบใน "มาดัยเกียรติยศ" หรือ "เรื่อสินค้า" หรือ "ชงเซดอย" แต่ใน "หัวใจที่ร่ำร้องหาสิ่งเหล่านั้น พยายามเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้น และบรรลุป่าหมาย" ในที่สุด

ด้วยแนวคิดใหม่ ๆ ของประวัติศาสตร์เช่นนี้ แสรเคอร์เห็นว่าวิธีการที่จะได้มาซึ่งความจริงตามที่ไขกันมาข้อมไม่ได้หมด เขาเห็นว่าเรื่องของอดีตในฐานะที่เป็นความจริงอันเกี่ยวกับจิตซึ่งเป็นนามธรรมจะใช้วิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (เอนไลท์เทนเมนท์เห็นว่าคือการใช้เหตุไช้ผล) เท่านั้นย่อมไม่ได้ แต่ต้องใช้พลังทั้งหมดของดวงจิตของเราเอง

ที่จะสัมพันธ์กับความคิดและการกระทำของคนในอดีตได้ "จิตวิญญาณเท่านั้นจึงจะแสวงจิตวิญญาณด้วยกันพบ" เมื่อกล่าวในแง่ปฏิบัติ นักประวัติศาสตร์ต้องใช้ความรู้สึกในการศึกษาประวัติศาสตร์ เช่นถ้าจะบรรยายลักษณะของชาติโคซาคีโคซาคีหนึ่ง "นักประวัติศาสตร์ควรให้ความเห็นใจแก่ชาตินั้นเสียก่อน เพื่อจะได้สามารถรู้สึกถึงแนวโน้มหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของสังคมนั้นหรือรู้สึกถึงการกระทำทั้งหมดก็ตาม..." การที่นักประวัติศาสตร์จะสามารถให้ความเห็นใจเพื่อเข้าใจคนอื่นได้ดีเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่านักประวัติศาสตร์คนนั้นรู้จักตัวเองได้ดีมากน้อยเพียงใด "เพราะโดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับตัวเราเท่านั้นที่เราสามารถรู้จักคนอื่นได้"

สิ่งสำคัญที่แฮร์เคอร์พยายามเน้นในประวัติศาสตร์ของเขาก็คือการพัฒนาสืบเนื่องกันของประวัติศาสตร์มนุษย แฮร์เคอร์เป็นผู้ที่รู้สึกในความสืบเนื่องกันแห่งประวัติศาสตร์ (continuity) อย่างลึกซึ้งในขณะที่พวกเอนไลทเทินเมนต์ไม่ค่อยสนใจ เพราะมักไปสนใจกับความคิดเรื่องความก้าวหน้าของมนุษยเสีย แฮร์เคอร์เห็นว่าความสำเร็จอย่างไรที่มนุษย์ทำไว้ในประวัติศาสตร์นั้นควรต้องพิจารณาไปว่าเป็นผลผลิตจากยุคก่อนหน้านั้นขึ้นไป ไม่มีอุบัติเหตุอะไรในประวัติศาสตร์ที่อาจแยกออกจากสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นได้โดยเด็ดขาด เขากล่าวว่า "ความคิดประการแรกของมนุษยคนแรกย่อมเกี่ยวเนื่องกันกับความคิดประการสุดท้ายของมนุษยคนสุดท้าย" ไม่วาจะมีเวลาสักกี่ปีมีมาคั่นระหว่างความคิดทั้งสองนั้น เนื่องจากเหตุนี้ แฮร์เคอร์จึงไม่รังเกียจสมัยกลางเหมือนกับพวกฟิโอสอฟ เขากลับเห็นว่าเพื่อจะบรรลุความรู้ทางวิชาการอันสูงส่งของศตวรรษที่ ๑๘ นั้น สมัยกลางเป็นบันไดขั้นที่จำเป็นซึ่งมนุษยต้องเหยียบขึ้นมาเสียก่อน แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่านักประวัติศาสตร์พึงศึกษาสมัยกลางเพียงในฐานะที่เป็นเครื่องมือให้มนุษยบรรลุภูมิธรรมของศตวรรษที่ ๑๘ เท่านั้น เพราะสมัยกลางย่อมเกี่ยวเนื่องกับศตวรรษที่ ๑๘ อย่างแนบแน่น และในตัวของสมัยกลางก็มีคุณค่าของตัวเองอันพึงศึกษาสนใจ แฮร์เคอร์กล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่อาจโน้มนำใจตัวเองให้เชื่อได้ว่าสิ่งใดก็ตามทั่วไปในราชอาณาจักรแห่งพระผู้เป็นเจ้า

จะเป็นแต่เพียงเครื่องมือเพื่อทำให้โคบรมดุเป้าหมาย ทุกสิ่งทุกอย่างยอมเป็นทั้งเครื่องมือและเป้าหมายอยู่ในตัวเอง สมัยกลางก็เป็นจริงเช่นนั้นแล" (คติกฤษเตียนถือว่าสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นยอมมีค่าควรแก่การสนใจเสมอกัน กุบที่ ๓)

ควยเหตุกึ่งนั้น แอร์เคอร์ก็เป็นผู้ที่เชื่อในความก้าวหน้าของมนุษย์เหมือนกัน แต่ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของเขาแตกต่างจากวอดแทร เพราะเขาเห็นว่าแต่ละยุคแต่ละสังคมยอมช่วยใหญ่ค้อมาหรือลดหลาดนของตนเองก้าวหน้าขึ้นทั้งสิ้น แต่ละยุคยอมมีความสำคัญเพราะเป็นยุคแห่งความก้าวหน้าทุกยุค อย่างน้อยก็ก้าวหน้ากว่ายุคก่อนหน้าตนเอง "ชาวอียิปต์จะไม่เป็นอย่างนี้ ถ้าปราศจากอารยธรรมจากตะวันออก ส่วนชาวกรีกสร้าง ความก้าวหน้าขึ้นบนอารยธรรมทั้งสอง ชาวโรมันขึ้นี่หลังของโลกทั้งหมด" วิถีแห่งความก้าวหน้าของแอร์เคอร์จึงเป็นเส้นตรงกึ่งไปหาจุดสูงสุด ในขณะที่วอดแทรรู้ดีว่าบางครั้งวิถีทางนั้นกึ่งขึ้น บางครั้งก็ถดถอย แต่จุดสูงสุดจะสูงกว่าจุดสูงสุดเดิมเสมอ วอดแทรสำนึกว่าความมนุษย์จะบรรลุภูมิธรรมแห่งเหตุผลขั้นสมบูรณ์ จะต้องผ่านเส้นทางค้อม ๆ กอน ๆ ราบเรียบบางไปตลอดทาง การที่มนุษย์ก้าวหน้าไปโดยไม่หยุดยั้งเช่นนั้น แอร์เคอร์เชื่อว่าก็เป็นเพราะพระผู้เป็นเจ้าทรงกำหนดไว้เช่นนั้น

เกี่ยวกับเรื่องพระผู้เป็นเจ้านั้น แอร์เคอร์มีความเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้ง แต่แตกต่างจากบอสส์เอทหรือออกัสติน พระผู้เป็นเจ้าของแอร์เคอร์เป็นนามธรรมและไม่ได้ใช้พลังของพระองค์กับประวัติศาสตร์ของมนุษย์อย่างตรงไปตรงมา เนื่องด้วยเหตุผลที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์เอง จึงก่อให้เกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ อย่างที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ เหตุฉะนั้น ถ้าจะถามว่าใครเป็นผู้กำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ แอร์เคอร์ก็จะบอกว่าตัวประวัติศาสตร์นั่นเองเป็นผู้กำหนดวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ (เช่น ใครเป็นผู้กำหนดให้กรุงศรีอยุธยาถูกทำลายใน พ.ศ. ๒๓๑๐ คำตอบก็คืออุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาและประเทศรอบข้างก่อนหน้าปีนั้นนับเป็นเวลาหลายสิบหรือหลายร้อยปีซึ่งเราเรียกว่าประวัติศาสตร์นั่นเองเป็นผู้กำหนด อุบัติการณ์เหล่านั้นเป็นเหตุ การสูญสิ้น

กรุงศรีอยุธยาเป็นผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้) ด้วยเหตุฉะนั้น บางที แสร์เคอร์จึงถือว่าพระผู้เป็นเจ้ายกประวัติศาสตร์ (หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีต ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่นักประวัติศาสตร์คิดว่าได้เกิดขึ้นในอดีต) เป็นสิ่งเดียวกัน มนุษย์เมื่อเทียบกับประวัติศาสตร์หรือพระผู้เป็นเจ้าแล้วย่อมไม่มีปัญญาญาณยิ่งใหญ่เท่า ฉะนั้นบางครั้งเมื่อมนุษย์พิจารณาประวัติศาสตร์จึงพบว่าไม่มีเหตุผลหรือร่องรอย เพราะบางครั้งประวัติศาสตร์หรือพระเจ้าจะก่อให้เกิดอุบัติเหตุที่ขัดแย้งกันในสายตาของมนุษย์ มนุษย์จะเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นว่าแปลกประหลาด โดยเฉพาะพวกที่ "นำเอาอุดมคติอันคลุมเครือคือแห่งความดีชั่วซึ่งได้จากมุมมองของศตวรรษของคน" ไปตัดสินอดีต

ข้อที่น่าสังเกตอย่างยิ่งก็คือ ความคิดเรื่องประวัติศาสตร์ในความหมายถึงพลังแห่งเหตุผลที่กำหนดให้อุบัติการณ์หนึ่ง ๆ ต้องอุบัติขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นี้ จะแฝงมาในความคิดของนักประวัติศาสตร์สมัยต่อมาอีกนาน ตราบจนถึงปัจจุบัน เมื่อเวลาที่คาร์ล-มารกซ์ พูกว่า "ประวัติศาสตร์ยอมอยู่ฝ่ายเรา" นั้น ความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์ที่มารกซ์ใช้ก็มีนัยะเดียวกับของแสร์เคอร์ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ กล่าวว่า มารกซ์สมนั้นอาจเทียบได้กับศาสนาคริสต์ียนทุกอย่าง ถ้าแปลคำของมารกซ์ศัพท์ใหญ่ เช่นคาร์ล มารกซ์ เทากับพระผู้ไถ่ สงครามระหว่างชนชั้น เทากับแคมเนชั่น ฯลฯ ส่วนประวัติศาสตร์เทากับพระผู้เป็นเจ้า (ดูบทที่ ๗ ว่าควยเฮเกิดและมารกซ์ในหนังสือเล่มนี้)

อาศัยเหตุที่มองเห็นตัวประวัติศาสตร์เองว่าเป็นสิ่งที่กำหนดพัฒนาการของประวัติศาสตร์ กล่าวคือหากจะถามว่าทำไมอุบัติการณ์หนึ่ง ๆ จึงเกิดขึ้น นักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้จะตอบโดยการวิเคราะห์อุบัติการณ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าอุบัติการณ์นั้น และพยายามชี้ว่าอุบัติการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นเป็นทางนำมาซึ่งอุบัติการณ์ที่เป็นตัวปัญหาอย่างไร ด้วยเหตุ ฉะนั้น จึงเรียกนักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ว่าฮิสตอริซิสม์ ซึ่งอาจแปลได้อย่างหยาบ ๆ ว่า พวกประวัติศาสตร์นิยม หลักการณ์ของฮิสตอริซิสม์จัดได้ว่าเป็นหลักการที่ยืนยันในการศึกษาประวัติศาสตร์สืบมาจนถึงปัจจุบัน (ยกเว้นพวกโพลีติวิสต์และประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบ

วิทยาการของศตวรรษที่ ๑๙ ที่คำนึงถึงหลักการอันน้อยหนอย) เพราะเหตุนี้เองเราก็อาจกล่าวได้ว่านักประวัติศาสตร์หลังจากสมัยนี้ทุกคนล้วนเป็นฮิสตอริซิสท์ทั้งสิ้น จะเป็นมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่าเขาเน้นความสำคัญของความสืบเนื่องกันของประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใด นับได้ว่าเป็นการสิ้นสุดสมัยที่นักประวัติศาสตร์จะมองหาพลังที่ผลักดันประวัติศาสตร์มนุษย์ นอกเหนือออกไปจากสิ่งที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์นั่นเอง "ชะตากรรม" ก็ตาม หรือ "แรงกรรม" ก็ตาม หมกหมบหายไปในการศึกษาประวัติศาสตร์ (ซึ่งอาจเป็นข้อดีหรือข้อเสียของการศึกษาประวัติศาสตร์ก็แล้วแต่จะมอง)

เมื่อความเคลื่อนไหวของโรแมนติซิสม์รุ่งเรืองขึ้นในเยอรมัน พวกโรแมนติคก็หันเอาทิศทางประวัติศาสตร์ของแอร์เคอร์ไปใช้ในการแสดงออกซึ่งความรู้สึกทางชาตินิยมของตนเอง พวกโรแมนติคถือวาระูปแบบของแต่ละวัฒนธรรมนั้นย่อมเกิดขึ้นในภูมิจำเนาแห่งนั้นเอง และลักษณะเด่นของมันก็คือการแสดงออกซึ่งสปิริตของชาติ อันจะสะท้อนออกในกวีนิพนธ์ วิทยาการ การปกครอง ฯลฯ ประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อความเคลื่อนไหวของโรแมนติซิสม์และการก่อตัวของลัทธิชาตินิยมในเยอรมันเช่นนี้ ตลอดศตวรรษที่ ๑๙ วิชาประวัติศาสตร์จึงดำรงความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในหมู่นักคิดชาวเยอรมัน เกือบจะกล่าวได้ว่าไม่มีนักคิดเด่น ๆ คนใดของเยอรมันในยุคนี้ไม่สนใจพูดถึง หรือถึงกับทำงานประวัติศาสตร์เลย ในที่นี้จะกล่าวถึงเพียงสองคนซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน คือ เฮเกิลและคาร์ล มาร์กซ (ในบทที่ ๗)

ฮิสตอริซิสม์อาจเป็นการตอบโต้คัดค้านแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเอนไลท์-เทนเมนต์ในเยอรมันแต่พร้อมกันไปในนั้นก็มีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์อีกสายหนึ่งในเยอรมันที่รับเอาความคิดของเอนไลท์เทนเมนต์มาขยายปรับปรุงเพื่อใช้ในการปฏิบัติจริง ๆ อาจเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการ (academic historiography) ซึ่งเกิดขึ้นในมหาวิทยาลัย

ความเคลื่อนไหวในท่านองนี้ อันที่จริงได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้าฮิสตอริซิสหรือโรแมนติซิสด้วยซ้ำ ได้รับอิทธิพลจากการทำงานของนักประวัติศาสตร์ในสมัยปฏิรูปศาสนา มหาวิทยาลัยเกิดตึงเกิน ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๔ เป็นผู้นำในการนี้อย่างเข้มแข็งมาหลายสิบปี สืบทอดจารีตเช่นนี้มายังมหาวิทยาลัยเบอร์ลินซึ่งเพิ่งสถาปนาใน ค.ศ. ๑๘๑๐ เมื่อก้าวโดยสรุปความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้คือการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยหลักฐานชั้นต้น ซึ่งได้รับการวิเคราะห์ที่โตส่วนอย่างละเอียด มักจะศึกษากันในหัวข้อแคบ ๆ มากกว่าพยายามศึกษาประวัติศาสตร์สากลแบบเอนไลท์เทนเมนท์แท้ ๆ มีความสนใจในความสัมพันธ์กันของวัฒนธรรมทุกแขนงของสังคม (อารยธรรมตามความเข้าใจของพวกฟีโลซอฟ) อาศัยวิธีการและแรงบันดาลใจจากวิชาอื่น ๆ มาช่วยในการศึกษาประวัติศาสตร์

นักประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเหล่านี้รับเอาปรัชญาแขนงเอมพิริริซึมของเอนไลท์เทนเมนท์มาอย่างเข้มแข็ง แต่แทนที่จะศึกษาประวัติศาสตร์กว้าง ๆ เพื่อให้ได้ "บทเรียน" อย่างเอนไลท์เทนเมนท์ นักวิชาการเหล่านี้จำกัดขอบเขตของเรื่องที่ตนศึกษาให้แคบลง เพื่อสามารถตรวจสอบหลักฐานและศึกษาถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องได้อย่างจะแจ้งทั่วถึง และเนื่องจากความเคลื่อนไหวนี้เกิดในมหาวิทยาลัย โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนวิธีการกันในแต่ละสาขาวิชาจึงเป็นไปได้โดยสะดวก การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อศึกษานิรุกติศาสตร์ กฎหมาย ศาสนา การค้า การปกครอง เป็นสิ่งธรรมดาที่ปฏิบัติกันในหมู่นักวิชาการเหล่านั้น และในทางตรงกันข้าม การนำเอาความรู้หรือวิธีการของวิชาอื่น ๆ มาช่วยในการศึกษาประวัติศาสตร์ก็เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยกระทำเป็นประจำอยู่เหมือนกัน

นักประวัติศาสตร์คนแรกที่ควรกล่าวถึงคือ โจฮัน คริสตอฟ กัตเตอร์ (Johann Christoph Gatterer : 1729 - 99) แมวเขาสนใจประวัติศาสตร์สากลแบบเดียวกับพวกฟีโลซอฟ แต่เขาก็ให้ความสนใจต่อวิธีที่จะจัดการกับหลักฐานชั้นต้นอย่างมาก อันเป็นสิ่งที่วอลแตร์ไม่เคยทำ นอกเหนือจากกัตเตอร์ยังเห็นว่าการศึกษา

ประวัติศาสตร์ของทำโดยศึกษาวิชาข้างเคียงอื่น ๆ พร้อมกันไปด้วย ตัวเขาเองได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับวงศาวินยา การทูต ภูมิศาสตร์ ฯลฯ

นอกจากคัดเตอร์เราแล้ว ในมหาวิทยาลัยเกิดถึงเกณฑ์ยังมีนักประวัติศาสตร์คนอื่นทำงานในคานอื่น ๆ แควววิธีการและจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันอีก ที่สำคัญได้แก่การเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา แต่แทนที่จะอาศัยคติในทางเทววิทยาเป็นเครื่องมือกดับใช้วิธีการของประวัติศาสตร์ วิเคราะห์หลักฐานต่าง ๆ โดยไม่มีอคติ ในแง่นี้นักวิชาการเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากฟิโดซอฟเช่นกัน เช่น มิเคลิส (Michaelis) กดาวควยอิทธิพลของนงเตสกีเออวาพระบัญญัติ ๑๐ ประการของโมเสสเป็นผลผลิตของกินแดนภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของแหล่งกำเนิดนั้นเอง ในขณะที่เดียวกันการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนาของนักวิชาการเหล่านี้ก็ทำความสำเร็จให้แก่วิจารณหลักฐานชั้นต้น เพราะนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเหล่านี้ให้ความสนใจต่อการตีความและการวิจารณ์หลักฐานกันอย่างมาก

โจฮัน เอม. เกสเนอร์ (Johann M. Gesner : 1691-1761) เป็นนักวิชาการอีกคนที่ฟังกล่าวถึง เขาเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาคาสสิคในมหาวิทยาลัยเกิดถึงเกณฑ์ ในขณะนั้น ฐานะของภาษาคาสสิคในยุโรปกำลังตกต่ำลงโดยทั่วไป เกสเนอร์ต้องการฐานะนั้นให้คืนกลับมา เขาไม่เห็นควยที่จะเรียนงานของนักเขียนกรีกหรือละตินที่ยิ่งใหญ่เพียงเพื่อเป็นตัวอย่างของวิชาไวยากรณ์กรีกหรือละตินเท่านั้น เขาคิดว่างานประพันธ์ที่ยิ่งใหญ่เหล่านั้นมีคุณค่าสูงที่จะต้องศึกษาเพื่อตัวของงานเหล่านั้นเอง ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือสำหรับไวยากรณ์เท่านั้น "ใครก็ตามที่... อ่านและเข้าใจงานเขียนของกนเหล่านั้น ย่อมได้ความอภิมมจากรูจักตั้งคมของดวงปัญญาและจิตใจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่มีมาในโลก และจะชิมชามเอาความคิดและถ้อยคำอันงดงามมีน้ำหมักนี้ไว้ คั้งที่จะอุปถัมภ์ในการสนทนาใหม่อีกเสมอ" ความสนใจต่อบุคคาสสิคจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเรียนรูภาษา นักวิชาการอีกบางคนในเมืองไลบซิกเสนอว่าการจะเข้าถึงวิชาคาสสิคได้จริง ๆ จำเป็นต้องนำเอาโบราณวัตถุสถานจารึก สดามัตยกรรม ประติมากรรมของ

คลาสสิกมาศึกษาควบคู่ไปด้วย เห็นได้ชัดว่าการศึกษาด้านนี้ย่อมหมายถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ของสมัยคลาสสิก ตามความหมายของเอนไลท์เทเนเมนต์นั่นเอง เพื่อจะเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งของคลาสสิกก็อย่างใด ผู้ศึกษากองคำนึงถึงสภาพอื่น ๆ ที่แวดล้อมสิ่งนั้นให้หมกมุ่น

อาร์โนลด์ ฮีเรน (Arnold Heeren : 1760-1842) ศิษย์คนหนึ่งของนิรุกติศาสตร์คลาสสิกหลังจากไคทำงานทางนิรุกติศาสตร์ควบคู่การรวมงานเขียนของนักเขียนโบราณ เรียบเรียงพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มแล้วก็หันเข้าทำงานทางประวัติศาสตร์โดยตรงที่เกี่ยวข้อง โดยเขียนงานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการค้าและการเมืองของยุคโบราณ ใน ค.ศ. ๑๗๘๘ เขียนประวัติศาสตร์ของรัฐโบราณ ความสำเร็จทั้งสองด้านคือประวัติศาสตร์และนิรุกติศาสตร์คลาสสิกในสมัยนี้ต่างเป็นประโยชน์เกื้อกูลกัน และทำให้มีการรวมความสนใจเข้าด้วยกัน ขยายขอบเขตออกไปแต่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสมัยคลาสสิกเท่านั้นแต่รวมถึงสมัยกลาง และต้นสมัยใหม่ของตัวเอง นอกจากนี้ในเวลาต่อมา ยังขยายไปสู่เนื้อหาอื่นคือ ด้านกฎหมายและการปกครอง นักกฎหมายเห็นว่าการจะเข้าใจกฎหมายของโรมันให้ได้ดี จำเป็นต้องศึกษาสภาพแห่งสังคมโรมันในยุคที่ออกกฎหมายฉบับนั้นด้วย ทั้งยังจำเป็นต้องเข้าใจความหมายที่แท้จริงของถ้อยคำที่ใช้ในขณะออกกฎหมายเช่นกัน เมื่อกล่าวโดยสรุปความเคลื่อนไหวนี้ทำให้เกิดการสำนึกกันอย่างมากในปัญหาความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน (interconnectedness) ของปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์และสำนักในความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ เหตุฉะนั้นถึงแม้ว่านักวิชาการเหล่านี้ไม่ได้โจมตีเอนไลท์เทเนเมนต์โดยตรง แต่ความชื่นชมเอนไลท์เทเนเมนต์นั่นเองกลับเป็นเหตุให้นักวิชาการเหล่านี้ได้พบสิ่งที่นักปรัชญาสมัยเอนไลท์เทเนเมนต์ไม่สนใจนัก

ความเจริญของการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยนี้ มาถึงจุดสุดยอดที่บาร์โธลด์ จี. นีบูห์ (Barthold G. Niebuhr) ผู้ซึ่งประกาศว่างานของเขามีได้เป็นศิลปะ แต่เป็นวิทยาศาสตร์ นีบูห์สนใจประวัติศาสตร์โรมัน เขามีความ

เห็น เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ก่อนหน้าเขาว่างานของดีวีนั้นเชื่อถือไม่ได้ แต่เขาเห็นว่าการนำเอางานของดีวีมาวิจารณ์เพื่อตัดข้อเท็จจริงออกไปนั้น เป็น "การวิจารณ์ในทางทำลาย" นักประวัติศาสตร์จำต้องเสนอสิ่งที่เป็นจริงด้วย ไม่ใช่เพียงผู้ชี้ว่าสิ่งนั้นเท็จสิ่งนี้เท็จอย่างเดียว เขาได้อาศัยวิธีการของพวกนักวิชาการนิรุกติศาสตร์คลาสสิกนั้นเอง มาช่วยสร้าง "การวิจารณ์แบบเสริมสร้าง" ของเขา นิบูทร เห็นว่าในงานทางประวัติศาสตร์ของนักเขียนโบราณเหล่านั้นยอมแฉงไว้ซึ่งความเชื่อที่นักเขียนเหล่านั้นไม่เคยสงสัยเลย เช่น ความเห็นที่มีต่อโลก จักรवाद พระเจ้า ชีวิตในนครอมครัว วิถีชีวิตอื่น ๆ เพราะฉะนั้นถึงแม้นักเขียนเหล่านั้นจะบิดเบือนประวัติศาสตร์โดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ย่อมต้องมีสิ่งเหล่านี้ซึ่งผู้เขียนไม่สนใจจะกล่าวบิดเบือนหรือไม่แฉงอยู่ตลอดเวลา นักประวัติศาสตร์ที่รู้จัก "วิจารณ์เชิงสร้างสรรค์" ก็จะได้ขมอดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ในสังคมโบราณมาเป็นอันมาก กล่าวโดยสรุป นิบูทรใช้วิธีที่เราเรียกในปัจจุบันว่า "การอ่านระหว่างบรรทัด" มาช่วยในการวิจารณ์หลักฐานนั้นเอง ข้อนี้ นับเป็นคุณประโยชน์อันสำคัญสุดที่นิบูทรมอบให้แก่การวิจารณ์หลักฐานของปัจจุบัน

นิบูทรเป็นผู้เชื่อในความคลี่คลายแห่งเหตุการณ์เชิงพัฒนาการ (คือมีเหตุแล้วก็มีผลตามมา) เมื่อเป็นดังนี้แม้ว่าเขาจะไม่สามารถหาหลักฐานเกี่ยวกับโรมในยุคคนใด แต่จากการศึกษาโรมในยุคต่อมาทำให้เขาสามารถสร้างภาพของโรมยุคคนใด เพราะโรมยุคต่อมาซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นผลผลิตของโรมยุคคน วิธีการเช่นนี้ของนิบูทรจึงเท่ากับว่านักประวัติศาสตร์อาจทำงานของตนโดยอดหยั่งจากปัจจุบันกลับเข้าไปหาอดีตได้ ไม่จำเป็นจะต้องเริ่มที่อดีตลงมาหาปัจจุบันเสมอไป

ความเคลื่อนไหวของนักวิชาการประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยนี้มีผลอันสำคัญยิ่งแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ในเยอรมันเอง คือการเห็นความสำคัญของหลักฐานชั้นต้น มีการเก็บรวบรวมหลักฐานชั้นต้นมาตีพิมพ์และชำระเป็นอันมาก โครงการอันหนึ่งซึ่งมีผลมา

จนถึงปัจจุบันคือการพิมพ์หลักฐานชั้นต้นของประวัติศาสตร์เยอรมันในหนังสือชุด Monumenta Germaniae Historica ก็เริ่มขึ้นในสมัยนี้ โชคแต่เพียงการเก็บรวบรวมเท่านั้น วิธีการจะจัดการกับหลักฐานชั้นต้นคือการวัดคุณค่าทางประวัติศาสตร์และการตีความ (ซึ่งรวมเรียกว่าการวิจารณ์หลักฐาน) หลักฐานที่รวบรวมมาได้ก็ได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพที่ขึ้นเป็นอันมาก อาศัยความสำเร็จในแง่ของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเป็นเครื่องมือ และอาศัยกัมภีรภาพ (insight) ของอิตทอริชชีสม์ เลโอโปลด์ รันเก จะทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกบรรลุถึงซึ่งความเจริญอย่างสูงในศตวรรษที่ ๑๙ สืบมาจนปัจจุบัน (ดูบทที่ ๘)

บทที่ ๗

เฮเกิลและมาร์กซ์

อิทธิพลของเฮเกิลและมาร์กซ์มิได้มีผลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ในขณะนั้น โดยตรง แต่เนื่องจากเฮเกิลเป็นนักปรัชญาที่มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อนักปรัชญาในยุโรป สืบมาจนศตวรรษที่ ๒๐ โดยเฉพาะต่อคาร์ล มาร์กซ์ ทั้งยังได้แสดงปรากฏการณ์เรื่อง "ปรัชญาของประวัติศาสตร์" อันดีดื้อไว้วางใจให้เฮเกิลเป็นบุคคลที่น่าศึกษาอยู่ไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่ในปัจจุบันเรารู้อยู่แล้วว่า แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเฮเกิลนอกจากไม่มีอะไรใหม่แล้ว ยังเป็นสิ่งที่ขัดต่อสาระแห่งวิชาประวัติศาสตร์เองด้วยซ้ำ ส่วนคาร์ล มาร์กซ์ นั้นแม้ว่าจะไม่มีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในขณะนั้น แต่คุณประโยชน์ที่เขาทำให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ มีมหันตลือทั้งในปัจจุบันมีนักประวัติศาสตร์มีชื่อเสียงจำนวนมากในหลายประเทศตะวันตกที่ถือว่าตนเป็นนักประวัติศาสตร์สกุลมาร์กซ์นิสต์ หรือ นีโอ-มาร์กซ์นิสต์ (Neo-Marxism) แนวคิดทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์กลายเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญของนักประวัติศาสตร์กว่าครึ่งโลกในค่ายคอมมิวนิสต์ เหตุฉะนั้น คาร์ลมาร์กซ์จึงเป็นบุคคลที่ตองสนใจศึกษาเป็นพิเศษไม่น้อยกว่าวอลแตร์หรือร็อบแน

เฮเกิล (Friedrich Hegel : 1770 - 1831)

ในค่านประวัติของปรัชญาตะวันตก เราอาจนับเฮเกิลว่าเป็นพัฒนาการของนักปรัชญาเยอรมันที่เริ่มมาตั้งแต่แคนท์ แม้ว่าเฮเกิลจะได้แสดงการคัดค้านมติของแคนท์ในงานของตนอยู่เสมอก็ตาม ส่วนในค่านปรัชญาของประวัติศาสตร์ ควรจัดเฮเกิลอยู่ในสายของพวกฮิสตอริซิสต์โคคนหนึ่ง ความคิดของเขาแสดงอิทธิพลแห่งจารีตของฮิสตอริซิสต์ไว้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในค่านการนำเอาอภิธานวิทยาแบบเฮลมัทท์ทาว์ มาศึกษาประวัติศาสตร์

ก่อนที่จะกล่าวถึงปรัชญาของประวัติศาสตร์ตามความคิดของเฮเกิล ควรจะกล่าวถึงบางส่วนแห่งทัศนะทางอภิปรัชญาของเขาเสียก่อน

เฮเกิลในงานชื่อ ตรรกวิทยา กล่าวว่าสิ่งที่เราควรจะนับว่าเป็นความจริงจริง ๆ (reality) นั้นจะต้องเป็นทั้งหมด (the whole) จะแยกออกเป็นส่วน ๆ ไม่ได้ สิ่งที่เราพบเห็นอยู่รอบตัวเรานั้นอาจมีอยู่หลายส่วนด้วยกัน หรือเมื่อวิเคราะห์ในทางวิทยาศาสตร์แล้ว ก็แยกกันอยู่เป็นหลายอะตอม แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของความจริงจริง ๆ เท่านั้น หากใดเป็นความจริงจริง ๆ ไม่ เฮเกิลเรียกสิ่งรวมของส่วนต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นความจริงจริง ๆ ว่าปรมาัตถ์ (Absolute) (งานทางปรัชญาของเฮเกิลนั้นกล่าวกันว่ายากแก่การเข้าใจที่สุดในบรรดานักปรัชญาทั้งหลาย สำหรับผู้เริ่มต้นที่สนใจพึงหารายละเอียดที่เข้าใจได้จาก Bertrand Russell : A History of Western Philosophy บทที่ ๒๒)

ยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัด (แต่คนเขิน) เช่น ถ้าจะให้เราบรรยายว่าอะไรคือ นาย ก. เราจะไม่สามารถกล่าวได้โดยให้เป็นความจริงขั้นปรมาัตถ์เลย เพราะไม่ว่าจะกล่าวอย่างไร คำบรรยายของนาย ก. ก็จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทั้งหมด (The Whole) ไม่ใช่ตัวทั้งหมดอยู่เสมอไป เช่น นาย ก. เป็นคนไทย คำบรรยายนี้ก็ไม่ใช่ความจริงขั้นปรมาัตถ์ เพราะภาวะความเป็นคนไทยจะเกิดแก่นาย ก. คนเดียวหาได้ไม่ แต่ยอมเกิดแก่คนจำนวนมากอันมีนาย ก. เป็นหนึ่งในจำนวนนั้นเท่านั้นเอง นาย ก. เป็นคนผิวสีดำ ยิ่งเห็นได้ชัดขึ้นอีกเพราะผิวที่ดำของนาย ก. นั้นมิใช่เป็นความจริงขั้นปรมาัตถ์ไปได้เลย ในเมื่อต้องอาศัยผิวสีอื่น ๆ มาเทียบเท่านั้น เราจึงจะกล่าวได้ว่าผิวของ นาย ก. มีสีดำ (โดยนัยว่า ดำกว่าของคนอื่น) ด้วยเหตุดังนี้ เฮเกิลจึงเห็นว่าคนในฐานะที่เป็นปัจเจกชนย่อมไม่เป็น "จริง" ("real") แต่ก็ได้หมายความว่าไม่มีส่วนแห่งความ "จริง" อยู่ในปัจเจกชนเลย เพราะปัจเจกชนอาจจะ "จริง" ก็ได้เมื่อได้เข้าไปมีส่วนรวมอยู่ใน "ปรมาัตถ์" (Reality) หรือทั้งหมดแล้ว (รัฐเป็นปรมาัตถ์ในทัศนะ

ของเฮเกิล) และยิ่งมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้นเท่าไร การเข้าไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ "ปรมาตม" (รัฐ) ก็ยิ่งเพิ่มสูงขึ้น

วิธีการที่เราจะค้นพบความจริงจริง ๆ นั้น เฮเกิลคิดว่าต้องอาศัยตรรก-
วิทยา ซึ่งตามทัศนะของเขา ตรรกวิทยาก็เป็นส่วนหนึ่งของอภิปรัชญานั้นเอง หากได้เป็น
เครื่องมือสำหรับค้นหาความจริงเหมือนนักปรัชญาอื่น ๆ เฮเกิลกล่าวว่า บทเสนอใดก็ตาม
ของตรรกวิทยาหากได้บรรลุถึงความจริงจริง ๆ ไม่ ย่อมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความจริง
ปรมาตมเท่านั้น หลังจากได้ไตร่ตรองให้ดีแล้ว เราก็จะพบว่าบทเสนอนั้นมีจุดบกพร่องที่
บางจุดที่ค้นได้เสมอ เมื่อค้นคานใดเราก็อาจพบทสรุปของบทเสนอและบทคัดค้านเขาควบ
กันเพื่อหลีกเลี่ยงจุดบกพร่องเสีย ก่อให้เกิดบทสรุปซึ่งได้รวมเอาสาระสำคัญอันเป็นข้อดีของ
บทเสนอและบทคัดค้านไว้ในตัวเอง บทสรุปจึงต้องไกลความจริงชั้นปรมาตมมากกว่าบทเสนอ
หรือบทค้าน เป็นต้นว่า บทเสนอ "ปรมาตม ย่อมเป็นสิ่งบริสุทธิ"

ความว่าบริสุทธิย่อมหมายความว่าไม่มีคุณสมบัติหรือโทษสมบัติอย่างไรเลย
เมื่อเป็นเช่นนี้จะกล่าวว่าปรมาตมเป็นเช่นนั้น เป็นสิ่งนี้ยอมไม่ได้ เพราะปรมาตมยอมไม่เป็น
อะไรเลย บทคัดค้าน "ปรมาตมยอมเป็นอนัตตา"

แต่ถ้าปรมาตมเป็นอนัตตา สิ่งที่เป็นปรมาตมก็ยอมไม่มี แต่เรารู้ว่าปรมาตม
ยอมมี เพราะฉะนั้นปรมาตมยอมต้องเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นอย่างนั้นแล้วก็ยังขาด
คุณสมบัติแห่งปรมาตมอยู่อีก จึงอาจเป็นอย่างอื่นอีกก็ได้ ปรมาตมจึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่
เสมอ บทสรุป "ปรมาตมยอมเป็นอนิจจัง" (becoming) ในความหมายว่าเปลี่ยนแปลง
ไปสู่สิ่งอื่น)

ครั้นได้บทสรุปแล้ว ก็เชื่อว่าเราจะได้บรรลุความจริงจริง ๆ หรือความ
จริงชั้นปรมาตมแล้ว เพราะในบทสรุปนั่นเอง ทำให้เกิดบทเสนอนั้นมาใหม่อีกว่า "ปรมาตม
ยอมเป็นอนิจจัง" บทเสนอข้อนี้ยอมมีจุดบกพร่องที่จะคัดค้านได้ยก เป็นต้นว่าเมื่อเป็น

อนิจจังย่อมหมายถึงกำลังแปรเปลี่ยน และการแปรเปลี่ยนย่อมต้องเปลี่ยนจากอะไรมาเป็นอะไร ก็อาจจะมียุคก่อนและบทสรุปได้อีก เมื่อเกิดบทสรุปก็จะกลายเป็นบทเสนอใหม่แล้ว ก็เกิดกระบวนการเดียวกัน เช่นนี้ไปเรื่อยจนบรรลุถึงสิ่งที่เป็นปรมาัตถ์จริง ๆ เขาเกิดย่ำว่า บทสรุปอันสุดท้ายนั้น ไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากบทอื่น ๆ ในกระบวนการตั้งแต่นั้น เพราะฉะนั้น บทสรุปจึงเป็นการรวมเอาข้อดีของทุกบทในกระบวนการเอาไว้ เขาเกิดเรียกกระบวนการนี้ว่าไดอะเลคติก (dialectical process)

ปรัชญาของประวัติศาสตร์ตามทัศนะของเฮเกิล

ใน ค.ศ. ๑๘๒๒ - ๓ เฮเกิลแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับปรัชญาของประวัติศาสตร์ อันที่จริงความคิดที่ปรากฏในปาฐกถานี้หาได้เป็นของเขาเองทั้งหมดไม่ แต่เก็บเอามาจากนักปรัชญานับตั้งแต่แคนท์และนักประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอริซิสม์หลายคน หากว่าเขา เฮเกิลสามารถรวบรวมเอาความคิดเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเสนออย่างมีระบบที่ตีเยี่ยม จึงนับว่าเป็นงานชิ้นสำคัญทั้งของเฮเกิลเองและของประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโลกตะวันตก ในที่นี้จะสรุปเฉพาะลักษณะเด่นของแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเฮเกิลไว้เท่านั้น

เฮเกิลพัฒนาความคิดเกี่ยวกับกระบวนการไดอะเลคติกมาใช้ในประวัติศาสตร์อย่างเต็มที่ เกือบจะทุกประเด็นที่จะกล่าวต่อไปจะแฝงความคิดที่ว่าวิถีทางของประวัติศาสตร์ย่อมดำเนินไปแบบเดียวกันกับกระบวนการไดอะเลคติกที่เกิดในการคิดของมนุษย์

๑. เฮเกิลเห็นว่าการศึกษามนุษย์นั้นจะเอามาเทียบกับการศึกษาธรรมชาติไม่ได้ เพราะพัฒนาการของธรรมชาติย่อมแตกต่างจากพัฒนาการของมนุษย์ กล่าวคือธรรมชาติพัฒนาเป็นวงกลม ชั่วรอยอยู่ที่เก่าเสมอไป เช่น สุนัขออกลูกมาก็เป็นสุนัข

มีความสามารถทำอะไรได้เมื่อพันปีที่แล้วมาเท่าไร ก็สามารถทำได้เท่ากันในปัจจุบัน หรือน้ำที่กลายเป็นไอน้ำในที่สุดเมื่อความร้อนลดลงก็ตกกลับมาเป็นน้ำใหม่อีก และน้ำใหม่นี้ก็หาได้มีคุณภาพอันใดดีขึ้นกว่าน้ำเก่าก่อนจะกลายเป็นไอน้ำ (เฮเกิลปฏิเสธไม่ยอมรับทฤษฎีวิวัฒนาการของชาลส์ คาร์วิน) ทั้งนี้ผิดจากมนุษย์ซึ่งได้พัฒนา "จิต" ขึ้นเป็นลำดับมาตามกระบวนการโคอะเลคติก มนุษย์เมื่อพันปีมาแล้วกับมนุษย์ในปัจจุบันจึงแตกต่างกันในด้านคุณภาพที่จะเข้าใกล้ปรมาตมเป็นอันมาก จริงอยู่ ในประวัติศาสตร์เราจะพบการซ้ำรอย คือเกิดเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันในสองสมัยอยู่เสมอ แต่การซ้ำรอยแต่ละครั้งเมื่อพิจารณาให้ละเอียดแล้วหาได้เหมือนเก่าทุกอย่างไม่ว่าแต่ละครั้งจะแสดงความก้าวหน้าของมนุษย์เสมอไป เช่น การสงครามซึ่งเกิดมาหลายครั้งในประวัติศาสตร์ แต่ทุกครั้งก็หาได้ซ้ำรอยเก่าไปหมดทุกอย่างไม่ เหตุฉะนั้น เฮเกิลจึงกล่าววาทวิธีทางของประวัติศาสตร์นั้นแม้ว่าเป็นวงกลม แต่ก็เป็นวงกลมแบบขดลวด

๒. สิ่งที่เฮเกิลบอกว่าก้าวหน้านั้นไม่ได้หมายถึงวัตถุ แต่หมายถึงเหตุผลของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวกับความคิดอีกทีหนึ่ง เฮเกิลกล่าวว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตนั้นเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถจะรู้ได้ และไม่มีใครสามารถยืนยันได้ด้วยซ้ำว่าได้เกิดขึ้นจริง ๆ เพราะฉะนั้น หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์จึงอยู่ที่การศึกษาความคิดของคนในอดีต เพราะการกระทำ (ไม่ใช่เหตุการณ์) ก็คือความคิดที่แสดงออกให้เห็นได้แก่คนนั่นเอง คำว่าความคิดในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความคิดทางปรัชญา เฮเกิลยกตัวอย่างเช่น ถ้านักประวัติศาสตร์จะเล้าถึงการต่อสู้แย่งอำนาจกันของวุฒิสมาชิกและจักรพรรดิโรมันในประวัติศาสตร์กรุงโรม นักประวัติศาสตร์จะต้องพยายามเข้าใจความคิดของทั้งสองฝ่ายที่มีต่อสถานการณ์ขณะนั้นกับความคิดที่มีต่อการอนาคตว่าถ้าทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดอะไรขึ้น ถ้าทำอีกอย่างจะเกิดอะไรขึ้นเช่นนี้ จึงจะสามารถอธิบายเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจของบุคคลในประวัติศาสตร์ได้ เพราะฉะนั้น ประวัติศาสตร์ เมื่อถลันกรองย่นยอลงให้ถึงแก่นแท้แล้วก็คือการศึกษาความคิดในอดีตนั่นเอง

อีกประการหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องความคิดก็คือ เฮเกิลเชื่อว่าประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความเหตุผล (rational ไม่ใช่ reasonable) การกระทำของมนุษย์ในอดีตซึ่งเราอาจจะมองเห็นในปัจจุบันว่าทำโดยไม่มีเหตุผล แต่ที่จริงแล้วในสถานการณ์อันนั้น การกระทำอันนั้นย่อมเป็นสิ่งที่มีความเหตุผลที่สุด นักประวัติศาสตร์ไม่มีหน้าที่ไปตัดสินว่าการกระทำใดมีความเหตุผลหรือไม่ แต่มีหน้าที่ต้องเข้าใจสถานการณ์นั้นจนถ่องแท้เพื่อเข้าใจเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำนั้นได้ เฮเกิลถือว่าความคิดจะเกิดกับความว่างเปล่าไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะพิจารณาเหตุผลของการกระทำของมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงสถานการณ์รอบด้านที่แวดล้อมความคิดของเขาก็ไม่ได้ เฮเกิลเห็นว่าทัศนะแบบเฮนไลท์-เทินแมนที่พิจารณาความมีเหตุผลหรือไม่ โดยอาศัยการวัดจากควมมีเหตุผลในอุดมคตินั้นใช้ไม่ได้ เพราะคนในอุดมคติย่อมไม่มีจริง ๆ (เพราะถูกแยกออกจากทั้งหมด สิ่งที่จริงจะแยกออกจากทั้งหมดไม่ได้)

ในขณะที่เดียวกัน เฮเกิลก็กล่าวว่า พลังที่ผลักดันมนุษย์ให้กระทำการอย่างมีความเหตุผลนั้นคืออารมณ์ และความไร้เหตุผลอื่น ๆ เช่น ความเห็นแก่ตัวเป็นต้น อารมณ์และความไร้เหตุผลจึงไม่ใช่สิ่งที่ไม่จำเป็นในประวัติศาสตร์ เพราะด้วยอารมณ์และความไร้เหตุผลนี้เอง บังคับให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ อย่างมีความเหตุผล (rationally) เช่นออกกฎหมายลงโทษการโจรกรรมเป็นต้น โดยสรุปอารมณ์ "หลอก" ให้มนุษย์กระทำการอย่างมีความเหตุผลโดยไม่รู้ตัว (เทียบกับพระเจ้าในสมัยกลาง)

๓. เมื่อประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของความคิดทั้งเป็นความคิดที่เป็นเหตุผลด้วย ประวัติศาสตร์จึงมีเนื้อหาสาระเป็นตรรกวิทยา เพราะฉะนั้น อุดมการณ์ในประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็นในความหมายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เหมือนสูตรตรรกวิทยาในทฤษฎีทางเรขาคณิตเป็นต้น ข้อพิสูจน์คือบทเสนอและคำทฤษฎีคือบทสรุปที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ขอให้เทียบเรื่องนี้กับทฤษฎีของมาร์กและพวกที่เชื่อใน Historical inevitability ในสมัยหลัง การสลายตัวของจักรวรรดิโรมันไม่ว่าเราจะชอบมันหรือไม่ ก็จำเป็นต้องเกิดขึ้นเพราะเป็นบทสรุปของบทเสนอที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

๔. ลักษณะของตรรกวิทยาและความคิดมีได้แสดงออกในประวัติศาสตร์เพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นผลให้กระบวนการของประวัติศาสตร์มีลักษณะเหมือนตรรกวิทยาควย กล่าวคือมีลักษณะไคอะเลคติก มีการขัดแย้งกันและมีการรวมตัวกันของข้อขัดแย้งก่อให้เกิดสภาวะใหม่ซึ่งจะต้องมีสภาวะที่ขัดแย้งเกิดขึ้น และต่อสู้กันจนเกิดการรวมตัวกันเป็นสภาวะใหม่ เช่นเดียวกับกระบวนการไคอะเลคติกในตรรกวิทยา บทสรุปหรือภาวะสรุปอันหลังย่อมดีกว่าอันที่มาก่อนเสมอ เพราะหลีกเลี่ยงจุดบกพร่องแต่รวมเอาข้อดีของอันที่มาก่อนไว้หมด ตามทัศนะของเฮเกิล กระบวนการไคอะเลคติกเริ่มมาตั้งแต่เมื่อมนุษย์เริ่มรู้จัก เป็นเหตุให้มีการพัฒนาเข้ามาสู่การรวมตัวกันเป็นประชาคม และประชาคมก็จะพัฒนาต่อมาโดยผ่านกระบวนการไคอะเลคติกเป็นชนิดที่ซับซ้อนมาเรื่อยๆ จนเกิดรัฐขึ้น รัฐจึงเป็นพัฒนาการหรือบทสรุปอันสุดท้ายของกระบวนการไคอะเลคติก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะสุดสิ้นกระบวนการนี้เพียงเท่านั้น เพราะรัฐเองก็เป็นบทเสนอนอยู่ในตัว ย่อมก่อให้เกิดบทคัดค้านขึ้นโดยอัตโนมัติ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันอันแสดงออกกวยการสงคราม แล้วก่อให้เกิดการรวมกันเป็นบทสรุป คำว่าบทสรุปที่เฮเกิลหมายถึงในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการขยายดินแดนของรัฐใดรัฐหนึ่ง เข้าไปอีกรัฐหนึ่ง เพราะถ้าเช่นนั้น รัฐ (ซึ่งเฮเกิลใช้ว่า The State ประหนึ่งว่ามีอยู่รัฐเดียวคือรัฐโลก) ก็จะรวมตัวกันโดยผ่านกระบวนการไคอะเลคติกไปเรื่อยๆ จนในที่สุดรัฐก็จะไม่มีเหลือ และกลายเป็นปรมาัตถ์ไป ถึงแม้เฮเกิลจะยกย่องรัฐอย่างสูง แต่เขาไม่ถึงกับเห็นว่ารัฐเป็นปรมาัตถ์ของประวัติศาสตร์ และถ้ามีอยู่รัฐเดียวแล้ว กระบวนการไคอะเลคติกย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ สงครามซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งความขัดแย้งกันของความคิดที่มีประสิทธิภาพยิ่งก็ไม่เกิดขึ้น รัฐจะพัฒนาต่อไปสู่ปรมาัตถ์ภาพไม่ได้

เฮเกิลสรุปเอาเองว่า ประชาคมของจีนโบราณนั้นเป็นบทเสนอน โดยผ่านกระบวนการไคอะเลคติก ลักษณะประชาคมได้พัฒนาเป็นลำดับจนถึงรัฐที่ไกลจะถึงปรมาัตถ์อยู่แล้วคือรัฐราชาธิปไตยแบบปรัสเซีย

๕. คำว่าพัฒนาหรือดีขึ้นของเฮเกิลไม่ได้เอาความเป็นรัฐเป็นมาตรฐานสำหรับวัด แต่อาศัยเสรีภาพและความมีเหตุผลเป็นเครื่องวัด การพัฒนาแต่ละขั้นในกระบวนการโคอะเลคติกของประวัติศาสตร์ขอมหมายถึงการที่มนุษย์มีเหตุผลและเสรีภาพมากขึ้น และปรารถนาของมนุษย์คือบรรลุถึงเสรีภาพเต็มเปี่ยม โดยไม่รู้สีกว่าถูกเห็นยวร้างโดยอะไรเลย ไม่ว่าโดยกฎหมาย ศีลธรรม ศาสนา หรือพระผู้เป็นเจ้า (เท่ากับกลับไปปรวมกับพระเจ้าตามนัยยะของคริสเตียน)

แต่เสรีภาพกับเหตุผลนั้น ถ้าคิดเผิน ๆ แล้วออกเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่เอง การที่เราไม่ทำสิ่งที่ยากทำหลายอย่างก็เพราะเรากลัวอำนาจของกฎหมาย ศาสนา ประเพณี ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เราใช้เหตุผลสถาปนาขึ้นใจเอง (ดูข้อ ๒) เพราะฉะนั้นจึงเท่ากับเหตุผลนั่นเองเป็นผู้เห็นยวร้างเรา ทำให้เราไม่มีเสรีภาพที่สมบูรณ์เต็มเปี่ยมได้ แต่ถาเราไม่ใช้เหตุผลมาควบคุมการกระทำของมนุษย์แล้ว ปลอ่ยให้เสรีภาพตามสบาย มนุษย์ก็จะทำทุกอย่างตามอารมณ์และในที่สุดเสรีภาพก็สุดสิ้นลง เหลือแต่พลังกำลังเท่านั้น ที่เถลิงอำนาจอยู่เพียงอย่างเดียว ยิ่งมีการเห็นยวร้างจากเหตุผลมากเท่าไร เราก็จะพบได้ว่าเสรีภาพของมนุษย์ยิ่งสมบูรณ์ขึ้น และถามนุษย์มีเหตุผลในการดำเนินชีวิตอย่างเต็มเปี่ยม เครื่องเห็นยวร้างทางอ้อมที่เหตุผลเป็นผู้สถาปนาขึ้นเช่น ศาสนา กฎหมาย รัฐบาล ฯลฯ ก็ไม่จำเป็น เพราะจะไม่มีใครประสงค์ทำลายเสรีภาพของคนอื่น ถึงตอนนั้นมนุษย์ก็จะบรรลุเสรีภาพขั้นสูงสุด ปราศจากการเห็นยวร้างทุกอย่างจากภายนอก ความปรารถนาทุกอย่างล้วนเป็นความปรารถนาที่มีเหตุผล และยอมมีเสรีภาพที่จะดำเนินการอย่างมีเหตุผลเพื่อบรรลุความปรารถนานั้นได้

โดยนัยนี้ เฮเกิลจึงเห็นวาระขอบการปกครองราชาธิปไตยของปรัสเซีย ย่อมสูงส่งกวาระขอบการปกครองอื่นใด เพราะมนุษย์ต้องใช้เหตุผลมากกว่าในการจะไม่ใช้กำลังของตน (ซึ่งยอมมีมากกว่าพระราชวงศ์) เขาชวงชิงอำนาจเสีย และการที่ประชาชนไม่ทำเจตนาก็หมายความว่าประชาชนมีเหตุผลดีกว่าประชาชนในระบอบการปกครองอื่น ซึ่ง

ยุคแรกๆ มาตรา มีเสรีภาพมากกว่าด้วย โดยเฉพาะมากกว่าประชาชนในระบบประชาธิปไตย ซึ่งไม่ใช่อาชญากรรมเข้าทำลายผลิตภัณฑ์ของเหตุผล (กฎหมาย รัฐสภา รัฐบาล) ก็เพียงเพราะกำลังมากกว่า (เสียงส่วนมาก) มีอำนาจเป็นรัฐบาลเท่านั้น ประชาธิปไตยจึงเป็นระบอบการปกครองด้วยพลังกำลัง (ของคนส่วนมาก) ไม่ใช่ระบอบการปกครองด้วยเหตุผล

๖. ทักษะประการสำคัญอันสุดท้ายที่ควรจะต้องพูดถึงคือ ทักษะของเฮเกิล ที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่า "ปัญญา" ("mind") เฮเกิลแบ่งปัญญาของมนุษย์ออกเป็นสามระดับ แล้วแต่ว่าจะแสดง "ความมีเหตุผล" (rationality) ได้มากหรือน้อยเพียงใด

ปัญญาระดับแรกได้แก่ "subjective mind" หมายถึงปัญญาที่ทำให้มนุษย์สามารถรู้ความรู้สึกของตนเอง รู้อน รุหนาว รูหิว รูว่ามีตัวตนอยู่ เทียบได้กับที่ทางพุทธศาสนาเรียกว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ปัญญาระดับต่อมาได้แก่ "objective mind" หมายถึงปัญญาซึ่งแสดงตัวออกให้ปรากฏเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำในระบบสังคมหรือการเมือง การสถาปนาพรรคการเมือง การสร้างวัด ฯลฯ นับเป็นการกระทำที่เกิดจากดวงปัญญาประเภทนี้

ปัญญาระดับสูงสุด เฮเกิลเรียกว่า "absolute mind" หมายถึงปัญญาที่แสดงตัวออกมาในงานทางศิลปะ ศาสนา และปรัชญา

ปัญญาทั้งสามระดับนี้มีได้เป็นศูนย์กลางให้เกิด "ความคิด" (Logic) ขึ้นอย่างที่เราเห็นว่าน่าจะเป็นเพราะเฮเกิลเชื่อว่า ในธรรมชาติหรือในการกระทำของมนุษย์ก็ตาม ย่อมมี "ตรรก (Logic) แฝงอยู่ทั้งสิ้น "ตรรก" นี้มิใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่มีมาเองอยู่ในตัวเหมือนเป็นคุณสมบัติสำคัญของธรรมชาติ เป็นคนว่า สิ่งต้องออกลูกเป็นลิงไม่มีทางที่จะเป็นกระต่ายได้ น้ำเมื่อได้รับความร้อนถึง ๑๐๐° C ก็จะต้องเดือด

คุณสมบัติแห่งตรรกะนั้นมิใช่ เพราะมนุษย์คิดจึงได้มี แต่เพราะมันมีอยู่เองแล้ว มนุษย์จึงสามารถ "คิดสังเกต" (perceive) ได้ อับัตติการณ์อันหลากหลายที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ นั้น เมื่อพิจารณาศึกษาให้ละเอียดแล้ว เราจะพบตรรกะอยู่เบื้องหลังเสมอไป เสดเกิดเรียกตรรกะเช่นนั้นว่า "ความคิด" (Idea) คล้ายกับ Plato เพราะฉะนั้น คำว่าความคิดของเสเกิดจึงไม่ได้หมายถึงผลผลิตของสมอง แต่หมายถึงสิ่งที่สมองคิด ดังที่เสเกิดได้ยืนยันเสมอว่าความคิดมิได้อยู่แต่ในตัวเราเท่านั้น

ตรรกหรือความคิดย่อม เป็นกรอบโครงให้แก่อับัตติการณ์ทางธรรมชาติ แม้จะมีอับัตติการณ์ที่หลากหลายและน่าประหลาดสักเพียงใดก็ไม่เกินกรอบโครงแห่ง "ความคิด" ไปได้ ฉะนั้นใดก็ตาม อับัตติการณ์ในประวัติศาสตร์ก็คู่เคียงกัน แม้จะมีหลากหลายสักเพียงใดก็ไม่เคยหลุดพ้นจากกรอบโครงแห่ง "ความคิด" ไปได้เลย หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์คือ ศึกษาเพื่อค้นหาให้เจอกรอบโครงนั้น และด้วยเหตุฉะนั้นเค้าโครงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จึงได้เกิดขึ้นแล้วนับตั้งแต่นั้นไม่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น (เกี่ยวกับเรื่อง "ความคิด" ของเสเกิดในแง่นี้ น่าจะเปรียบเทียบกับกฎของธรรมชาติในทางวิทยาศาสตร์ และคำว่า "ธรรมะ" ในพุทธศาสนา)

เมื่อประวัติศาสตร์ตามทัศนะของเสเกิด เป็นเรื่องของการใช้ปัญญาของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์อาศัยอยู่ในธรรมชาติ การใช้ปัญญาของมนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขสองประการ ประการแรก ปัญญาของมนุษย์จะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ในธรรมชาติเท่านั้น เช่น โดยตรรกแห่งธรรมชาติ มนุษย์ไม่มีอวัยวะที่จะสู้แรงดึงดูดของโลกพอที่จะทำให้ตัวลอยไปเหมือนนก การใช้ปัญญาของมนุษย์เพื่อการบินจะมุ่งไปสู่การเอาชนะแรงโน้มถ่วงด้วยเครื่องช่วยอย่างอื่น จะไม่อยู่ที่การฝึกปรืออวัยวะของตนจนสามารถบินได้ เงื่อนไขประการที่สองคือการใช้ปัญญาของมนุษย์จะกระทำเพื่อเข้าถึงตรรกที่อยู่เบื้องหลังความจำเป็นในธรรมชาติ เช่นรู้เหตุผลที่ทำให้มนุษย์จึงไม่สามารถบินได้ จากทัศนะเช่นนี้ เสดเกิดก็แยกประวัติศาสตร์

ออกเป็นสองส่วน คือพัฒนาการในวงกว้างของประวัติศาสตร์ ซึ่งยอมดำเนินไปในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ แต่การกระทำของบุคคลในประวัติศาสตร์ยอมเป็นไปโดยตรรกะแห่งธรรมชาติหรือ "ความคิด" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติเป็นกรอบโครงให้แกการกระทำของมนุษย์ในอดีต แต่ปฏิบัติการอันหลากหลายของประวัติศาสตร์ เช่นการปฏิวัติฝรั่งเศส ยอมเป็นการแสดงออกซึ่งปัญญาของมนุษย์ที่เป็น "ตรรก" หรือ "ความคิด" ประวัติศาสตร์มีหน้าที่ศึกษาอย่างหลังนี้ เพราะฉะนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องอาศัยตรรกวิทยาเป็นหลักหรือกล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ยอมมี "ความคิด" (Idea) เป็นแรงผลักดัน และ "ความคิด" นี้มีตรรกอยู่เบื้องหลัง

คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx : 1818 - 1883)

ผู้ที่ให้อิทธิพลต่อความคิดของมาร์กซมากที่สุดเห็นจะได้แก่เฮเกิล ตลอดจนชีวิตของมาร์กซ เขาโจมตีแนวคิดของนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงก่อนหน้าเขาทุกคน แต่เฮเกิลเป็นคนเดียวที่มาร์กซยอมรับเสมอว่าเขาได้อาศัยในการสร้างทฤษฎีทางประวัติศาสตร์และปรัชญาของเขา เนื่องจากงานของมาร์กซมีหลายด้าน แต่ละด้านไม่ว่าเศรษฐศาสตร์ อภิปรัชญา หรือการเมืองยอมมีรากฐานอยู่บนการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขา ประวัติศาสตร์ในทัศนะของมาร์กซจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในที่นี้เราจะพยายามจำกัดเขตให้แคบลงเป็นเฉพาะทฤษฎีของเขาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เท่านั้น ซึ่งมีโดยสรุปดังนี้

ในขณะที่เฮเกิลเห็นว่าการศึกษาธรรมชาติกับการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เทียบกันไม่ได้ เพราะประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของ "ความคิด" อันหมายถึงตรรกะ มาร์กซกลับดึงประวัติศาสตร์ให้กลับมาสู่การศึกษาธรรมชาติเพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาวิทยาศาสตร์ มาร์กซมีความเห็นว่ามันยอมอยู่ในสภาพแวดล้อมแห่งธรรมชาติ (ซึ่งเป็นวัตถุ) ความคิดของมนุษย์ยอมจะต้องถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมมากกว่าสภาพแวดล้อมถูกกำหนดโดยความคิดของมนุษย์ การศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องเริ่มต้นที่การศึกษาวัตถุที่

แวดลอมมนุษย์ จากสิ่งที้อาจพิสูจน์ได้ไม่ใช่จากข้อสมมุติอันใดอันหนึ่งก่อน (เช่น ว่าประวัติศาสตร์คือความคิด) ในแง่นี้ มาร์กซจึงยืนยันว่าแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาเป็นวิทยาศาสตร์

ในบรรดาวัตถุที่แวดลอมมนุษย์ซึ่งสำคัญที่สุดนั้นได้แก่สิ่งที่มนุษย์ต้องใช้ "บริโภค" (ซึ่งไม่ได้หมายถึงกินแต่อย่างเดียว แต่หมายถึงการใช้สอยอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่นที่พักอาศัย เป็นต้น) แต่สัตว์ก็ต้องมีสิ่งจำเป็นสำหรับ "บริโภค" เช่นกัน ประวัติศาสตร์ของมนุษย์จะเริ่มที่จุดใด คาร์ล มาร์กซตอบว่า "เราอาจจะแยกความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ศาสนา หรือที่มโนธรรมหรือที่ไหนก็ได้ตามใจชอบ แต่ตัวมนุษย์เองนั้น แยกความแตกต่างของตนเองจากสัตว์ในทันทีที่มนุษย์เริ่มผลิตเครื่องอุปโภคสำหรับดำรงชีพ ความก้าวหน้าในขั้นนี้ของมนุษย์ถูกกำหนดขึ้นจากสภาวะทางธรรมชาติของมนุษย์เอง" (กล่าวคือต้องเสวยอาหาร ต้องมีเครื่องนุ่งห่มกันรอนหนาว เพราะไม่มีขน ต้องมีที่พักอาศัย ฯลฯ) การกระทำอย่างแรกของมนุษย์ที่แสดงความแตกต่างไปจากสัตว์อื่น ซึ่งนักประวัติศาสตร์จะต้องสนใจคือการ "ผลิต" เพราะประวัติศาสตร์ต้องศึกษาเรื่องของมนุษย์ "พฤติกรรมทางประวัติศาสตร์ประการแรกคือ... การผลิตวัตถุไว้บริโภค นี่เป็น... เงื่อนไขขั้นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ทั้งหมด ซึ่งแม้แต่ในทุกวันนี้ก็เช่นเดียวกับที่ไคซานมานับควยพันปี จะต้องทำทุกวันทุกชั่วโมงเพียงเพื่อจะช่วยพยุงชีวิตมนุษย์ให้ดำรงอยู่ต่อไป... เพราะฉะนั้น ในแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ใดก็ตาม ข้อแรกทีจำเป็นคือยอมรับข้อเท็จจริงเบื้องต้นนี้ พร้อมทั้งรับความสำคัญและนัยะแห่งข้อเท็จจริงทุกอย่าง และให้ความสำคัญแก่ข้อเท็จจริงนี้จนสมควร"

สิ่งที่มาร์กซหมายถึงเมื่อเขากล่าวว่า "นัยะแห่งข้อเท็จจริง" นั้น หมายความว่า วิธีการที่มนุษย์ใช้ในการผลิตซึ่งย่อมมีหลายแบบด้วยกัน และเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยมาแต่โบราณหรือ "Mode of Production" ย่อมมีผลให้เกิดลักษณะแห่งความสัมพันธ์ในสังคม (มาร์กซเรียกว่า "Social relationship" ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์

ส่วนบุคคล รัฐธรรมนูญ ศาสนา โรงเรียน วัด โรงมหรสพ กองทัพ ฯลฯ หรือกิจกรรมทุกชนิดที่กระทำโดยคนเกินกว่าหนึ่ง) ลักษณะการผลิตอย่างหนึ่งยอมก่อให้เกิดลักษณะแห่งความสัมพันธ์ในสังคมอย่างหนึ่ง หรือกล่าวให้ชัดคือ ลักษณะแห่งการผลิตประเภทหนึ่งจะก่อให้เกิดศาสนาที่มึนเนื้อหาเช่นนั้น ๆ ระบอบการปกครองเช่นนั้น ๆ ระบบศีลธรรมเช่นนั้น ๆ ศิลปะเช่นนั้น ๆ ฯลฯ ถ้าลักษณะแห่งการผลิตเปลี่ยนแปลงแล้วนั้นก็เปลี่ยนตามไปด้วย มาร์กซกล่าวว่า "ลักษณะแห่งการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคยอมเป็นผู้กำหนดลักษณะทั่วไปแห่งกระบวนการทางสังคม การเมือง และศาสนา มิใช่เป็นเพราะความคิดของคนเป็นผู้กำหนดความเป็นอยู่ของคน ในทางตรงกันข้าม ความเป็นอยู่ของคนต่างหากที่เป็นผู้กำหนดความคิดของคน" เนื่องจากคาร์ล มาร์กซ มีความเห็นเป็นเชิงตรงกันข้ามกับเฮเกิลในเรื่อง "ความคิด" มาก่อน หรือ "วิถีชีวิต" มาก่อนในประวัติศาสตร์กันแน่ เช่นนี้ บางครั้งมาร์กซจึงอ้างว่าเขาเป็นผู้ผลิตทฤษฎีโคอะเลคติกของเฮเกิล เอาทางมาเป็นหัว และเอาหัวมาเป็นหาง

ทฤษฎีอีกประการหนึ่งของมาร์กซ ซึ่งควรเข้าใจเสียก่อนที่จะอธิบายกระบวนการในประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสม์คือ ทฤษฎีเรื่องแรงงานส่วนเกินกับสงครามระหว่างชนชั้น

อะไรคือแรงงานส่วนเกิน (Surplus labour or surplus value) สินค้าทุกชนิดที่เราใช้บริโภคนั้น อันที่จริงแล้วมนุษย์ไม่ได้ผลิตขึ้นจากความว่างเปล่า แต่ผลิตจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ แต่การที่เราบอกความมนุษย์เป็นผู้ "ผลิต" ก็เพราะธรรมชาติอย่างเดียวเราไม่สามารถบริโภคได้จนเพียงพอแก่การดำรงชีวิต เราต้องเพิ่มแรงงาน (labour) ลงไปในธรรมชาติด้วย เช่น เอาพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นของมีอยู่ในธรรมชาติแล้วมาไถหว่าน เกี่ยว ฝัก สีส หุง หรือไม่เป็นแน่ ทำขนมปัง จะเห็นได้ว่าก่อนจะถึงปากมนุษย์นั้น จะต้องมีการลงแรงงาน (ซึ่งมาร์กซิสม์หมายถึงกำลังปัญญา

และความรู้ความชำนาญ) ของมนุษย์จำนวนหนึ่งลงไปในธรรมชาติเสียก่อน เพราะฉะนั้น สินค้าทุกชนิดจึงมีแรงงานของมนุษย์เป็น "ค่า" ของมันอยู่เสมอ เวลาเราจะวัด "ค่า" (value) ของสินค้าเราก็วัดว่าสินค้าชิ้นนั้นต้องใช้แรงงานกี่ชั่วโมงจึงสามารถ "ผลิต" ขึ้นมาได้ จำนวนชั่วโมงของการผลิตสินค้านั้นคือค่าของสินค้าชิ้นนั้น (ค่าไม่ได้หมายถึงราคา) ตามปกติมนุษย์เราก็จะใช้แรงงานเพื่อผลิตสินค้าสำหรับตัวคนเดียวบริโภคนั้น ในสังคมบรรพกาล อาจมีการแบ่งสรรแรงงานกัน เช่น ใหญ่หญิงเก็บข้าวป่าและผู้ชายล่าสัตว์ แต่เมื่อรวมแรงงานของหญิงและชายในครอบครัวเข้าด้วยกันแล้ว ก็จะพอที่จะ "ผลิต" สินค้าสำหรับบริโภคแก่สมาชิกของครอบครัว แต่ทันทีที่ครอบครัวนั้นมีลูก หญิงชายจะต้องลงแรงงานในการผลิตเพิ่มขึ้นกว่าความจำเป็นสำหรับตนเองบริโภค เพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้ามากกว่าที่ตัวคนเดียวจะบริโภคหมด เพื่อจะนำที่เหลือบริโภคนั้นมาให้แก่ลูกซึ่งยังไม่สามารถลงแรงงานไปกับธรรมชาติได้ ถ้าสมมุติเป็นตัวเลขเราจะเห็นได้ชัดขึ้น ในสังคมโบราณที่การผลิตยังไม่มีประสิทธิภาพ คนอาจต้องใช้แรงงานถึงวันละ ๑๒ ชั่วโมงเพื่อจะผลิตสินค้าให้พอบริโภค แต่ครั้นมีลูกขึ้นคนอาจต้องใช้แรงงานของตนระหว่างพ่อแม่เป็นวันละ ๑๖ ชั่วโมง รวมกันเพิ่มขึ้น ๔ ชั่วโมง แรงงาน ๔ ชั่วโมงนี้พ่อแม่มิได้ผลิตสินค้าเพื่อบริโภคเอง แต่ผลิตเพื่อให้ลูกบริโภคนับเป็นแรงงานที่เกินกว่าอัตราปกติสำหรับการยังชีพของตนเอง จำนวน ๔ ชั่วโมงนี้แหละที่เรียกว่าแรงงานส่วนเกิน อย่างไรก็ตาม ในสังคมบรรพกาล สภาพการใช้แรงงานส่วนเกินของตนเพื่อประโยชน์แก่คนที่สามก็ดำรงอยู่ไม่นาน เพราะเด็กจะเริ่มอุทิศแรงงานของตนได้ตั้งแต่อายุไม่กี่ขวบ

แต่ครั้นเมื่อมนุษย์รวมตัวกันเป็นประชาคมขึ้น แม้ประชาคมชั้นต้นอย่างไร ปัญหาเรื่องแรงงานส่วนเกินจึงจะกลายเป็นปัญหาสังคมขึ้นมา ในทุกประชาคม ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ ป่าเถื่อนหรืออารยะ มาร์กซเห็นว่าเราอาจแบ่งประชาชนออกได้เป็นสองพวกคือพวก "ชนชั้นชู้กริต" และ "ชนชั้นผู้ถูกชู้กริต" (ที่จริงในภาษาอังกฤษใช้ว่า "ruling class" แต่ไม่แปลว่าชนชั้นปกครอง เพราะคำจำกัดความของ

"to rule" ของมาร์กซิสม์ไม่ได้หมายถึงการเสวยอำนาจทางการเมืองแต่เพียง
 อย่างเดียว จะเห็นได้จากหน้าในคำอธิบายนี้) ชั้นชั้นขูดรีดคือผู้ที่อาจมีพลังกำลังมาก
 ผู้ที่มีสติปัญญาหรือผู้ที่ทำให้คนอื่นเชื่อว่าตนมีผลประโยชน์สอดคล้องกับประชาชน จึงได้
 รับการสนับสนุนจากประชาชน เนื่องจากพวกนี้มีกำลังอำนาจมากจึงมีสิทธิในการเรียกร้อง
 ให้คนอื่นและแรงงานส่วนเกินให้แก่ตนได้ ยังมีอำนาจมากเท่าไรก็ยังเรียกร้องแรงงาน
 ส่วนเกินจากคนอื่นมากขึ้นเท่านั้น เป็นต้นว่าเจ้าของทาสยอมใช้แรงงานส่วนเกินของทาส
 เพื่อผลิตสินค้าให้แก่ตนเอง หัวหน้าเผ่าบังคับให้ผู้อื่นทำงานมากกว่าส่วนปกติเพื่อ
 ผลิตสินค้าให้หัวหน้าได้บริโภคโดยไม่ต้องลงแรงงานเลย การถือเอาซึ่งแรงงานส่วนเกิน
 ของผู้อื่นเรียกว่า "การขูดรีด" (exploitation ในภาษาอังกฤษ อันที่จริง
 แปลศัพท์ว่า "ขูดรีด" อย่างที่พวกชายในเมืองไทยนิยมนั้นไม่สู้ตรงนัก ตามความหมาย
 ของมาร์กซิสม์ไม่ได้หมายถึงคนเหี้ยมโหด ที่รีดนาทาเร้นผู้อื่นโดยรู้ตัว แต่หมายถึงผู้ที่สังกัด
 อยู่ในชนชั้นที่มีโอกาสใช้แรงงานส่วนเกินของผู้อื่นเป็นประโยชน์แก่ตน จะรู้ตัวหรือไม่ก็ไม่
 สำคัญ)

ในสมัยหนึ่งเมื่อเรายังใช้การแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่นั้น เราแลกเปลี่ยนของ
 สินค้ากัน เราไม่ได้แลกที่ "ค่า" ของสินค้า คือไม่ได้เอาจำนวนแรงงานต่อชั่วโมงมา
 เป็นเครื่องเทียบ มะพร้าวหาวยอมไม่สามารถแลกกับข้าวสารในสวนได้โดยการคำนวณแรง
 งานที่ลงไปในการผลิตทั้งสองชนิด จะเห็นได้ว่าในสินค้าแต่ละชนิดนั้น ยังมีคุณสมบัติอีกอย่างหนึ่ง
 ซ่อนอยู่ สิ่งนั้นคือ "ค่าของการใช้ (บริโภค)" (use-value) เวลาเราเอาสินค้ามา
 แลกกันนั้น เราวัดด้วยค่าของการใช้ ข้าวสารหนึ่งถึงมีค่าเท่ากับเสื้อผ้าตัว จะเห็นได้ว่า
 การแลกเปลี่ยนนั้นอาจแตกต่างกันได้เกิน ๒ อย่าง เป็นต้นว่า

- ข้าวสาร ๑ ถึง มีค่าของการใช้เท่ากับเสื้อ ๒ ตัว
- เสื้อ ๒ ตัว มีค่าของการใช้เท่ากับน้ำปลา ๑๐ ขวด
- ข้าวสาร ๑ ถึง จึงมีค่าของการใช้เท่ากับน้ำปลา ๑๐ ขวด

ควรวีธีนี้เราจะสามารถแลกเปลี่ยนสินค้ากันได้ทุกชนิด แต่มีข้อลำบากที่ค่าของการใช้ เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ย่อมขึ้นลงไปตามฤดูกาลและท้องถิ่น เช่น มะพร้าวหาวมีค่าของการใช้ในสวนน้อยกว่าบนภูเขา สินค้าเป็นของไม่ถาวรเหมือนวัสดุบางอย่าง ในที่สุดมนุษย์ก็อาศัยแร่สองชนิดเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน คือ ทองคำหรือเงิน ทำหน้าที่เหมือนสื่อในตัวอย่าง ทรายทองคำหรือแร่เงิน เราจะสามารถใช้นำหนักของแร่บอกค่าของการใช้เป็นตัวเลขได้ซึ่งเราเรียกว่าราคา เมื่อมนุษย์หันมาใช้แร่เป็นตัวกลาง การชู้ตแรงงานส่วนเกินก็ทำได้สะดวกขึ้นกว่าเก่ามาก เพราะในวิธีแลกเปลี่ยนสินค้านั้น แรงงานที่เปลี่ยนเป็นสินค้าไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน เปลืองเนื้อที่ในการเก็บ และบางครั้งก็ลดหรือเสื่อมค่าของการใช้ไปได้ การสะสมแรงงานส่วนเกินของ "ชนชั้นชู้ต" จึงมีขีดจำกัด ครั้นเปลี่ยนเป็นการใช้ตัวกลาง รัศมีแห่งการชู้ตก็ทำได้โดยไม่ต้องอันยั้งครอบครองแรงงานส่วนเกินได้มากเท่าไร ชนชั้นชู้ตก็มักจะเรียกเอาแรงงานส่วนเกินจากมวลชนมากขึ้น เพราะมีอำนาจมากขึ้น ผลประโยชน์ของมวลชนซึ่งเป็น "ชนชั้นผู้ถูกชู้ต" กับผลประโยชน์ของชนชั้นชู้ตจึงขัดแย้งกันรุนแรงกว่าเก่า ความขัดแย้งกันนี้จะรุนแรงขึ้นเป็นลำดับจนในที่สุดมวลชนก็จะทนต่อการชู้ตต่อไปไม่ไหว ลูกชั้นโค่นล้มทำลายอำนาจของชนชั้นชู้ตเสีย เรียกว่าการปฏิวัติ

ลักษณะแห่งการผลิตจะกำหนดโฉมหน้าของประวัติศาสตร์แต่ละยุคอย่างลึกซึ้ง เพราะการชู้ตจะต้องเปลี่ยนแปลงไปให้เหมาะกับลักษณะแห่งการผลิต ในสังคมที่มีการผลิตทางเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน ชนชั้นชู้ตย่อมต้องสร้างสถาบันทาสในหมู่มวลชนขึ้นมา เพื่อสะดวกในการชู้ตเอาแรงงานส่วนเกิน แต่ในสังคมอุตสาหกรรมของนายทุน ทาสยอมเป็นอุปสรรคต่อการชู้ตของนายทุน ซึ่งเป็น "ชนชั้นชู้ต" เพราะทำให้การเคลื่อนย้ายกรรมกรทำได้ไม่สะดวก ตลาดมีกำลังซื้อจำกัด ฯลฯ วิธีการชู้ตแบบนายทุนจึงเป็นศัตรูกับระบบทาส ไร้แต่เพียงเท่านั้น "ชนชั้นชู้ต" ซึ่งเป็นชนชั้นปกครองและผู้นำอยู่เสรีในตัวนั้นก็ยังเป็นผู้กำหนดลักษณะแห่งการปกครอง วัฒนธรรม ศิลปกรรม

และศาสนาด้วย จึงต้องปรุงแต่งสิ่งเหล่านั้นให้เอื้ออำนวยต่อการ "ชูครีต" อันเหมาะสม
ต่อลักษณะการผลิตในสมัยของตน เหตุฉะนั้น นักประวัติศาสตร์จะสนใจในสถาบันและกิจกรรม
ต่าง ๆ ของมนุษย์ในอดีตโดยไม่สนใจต่อทฤษฎีเกี่ยวกับวัตถุ (ซึ่งมาร์กซ์เรียกว่า dialectical
materialism) นี้ก็จะไม่มีวันเข้าใจประวัติศาสตร์ได้อย่างแท้จริงเลย

คาร์ล มาร์กซกล่าวว่า

"ความคิดของชนชั้นชูครีตย่อมเป็นความคิดนำในทุกยุคทุกสมัย กล่าวคือ
ชนชั้นที่มีอิทธิพลในการกำหนดพลังทางวัตถุของสังคมโดยมีอิทธิพลในการกำหนดพลังทาง
ปัญญาของสังคมนั้นด้วย ชนชั้นที่ครอบครองเครื่องมือ การผลิตทางวัตถุไว้ในปัญญาของตน
ย่อมได้โอกาสครอบครองเครื่องมือผลิตทางปัญญาไว้ในปัญญาของตนเช่นกัน เหตุฉะนั้น
ความคิดของคนที่ขาดเครื่องมือการผลิตไว้ในครอบครอง จึงต้องจำนนต่อความคิดของชนชั้น
ชูครีตโดยทั่วไป... เนื่องจากชนชั้นชูครีตในฐานะที่เป็นชนชั้นมีอำนาจปกครองและยอมกำหนด
โฉมหน้าของบุคคลสมัยของตนโดยตลอด จึงเห็นได้ชัดว่าพวกนี้จะทำการปกครองอย่างทั่วถึงทุก
แง่มุมของชีวิต ในบรรดาการปกครองเหล่านี้ ชนชั้นชูครีตยอมปกครองในฐานะนักคิด ใน
ฐานะผู้ผลิตความคิด ย่อมควบคุมการผลิตและการแจกจ่ายความคิด ในสมัยของตนด้วย...
เป็นต้นว่าในสมัยและในประเทศที่กษัตริย์ชนชั้นสูง และกษัตริย์กำลังแย่งกันเป็นใหญ่ และ
จำต้องแบ่งความเป็นใหญ่กัน ลัทธิการแยกอำนาจก็จะดูเป็นความคิดหลัก และได้รับการ
ยกย่องกันว่าเป็นกฎเกณฑ์ของโลก

ในการพิจารณาวิถีทางประวัติศาสตร์ ถ้าเราแยกความคิดของชนชั้นชูครีต
จากตัวชนชั้นชูครีตเองแล้ว... และถ้าเราไปจำกัดตัวเองโดยกล่าวว่าในสมัยนั้น ๆ ความ
คิดเช่นนั้น ๆ นำเด่นอยู่ โดยไม่สนใจกับเงื่อนไขแห่งการผลิตและตัวผู้ผลิตความคิดเหล่านั้น...
เราก็อาจพูดได้ว่า ในสมัยที่ชนชั้นสูงมีอำนาจ แนวคิดเกี่ยวกับเกียรติยศ ความ
รักชาติ ฯลฯ นำเด่นในสมัยที่พวกกษัตริย์มีอำนาจ ความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ เสมอภาพ ฯลฯ

นำ... แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในหมู่นักประวัติศาสตร์... ยอมขัดแย้งกับปรากฏการณ์ที่แม้แต่พวกจินตนิยมก็ยังต้องยอมจำนน..." และมาร์กซ์เห็นว่าเป็นการพิจารณาประวัติศาสตร์ผิดอย่างสิ้นเชิง

เนื่องด้วยสถานะของการชู้ตริกเช่นนี้ ชนชั้นผู้ถูกชู้ตริกจึงต้องทำสงครามกับชนชั้นชู้ตริกเสมอไป และสงครามระหว่างชนชั้นจึงเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมดาในประวัติศาสตร์ ฝ่ายชนชั้นผู้ถูกชู้ตริกยอมประสพชัยชนะในการสงครามเสมอ เนื่องจากมีจำนวนมากกว่าชนชั้นชู้ตริก เมื่อสามารถโค่นล้มชนชั้นชู้ตริกได้แล้ว ผู้นำของชนชั้นผู้ถูกชู้ตริกก็จะเถลิงอำนาจทางการเมืองยึดครองเครื่องมือการผลิตไว้เสียเอง เปลี่ยนแปลงระบบการเมือง ศาสนา ศิลปะ (ความคิด) ให้สนับสนุนการดำรงอยู่ของพวกตนต่อไป การโค่นล้มชนชั้นที่อยู่ในฐานะชู้ตริกลง แล้วสถาปนาอำนาจของชนอีกชั้นหนึ่งขึ้นแทนเช่นนี้ เรียกว่าการปฏิวัติ

งานชิ้นหนึ่งของมาร์กซ์ที่มีชื่อมาก คือ Das Kapital (The Capital) ซึ่งเป็นการศึกษาวิเคราะห์ "สังคมนายทุน" โดยเฉพาะสังคมอังกฤษในศตวรรษที่ ๑๘ อย่างละเอียดถี่ถ้วนแรก ได้อธิบายถึงการกำเนิดของสังคมแบบนี้ว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะบางอย่างในปลายสมัยกลาง ก่อให้เกิดชนชั้นนายทุนซึ่งหมายถึงคนที่เป็นเจ้าของทุนในการผลิต ในระยะต้นสมัยใหม่ เราจึงจะพบได้ว่าพวกชาวเมืองจึงไม่ใช่ชนชั้นสูง ไม่ใช่พระ และไม่ใช่ทาสิตที่ที่ดิน (bourgeoisie) ได้เปลี่ยนทรัพย์สินสมบัติของตนให้กลายเป็น "ทุน" ในการผลิต หลังจากนั้นพวกกฏุมภีร์ (bourgeois) ก็ร่วมมือกับกษัตริย์ในการทำลายระบอบฟิวดัล แต่ผลประโยชน์ของพระราชาก็และกฏุมภีร์ก็ยังขัดกันอยู่อีก พวกกฏุมภีร์จึงได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของมวลชนปฏิวัติโค่นล้มอำนาจของพระราชาก็โดยอาศัยคำขวัญ เช่น เสรีภาพ ภวากรภาพ เสมอภาพ หลังการปฏิวัติฝรั่งเศสแล้ว พวกกฏุมภีร์ก็มีอำนาจเต็มเปี่ยมแต่ผู้เดียว ทำหน้าที่เป็นนายทุน และชู้ตริกเอาแรงงานส่วนเกินของคนอื่น ๆ

พร้อมกับการกำเนิดชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นชนชั้นชู้คริต ก็เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมา ในหมู่มวลชนซึ่งจะเพิ่มปริมาณขึ้นเสมอคือชนกรรมาชีพ (Proletariats) สังคมนายทุน เป็นผูก่อให้เกิดชนชั้นนี้เอง เพราะทุกครั้งที่เกิดการปฏิวัติเถลิงอำนาจของชนชั้นใด ก็จะมี เกิดปฏิปักษ์ของชนชั้นนั้นขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงในลักษณะการผลิตนั้นเองโดยอัตโนมัติ สงครามระหว่างชนชั้นจึงยังมีอยู่ตราบนั้น พวกนายทุนซึ่งมีอำนาจอยู่ในลักษณะการผลิตแบบ อุตสาหกรรมต้องการแรงงานเสรี เสรีในสองอย่างด้วยกัน คือ เสรีจากการผูกมัดให้ติด กับที่ดิน หรือบุคคลพอจะโอนย้ายมาใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้ และเสรีจาก การครอบครองเครื่องมือการผลิตอื่น ๆ กล่าวคือ ไม่มีที่ดิน ไม่มีเครื่องมือทำนา ฯลฯ จึงเป็นชนชั้น "ที่ไม่มีอะไรอื่นเลย นอกจากแรงงาน" สำหรับชาย เสรีภาพสองอย่าง นี้จะผลักดันให้ชนกรรมาชีพเข้ามาทำงานในโรงงานของนายทุน และเป็นโอกาสให้นายทุน สามารถชู้คริต แรงงานส่วนเกินไปเป็นของตนได้สะดวกตามลักษณะการผลิตแบบอุตสาหกรรม

เพื่อความสะดวกในการชู้คริต สังคมนายทุนจะส่งเสริมการปกครองแบบ เสรีนิยม ประกันสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล ส่งเสริมลัทธิปัจเจกนิยม ทั้งในทางศาสนา การเมือง ศิลปะ และปรัชญา คาสงคราม (เพราะเป็นประโยชน์ในการอุตสาหกรรม และแสวงหาตลาด อาณานิคม)

อย่างไรก็ตาม ยิ่งสังคมนายทุนเจริญขึ้นเท่าไร มาร์กซ์ทำนายไว้ว่า จะหลีกเลี่ยงไม่พบปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น

๑. การรวบรวมเอาอำนาจของการบัญชาเครื่องมือการผลิตไว้ในมือของ คนจำนวนน้อยลง (concentration of Wealth) อาจจะอาศัยการผูกขาดตัดตอน การรวมทุนของบริษัท ฯลฯ

๒. การแสวงหาอิทธิพลในประเทศด้อยพัฒนาเพื่อชู้คริตแรงงานส่วนเกิน "ประชาธิปไตยแบบโบราณ มีรากฐานอยู่บนระบบทาส ประชาธิปไตยแบบจักรวรรดินิยม

อยู่บนการกดขี่ขูดรีดอาณานิคม" ประเทศที่ได้เข้ามามีอยู่ในสังคมแบบนายทุนจึงหลีกเลี่ยงไม่
พ้นที่จะต้องเป็นประเทศล่าสงคราม และประเทศจักรวรรดินิยม

๓. ชนกรรมาชีพจะถูกขูดรีดมากขึ้นเป็นลำดับ จนไม่สามารถทนอยู่ต่อไป
ได้ และจะลุกขึ้นก่อการปฏิวัติ เพราะในสถานะเช่นนี้ ชนกรรมาชีพ "ไม่มีอะไรต้อง
สูญเสีย นอกจากโซตรวน"

เราจะเห็นได้ว่าความารักกับเอาทฤษฎีโคอะเลคติกของเฮเกิลมาเกือบทุก-
อย่าง เพียงแต่แทนที่จะเกิดข้อขัดแย้งของ "รัฐ" มาร์กซ์เห็นว่า "ชนชั้น" ต่างหาก
ที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงโคอะเลคติก เป็นต้นว่าในสังคมที่ชนชั้นสูง และกษัตริย์เป็น
"ชนชั้นขูดรีด" พวกกษัตริย์ยอมเป็นบทเสนอ ซึ่งโดยธรรมชาติย่อมต้องนำมาซึ่งบทคัดค้าน
คือพวกกษัตริย์ การปฏิวัติ (เช่นในฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๗๘๙) และการกำเนิดสังคมแบบ
นายทุนยอมเป็นบทสังเคราะห์ หรือ บทสรุป บทสังเคราะห์ยอมมีฐานะเป็นบทเสนอใหม่
และเมื่อเป็นบทเสนอก็ยอมก่อให้เกิดบทคัดค้านโดยอัตโนมัติ ซึ่งในกรณีนี้ได้แก่ชนชั้นกรรมา-
ชีพ จึงเป็นศัตรูของชนชั้นกษัตริย์ ซึ่งกำลังมีอำนาจอยู่

เช่นเดียวกับเฮเกิล กระบวนการโคอะเลคติกยอมทำให้เกิดสังคมที่ค้ำขึ้น
(ดูตอนที่ว่าด้วยเฮเกิล) คำว่าค้ำขึ้นที่มาร์กซ์หมายถึงคือจำนวนของสมาชิกของ "ชนชั้นขูดรีด"
จะเพิ่มมากขึ้นทุกครั้งที่มีการปฏิวัติ นับตั้งแต่หัวหน้าคนเดี่ยวเป็น "ชนชั้นขูดรีด" จนถึง
สมัยสังคมนายทุน ชนชั้นขูดรีดในแต่ละสมัยจะเพิ่มจำนวนรวมเอาบางส่วนของมวลชนชั้นไป
เรื่อย ๆ ในการปฏิวัติครั้งสุดท้าย คือการปฏิวัติของชนกรรมาชีพ มวลชนจะกลายเป็น
"ชนชั้นขูดรีด" เสียเอง โดยการยึดเอาเครื่องมือการผลิตมาเป็นของตนเสีย เมื่อเป็น
เช่นนี้ การขูดรีดหรือการบีบเอาสินค้าที่ผลิตจากแรงงานส่วนเกินของคนอื่นก็จะหมดไป "ใน
กรณีแรก (สังคมนายทุน) เรามีการยึดทรัพย์สินของมวลชนโดยโจรไม่กี่คน ในกรณีหลัง
เรามีการยึดทรัพย์สินของโจรไม่กี่คนโดยมวลชน" เมื่อถึงสภาพที่สมบูรณ์เช่นนั้น ทุกคนจะมี

เสรีภาพที่สมบูรณ์ (มาร์กซ์ถือเอาเสรีภาพเป็นเครื่องวัดความก้าวหน้าของมนุษยชาติ เช่นเดียวกับเฮเกิล) และถือว่สภาพนั้นเท่านั้นที่จะถือว่าเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้ และเรียกสังคม เช่นนี้ว่าสังคมคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกับสังคมประชาธิปไตยของพวกเสรีนิยม สังคมคอมมิวนิสต์ก็เป็นสภาพอุดมคติที่ยังไม่มีใครไปถึงเหมือนกัน

ด้วยเหตุคั้งนั้น คาร์ล มาร์กซ์ จึงถือว่าการปฏิวัติเป็นสิ่งสำคัญในความก้าวหน้าของมนุษย์ และเป็นอาการปกติธรรมดาในกระบวนการประวัติศาสตร์ ถึงไปพยายามห้ามปรามอย่างไร การปฏิวัติก็จะต้องเกิดขึ้นจนได้ พวกที่พยายามไปสกัดกั้นกระแสแห่งการปฏิวัติ มาร์กซ์เรียกว่าพวกปฏิกริยา (reactionaries) พลังของพวกปฏิกริยา และพวกปฏิวัติ (revolutionaries) จะปะทะกันอยู่ตลอดเวลา ในกิจกรรมทุกด้านของสังคม ไม่ว่าจะทางด้านการวรรคต การเมือง การศึกษา ฯลฯ ถ้าขาดการปฏิวัติ มนุษยชาติจะก้าวหน้าไม่ได้ คาร์ล มาร์กซ์จึงกล่าวว่า "การปฏิวัติคือหม้อต้มให้แกยุคใหม่ ซึ่งอยู่ในอุทรของยุคเก่า" และด้วยเหตุผลเช่นเดียวกัน มาร์กซ์ถือว่าการปฏิวัติและชัยชนะของชนกรรมาชีพยอมหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน เพราะ "ประวัติศาสตร์ยอมอยู่ฝ่ายเรา"

มาร์กซ์เชื่อใน "สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้" ทั้งในการมองกลับไปในอดีต หรือมองไปในอนาคต พฤติกรรม และความคิดของมนุษย์ในอดีตเป็นผลมาจากลักษณะแห่งการผลิตในยุคนั้น ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดความสัมพันธ์ในสังคมลักษณะนั้น ๆ สงครามระหว่างชนชั้นลักษณะนั้น ๆ นักประวัติศาสตร์ที่อยู่ในสกุลมาร์กซ์สมัแต่ ๆ จะไม่ยอมรับเลยว่า อุบัติการณ์ในประวัติศาสตร์อันใดอันหนึ่งเป็นผลมาจากการกระทำของบุคคล เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ มีสาเหตุที่จำเป็นต้องเกิดเช่นนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Historical inevitability) คำทำนายอนาคตของมาร์กซ์จึงต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เหมือนกัน กระบวนการไดอะเลคติกในประวัติศาสตร์เทียบได้กับ "ตรรก" ของเฮเกิล และประวัติศาสตร์ยอมดำเนินไปตามตรรก

ไม่ว่าทฤษฎีของ คาร์ล มาร์กซจะเป็นจริงหรือนำรับนับถือหรือไม่ อย่างไรก็ตามก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามาร์กซได้ทำคุณประโยชน์อย่างมหัศจรรย์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ (Historical approach) ของสมัยปัจจุบัน มาร์กซเป็นคนแรกที่ชี้ให้เห็นว่าสถานะทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง เขาเป็นคนแรกที่เตือนให้นักประวัติศาสตร์สำนักว่าจะศึกษากิจกรรมของมนุษย์ในอดีตโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของกิจกรรมเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม ฯลฯ ไม่ได้ คาร์ล มาร์กซ ควรได้รับเกียรติยศในฐานะบิดาของวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (economic history) ตามความหมายที่เราใช้ในปัจจุบัน

คาร์ล มาร์กซไม่แต่เพียงเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ชาญฉลาดเท่านั้น เขาเป็นคนแรก ๆ ที่ก่อให้เกิดการศึกษาสังคมควยวิธีของวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะพัฒนาเป็นวิชาสังคมวิทยาในภายหลัง ในแง่นี้ คาร์ล มาร์กซ ก็ทำคุณประโยชน์แก่ประวัติศาสตร์สังคม (Social history) เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ศัพท์ที่เขาใช้ยังเป็นที่ยอมรับในหมู่นักประวัติศาสตร์สังคมจนปัจจุบัน

จากทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซซึ่งสนใจพลังทางเศรษฐกิจและสังคมมากกว่าพลังที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ มีอิทธิพลต่อแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ปัจจุบันมากที่สุด ในปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์ยอมรับแล้วว่า ความเปลี่ยนแปลงในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม หรือเรียกว่าพลังที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-human Force) ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกระทำ และความนึกของมนุษย์เป็นอย่างมาก

ทั้ง คาร์ล มาร์กซ และเฮเกิล ไม่มี "ศิษย์" ทางประวัติศาสตร์ ที่จะทำงานทางประวัติศาสตร์จริง ๆ ในสมัยของตน มาร์กซมีกิจกรรมทางการเมืองมากกว่า และเฮเกิลได้รับยกย่องอย่างสูงในคานาปรัชญา แต่ประวัติศาสตร์กำลังประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ โดยการผสมสิ่งดีของแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่สมัยเอนไลทเทนเมนต์เป็นต้นมา ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความไฝ่ฝันของนักทฤษฎีกลายเป็นความสำเร็จในทางปฏิบัติขึ้นมา ทั้งนี้ แสดงออกโดยนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่สองคนคือ เดโอโปลด์ รันเก และฟุสเทด เกอกูดองซ์

บทที่ ๔

รันเก และ เคอ กูดองซ์

โลโอโปลด์ รันเก (Leopold Ranke : 1795 - 1886)

ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ของรันเกนั้นตั้งอยู่บนการศึกษาหลักฐานชั้นต้นอย่างพิถีพิถัน และอย่างละเอียดเป็นจำนวนมาก ในแง่นี้เขาขอมมีภาพดีกว่าแฮร์เคอร์หรือนักประวัติศาสตร์สกุลฮิสตอริซิสต์ก่อนหน้าเขาคนอื่น ในขณะเดียวกัน การเข้าถึงประวัติศาสตร์ของรันเกก็อาศัยการใคร่ครวญปรัชญาของฮิสตอริซิสต์อย่างถี่ ในแง่นี้ทำให้เขามีภาพดีกว่านักประวัติศาสตร์ แบบนักวิชาการในเยอรมันรุ่นก่อนเขา

อย่างไรก็ตาม รันเกก็มีข้อบกพร่องที่นักประวัติศาสตร์รุ่นต่อจากเขาไม่มีบางอย่าง เช่น การที่เขาเป็นอริกับเฮนไลท์เพนเมนทอย่างรุนแรง ทำให้เขาไม่เห็นด้วยกับการเอาข้อสมมุติทางอภิปรัชญาหรือเทววิทยามาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น เมื่อเทียบกับคาร์ล มาร์กซ์ งานของรันเกจึงยุ่งเหยิงและคลาดจะไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์บางอย่างได้เพียงพอ ในอีกด้านหนึ่ง วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๙ ได้รุดหน้าไปไกลกว่าที่รันเกได้ทำได้ เพราะฉะนั้นจะมีนักประวัติศาสตร์บางคน เช่น จาคอบ เบ็คฮาร์ดท์ (Jacob Burckhardt) อาศัยแนวทางของรันเกเองสร้างความก้าวหน้าให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ ทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ

เราได้เห็นแล้วว่า นักคิดฮิสตอริซิสต์ได้สร้างจุดมุ่งหมาย วิธีการและปรัชญาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้เป็นทฤษฎีที่ลึกซึ้ง แต่บุคคลเหล่านั้นส่วนใหญ่มักไม่ค่อยได้ทำงานทางประวัติศาสตร์โดยตรง ในขณะเดียวกันก็มีนักประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการที่ทำงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก และได้พัฒนาการวิเคราะห์ที่วิภาษนัย หัตถฐานที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา

แต่เนื่องจากพวกนี้ขาดความสนใจในปรัชญาของประวัติศาสตร์ งานของคนเหล่านี้จึงเป็นเพียงการเก็บเอาหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาพิจารณาไตร่ตรอง เพื่อยืนยันว่าเหตุการณ์อะไรใดเกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น วันเกนั้นเป็นผู้สืบทอดทางประวัติศาสตร์ของทั้งสองสกุล เพราะฉะนั้น ทฤษฎีอันลึกซึ้งที่ประวัติศาสตร์ที่กว้างไว้จึงมีผลสำเร็จในทางปฏิบัติในงานของวันเก

วันเกได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยไลพ์ซิกในตอนต้นศตวรรษที่ ๑๘ ในแขนงวิชาเทววิทยาและนิรุกติศาสตร์คลาสสิก เขาได้รับการอบรมอย่างดีในการวิจารณ์เอกสาร (textual criticism) และสนใจงานของรุชคิงคิสเป็นพิเศษ นอกจากนี้เขายังชื่นชมงานทางประวัติศาสตร์ของนีบูห์ เรื่อง ประวัติศาสตร์โรมัน ด้วย แต่เมื่อสำเร็จการศึกษา วันเกก็ยังไม่ได้คิดจะมาทำงานทางประวัติศาสตร์โดยตรงทันที เขาเริ่มเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษากรีกและโรมันในเมืองฟรังค์ฟวร์ท อิทธิพลของประวัติศาสตร์ที่มีต่อการศึกษานิรุกติศาสตร์ในเยอรมันขณะนั้นกำลังสูงมาก (ดูบทที่ ๖) วันเกซึ่งได้รับอิทธิพลจากความเคลื่อนไหวนี้จึงสอนภาษาและวรรณคดีกรีก - ละติน โดยอาศัยความเข้าใจประวัติศาสตร์ ในช่วงเวลานี้เองที่ความสนใจของเขาได้หันจากนิรุกติศาสตร์มาเป็นประวัติศาสตร์ หนังสือเล่มแรกของเขาซึ่งเป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๒๕ ชื่อ (Histories of the Latin and Germanic Nations, ๑๘๘๔ - ๑๕๑๔) ภายในระยะ ๑๐ ปี หลังจากนั้นเขาผลิตงานทางประวัติศาสตร์ที่ถี่เกินติดตามมาอีกมาก ในจำนวนนี้รวมถึงงานชิ้นที่เด่นที่สุดของเขาสองเรื่อง คือ Histories of the Popes in the Sixteenth and Seventeenth Centuries และ History of the Reformation in Germany ในตอนท้ายของชีวิต เขาได้เริ่มเขียน Universal History แต่ถึงแก่กรรมเสียก่อน เมื่อเขียนมาได้ถึงศตวรรษที่ ๑๕ วันเกมีความเห็นขัดแย้งกับพวกเอนไลท์เทนแมนท์ที่นิยมหา "ลักษณะกว้าง ๆ" ("Generalization") ของประวัติศาสตร์ แล้วแบ่งยุคหรือรัฐ หรือระบอบการ

ปกครอง ฯลฯ ออกเป็นประเภท ๆ ตามแต่จะเห็นว่าควรอยู่ในลักษณะกว้าง ๆ อย่างไร
แบบเดียวกับที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติแบ่งสถานะของสสารในโลกลงเป็นเพียง ๓ ชนิด
คือ ของแข็ง ของเหลว และไอ พัง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้ว สสารย่อมมีอยู่หลาย
ชนิด และของแข็งก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันไปหมด วันแรกที่เห็นว่าการกระทำเช่นนั้นใน
ประวัติศาสตร์จะทำให้เราไม่สามารถมองเห็น "ความจริงจริง ๆ" (reality) ใน
ประวัติศาสตร์ได้ เพราะเหตุการณ์หรือกลุ่มของเหตุการณ์ที่เราจัดให้อยู่ใน "ประเภท"
เดียวกันนั้น ที่จริงหาได้เหมือนกันไม่ มีข้อแตกต่างกันมากกว่าข้อที่เหมือนกันด้วยซ้ำ การ
ที่นักประวัติศาสตร์ไปมองข้ามข้อแตกต่างของเหตุการณ์ที่เท่ากับนักประวัติศาสตร์มองข้าม
สาระสำคัญของสิ่งนั้นไป ในหนังสือชื่อ บทสนทนาเกี่ยวกับการเมือง (Dialogue on
Politics) เขาสมมติให้คู่สนทนาคนหนึ่งซึ่งแทนความคิดเห็นของเขากดวาทิต่างอีก
คนหนึ่งในเรื่องการจัดแบ่งรัฐออกเป็นประเภท ๆ ตามมาตรฐานของเราเองว่าเป็นสิ่งที่ทำ
ไม่ได้ เพราะไม่ตรงกับความเป็นจริง "ทุกหนทุกแห่ง ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นฐานันดร
สามชั้น รูปแบบของระบอบการปกครองที่คล้ายคลึงกัน... มีรากเงาแห่งลัทธิชนชั้นสูง
ประชาธิปไตย ราชาธิปไตยแท้หรือผสม ข้าพเจ้าไม่คิดว่าทุกอย่างที่ว่านั้นเหมือนกัน
แต่ในทางตรงกันข้าม ลักษณะอย่างทีกล่าว (ราชาธิปไตย ประชาธิปไตย ฯลฯ) อย่าง
ใดอย่างหนึ่งจะเจริญมากในที่หนึ่ง และลักษณะอีกอย่างจะเจริญมากในที่หนึ่ง ...
ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณน่าจะให้ความสำคัญแก่ประเภทของระบอบการปกครองมากเกินไป...
อันที่จริง ประเภทของระบอบการปกครองช่วยอธิบายอะไรไม่ได้มากนัก มีอะไรอีกบางอย่าง
ที่ไม่ใช่รากเงาแห่งลัทธิประชาธิปไตยตั้งอยู่ในนครเอเธนส์"

เพราะฉะนั้น การอธิบายถึงรัฐใดรัฐหนึ่งเพียงว่าอยู่ในระบอบการปกครอง
ประเภทใดจึงไม่ช่วยทำให้นักประวัติศาสตร์รู้จักรัฐนั้นดีขึ้นสักเท่าไร เพราะยังมีข้อแตกต่าง
ที่เป็นลักษณะเฉพาะของรัฐนั้นอีกมากที่ถูกละทิ้งเอาไว้ และลักษณะเฉพาะเหล่านี้เองที่ทำให้
รัฐนั้นแตกต่างจากรัฐอื่น ๆ ถ้านักประวัติศาสตร์ต้องการศึกษานครรัฐเอเธนส์ และวาง

สมมุติฐานเสียแล้วว่าเขาเป็นนครรัฐ "ประชาธิปไตย" การศึกษานครรัฐเอเธนส์ก็
เป็นแต่เพียงทำให้นักประวัติศาสตร์ใหญ่จักรรัฐประชาธิปไตยตามความหมายของสมัยที่มีชีวิต
อยู่เท่านั้น หากใหญ่จักรเอเธนส์จริง ๆ ไม่ เอเธนส์เป็นเอเธนส์เพราะมีลักษณะเฉพาะที่
แตกต่างจากอังกฤษ หรือฝรั่งเศสในศตวรรษที่ ๑๘ ลักษณะเฉพาะนี้คือความสำคัญที่สุดที่
นักประวัติศาสตร์ต้องจับให้ได้ วันเก็งกล่าวว่ารรัฐยอมไม่เป็น "ประเภทย่อยในกลุ่มประ-
เภทใหญ่ แต่เป็นสิ่งที่มีชีวิต ... ข้อที่เรียกกันตามแบบแผน (ของระบอบการปกครอง)
นั้น ครอบคลุมลักษณะกว้าง ๆ แต่สิ่งที่เป็จริงจริง ๆ ย่อมต้องครอบคลุมลักษณะเฉพาะ
(Peculiarities) อันเป็นสิ่งที่มีชีวิต" (สิ่งที่มีชีวิตหมายถึงเป็นไปตามชีวิตจริง
มิได้เพียงประเภทที่ถูกจัดไว้ในหน้ากระดาษของตำรา)

ความเห็นในเรื่องนี้ของวันเก็ง ถ้าดูให้ดีจะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างจาก
อัสทอร์วิธสวอนก่อนหน้าเขา เช่น แอสเคอร์ เทาโคติก เพราะเป็นการเน้นให้เห็นถึงความ
หลากหลายของประวัติศาสตร์ (historical diversity) เพียงแต่พยายามอธิบาย
อย่างลึกซึ้ง และทางแยงมูออกไปเท่านั้น แต่วันเก็งไม่ได้ทำเพียงเท่านี้ เขามีวิจารณ์อย่าง
ที่ลึกซึ้งลงไปกว่านั้น เพราะเขาเห็นว่าไม่ใช่เพียงเพราะแต่ละกาละและแต่ละเทศะ ย่อม
มีลักษณะเฉพาะของตนเองซึ่งแตกต่างกัน แต่เขาเห็นว่าลักษณะเฉพาะนี้เองที่เป็นความ
จริงจริง ๆ การจะกบฏให้พบลักษณะเฉพาะของแต่ละยุคสมัยหรือแต่ละกลุ่มเหตุการณ์นั้นจะ
ทำไ้ยากเมื่อใดเขาใจเหตุการณ์แต่ละอันอย่างถ่องแท้เสียก่อน เพราะฉะนั้น นักประวัติ-
ศาสตร์จะพอใจเพียงการบรรยายว่าอะไรใดเกิดขึ้นเมื่อไร โดยใครเท่านั้นไม่ได้ เพราะ
เพียงเท่านั้นจะไม่สามารถเผยลักษณะเฉพาะของกลุ่มเหตุการณ์หรือยุค หรือรัฐใดรัฐหนึ่งได้
เพื่อจะจับทั่วลักษณะเฉพาะดังกล่าวนี้ วันเก็งเห็นว่าเริ่มที่เคียวนักประวัติศาสตร์ต้องจับทั่ว
สิ่งที่ทำให้รัฐนั้น (ยุคนั้น กลุ่มเหตุการณ์นั้น) แตกต่างจากรัฐอื่นเสียก่อน ข้อที่ทำให้รัฐนั้น
แตกต่างจากรัฐอื่นนี้ วันเก็งเรียกว่าอิมิตหรือ "idea" เขากล่าวว่า "รัฐทุกรัฐ...
ย่อมถูกผูกมัดกันโดยแนวโน้มพิเศษที่เป็นของตนเองอย่างหนึ่ง... บุคคลิกภาพของพลเมือง

ทุกคนจะถูกกำหนด หรือยิ่งไปกว่านั้น ถูกหล่อหลอมโดยแนวโน้มเหล่านั้นอย่างยากที่จะลบ
เลือนไปได้... ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมขึ้นอยู่กับความคิดสูงสุด (Supreme idea)"

"ความคิดสูงสุด" ที่ริ้นเกหมายถึงนี้แม้ว่าอาจพิจารณาได้ว่าเป็น "การ
มองลักษณะกว้าง ๆ" (generalization) แต่ริ้นเกพยายามย้ำเสมอว่าเราจะไถ่มา
แต่โดยการศึกษา ปัจเจกภาพ (individuality) เท่านั้น จะใช้ญาณพิเศษสมมุติขึ้น
แบบเอนไลท์เท็นแมนท่าใดไม่ ตามหลักนี้ย่อมหมายความว่ารูปแบบใด ๆ ที่กำหนดขึ้นใน
ประวัติศาสตร์หนึ่งถือว่ามีลักษณะเฉพาะย่อมจะเข้าใจได้ก็แต่โดยการพิจารณาภาวะแวดล้อม
(context) ของสิ่งนั้น ๆ เสียก่อนเท่านั้น เป็นต้นว่านักประวัติศาสตร์จะพิจารณาการ
กระทำของจักรพรรดิโรมันโดยไม่คำนึงถึงภาวะแวดล้อมทางการเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ
และสังคมในสมัยของจักรพรรดิองค์นั้นไม่ได้ หลักการข้อนี้ของริ้นเกทำให้ได้ประสานกระบวนการ
สองอย่างซึ่งขัดแย้งกันให้เกื้อกูลกันได้ นั่นคือกระบวนการ individualization
หรือ particularization กับกระบวนการ generalization กระบวนการ
อย่างแรกเน้นในขอแตกต่างของสิ่งละอันพันละน้อย และกระตุ้นเตือนให้เห็นคุณค่าในลักษณะ
เฉพาะของสิ่งเหล่านั้น ในขณะที่กระบวนการหลังมุ่งจะมองหา "แบบ" (pattern) หรือ
กฎ (rules or laws) หรือคำอธิบายกว้าง ๆ แก่ปรากฏการณ์อันหลากหลาย ประวัติศาสตร์
จึงเป็นวิชาที่ต้องอาศัยสิ่งซึ่งขัดแย้งกันทั้งสองอย่างนี้เป็นเครื่องนำทางในการศึกษาและเป็นเหตุ
ให้ประวัติศาสตร์มีลักษณะที่แตกต่างกับวิชาอื่น ๆ กล่าวคือประวัติศาสตร์มีทั้งความหลากหลาย
(diversity) และมีทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (unity)

เพื่อจะไถ่มาซึ่งความเที่ยงแท้แห่งสิ่งเฉพาะริ้นเกได้ใช้วิธีการวิจารณ์วัตถุ
ค่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีมาก่อนหน้าเขาอย่างเต็มที่ ริ้นเกถือว่าหน้าที่ประการแรก
ของประวัติศาสตร์คือการรายงานถึงสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีตเสียก่อน นักประวัติศาสตร์
ไม่มีสิทธิไปตั้งสมมุติฐานอันใดขึ้นก่อนการบรรยายความจริง และไม่ใช้หน้าที่ของนักประวัติ-

ศาสตร์ที่จะไปทำนายเหตุการณ์ของอนาคต ในคำนำหนังสือเล่มแรกของเขา รันเกด้าว
ว่า "ประวัติศาสตร์ได้รับการยกย่องให้มีหน้าที่พิพากษาอดีต ให้บทเรียนแก่ปัจจุบันเพื่อ
เป็นประโยชน์แก่ยุคอนาคต งานทางประวัติศาสตร์ชั้นนี้ไม่ได้มันที่จะทำหน้าที่อันสูงส่งนั้น
งานชั้นนี้ประสงค์เพียงจะแสดงถึงสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีตเท่านั้น (to show what
actually happened)" คำกล่าวประโยคท้ายของรันเกนี้กลายเป็นคำขวัญของ
นักประวัติศาสตร์ตลอดศตวรรษที่ ๑๙ นักประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาพอใจที่จะจำกัดหน้าที่
ของคนให้แคบลงเช่นนี้ เพราะฉะนั้น ถึงแม้เราจะเห็นอิทธิพลของฮิสตอริซิสต์ในงานของ
รันเกอย่างเด่นชัด แต่อิทธิพลของรันเกเองที่มีต่อประวัติศาสตร์กลับก่อให้เกิดการศึกษา
ประวัติศาสตร์ที่เป็นปฏิปักษ์กับฮิสตอริซิสต์ เพราะนักประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๙ ออก
จะสงสัยการตั้งสมมติฐานทางปรัชญาในประวัติศาสตร์ และทุ่มเทความพยายามในการ
บรรยายถึง "สิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีต" มากกว่า (ดูพท์ที่ ๖)

ถึงแม้ว่ารันเกจะเน้นความสำคัญแห่งปัจเจกภาพหรือความหลากหลาย แต่
เขาไม่เคยลืมเอกภาพ (unity) เลย รันเกถือว่าปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์แต่ละอัน
ย่อมมีลักษณะเฉพาะของตนซึ่งต้องศึกษา แต่ในขณะที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้นก็ถูกผสมอยู่ใน
"ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" (ภาษาเยอรมันใช้ Zusammenhang) ที่เป็นสากล เพราะ
ฉะนั้นรันเกจึงไม่เห็นด้วยกับนักประวัติศาสตร์พวกที่ถือว่าประวัติศาสตร์เป็นแต่เพียงการรวบรวม
รวมขอเท็จจริงอันหลากหลายเข้าไว้ด้วยกันเท่านั้น ดังที่รันเกกล่าวเสียดส์ว่า "เอาข้อ
เท็จจริงมาวางซ้อน ๆ กัน เป็นกอง" แต่ถึงกระนั้น รันเกก็ไม่คิดว่าประวัติศาสตร์จะมี
กรอบโครงของปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ครอบคลุม ปรัชญาสามารถหาเอกภาพ (แห่งความ
รู้ของมนุษย์ แห่งการกระทำของมนุษย์ แห่งปรากฏการณ์ของโลก ฯลฯ) ได้ แต่ประวัติ-
ศาสตร์ไม่สามารถแสวงหาเอกภาพที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างกว้างขวางเช่นนั้น
ประวัติศาสตร์จะพบได้ก็แต่เพียง "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" ในปรากฏการณ์ทางประวัติ-
ศาสตร์เท่านั้น รันเกเชื่อว่า "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" นี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เองใน

ประวัติศาสตร์ มิใช่เกิดขึ้นในดวงความคิดของนักประวัติศาสตร์ (objective) "ข้าพเจ้า
ก่อนข้างเชื่อว่า ระเบียบวิธีของประวัติศาสตร์ทั้งเรียบเรียงและสามารถที่จะพัฒนาขึ้นตาม
วิธีของวิทยาศาสตร์ จากการสังเกตเรียบเรียงข้อเท็จจริงเฉพาะใ้หมองหาสภาวะที่เป็นสากล
ของเหตุการณ์ใด เพื่อจะได้พบความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์แบบสายโซ่ ซึ่งแฝงอยู่ในเหตุการณ์
ต่าง ๆ อยู่แล้ว"

รังเกียชยามยังอายุเสมอว่า ความสัมพันธ์แบบสายโซ่นั้นมีอยู่แล้วในประวัติ-
ศาสตร์ไม่ใช่สิ่งที่นักประวัติศาสตร์จะไปคิดขึ้นใหม่ (เช่น เอนไลทเทินแมนทอบอกว่า ยุคแรก
เป็นเพียงชั้นบันไดให้อีกยุคหนึ่งก้าวสู่สภาพสมบูรณ์) เพราะฉะนั้น ไม่ว่านักประวัติศาสตร์จะ
อยู่ในสมัยใดย่อมจะสามารถมองเห็น "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" นี้เหมือนกัน เพราะมัน
มีอยู่เพียงลักษณะเดียวเสมอไป การมองหาความสัมพันธ์แบบลูกโซ่ในประวัติศาสตร์นี้เป็น
หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์จะต้องทำเพราะเป็นความรู้ที่เหมาะสมยิ่ง รังเกียดว่ากักคาน
นักประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์และพยายาม
แต่พิสูจน์ข้อเท็จจริงด้วยวิธีของวิทยาศาสตร์อย่างเดียวกันว่า "ข้อเท็จจริงแต่ละอันจะปรากฏ
ความหมายอันดลองแพทมคจของมันได้ ก็ต่อเมื่อข้อเท็จจริงนั้นปรากฏขึ้นในความสัมพันธ์แบบ
สายโซ่อันเป็นสากลนี้เท่านั้น"

อะไรคือความสัมพันธ์แบบสายโซ่นี้ รังเกไม่สามารถให้คำตอบได้อย่าง
ชัดเจน (และก็ไม่มีนักประวัติศาสตร์คนใดที่เชื่อเรื่องนี้จะสามารถตอบได้เช่นกัน) แต่ส่วน
หนึ่งของความสัมพันธ์แบบที่วานคือความสัมพันธ์ของสาเหตุและผลดีพิช (cause and effect
relationship) ความเห็นของรังเกเกี่ยวกับปัญหาเรื่องนี้มีว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง
รังเกเชื่อว่าเหตุการณ์อันหนึ่งยอม "ให้กำเนิด" แก่เหตุการณ์อีกอันหนึ่ง นักประวัติศาสตร์
มิได้มีหน้าที่ศึกษาแต่เหตุการณ์เท่านั้น แต่ต้องศึกษา "ลำดับแห่งเหตุการณ์" ด้วย เพราะ
ฉะนั้น การที่เราจัดให้เหตุการณ์มีลำดับขึ้นก็หมายความว่าเราพยายามมองหาความสัมพันธ์
ของเหตุการณ์เหล่านั้นว่า อันใดเป็นสาเหตุและอันใดเป็นผลดีพิชแห่งสาเหตุนั้น ๆ แตรังเก

ก็เห็นว่าลักษณะความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ในรูปสาเหตุและผลดีพจน์ไม่เป็นกฎตายตัวเหมือนกฎในทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เขากล่าวว่านักประวัติศาสตร์มีหน้าที่ศึกษา "ลำดับแห่งเหตุการณ์ซึ่งไล่ตามกันมาเป็นขบวน และต่างก็เป็นเงื่อนไขแก่กันและกัน... ถ้าเขาพเจ้ากล่าวว่ "เป็นเงื่อนไข" ก็แน่นอนว่า เขาพเจ้าไม่ใ้ค้หมายความว่ต้องเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอย่างสูงสุด จนหลีกเลี่ยงไม่ได้" ความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เป็นลักษณะของธรรมชาติเช่น แสงย่อมวิ่งเป็นเส้นตรง และเราจะไม่สามารรถเห็นอะไรใ้ค้จนกว่าแสงจากสิ่งนั้นใ้ค้วิ่งจากสิ่งนั้นมากระทบเลนส์ที่ตาเราโดยตรง และจำเป็นต่องเป็นเช่นนั้นนั้ควยแต่ใ้ค้ลักษณะความสัมพันธ์ของสาเหตุและผลดีพจน์ในประวัติศาสตร์เป็นแต่เพียง "เงื่อนไข" เท่านั้น จึงมีเสรีภาพที่จะเกิดผลดีพจน์หรือไม่เกิดผลดีพจน์อย่างนั้นนั้ใ้ค้ได้ ภายใต้กรอบโครงอันหนึ่งทีจำเป็น เช่น สาเหตุการชิงราชบั้คตั้งกของกษัตริย์องค์หนึ่งยอมเกิดผลดีพจน์ใ้ค้นับตั้งแต่การสูญเสียอธิปไตยของประเทศ การจลาจลนองเลือดไปจนถึงการสถาปนาการปกครองทีสงบราบคาบขึ้นในประเทศนั้น แต่จะไม่เกิดผลดีพจน์เป็นการระเบิดของภูเขาไฟน้ำท่วมหรือหากินเมืองเลย อย่างดังนี้เป็นกรอบโครงแห่งความจำเป็นมั่งคัมไว้ไม่ให้เกิดขึ้น (เปรียบเทียบกั้บเรื่อง "ความคิด" ของเฮเกิล)

ความพยายามของรันเกในการแสวงหา "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" นี้จะเห็นใ้ค้ในงานประวัติศาสตร์สากล ของเขา ความเป็นสากลแห่งประวัติศาสตร์ตามทัศนะของรันเกก็อยู่ตรงที "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" นี้ ซึ่งผูกพันประวัติศาสตร์ของยุคหนึ่งเข้ากับอีกยุคหนึ่ง ยุคพันประวัติศาสตร์ของทวีปหนึ่งเข้ากับของอีกทวีปหนึ่ง

รันเกเป็นคนที่มีความรู้ลึกใ้ค้ซึ่งต่อศาสนาและใ้ค้รับอิทธิพลจากโรแมนติซิสม์ เขาใ้ค้อาศัย "ศัพท์" ของศาสนาและโรแมนติคในการอธิบายทฤษฎีที่ว่ควย "ความคิดสูงสุด" ของเขา เป็นค่นว่เขากล่าวใ้ค้ในเทศสนทนาเกี่ยวกับการเมืองว่

"ทุกสิ่งทุกอย่างยอมขึ้นอยู่กับความคิดสูงสุดทั้งนั้น นั่นคือความหมายเมื่อเรากล่าวว่ รัฐก็เช่นนั้น ยอมใ้ค้กำเบิดมาจากพระญเป็นเจ้า เพราะความคิดยอมเป็น

สิ่งที่มีรากเงาจากพระผู้เป็นเจ้า..." สำระสำคัญของความจริงจริง ๆ คือ "สำระทาง
วิญญาณ อันเป็นการสร้างสรรค์ความคิดของมนุษย์... ซึ่งข้าพเจ้าขอเรียกว่าความคิดของ
พระผู้เป็นเจ้า"

แม้ว่าผู้ที่ไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้าก็จะไม่รู้ลึกถึคค่านันเก เมื่ออ่านงานของ
เขาเพราะนันเกไม่ไคนำเอาพระผู้เป็นเจ้าเขามามีบทบาทในประวัติศาสตร์เหมือนเซนต-
ออลส์ตี้น พระผู้เป็นเจ้าเป็นความจริงจริง ๆ ในทัศนะของนันเกแต่ไม่เคยเข้ามาแทรกแซง
ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์เลย ยิ่งกว่านี้นันเกยังอาศัยคำในศาสนาเหล่านี้มาอธิบายปรัชญา
ทางประวัติศาสตร์ของเขาให้กระจ่างขึ้นไคด้วย เป็นคนว่าในกรณีทีเขาจะเน้นให้เห็นถึง
ความสำคัญของแต่ละยุคที่มีค่าควรแก่การศึกษาของนักประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น เขากดว่า
"ทุกยุคสมัยยอมอยู่ไคลชึคกับพระผู้เป็นเจ้าและคุณค่าของยุคนันเกหาไคอยู่ที่ถึงซึ่งยุคนันเก
คิดออกไว้ แต่อยู่ที่ตัวยุคนันเอง อยู่ที่ปัจเจกลักษณะแห่งยุคนันเอง ... ถ้าไครอยากสรุป
ว่า... ทุกปุนอายุคนยอมจะก้าวหนากว่าปุนอายุคนทีมาก่อน และปุนอายุหลังสุดยอมก้าวหนา
ทีสุด และปุนทีมาก่อนเป็นเพียงขั้นบันไดให้แกปุนทีจะคิดตามมานันยอมไม่เป็นธรรมแก่ยุคแรก
สุดซึ่งเป็นคนกำเนิดแห่งความก้าวหน้าทั้งมวล" (Godhead)

ความคิดของนันเกเกี่ยวกับ "ความคิด" ก็เช่นกัน ถ้าเราดูตามทีเขา
กิดว่า จะเห็นว่า "ความคิด" ยอมมีอยู่ในยุคนันก่อนเพราะเป็นผู้กำหนดพฤติกรรมของ
มนุษย์ แทนทีสภาพแวดล้อมทางพฤติกรรมและอื่น ๆ จะเป็นผู้กำหนด "ความคิด" หรือ
"สปีริต" ของยุค ผู้ทีไม่เห็นด้วยกับนันเกในแง่นี้ก็จะไม่รู้ลึกถึคค่านอะไรมากนักเนื่องจากว่า
คุณค่าในงานของเขาไม่ไคอยู่ตรงอภิปรัชญาทีเขาเสนอ หากแต่ว่าอยู่ที่ความสามารถใน
ระเบียบวิธีของประวัติศาสตร์ซึ่งเขาไคเสนอไว้ด้วยวิจรรณญาณอันสุขุมยิ่งทางหาก

จาคอบ เบิร์ชฮาร์ดท์ (Jacob Burckhardt : 1818 - 1897)

การเน้นความสำคัญของ "เอกภาพ" ในประวัติศาสตร์ของนันเกจะ

จะปรากฏอย่างเด่นชัดในงานของศิษย์ของเขาคนหนึ่งคือเบิร์คฮาร์ท คนทั้งสองจัดอยู่ในพวกที่สืบจารีตของฮิสตอริซิสท์ แต่เบิร์คฮาร์ททำให้ทฤษฎีของรันเกประณีตขึ้นและนำทางมาสู่การเขียนประวัติศาสตร์ของศตวรรษที่ ๒๐ เพราะฉะนั้น เขาจึงเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักประวัติศาสตร์ปัจจุบันในแง่ความคิดมากกว่ารันเกอาจารย์ของเขา

เบิร์คฮาร์ทได้เรียกร่องไว้ในงานยุคแรก ๆ ของเขาชื่อ Introduction to the Study of History ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ควรก้าวไกลกว่าการศึกษาเฉพาะคานการเมืองแบบรันเก (ที่จริงรันเกเริ่มสนใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในปลายชีวิตของเขา) สิ่งที่เขาเสนอก็คือการศึกษา "วัฒนธรรม" อันเป็นคำรวมของกิจกรรมของมนุษย์ในหลาย ๆ ควบไว้ด้วยกัน การเก็บข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ไม่ควรทำเพียงเพราะข้อเท็จจริงนั้นเล่าเรื่องประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ควรเก็บเพราะข้อเท็จจริงนั้นเป็นตัวแทนแห่งลักษณะเด่นของยุคนั้น เขานำความคิดนี้มาใช้ในงานเขียนของเขาชื่อ รัชสมัยคอนสแตนตินมหาราช อันมีจุดมุ่งหมายตามที่เขากล่าวไว้ในคำนำว่า งานของเขาชิ้นนี้ ไม่ประสงค์ที่จะเล่า "ประวัติศาสตร์และการเดินพระชนมของพระเจ้าคอนสแตนติน หรือ ไม่ประสงค์จะให้เป็นการบูรณการเก็บข้อมูลอันมีค่าต่าง ๆ ในสมัยของพระองค์ หากแต่ว่าต้องการจะวาดโครงร่างของลักษณะเด่นอันสำคัญที่เป็นสาระของโลกในสมัยนั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวจนกระทั่งเข้าใจง่าย" เนื่องจากเหตุนี้ เบิร์คฮาร์ทจึงไม่นิยมการเขียนประวัติศาสตร์โดยการลำดับตามเวลาหรือตามรัชกาล แต่เขาเขียนลำดับตามความเคลื่อนไหวที่เด่น ๆ

งานชิ้นที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเบิร์คฮาร์ทได้แก่ The Civilization of the Renaissance in Italy ซึ่งรันเกเพียงแต่เดาถึงเหตุการณ์และสถานการณ์ในสมัยนั้น แต่เบิร์คฮาร์ทพยายามจะชี้ให้เห็นว่า สมัยเรอแนซซองซ์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ยุโรป มี "ความสัมพันธ์แบบสายโซ่" ที่รัดรั้งประวัติศาสตร์ยุคใหม่เข้าด้วยกันนับตั้งแต่หัวแรกคือเรอแนซซองซ์เป็นต้นมา ชีวิตใหม่แนวคิดใหม่และความใหม่ทั้งหลายจะ

ปรากฏให้เห็น "ในรูปแบบต่าง ๆ นับเป็นร้อย ทั้งในสาธารณรัฐและในรัฐเผด็จการ และจะกำหนดทั้งระบอบการปกครองของรัฐเหล่านั้น ทั้งยังกำหนดนโยบายต่างประเทศอีกด้วย" ความเห็นของเบิร์กฮาร์ทในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์แบบสายโซ่นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง หรือจากสถาบันหนึ่งไปสู่อีกสถาบันหนึ่งเท่านั้น แต่จากสถาบันไปยังบุคคลหรือจากบุคคลไปยังสถาบันด้วย ในภาคที่สองของหนังสือเล่มนี้ เบิร์กฮาร์ทจะศึกษาบุคคลในประวัติศาสตร์สมัยเรอแนซซองซ์หลายคนทั้งในรัฐสาธารณรัฐและในรัฐเผด็จการ เขาพบว่าคนประเภทใหม่ได้เกิดขึ้นในโลกตะวันตกแล้ว ซึ่งจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวที่เรียกว่าเรอแนซซองซ์นั่นเอง และพวกนี้เป็น "ลูกคนโตของยุโรปใหม่"

ในขณะที่อริสโตทริซชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันในประวัติศาสตร์ เบิร์กฮาร์ทก็ไม่ลืมความสำคัญของสิ่งที่เหมือนกันในประวัติศาสตร์เช่นกัน เขาถือว่าหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ยอมตกลงศึกษาสิ่งที่ "แม้จะต่างกัน แต่ก็เหมือนกัน" เพราะเหตุการณ์ทุกอย่างย่อมมีอยู่สองด้าน คือ ด้านที่เป็นประวัติศาสตร์อันเป็นด้านที่มีความเปลี่ยนแปลงกับด้านที่เป็นธรรมชาติซึ่งเป็นอมตะ "สิ่งที่เป็ธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงเหมือนกันแต่ไม่รู้จักตาย"

การเน้นถึงความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของพวกอริสโตทริซชี้ ย่อมหมายความว่าสิ่งที่เป็นความจริง ความดี ความงามซึ่งจีรังยั่งยืนย่อมไม่มี มาตรฐานของสิ่งเหล่านั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไม่มีที่สิ้นสุด ในแง่นี้เบิร์กฮาร์ทยอมรับเช่นกันดังที่เขาพูดว่า "ความจริง ความดีย่อมมีหลายหลากวิธี เปลี่ยนสี่สันลักษณะไปตามกาลเวลา แม้แต่นิโธธรรมก็ยังตกอยู่ในเงื่อนไขของเวลา" แต่ในขณะที่เดียวกันเบิร์กฮาร์ทก็เชื่อว่าสิ่งดี สิ่งจริง สิ่งงามบางอย่างที่ดำรงอยู่ได้ไม่ว่าเวลาจะเปลี่ยนไปสักเพียงใด เป็นต้นว่า "การอุทิศตนให้แก่อัจจะและความดีในทางโลก โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องเสียภัยหรือเสียผลประโยชน์ส่วนตนยอมเป็นความรุ่งโรจน์ทุกกาลเทศะ สิ่งซึ่งามอาจจะมิมีสภาพเหนือกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงได้อย่างแน่นอน และไม่ว่าในกรณีใด สิ่งซึ่งามยอมสร้างแบบแห่งโลกของตนเอง โธเมอร์และพีเคียสก็ยังคงามอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่สิ่งดีและสิ่งจริงในสมัยของ

โฮเมอร์และพีเคียสหาได้เป็นสิ่งที่ดีจริงแก่เราในทางใดอีกแล้ว"

ควยเหตุฉะนั้น เบิร์คฮาร์ทจึงเป็นฮิสตอริซิสม์ที่เน้นถึงลักษณะสากลแห่ง
ประสบการณ์ในคិតของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่ทิ้งความสำคัญของปัจเจกลักษณะแห่ง
แต่ละเหตุการณ์เช่นเดียวกับรันเก เขาได้ส่งเสริมความคิดของรันเกที่ว่าการศึกษาประวัติ-
ศาสตร์ของชาติจะทำให้โลกคอบเมื่อศึกษาตามกลางความสำนึกถึงความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์
ของชาตินี้กับประวัติศาสตร์โลก แต่เบิร์คฮาร์ทเน้นถึงลักษณะความเป็นสากลอย่างชัดแจ้ง
กว่ารันเก เขากล่าวว่า "การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติของเราที่จริงที่สุดจะต้องเป็นการ
ศึกษาที่พิจารณาประเทศเรากุขนานกันไปกับประวัติศาสตร์โลกและกฎของประวัติศาสตร์โลก
โดยถือว่าประวัติศาสตร์ของชาติเราเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมดที่ใหญ่กว่า ได้รับแสงสว่าง
จากดวงดาวดวงเดียวกันที่โคจรส่งแสงไปยังยุคอื่น ประชาชนอื่น ถูกคุกคามโดยหนามขวาก
แห่งวิถีชีวิตอย่างเดียวกัน และในวันหนึ่งอาจจะถูกรวมไว้ในคืนอันไม่รู้อสว่างด้วยกัน และ
คงทนถาวรอยู่ในจารีตแห่งสากลนิยมอันยิ่งใหญ่ด้วยกันก็ได้"

โรแมนติซิสม์ในฝรั่งเศส

เราไม่ได้กล่าวถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศฝรั่งเศส
มาตั้งแต่สิ้นสมัยเอนไลทเทเนเมนท์และโรแมนติซิสม์ สิ่งที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศสกุขนานกันกับ
ฮิสตอริซิสม์ในเยอรมันคือโรแมนติซิสม์ อันเป็นผลให้นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจต่อสมัย
กลางมากขึ้น แต่ในยุคแรก ๆ ของโรแมนติค อิทธิพลของความเคลื่อนไหวนี้มีต่อวรรณคดี
และคิดปะมากกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ ผิดกับในเยอรมันที่ความเคลื่อนไหวของโรแมนติค
มีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ในทันที อย่างไรก็ตาม ผลของโรแมนติซิสม์ก็ก่อให้เกิดสิ่ง
เดียวกับที่เกิดในเยอรมันคือความสำนึกใน "ความหลากหลายแห่งประวัติศาสตร์" (histori-
cal diversity) ใน ค.ศ. ๑๘๐๒ ชาโตบริองด์ (Chateaubriand) พิมพ์
งานของเขาชื่อ The Genius of Christianity. ซึ่งนับเป็นการเปิดจากการ

เขียนประวัติศาสตร์สกุลโรแมนติกในฝรั่งเศส เขาเขียนประวัติศาสตร์ควายภาษาอันไพเราะ และมีสี่บรรทัด (ซึ่งในแง่หนึ่งก็ทำให้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ถูกเกินจริงไป) นักประวัติศาสตร์คนอื่นในสกุลนี้คือแก็เซียร์ (Thierry : 1795 - 1856) ซึ่งเขียนประวัติศาสตร์การยึดครองอังกฤษของนอร์มัน และจูลส์ มิชเลต (Jules Michelet : 1798-1874) ซึ่งศึกษาการปฏิวัติฝรั่งเศสอย่างละเอียด

ลักษณะเด่นของนักประวัติศาสตร์สกุลนี้ก็คือความรู้ลึกซึ้งนับถือบูชาอดีต อันเป็นความรู้ลึกซึ้งซึ่งกว่านักประวัติศาสตร์ทั่วไป เพราะไม่แต่เพียงเห็นคุณค่าของอดีตในฐานะเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเท่านั้น แต่เห็นว่าอดีตแฝงไว้ซึ่งความดี ความงามบางอย่างที่ค่ารงความ เป็นชาติของตนเอาไว้ พร้อมกันไปนั้น ความรู้สึกทางชาตินิยมก็ค่อนข้างรุนแรงในหมู่นักเขียนเหล่านี้ ข้อความตอนหนึ่งในอัจฉริยภาพของศาสนาคริสต์เขียนของซาโตบร็องคแสดงความรู้สึกนี้โดยยงคี เขากล่าววว่าเมื่อเราเดินเข้าไปในโบสถ์กอธิคสมัยกลางแล้ว "ฝรั่งเศสโบราณดูเหมือนจะฟื้นคืนชีพกลับขึ้นมาใหม่พร้อมกัน ท่านจะได้เห็นเครื่องนุ่งห่มอันพิถีพิถันที่สุด ได้เห็นทุกอย่างของชาติเราซึ่งแตกต่างจากปัจจุบัน เป็นเครื่องเตือนใจท่านนึกถึงการปฏิวัติหลายต่อหลายครั้ง นึกถึงการผิดคิดหลายต่อหลายอย่าง และนึกถึงศิลปกรรมที่ใคร่สังสมไว้ ยิ่งยุคสมัยที่ว้างห่างไกลออกไปสักเพียงใด ยุคนั้นก็ยิ่งดูดีลึบมากขึ้นเท่านั้น"

ความบูชาอดีตนั้น ทำให้ซาโตบร็องคเห็นว่าอนุสาวรีย์โดกัตามที่มีคุณค่าก็ อยู่ตรงที่ความเก่าของมันนั่นเอง และจะมีผลต่อการเร่งเร้าให้นักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ นั้นเข้าจับเอกสารชั้นต้นในการศึกษากันมาก ความบูชาอดีตของซาโตบร็องคมีรุนแรงถึงกับ ถือว่าอดีตเป็นเวลาที่สำคัญที่สุด เพราะ "อดีตคือข้อเท็จจริงอันเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจ ทำลายได้ ในขณะที่อนาคตซึ่งเป็นที่รักของเรายิ่งนั้นไม่มี" (ยังมาไม่ถึงจึงไม่ค่างอยู่ หรือไม่มี)

ในการหันกลับไปหาอดีตโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยกลางนั่นเอง นักประวัติศาสตร์ ศาสตร์พบความแตกต่างของสมัยกลางจากปัจจุบัน และมองเห็นว่าการที่เอนไลท์เท่นเมนต์

นำเอามาตรฐานของปัจจุบันไปตัดสินอดีตย่อมไม่เป็นธรรม ความคิดที่ว่าเราต้องศึกษาอดีต
ในฐานะที่มันเป็นอดีตนั้น จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่นักประวัติศาสตร์ สุกฤษณ์มอบให้แก่การศึกษา
ประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศส ซาโตมริอองดกล่าววว่า "จำเป็นที่เราต้องมอบภาษาและความ
รู้สึกของสมัยนั้นให้แก่บุคคลในประวัติศาสตร์ แทนที่จะมองคนเหล่านั้นผ่านความคิดของเรา
ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการบิดเบือนข้อเท็จจริง" เมื่อกล่าวถึงสมัยกลาง เขาเขียนไว้ว่า
"ไม่มีใครเลวอย่างที่เราคิด ไม่ว่าพระเจ้า ชุนนาง กฎมฉัตร วัชชัฒ ต่างก็มีคติแห่ง
ความยุติธรรมและความมฤติธรรมซึ่งแตกต่างจากของเรา สมัยกลางเป็นอีกโลกหนึ่ง..."

นักประวัติศาสตร์ต่อจากเขายังเน้นความสำคัญของความหลากหลายใน
ประวัติศาสตร์มากขึ้น เขียวกักกล่าววว่า "หน้าที่อันยิ่งใหญ่ซึ่งพึงมอบให้แก่นักประวัติศาสตร์
ก็คือการมองหาข้อแตกต่าง ไม่ใช่มองหาข้อเหมือน... แต่หาเสียดยที่คนผู้มีความคิดค้นเขียน
ทั้งหลายมักนิยมฉิมรสแห่งความเป็นเอกภาพ (เพราะ) ความเป็นเอกภาพยอมสะควก
ง่ายตายดี"

วิธีที่นักประวัติศาสตร์เหล่านี้จะสามารถเข้าถึง "ความแตกต่าง" ของ
อดีตกับปัจจุบันได้ก็คือ "ความเห็นใจ" (ไม่ใช่สงสาร แต่การเปรียบเทียบความคิดความรู้สึก
ประสบการณ์ของตนเองให้เสมอกับคนในอดีต) ด้วยวิธีนี้เท่านั้น นักประวัติศาสตร์จึงจะ
สามารถมองเห็นอดีตตามที่เป็นจริงได้ เขียวกักกล่าววว่า "ปัญญาที่สามารถรู้สึกถึงความสุขุม
คัมภีร์ภาพของประวัติศาสตร์ได้จะระบายสืบรรพบุรุษของเราดังที่ท่านเป็นจริง ไม่ใช่ระบาย
สีให้ท่านเป็นอย่างตัวเรา ... เขาจะต้องเป็นชาวแฟรงค์เมื่อกล่าวถึงชาวแฟรงค์เป็นชาว
โรมัน เมื่อกล่าวถึงชาวโรมัน"

การที่จะสามารถเปรียบเทียบตัวเองได้ใกล้เคียงเช่นนี้ นักประวัติศาสตร์ก็ต้อง
ศึกษาอดีตจากเอกสารชั้นต้น "ไปสู่หลักฐานอันแท้จริงของประวัติศาสตร์" ดังที่เขียวกัก
กล่าวไว้ ความรู้สึกเคารพต่อเอกสารชั้นต้นของพวกโรมันเทศนี้มิใช่เพียงเพราะเห็นคุณค่า

เท่านั้น แต่เป็นความรู้สึกรุนแรงของความเคารพความกลัวและอารมณ์อยู่ควย เมื่อซาโต-
บรีองคกก้าวถึง เอกสารชั้นต้น เขาพูดว่า "กฎบัตรซึ่งพระหัตถ์ของพระเจ้าชาลมาญและ
พระเจ้า เซนต์หลุยส์ เคยทรงสัมผัสมาแล้ว" หรือเขียนไว้ถึงการคนควาของเขาเพื่อเขียน
ประวัติศาสตร์อังกฤษ เขากล่าวว่า "เมื่อมือของซาฟเจาพิคหันการะคามหรือมองมันที่ก
ต่าง ๆ ซาฟเจาคิมคำลงไปในอารมณ์รุนแรงชนิดหนึ่ง และสิ้นสมปฤดีจากทุกสิ่งทุกอย่างที่
เกิดขึ้นรอบตัว" เขาถือว่าที่เขาสนใจประวัติศาสตร์ก็เพราะประวัติศาสตร์มีเสน่ห์ประหลาด
ที่ถึงเขาเขาหา "อย่างไม่มีทางขัดขึ้นได้"

ถึงแม้นักประวัติศาสตร์โรแมนติกของฝรั่งเศสจะทำความก้าวหน้าแก่การ
ศึกษาประวัติศาสตร์หลายประการ แต่ก็มีขอบกพรองที่ถกรรจอยหลายอย่างเหมือนกัน เนื่อง
จากนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้เห็นว่าการเขียนประวัติศาสตร์ที่ดีต้องมีอารมณ์ในงานเขียนของ
ตนอย่างลึกซึ้ง จึงมักเอาความเห็นของตัวแทรกลงในงานเขียนโดยไม่รู้ตัวเสมอ เป็นต้นว่า
งานของ เชียร์ริงไคอาศัยเอกสารชั้นต้นจำนวนมากในการศึกษา แต่เขาก็โชแต่เอกสารของ
พวกชาวพื้นเมืองบนเกาะอังกฤษอย่างเดียว โดยไม่สนใจต่อเอกสารของพวกนอร์มันบาง
ผลิตภัณฑ์งานของเขากลายเป็นการโจมตีพวกนอร์มันให้กลายเป็นพวกป่าเถื่อนโหดร้ายที่ทำลาย
อารยธรรมของแองโกลแซกซอนบนเกาะอังกฤษลงจนสิ้นเชิง งานของมิชเลต์ก็อยู่ในลักษณะ
เดียวกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติฝรั่งเศสที่น่าอ่านในคานสำนวนโวหารอย่างสูง
แต่มิชเลต์หลงใหลในอุดมคติของดัทธิประชาธิปไตยมากจนกระทั่งงานเขียนของเขากลายเป็น
คำโฆษณาชวนเชื่อ และไม่เป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย มีอคติมาก

ความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดในฝรั่งเศสขณะนี้ เช่นเดียวกับที่ใดเกิด
ในเยอรมันมาแล้วคือ ความเคลื่อนไหวที่มีอาจารย์ในมหาวิทยาลัยเป็นผู้นำ ได้แก่การศึกษา
เอกสารชั้นต้นอย่างละเอียดโดยอาศัยการวิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของศตวรรษที่ ๑๙
ได้มีการตั้งสมาคมเพื่อศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นต้น ตลอดจนได้มีการพิมพ์เอกสารชั้นต้น
จำนวนมากเพื่อเผยแพร่เป็นประโยชน์แก่การที่เฉพาะประวัติศาสตร์โดยทั่วไป

ทั้งหมดนี้คือมรดกที่ผู้สืบทอด เคอ กูดองซ์ ได้รับจากยุคสมัยของเขาเอง

ฟุสแตด เคอ กูดองซ์ (Fustel de Coulanges : 1830 - 1889)

เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์หลายคนในยุคนี้ เคอ กูดองซ์ ศึกษาวิชาคลาสสิกก่อนจะเริ่มจับงานทางประวัติศาสตร์จริง วิทยานิพนธ์เพื่อรับปริญญาเอกของเขา เกี่ยวกับการตรวจสอบหลักฐานในประวัติศาสตร์โรมันของโพลีเบียส งานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คลาสสิกที่มีชื่อเสียงที่สุดของเขาคือ The Ancient City ตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๘๖๔ ซึ่งเป็นการศึกษาของศาสนาที่มีต่อสถาบันทางการเมือง จากนั้นมา เคอ กูดองซ์ก็ศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยหลังลงมา เช่น ประวัติศาสตร์สถาบันการเมืองของฝรั่งเศสโบราณ, ๑๘๗๔ ทั้งจากการศึกษาและงาน เคอ กูดองซ์ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับมาแบบวิชาการโดยแท้ งานของเขาอาศัยการค้นคว้าและตรวจสอบหลักฐานอย่างกว้างขวาง และทวยเหตุถึงนั้น เคอ กูดองซ์ จึงมีความโน้มเอียงอยู่แต่ที่จะเป็นปฏิสัมพันธ์กับการศึกษาประวัติศาสตร์แบบที่เอาความรู้สึกของคนไปปะปนในงานเหมือนนักประวัติศาสตร์โรแมนติกสมัยนั้น

เนื่องจากการยอมรับมาเช่นนี้ และเนื่องจากอิทธิพลของความสำเร็จจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เคอ กูดองซ์จึงใก้คิดว่า "ประวัติศาสตร์เป็นและควรเป็นวิทยาศาสตร์" ในตอนปลายศตวรรษที่ ๑๙ และต้นศตวรรษที่ ๒๐ จะเกิดการศึกษาศาสตร์ศาสตร์สกุลหนึ่งที่พยายามทำให้ประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาวิทยาศาสตร์โดยตรง เรียกว่าสกุลโพสิทีวิสม์ (Positivism) เคอ กูดองซ์ ได้รับการยกย่องจากนักประวัติศาสตร์สกุลนี้อย่างสูง จึงทำให้เขาถูกนักประวัติศาสตร์สกุลที่คัดค้านโพสิทีวิสม์โจมตีอย่างมาก อันที่จริง เคอ กูดองซ์เองหาได้มีความเห็นเหมือนนักประวัติศาสตร์สกุลโพสิทีวิสม์ในเรื่องประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ไม่ เคอ กูดองซ์ไม่คิดว่าเราจะสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติไปไ้ทั้งหมด และไม่คิดว่ากระบวนการของมนุษย์จะ

สามารถนำไปเทียบกับกระบวนการของธรรมชาติอีกด้วย คำว่าวิทยาศาสตร์ที่เคอ กูดองซ
ใช้มีความหมายแต่เพียงการศึกษาโดยอาศัยการตรวจสอบหลักฐานอย่างถูกวิธี (ซึ่งบางทีก็
เรียกว่าโดยวิธีของวิทยาศาสตร์) เท่านั้น การประกาศของเขามุ่งจะคัดค้านวิธีการของ
นักประวัติศาสตร์โรแมนติกที่ให้ความสำคัญแก่ธรรมเนียมจนละเลยการบีบคั้นข้อเท็จจริง
คำว่าวิทยาศาสตร์ของ เคอ กูดองซ จึงหมายถึง "ศาสตร์" หรือมวลแห่งความรู้ที่ใครมา
โดยวิธีการที่อาจพิสูจน์ได้และถูกจัดสรรให้มีระเบียบจนเป็นที่เข้าใจได้ มิได้หมายถึงวิทยา-
ศาสตร์แท้ ๆ (คำว่า science ในภาษาอังกฤษแปลว่าวิทยาศาสตร์ก็ได้ หรือ
ศาสตร์ทวนความหมายดังนั้นก็) เคอ กูดองซเขียนไว้ในอีกที่หนึ่งเพื่อคัดค้านวิธีการของ
พวกโรแมนติกซึ่งนิยมเอาตัวเองไปปะปนในงาน (Subjective) ว่า "ประวัติศาสตร์
ประกอบด้วยหลักฐานเท่านั้น และความเห็นส่วนตัวจะเอามาแทนที่หลักฐานหาได้ไม"

ความสนใจประวัติศาสตร์ที่พวกโรแมนติกเป็นผู้นำในสายตาของ เคอ กูดองซ
เห็นว่าทำให้คุณค่าของประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็น "ศาสตร์" ค่อยลงไปเพราะทำให้ประวัติ-
ศาสตร์ไม่สามารถให้คำตอบแก่คำถามที่สำคัญ ๆ ได้ เคอ กูดองซเห็นว่าทัศนคติคือวิชาเป็น
สิ่งสำคัญสำหรับนักประวัติศาสตร์ ในการปราศจากครั้งหนึ่งเขากล่าวว่า "สุภาพบุรุษทั้งหลาย
ชาวเราต้องการให้เป็นที่เข้าใจกันจนแจ่มแจ้งว่าประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่มากกว่าความเพิด-
เพิดในยามว่าง เราไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์กันเพียงเพื่อจะตอบสนองความอยากรู้อยาก
เห็นของเรา หรือเอาไว้มัดลงไปในกล่องความจำในสมองของเรา"

ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ของ เคอ กูดองซนั้น ถ้ามองจากภายนอกจะเห็น
ว่าคล้ายคลึงกันกับของรันเกเป็นอย่างมาก แต่อันที่จริงแล้วเกิดจากมโนความคิดที่แตกต่างกัน
เคอ กูดองซไม่สนใจปัญหาอภิปรายที่จะพูดถึง "พระเป็นเจ้า" "ความคิดของพระเป็นเจ้า"
เหมือนรันเก หรือถือว่าความเป็นจริง ๆ ของสิ่งใดอยู่ที่ปัจเจกลักษณะของสิ่งนั้น (อันเป็น
ความคิดทางอภิปราย) แต่เคอ กูดองซได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์และประสงค์เพียงจะ
เสนอประวัติศาสตร์ตามที่ใดเกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีต อย่างไรก็ตาม จากมูลเหตุผลของความคิด
ที่ต่างกัน ทั้งสองก่อให้เกิดผลในทำนองเดียวกัน

ความสำคัญในความหลากหลายของประวัติศาสตร์ของ เกอ กูดองซ์ เกิดขึ้นจากอิทธิพลของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการแท้ ความประสงค์ของเขาถือการเสนอข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ตามที่เป็นอย่างจริง เกอ กูดองซ์พบว่าอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งในการนี้ก็คือนักประวัติศาสตร์มักจะทำเอาปัจจุบันไปเทียบกับอดีต เท่ากับนักประวัติศาสตร์ไปควนสรุปเสียเลยว่าอดีตและปัจจุบันนั้น โดยสาระแล้วเหมือนกัน ตลอดชีวิตของ เกอ กูดองซ์ เขาพยายามเตือนถึงความผิดพลาดในข้อนี้เสมอมา เขาถือว่าหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือการจับความแตกต่างระหว่างอดีตและปัจจุบันให้ได้ เพื่อจะสามารถเข้าถึงความแตกต่างนั้นได้ นักประวัติศาสตร์ก็จะต้องเข้าถึงลักษณะพิเศษ (uniqueness) ของเหตุการณ์แต่ละอันของอดีต ลักษณะเฉพาะหรือลักษณะพิเศษนี้แหละที่ทำให้เหตุการณ์แต่ละอันที่ถูกเรียงไว้ในลำดับเวลาเดียวกันมีความแตกต่างกัน จะเห็นได้ว่าผลสรุปของความพยายามที่จะบรรยายอดีตตามที่ใดเกิดขึ้นจริง ๆ ของ เกอ กูดองซ์ ก็ทำให้เกิดการเห็นความสำคัญของปัจเจกภาพ (individuality) ของเหตุการณ์เช่นเดียวกันกับมันเอง

การเน้นถึงความสำคัญของปัจเจกภาพที่เกิดขึ้นในกระแสแห่งกาลเวลานี้ สะท้อนออกในอีกแง่หนึ่งตามความคิดของเกอ กูดองซ์ นั่นก็คือความเปลี่ยนแปลง ในที่ใดซึ่งมีลักษณะเฉพาะเกิดขึ้นอยู่เสมอ สิ่งที่เกิดภายหลังย่อมแตกต่างจากสิ่งที่เกิดก่อน นั่นคือลักษณะของความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดหย่อน เมื่อเกอ กูดองซ์ กล่าวถึงสถาบันทางการเมืองของพวกกรีก เขากล่าวว่า "ไม่มีอะไรในปัจจุบันเหมือนสิ่งเหล่านั้น และไม่มีอะไรในอนาคตจะเหมือนสิ่งเหล่านั้นได้" เพราะฉะนั้น ประวัติศาสตร์ในทัศนะของ เกอ กูดองซ์ จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุด เขาเปรียบเทียบการทำงานของนักประวัติศาสตร์และนักจิตวิทยาในฐานะต่างก็เป็นผู้ศึกษามนุษย์ด้วยกันว่า

"นักจิตวิทยากำหนดว่าอะไรบางอย่างในมนุษย์ที่คงที่ไม่ผันแปร - ธรรมชาติของมนุษย์ องค์ประกอบแห่งความคิด พลังปัญญา มโนธรรม - แต่นักประวัติศาสตร์เป็นผู้สังเกตเรียนรู้สิ่งที่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่สามารถผันแปรได้ในวงจิตของมนุษย์ ความเชื่อ

แนวโน้มนั้น และความเปลี่ยนแปลงในความคิดของมนุษย์ พร้อมกันไปในนั้น นักประวัติศาสตร์ก็สังเกตเห็นรูปร่างที่เปลี่ยนแปลงไปตามความคิดเหล่านี้ ได้แกกฎหมาย สถาบันต่าง ๆ ศิลปะ และวิทยาการ"

การที่ประวัติศาสตร์ของมนุษย์คือความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เคอ กูดองซ์เห็นว่าเกิดขึ้นมาจากลักษณะพิเศษของมนุษย์เอง เมื่อเทียบกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ แล้ว มนุษย์มีความสามารถจะประกอบพฤติกรรมโดยไม้อยู่ในบังคับของแบบแผนตายตัว "สามารถมีเจตนาของตน สามารถบังคับตนเอง อำนาจอันประหลาดที่จะหลอหลอมตนเอง และเป็นนายตนเองนั้น มีแก่นมนุษย์เพียงประเภทเดียว ด้านพรสวรรค์อันดีเกินเช่นนี้ มนุษย์ยอมไม่อาจอยู่คงที่โดยไม่เปลี่ยนแปลงได้"

ในขณะที่เดียวกัน นักประวัติศาสตร์จะจำกัดงานของตนเองอยู่เพียงความหลากหลายและความเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เคอ กูดองซ์มองเห็นว่านอกจากทั้งสองสิ่งนี้แล้วประวัติศาสตร์ยังเป็น "ความสืบเนื่อง" อีกด้วย เพราะความสืบเนื่องนี้เองที่ทำให้นักประวัติศาสตร์เข้าใจปรากฏการณ์แต่ละอัน และเข้าใจกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงจากสิ่งหนึ่ง ไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง เพราะฉะนั้น แม้ว่าประวัติศาสตร์จะมีเหตุการณ์อันหลากหลาย แต่ในขณะที่เดียวกันเหตุการณ์เหล่านั้นก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การค้นเขาไปถึงต้นเค้าของเหตุการณ์ สถาบันต่าง ๆ ความคิด ฯลฯ จึงเป็นงานสำคัญของนักประวัติศาสตร์ เพราะจะทำให้นักประวัติศาสตร์สร้างความสืบเนื่องกันของสิ่งเฉพาะอัน หลากหลายและความเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอของประวัติศาสตร์ได้ เคอ กูดองซ์กล่าวไว้ในที่หนึ่งว่า

"ความสนใจของเราที่มีต่อต้นเค้าของสิ่งต่าง ๆ นั้นมิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะความอยากรู้อยากเห็นตามธรรมดา แต่การศึกษาต้นเค้าเป็นสาระสำคัญของระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ เป็นกฎที่จำเป็นที่สุดกฎหนึ่งของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นั้นเมื่อ

กล่าวให้เหมาะสมก็คือศาสตร์แห่งความแปรเปลี่ยน ประวัติศาสตร์ศึกษาสภาวะที่เป็นอยู่น้อยกว่าการกำเนิดและความแปรเปลี่ยนของสภาวะนั้น ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ช่วยคนกำเนิดตัวเชื่อมพัฒนาการ และการเปลี่ยนรูป (ของสิ่งต่าง ๆ)"

ตามทัศนะของเคอ กูดองซ์ จึงเป็นว่าปรากฏการณ์ทุกอันย่อมมีอดีตแฝงอยู่ในตัว เพราะปรากฏการณ์ทุกอันย่อมมีความสืบเนื่องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น"... อดีตไม่เคยตายลงในมนุษยเลย มนุษย์อาจจะลืมอดีต แต่เขาจะอนุรักษ์อดีตไว้ในตัวเขาเสมอ... เขามนุษย์ไม่ว่าในยุคใดมาเป็นตัวอย่างก็ได้ เขาก็จะเป็นผลผลิตและเป็นรอยจารึกของทุกยุคก่อนหน้าเขา ให้เขามองดิ่งลงไปในดวงจิตของเขา แล้วเขาจะพบและแยกแยะยุคต่าง ๆ ออกจากกันโดยอาศัยสิ่งที่ยังเหลืออยู่ในตัวเขานั้นเอง"

ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของเคอ กูดองซ์อยู่ที่เขาสามารถมองเห็นมนุษย์ตามที่เป็นจริงในแต่ละสมัยได้อย่างชัดเจน เขาไม่เอามนุษย์ไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นในธรรมชาติอย่างเดียวกับนักประวัติศาสตร์โพสิทีวิสต์ในรุ่นหลัง ทั้งนี้เพราะเคอ กูดองซ์ยืนยันเสมอว่า การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นมีจุดหมายที่จะค้นหาให้พบสปิริตของคนเพื่อจะรู้ว่า "สปิริตนี้คืออะไร คิดอะไร และรู้สึกอย่างไรในแต่ละยุคของชีวิตมนุษยชาติ"

เนื่องจากมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงตลอดมา การศึกษาเรื่องมนุษย์จะทำให้เหมือนวิทยาศาสตร์จึงทำไม่ได้ เพราะการศึกษาธรรมชาตินั้นผู้ศึกษามีโอกาสสังเกต เรียนรู้สิ่งที่คงที่และปรากฏอยู่เสมอในเวลาที่ศึกษานั้นขณะที่มนุษย์ในสิบศตวรรษที่แล้วมาซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันได้สูญหายไปหมดแล้ว ถึงกระนั้น การจะรู้จักมนุษย์ได้ก็มีอยู่ทางเดียวคือจากการศึกษาประวัติศาสตร์เพราะ "เพื่อที่จะรู้จักมนุษย์อันเป็นสิ่งที่มีชีวิตผันแปรได้ และสามารถเจริญได้จนถึงจุดสมบูรณ์ เราจะต้องศึกษามนุษย์ในทุกภาวะและทุกลำดับขั้นของความเจริญ" ประวัติศาสตร์เท่านั้นที่ศึกษามนุษย์ในแง่นี้

ประเด็นสุดท้ายที่ควรจะต้องกล่าวถึงเกี่ยวกับฟอสเทล เดอ กูดองซ์ ก็ในฐานะที่สัมพันธ์กับสกุลโพสิทีวิสต์ แม้ว่า เคอ กูดองซ์จะอยู่ที่คติทิพดลของโพสิทีวิสต์ซึ่งกำลัง

แพร่หลายในฝรั่งเศสเมื่อปลายศตวรรษที่ ๑๙ อยู่บาง เคอ กูดองชกษณันเสนอว่า ประวัติศาสตร์แตกต่างจากวิชาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์อื่น ๆ "ดังนั้น ศาสตร์แห่งการศึกษามนุษย์จึงไม่อาจอาศัยวิธีการเดียวกันกับพฤษศาสตร์หรือสรีรวิทยา" อย่างไรก็ตาม เคอ กูดองช มีความหวังในสิ่งหนึ่งซึ่งนักประวัติศาสตร์โพสิทีวิสต์ถือว่าสำคัญคือการขจัด "อัตวิสัย" (subjectivity) ออกจากการศึกษาประวัติศาสตร์ได้โดยสิ้นเชิง นักวิทยาศาสตร์ในสมัยศตวรรษที่ ๑๙ ยังเชื่อว่า "ภาววิสัย" (objectivity) เป็นลักษณะเด่นที่สุดของวิชาวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้น วิชาใดจะเป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่ก็อาศัยลักษณะการศึกษาว่ามีสภาพเป็นปรนัยแท้หรือไม่ นักประวัติศาสตร์โพสิทีวิสต์เชื่อว่าประวัติศาสตร์อาจศึกษาได้โดยเป็นภาววิสัย และยกย่องเคอ กูดองชว่าเป็นผู้วางรากฐานให้แก่งานการศึกษาประวัติศาสตร์โดยภาววิสัยสมบูรณ์ อันที่จริง เคอ กูดองช มีความรอบคอบเกี่ยวกับปัญหาความเป็นอเนกของนักประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง เขาไม่คิดว่าการศึกษาโดยตัดอัตวิสัยออกโดยสิ้นเชิงเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ ในที่แห่งหนึ่งเขาเขียนถึงอคติอันจะเกิดแก่นักประวัติศาสตร์ว่า

"อคติมิได้เกิดขึ้นในใจหรือในเจตนาธรรมเสมอไป แต่อคติอยู่ในวงความคิดและดวงตา และนั่นก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้เราเห็นอคติแตกต่างจากที่เกิดขึ้นจริง ๆ"

เหตุฉะนั้น เคอ กูดองช จึงแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์โพสิทีวิสต์ เพราะเขาไม่เคยบอกว่านักประวัติศาสตร์จะทำงานควยอู่เบกษาได้โดยอาศัยเพียง "ระเบียบวิธีของประวัติศาสตร์เท่านั้น"

อีกข้อหนึ่งที่ทำให้เคอ กูดองชแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเขาก็คือ เขาไม่เห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นแต่เพียงการรวบรวมข้อเท็จจริงที่ได้พิสูจน์แล้วไว้ด้วยกันเท่านั้น (ดูเรื่องของโพสิทีวิสต์ในบทที่ ๕) เคอ กูดองชเป็นคนแรก ๆ ที่ต่อต้านความโน้มเอียงในแนวนี้ เขากล่าวว่า "ประวัติศาสตร์มิได้อยู่ในเอกสาร แต่อยู่ในสติปัญญา

ซึ่งรู้และเข้าใจเอกสารอันหลากหลาย" เดอ กูดองซ์เห็นว่าข้อเท็จจริงอย่างเดียวกันเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เท่านั้น ประวัติศาสตร์ยังมีข้อเกี่ยวเนื่องของข้อเท็จจริงต่าง ๆ เป็นสาระสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งนักประวัติศาสตร์จะละเลยเสียไม่ได้ เดอ กูดองซ์กล่าวว่

"สมมุติว่านักประวัติศาสตร์ที่ชำนาญเฉพาะสมัยแบ่งงานกันศึกษาอดีตของประเทศฝรั่งเศส ท่านเชื่อหรือว่าในที่สุดจะสามารถเขียนประวัติศาสตร์ของประเทศฝรั่งเศสได้ ข้าพเจ้าสงสัยอย่างยิ่งว่าไม่ได้ เพราะข้อเกี่ยวเนื่องระหว่างข้อเท็จจริงจะหายไป และข้อเกี่ยวเนื่องนี้ก็เป็นประวัติศาสตร์ควบเช่นกัน"

ประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลโพธิ์วิสัยและประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนววิทยาการ

แนวคิดเด่นในครั้งของหลังศตวรรษที่ ๑๙

ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นสมัยที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติพิสูจน์ความสำคัญของตนเองต่อชาวตะวันตกอย่างมาก มีเพียงแต่ว่านักวิทยาศาสตร์สามารถค้นพบคำอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้เพิ่มขึ้นอีกหลายอย่างเท่านั้น หากแต่อาจยังไม่มีผู้ประยุกต์เอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประดิษฐ์เครื่องใช้ไม้อ้อย และเครื่องจักร ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตคนเป็นอันมาก ความสามารถในการคิดประดิษฐ์งานทางธรรมชาติเช่นไอน้ำ และบังคับให้ทำงานชนิดที่แรงงานคนและสัตว์ไม่เคยสามารถทำได้ เปิดโอกาสให้ใคร่แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้กันได้อย่างฟุ่มเฟือย การอุตสาหกรรมแบบใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทำให้คนในโลกตะวันตกมีปัจจัยในการดำรงชีพปริมาณไพศาลกว่าที่มนุษย์ในประวัติศาสตร์สมัยใดจะเคยรู้จักมาก่อน ยิ่งกว่านี้ การค้นพบทางวิทยาศาสตร์และการคิดแปลงความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อประดิษฐ์เครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตเกิดขึ้นแทบไม่เว้นแต่ละปี ทำให้คนทั่วไปในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเห็นอภิมหาอำนาจของวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติว่ายิ่งใหญ่เพียงใด ช่างยังเห็นไปว่าศักยภาพนั้นไม่มีที่สิ้นสุด จึงฝากความหวังว่าวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจะเข้ามาช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ในมนุษย การผิดคิดโดยอาศัยวิทยาศาสตร์จะทำให้มีสินค้าในโลกหรือในอารยธรรมของคนมาก จนทำลายความยากจนให้หมดลง ละลายความเหลื่อมล้ำค่าสูงให้สิ้นไป เครื่องมือสื่อสารมวลชนที่วิทยาศาสตร์ประดิษฐ์ขึ้นจะกระจายข่าวสารและความรู้ออกไปทั่วทั้งสังคมอย่างชนิดที่ไม่เคยมีสังคมใดในประวัติศาสตร์เคยประสบมาก่อน สังคมใหม่ที่ทุกคนมีความรู้ จะเป็นสังคมที่มีเหตุผลและมีเสรีภาพเต็มเปี่ยม

ในบรรยากาศทางความคิดเช่นนี้ จึงเป็นธรรมดาที่คนจะหันเข้าหาวิทยาศาสตร์เหมือนคัมภีร์ศาสนา ครั้งหนึ่งในยุโรป คนเคยเชื่อว่าสรรพความรู้ทั้งหลายได้มีระบุดูแลในคัมภีร์ไบเบิล มาในศตวรรษที่ ๑๕ คนจำนวนมากเชื่อว่า เมื่อมีคำถามเกี่ยวกับโลกที่อยู่รอบตัวเรา ก็ต้องหันไปหาคำตอบจากวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์สามารถตอบคำถามได้ทุกอย่างหรือจะสามารถตอบได้ทุกอย่างในอนาคตอันใกล้ โลกทรรศน์ของคนเหล่านี้คือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่วิทยาศาสตร์ได้อธิบายเอาไว้ หรือที่วิทยาศาสตร์กำลังจะอธิบายในภายหน้า

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นทัศนคติของคนธรรมดาซึ่งมีชีวิตอยู่ท่ามกลางการเจริญอำนาจของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในศตวรรษที่ ๑๕ ในบรรยากาศเช่นนี้คนธรรมดาที่ไม่ใช่ นักวิชาการมักจะมีสรูปเอาเองว่าความรู้คือวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์หมายถึงเทคนิควิทยา ส่วนเทคนิควิทยาก็เป็นเพียงสิ่งที่จะสร้างความสุขให้แก่มวลมนุษย์ และความสุขก็เท่ากับความเพลินใจเท่านั้น แม้วาความเห็นที่ค่อนข้างเช่นนี้มีได้เป็นของนักวิชาการ แต่นักวิชาการก็มีทัศนคติปัญหาในวิชาของตนตลอดจนมีโลกทรรศน์ที่ไม่ต่างไปจากที่บรรยายนี้มากนัก ควดยเหตุนี้จึงจะพบว่า วิทยาศาสตร์หรือวิธีการของวิทยาศาสตร์จะมีอิทธิพลในทุกด้านของวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาหรือสังคมศาสตร์และประวัติศาสตร์ แนวคิดเช่น ๆ ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๕ นี้ก็เช่นกัน ล้วนได้อิทธิพลมาจากความสำเร็จในวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติทั้งสิ้น

ในบรรดาแนวคิดเช่น ๆ ซึ่งจะมีผลกระทบตอประวัติศาสตร์นั้นหนึ่งในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๕ สมควรที่จะเข้าใจแนวคิดดังต่อไปนี้

๑. วิทยาศาสตร์ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๕ แตกต่างจากความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ในสมัยปัจจุบันเป็นอันมาก ทั้งนักวิทยาศาสตร์และนักคิดในสมัยนั้นเข้าใจว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นความจริงจริง ๆ (reality) มิใช่เป็นแค่เพียงทฤษฎีซึ่งจำลองความจริงจริง ๆ ใกล้เคียงที่สุด เท่าที่มนุษย์จะสามารถ

ทำได้ โลกและจักรวาลเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยการค้นคว้าทดลองทาง
 วิทยาศาสตร์ และความรู้ที่ได้มาจะเป็นความรู้ที่ "แนบชิด" เพราะอาศัยการใคร่รู้เห็น
 จากประสบการณ์ (สัมผัสโคควายประสาททั้งห้า) โดยแท้ มิใช่ได้จากการคาดคะเนตาม
 แบบปรัชญา ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เป็นความจริงสูงสุด (Absolute Truth) ในตัว
 ของมันเอง ส่วนวิธีการของวิทยาศาสตร์ก็เข้าใจกันว่าประกอบไปด้วยการหาข้อมูลโดย
 วิธีที่เรียกว่าภาววิสัย (objectivity) กล่าวคือสิ่งที่ศึกษากับผู้ศึกษาไม่มีอิทธิพล
 แก่กันและกันเลย เป็นต้นว่าอุณหภูมิของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในภาวะหนึ่ง ก็จะมีค่าเท่ากันเสมอ
 ไม่ว่าผู้วัดจะเป็นพระราชหรือยาก ชายหรือหญิง เมื่อใครรวบรวมข้อมูลโดยวิธีเช่นนี้แล้ว
 นักวิทยาศาสตร์ก็จะพยายามหากฎเกณฑ์ที่สามารถอธิบาย ครอบคลุมข้อมูลทั้งหมดได้ อัน-
 ที่จริงมีนักคิดในสมัยนั้นที่เชื่อยิ่งไปกว่านี้ว่า เมื่อนักวิทยาศาสตร์ใครรวบรวมข้อมูลโดย
 ถูกต้องตามกรรมวิธีแล้ว กฎเกณฑ์ของธรรมชาติจะปรากฏตัวออกมาเองอย่างเด่นชัด^๑
 กฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งปรากฏขึ้นนี้ นักวิทยาศาสตร์จะนำไปทดสอบกับปรากฏการณ์อื่น ๆ
 ถ้าสามารถอธิบายปรากฏการณ์อื่น ๆ หรือควบคุมปรากฏการณ์นั้นได้ ก็เป็นข้อพิสูจน์ว่ากฎ
 ทางวิทยาศาสตร์นั้นเป็นความจริง

ใน ค.ศ. ๑๘๘๘ เมื่อหนังสือต้นกำเนิดแนวคิดของชาลส์ คาร์วิน ถูก
 พิมพ์ขึ้น ความคิดที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงบาง กล่าวคือกอนหนานวิทยาศาสตร์

^๑ คำอธิบายที่นำเสนอใจว่าวิทยาศาสตร์คืออะไร มีวิธีการที่อาจจะใช้ในการ
 การศึกษาสังคมศาสตร์หรือไม่ ปรากฏใน Quigley, 1961 : บทที่ ๑ แต่เราจะ
 พิจารณาเรื่องนี้ครั้งหนึ่งในภาคที่สอง ซึ่งว่าด้วยปรัชญาของประวัติศาสตร์ ในหัวข้อ
 ประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์

เสนาภาพของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเหมือนเป็นสิ่งที่หยาบหนึ่งกับที่ ขำรอยเค็ม (ถึงที่
เสเกิดกล่าววาทธรรมชาติพัฒนาเป็นวงกลม) แต่การวิชันให้เห็นว่าธรรมชาตินี้มีพัฒนาการ
เหมือนกัน เปลี่ยนแปลงจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่งได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งปรากฏการณ์
ทางธรรมชาติก็เป็นขบวนการเช่นกัน จึงทำให้วิทยาศาสตร์ธรรมชาติมีลักษณะใกล้เคียงกับ
ประวัติศาสตร์มากขึ้น อย่างน้อยในคานเนื้อหาของวิชา ทั้งประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์
ต่างก็ศึกษาสิ่งที่เป็นกระบวนการควบกันทั้งคู่ (Collingwood, 1970 : 129)

๒. ความก้าวหน้าของมนุษย์ นับตั้งแต่ยุคภูมิธรรมแล้วที่ได้เกิดความคิดว่า
วิถีทางของประวัติศาสตร์คือความก้าวหน้า แม้ว่าแนวคิดของยุคภูมิธรรมหลายอย่างจะถูก
คัดค้านในสมัยต่อมา แต่ความเชื่อความนับจะก้าวหน้าต่อไปเรื่อย ๆ อย่างที่ได้เคยก้าวหน้า
มาแล้วในอดีต ยังคงดำรงอยู่ในนักคิดสฤดต่าง ๆ สืบมา บางครั้งก็ดำรงอยู่อย่างชัดเจน
บางครั้งก็ดำรงอยู่เป็นนัยะ ดังจะเห็นได้จากบทที่ตามมา นักคิดในสฤดต่าง ๆ ก็เชื่อใน
เรื่องความก้าวหน้าของมนุษย์ทั้งสิ้น แสรเคอร์เชื่อว่าพระเจ้ากำหนดให้แต่ละยุคใหม่ทด
แกยุคต่อมา ซึ่งเสริมสร้าง ความก้าวหน้าของมนุษย์ กระบวนการวิชันวิชันของเสเกิดก็จะ
นำมนุษย์ไปสู่จุดหมายปลายทางคือ "ทั้งหมด" ซึ่งเป็นสภาวะสมบูรณ์สูงสุด มารักรับ
ความคิดเกี่ยวกับวิชันวิชันมาจากเสเกิด และชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติแต่ละครั้งยอมนำเอา
มวลชนเขามารวมอยู่ใน "ชนชั้นขุริค" มากขึ้น จนถึงการปฏิบัติครั้งสุดท้ายซึ่งจะนำเอา
ชนชั้นขุริคลงทั้งหมด และสังคมที่ไม่มีภารกิจงานส่วนเกินของกันและกันก็จะเกิดขึ้นใน
อนาคต ในครั้งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ นี้ ความเชื่อในวิถีทางของมนุษย์ว่าจะก้าวหน้า
ต่อไปเรื่อย ๆ ยิ่งรุนแรงขึ้น เนื่องจากความสำเร็จของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติดังที่โคกกล่าว
แล้ว ทฤษฎีของคาร์วินมีนัยยะอยู่แล้ววาทสาระสำคัญของชีวิตคือวิชันนาการ แนวคิดเกี่ยวกับ
วิชันนาการนี้ใกล้เคียงกับแนวคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้า จึงเป็นการง่ายที่คนจะสรุปเอา
เลยว่าวิถีทางก้าวหน้าของมนุษย์เป็นสิ่งที่วิทยาศาสตร์ได้พิสูจน์แล้ว จะเห็นได้ว่าปรัชญา
สังคมที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีของคาร์วิน คือดิทวิสเปนเซอร์นิยมของเฮอเบ็ค สเปนเซอร์

(Herbert Spencer, 1820 - 1903) จะเน้นคติเกี่ยวกับความก้าวหน้าอย่าง
ชัดแจ้ง

ความก้าวหน้าตามทัศนคติของศตวรรษที่ ๑๙ มีโดยอยู่ที่การใช้เหตุผลเพิ่ม
ขึ้น เหมือนศตวรรษที่ ๑๘ ของพวกนักปราชญ์ภูมิธรรม แต่อยู่ที่มนุษย์มีความรู้ที่ "แนชค"
เกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีความรู้ใน "กฎแห่งธรรมชาติ" มาก
ขึ้น จึงเปิดโอกาสให้มนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติได้ไพศาลขึ้น อีกข้อย (Thomas
Huxley, 1825 - 1855) นักชีววิทยาที่มีชื่ออีกคนหนึ่งได้แสดงปรากฏการณ์ในเรื่อง
Evolution and Ethics ใน ค.ศ. ๑๘๘๓ ย้ำว่าความก้าวหน้าทางสังคมนั้นจะ
เกิดได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์สามารถเป็นกฎธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ที่ยังต้องดำเนินไปตามกฎของ
ธรรมชาติคือชีวิตของสัตว์ป่า

ความเชื่อในเรื่องของความก้าวหน้านี้อาจดาวไคววรุนแรงที่สุดในอังกฤษ
เนื่องจากศตวรรษที่ ๑๙ เป็นช่วงระยะเวลาที่อังกฤษมีอำนาจทั้งทางการเมือง และ
เศรษฐกิจสูงที่สุด เป็นมหาอำนาจชั้นหนึ่งของยุโรป มีอาณานิคมขยายไปทั่วโลก และมี
การอุตสาหกรรมที่ได้พัฒนาไปไกลที่สุด จึงเป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยไม่ต้องสงสัยอันใดว่า
มนุษย์ใดคอย ๆ "ก้าวหน้า" มาโดยลำดับจากโบราณ และอัตราความก้าวหน้าในสมัย
ใหม่ยิ่งรวดเร็วขึ้นเพราะวิทยาศาสตร์ นั้นหมายความว่าความก้าวหน้าของมนุษย์จะดำเนิน
ต่อไปในอนาคตอย่างรวดเร็ว จนกว่าจะได้บรรลุภูมิธรรมสูงสุด (ดู Barnes, 1962 :
174 - 176)

๓. โปสิทีฟิซึม ชื่อของสกุลปรัชญานี้มาจากภาษาฝรั่งเศสว่า Positif
ซึ่งหมายความว่า "แนชค" ผู้ที่เป็นผู้ให้กำเนิดแก่วิชาคิดนี้ได้แก่ออกุสต์ คอมต (Auguste
Comte, 1789 - 1857) ปรัชญาของคอมตอาจแยกออกได้เป็นสองแนว คือที่เกี่ยวกับ
กับทฤษฎีแห่งความรู้ และที่เกี่ยวกับจริยธรรม

ในแง่ทฤษฎีแห่งความรู้ คอมพิวเตอร์เป็นวิทยาศาสตร์ เนื่องจากมีข้อสรุปที่วางอยู่บนข้อเท็จจริงและสร้างกฎขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อเท็จจริง (Bidney, 1967 : 86) เขาเห็นว่าข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์นั้นเป็นข้อเท็จจริงที่เทียบได้เช่นเดียวกับข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ (เนื่องจากวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้พัฒนาขึ้นในเยอรมัน) แต่ข้อเท็จจริงเหล่านี้ควรมีความสำคัญมากกว่า เป็นแต่เพียงข้อเท็จจริงของอดีตเฉย ๆ ควรถูกใช้เป็นเหมือนทองคำแดงในแง่การค้นคว้าเกี่ยวกับกฎของสังคมมนุษย์ เขาจึงตั้งวิชาสังคมวิทยาขึ้นมาเป็นวิชาประวัติศาสตร์ที่เหนือกว่าวิชาประวัติศาสตร์ธรรมดา กล่าวคือมีหน้าที่ค้นคว้าเกี่ยวกับข้อเท็จจริง "โดยวิธีของวิทยาศาสตร์" (Collingwood, 1970 : 128) เขาเรียกสังคมวิทยาของเขาว่า "วิทยาศาสตร์สังคม" ซึ่งจะมีกฎเกณฑ์ของตนเอง อันมนุษย์อาจรู้ได้อย่างแน่ชัด เช่นเดียวกับที่มนุษย์รู้จักกฎทางฟิสิกส์อย่างแน่ชัด และควายเหตุถึงนั้น ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในสถานที่เกี่ยวกับสังคมและความคิดจึงควรถูกถือว่าเป็นเหมือนวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มีกฎเกณฑ์ของตนเอง และมีหน้าที่กำหนดเป้าหมายความก้าวหน้าของมวลมนุษย์ (Bidney, 1967 : 85) เมื่อสามารถรู้กฎเกณฑ์ของสังคมได้เหมือนวิทยาศาสตร์แล้ว คอมพิวเตอร์ทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้รับการตีความอย่างถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว ย่อมสามารถที่จะคาดการณ์อนาคตได้ควายเหมือนที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติทำได้เป็นปกติ (Bury, 1955 : 301) การที่มนุษย์สามารถรู้ "วิทยาศาสตร์สังคม" ได้โดยแน่ชัดนี้ มีใช่เพราะวิธีการศึกษาเท่านั้น แต่โดยเนื้อแท้แล้วคอมพิวเตอร์เชื่อว่าพัฒนาการและความก้าวหน้าของประวัติศาสตร์นั้นเป็นพัฒนาการทางธรรมชาติ จึงมีกฎเกณฑ์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยสมมุติฐานทางอภิปรายสำหรับอธิบายประวัติศาสตร์หรือสังคม (เช่น "ความคิด" ของเฮเกิล) หรืออำนาจของพระเจ้า เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์และสังคม (Barnes, 1962 : 189)

ในแง่จริยธรรม ความคิดของคอมพิวเตอร์ขึ้นอยู่กับความเชื่อของเขาเกี่ยวกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ พัฒนาการทางความคิดหรือทางปัญญาของมนุษย์ได้

พัฒนาผ่านลำดับขั้นมาสามตอน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์มีวิธีที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้สามอย่างซึ่งมนุษย์ในแต่ละยุคได้ใช้วิธีอธิบายที่แตกต่างกัน ในลำดับขั้นตอนแรกสุด มนุษย์อธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (อย่าลืมว่าคำว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติสำหรับโพลีตีตีวิสมยอมหมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมด้วย) ไปในแนวเทววิทยา เป็นต้นว่าอธิบายกำเนิดของโลกว่ามีพระเจ้าสร้างขึ้น หรืออธิบายการมีภาษาหลากหลายของมนุษย์ว่าเป็นการลงโทษของพระเจ้า เป็นต้น ในลำดับขั้นที่สอง มนุษย์ใช้วิธีอธิบายแบบอภิปรัชญา ไคแก่การคาดคะเนและสรุปรวมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้กลายเป็นนามธรรม เช่น เรียกกฎของธรรมชาติว่าธรรมชาติเป็นต้น (กล่าวคือคะเนว่ากฎธรรมชาตินั้นมีอยู่ แต่ไม่รู้ชัดว่าคืออะไร เรียกรวม ๆ ว่าธรรมชาติ) จะเห็นได้ว่านับเป็นความก้าวหน้าขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ลำดับขั้นที่สามซึ่งเป็นความก้าวหน้าถึงจุดสุดยอดก็คือ เมื่อมนุษย์อธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยวิธี "แนชัค" ซึ่งทำให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลขึ้นอย่างมาก เบอร์โตสสรุปวิถีคิดของมนุษย์ตามความเชื่อของคอมทว่า "ในลำดับขั้นต้นปัญญาเสกสรรค้นค้นขึ้น ในลำดับขั้นที่สองปัญญาสรุปรวมเป็นนามธรรม และในลำดับขั้นที่สามปัญญาสมยอมต่อข้อเท็จจริงที่แนชัค" ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ก็ไคยาวนานลำดับขั้นทั้งสามนี้มาเช่นกัน เนื่องจากประวัติศาสตร์ยอมประกอบด้วยความเห็นและความคิดของคน ประวัติศาสตร์จึงลงรอยกับพัฒนาการสามขั้นดังกล่าว คอมทเห็นว่ายุค "ตะวันออก" คือยุคเทววิทยา ยุคกรีก-โรมคือยุคอภิปรัชญา และยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมคือยุคที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เติบโตขึ้น ควรเข้าใจคววว่าความรู้ในทุกแขนงนั้นมีไคเจริญขึ้นไปทีละลำดับโดยพร้อมเพรียงกัน บางสาขาวิชาที่ก้าวหน้าถึงขั้นวิทยาศาสตร์แล้ว บางสาขาวิชาที่ยังคงอยู่ในขั้นอภิปรัชญาอยู่ กวยเหตุฉะนั้นคอมทจึงมุ่งหวังจะยกมาตรฐานของสังคมศาสตร์ (รวมทั้งประวัติศาสตร์ด้วย) ให้ขึ้นไปถึงขั้น "แนชัค" หรือวิทยาศาสตร์ (Bury, 1955 : 291 - 293 ; Barnes, 1962 : 200) การยกมาตรฐานของวิชาการให้ขึ้นมาถึงขั้น "แนชัค" และการเผยแพร่ความรู้ที่แนชัคนี้ถือว่า เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติ หลักใน

ทางจริยธรรมก็คือการยกมาตรฐานของมนุษย์ชาติทั้งมวลให้ขึ้นมาสู่อารยธรรมในระดับขั้น
สุดท้ายนี้

๔. "วิธีการทางประวัติศาสตร์แบบวิทยาศาสตร์" ความหวังของพวก
โพลีตีวิสมที่จะยกมาตรฐานของวิชาสังคมศาสตร์ขึ้นให้เป็นวิทยาศาสตร์นั้น สอดคล้องเป็น
อย่างลึกกับความก้าวหน้าในวิชาประวัติศาสตร์ อันสืบเนื่องมาจากการรู้จักวิธีการหลักฐาน
ซึ่งวันแอกและเดอกูดิงซ์ทำให้แพร่หลาย (ดูบทที่ ๘) อันที่จริงวิธีการวิเคราะห์วิจารณ์
หลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่วันแอกเลียนแบบมาจากงานของนักประวัติศาสตร์
ศตวรรษแรกในเยอรมันที่มีมาก่อนเขา ที่สำคัญได้แก่งานของนีบuhr (ดูบทที่ ๖) ใน
เรื่อง ประวัติศาสตร์โรม (อันที่จริงนักประวัติศาสตร์ก่อนหน้านีบuhrรู้จักวิธีการเช่นนี้
เหมือนกัน เป็นตนวาวีโก หรือที่เกากวานัน เช่น ชูซิดีดีส ดังที่โดกดาวแควววา เมื่อ
วิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้วมักไม่ค่อยมีอะไรใหม่จริงๆ ในประวัติของประวัติศาสตร์นี้พบข)
กล่าวโดยสรุป วิธีการนี้คือวิธีพิจารณาตรวจสอบหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาอย่างละเอียด
โดยการตรวจสอบกันเอง ตรวจสอบจากภายในตัวหลักฐานนั้น เพื่อให้อุบายใดเขียน
เขียนเมื่อใด เขียนเพื่ออะไร ผู้เขียนอยู่ในฐานะที่จะรายงานความจริงใดหรือไม่ ฯลฯ
แล้วประเมินคุณค่าของหลักฐานนั้นเสียก่อนนำไปใช้ วิธีการทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ในปลาย
ศตวรรษที่ ๑๙ ได้มีนักประวัติศาสตร์สองคนสรุปขึ้นไว้เป็นตำรา สำหรับเป็นคู่มือในการ
เรียนประวัติศาสตร์คือ Introduction to the Study of History (1898) โดย
ดิงกิลด์และเชญโญโบส (C.V. Langlois and Charles Seignobos, 1854-1942)
หนังสือเล่มนี้ถูกแปลออกเป็นหลายภาษา และใช้เป็นตำราเรียนที่สำคัญสืบมาในวงการ
ประวัติศาสตร์อีกนาน โดยอาศัยวิธีการเช่นนี้ นักประวัติศาสตร์เกิดความมั่นใจมากขึ้นว่า
คนสามารถบรรยาย "สิ่งที่ได้เกิดขึ้นตามที่เป็นจริง" และได้ยกย่องวิธีการทางประวัติ-
ศาสตร์ของวันแอกเช่นนี้กันมาก จนบางครั้งก็เรียกว่า "วิธีการของวิทยาศาสตร์"

(Marwick, 1971 : 34 - 36 & 50)

หลังจากความสำเร็จของวันเกและเคอกลูดังซ์แล้ว วิธีการทางประวัติศาสตร์ของเขาก็แพร่หลายมากขึ้น ก่อนจะสิ้นศตวรรษถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษาเพื่อฝึกปรือนักประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ มีใช้แต่เพียงเฉพาะในเยอรมันและฝรั่งเศส แต่หมายถึงส่วนอื่น ๆ ของยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือด้วย

วิธีการทางประวัติศาสตร์ของวันเกนี้ เมื่อยังอยู่ในมือของนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่แบบวันเกหรือเคอกลูดังซ์ ก็เป็นคุณวิเศษที่ช่วยทำให้งานของเขาที่มีคุณค่าอย่างสูงในวงวิชาการสืบมาจนปัจจุบัน แต่เมื่อเป็นที่แพร่หลายไปถึงนักประวัติศาสตร์ที่ไม่มีอัจฉริยภาพเท่าเทียมกัน วิธีการทางประวัติศาสตร์ของเขาก็กลายเป็นเป้าหมายของงานในตัวของมันเอง แทนที่จะเป็นแค่เพียงเครื่องมือให้แก่ักประวัติศาสตร์ มีนักประวัติศาสตร์จำนวนมาก โดยเฉพาะในอังกฤษ ที่คิดว่างานของนักประวัติศาสตร์ไม่ควรมีย่อไร่มากไปกว่าบรรยายถึงอดีต "ตามอย่างที่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ" เท่านั้น และก่อให้เกิดความรังเกียจปรัชญาโดยเฉพาะปรัชญาของประวัติศาสตร์ ในฐานะที่โพลิตีวิสมก็เป็นปรัชญาแขนงหนึ่ง นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ก็รังเกียจโพลิตีวิสมเช่นกัน (Collingwood, 1970 : 126) ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของวิลเลียม สตับส์ (William Stubbs, 1825-1901) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญในแคว้นของอังกฤษซึ่งปฏิเสธความเห็นของนักประวัติศาสตร์โพลิตีวิสมที่ข้อบ่งเกิดว่า "ข้าพเจ้าไม่เชื่อในปรัชญาของประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อในบ่งเกิด" แมแตลอรด์แอคตัน (Lord Acton, 1834-1902) ซึ่งไม่อาจกล่าวได้โดยง่ายที่อยู่ในกลุ่มนักประวัติศาสตร์สกุลโพลิตีวิสมหรือแนววิชาการ ยังแสดงความไม่คอยจะไว้วางใจปรัชญานัก เขากล่าวว่า "ปรัชญาเป็นสิ่งที่ดีเพราะช่วยจัดความเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ว่าเป็นแต่เพียงคำกับและกองของข้อเท็จจริง และให้ความเป็นเอกภาพแก่ข้อเท็จจริงทั้งหมด แต่ปรัชญาที่ทำร้ายประวัติศาสตร์อย่างมโหฬารเพราะนำไปสู่การกล่าวสรุปกว้าง ๆ และแต่งประวัติศาสตร์เอาเอง ซึ่งนับเป็นมรดกมรดกของประวัติศาสตร์ที่แท้จริง" (คัดลอกใน Butterfield, 1966 : 211)

อย่างไรก็ตาม แม้วาความเห็นของนักประวัติศาสตร์ในแนววิชาการไม่ลงรอยกับพวกโพลีตีวิสม แต่หากรวมทั้งสองฝ่ายต่างก็ยกย่องวิธีการทางประวัติศาสตร์แบบวันเทกนอย่างสูงและต่างก็เห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ด้วยกัน เพียงแต่นัยของวิทยาศาสตร์ในระหว่างสองฝ่ายนี้ไม่เหมือนกันเท่านั้น จึงทำให้ไม่อาจแยกนักประวัติศาสตร์สองกลุ่มนี้ออกจากกันได้สะดวก นอกจากนี้ อิทธิพลของออกุสต์ คอมตอคความคิดในครั้งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ ก็มีอย่างไพศาลด้วย แม้แต่ผู้ที่คัดค้านความเห็นของโพลีตีวิสมก็ยังได้อิทธิพลของคอมต (Bidney, 1967 : 87)

อิทธิพลของแนวคิดต่าง ๆ ที่มีต่อประวัติศาสตร์

๑. วิทยาศาสตร์และวิธีการของประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ไปเปรียบเทียบงานของตนกับนักวิทยาศาสตร์ และเห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบอย่างละเอียดด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ละเอียด หรือเรียกว่า "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ และเนื่องจากต้องการจะให้การศึกษาของเรามีลักษณะเป็นภาววิสัยอย่างเต็มที่ จึงจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการสรุปกว้าง ๆ เพราะข้อสรุปเช่นนั้นจะทำให้ให้นักประวัติศาสตร์นำเอาตนเองเข้าไปพัวพันในการศึกษา ซึ่งเป็นลักษณะอัตวิสัย ในส่วนนักประวัติศาสตร์ที่ได้อิทธิพลจากโพลีตีวิสมด้วย ก็เห็นว่ายังต้องการเวลาเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปก่อน เพราะข้อมูลทางประวัติศาสตร์มีหลากหลายกว่าทางวิทยาศาสตร์ จึงยังไม่ถึงเวลาที่จะสร้าง "กฎ" ในทางประวัติศาสตร์ขึ้นได้เช่นเดียวกับกฎในทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สุนทรพจน์ของ เจ.บี.เบอรี ในการรับตำแหน่งศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ซึ่งมักจะถูกอ้างเสมอในฐานะตัวแทนของแนวคิดเช่นนี้จะสะท้อนได้อย่างดี

"ถ้าแต่ละปีในอนาคต ประวัติศาสตร์จะกลายเป็นพดิ่งที่มีอำนาจมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการแก้ความผิดพลาดที่บังคาคบ ในการสร้างมคิพพาสณ

และทำความเข้าใจหน้าแก่เสรีภาพทางการเมืองและทางปัญญา ประวัติศาสตร์ ก็ควรจะเตรียมสาวกของคนในอันที่จะปฏิบัติภารกิจอันนั้น มิใช่โดยการ พิจารณาถึงคุณประโยชน์ของประวัติศาสตร์ในสัปดาห์หน้าหรือปีหน้าหรือ ศตวรรษหน้า มิใช่โดยการยอมประนีประนอมอุดมคติของคนหรือจำกัด ขอบเขตของตน แต่โดยการรำลึกไว้เสมอว่า แม้ประวัติศาสตร์จะเป็น ผู้สอนเนื้อหาให้แก่วรรณคดีหรือการใคร่ครวญทางปรัชญา แต่โดยตัวของ มันเองแล้ว ประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่น้อยไม่มากไปกว่านั้น"

(คัดลอกใน Marwick, 1971 : 52)

นอกจากการย้ำว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ตามความเห็นของ โพลิตีวิสต์แล้ว เบอริยังเชื่อว่าประวัติศาสตร์อาจนำมาซึ่งความก้าวหน้าแก่มนุษยชาติ ในการสร้างมโนทัศน์ที่ถูกคอง เพราะวางอยู่บนรากฐานแห่งความรู้ที่แน่ชัดเกี่ยวกับอดีต ในการใหญ่เกณฑ์ซึ่งจะถือเป็นหลักปฏิบัติของสังคมมนุษย์เพื่อความก้าวหน้าของตนเอง และ ด้วยเหตุคั้งนั้นจึงต้องออกใจคอยเวลาด้านกว่านักประวัติศาสตร์จะมีข้อมูลทั้งหมดในมือเสียก่อน คุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของประวัติศาสตร์จึงจะสัมฤทธิ์ผลได้

(อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจด้วยว่า เบอริมิได้มีความเห็นเช่นนี้ตลอดไป แม้ว่าเขาจะเป็นผู้ถูกอ้างเสมอในฐานะตัวแทนของประวัติศาสตร์สกุลโพลิตีวิสต์ ในภายหลัง เขาเองจะโจมตีแนวการเขียนประวัติศาสตร์แบบนี้)

เนื่องจากความเห็นแบบโพลิตีวิสต์เช่นนี้ นักประวัติศาสตร์จึงไปเปรียบเทียบ ข้อเท็จจริงของตนกับข้อเท็จจริงของวิทยาศาสตร์ (ตามความเข้าใจของคนในศตวรรษที่ ๑๙) กล่าวคือข้อเท็จจริงแต่ละข้อจะสามารถตรวจสอบได้โดยมีกระบวนการวิจัยซึ่งเป็นอิสระจาก ข้อเท็จจริงอื่น ๆ ของประวัติศาสตร์ยกตัวอย่างในประวัติศาสตร์ไทยเช่นข้อ "ขอมสมาค- โขลญดำพง" ในศิลาจารึกสุโขทัยครั้งที่ ๒ นั้น นักประวัติศาสตร์อาจจะประเมินคุณค่า

ของหลักฐานที่ว่าจริงหรือไม่จากการพิจารณาตรวจสอบ ความน่าเชื่อถือของจารึกนั้นเอง โดยไม่ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงอื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ เป็นที่น่าอับอายของอาณาจักร กัมพูชาในขณะนั้น สถานะของดินแดนสุโขทัยในทางการเมืองขณะนั้น ฯลฯ อีกอย่างหนึ่ง นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาอย่างดีเดิสนั้น นักประวัติศาสตร์สามารถแยกตนเองออกจากข้อเท็จจริงที่ตนกำลังศึกษาได้อย่างเด็ดขาดเพราะ "ระเบียบวิธี" ของประวัติศาสตร์บังคับให้ไปเช่นนั้น หรือกล่าวอีกนัยยะหนึ่งก็คือในขณะที่นักประวัติศาสตร์ศึกษาข้อเท็จจริงนั้น ระเบียบวิธีของการศึกษาจะแยกผู้ศึกษาและสิ่งที่ศึกษาออกจากกันได้ เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์กระทำต่อสิ่งที่เขาศึกษา คือเป็นการศึกษาแบบ "ท้าววิสัย" อย่างเต็มที่ (ดู Collingwood, 1970 : 131)

ความเห็นเช่นนั้นของนักประวัติศาสตร์ ทำให้พากันศึกษาประวัติศาสตร์ในชั้นรายละเอียดกันมาก สิ่งที่นักประวัติศาสตร์จะศึกษาคือเรื่องแคบ ๆ เรื่องหนึ่งซึ่งมีหลักฐานเพียงพอให้นักประวัติศาสตร์ใช้ แม้ว่าเรื่องนั้นจะมีความสำคัญต่อ "ภาพใหญ่" ของประวัติศาสตร์หรือไม่ก็ไม่สำคัญนัก เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ข้อมูลทุกอันย่อมมีความสำคัญเสมอกัน เพราะ "กฎ" ทางประวัติศาสตร์ซึ่งจะถูกสร้างขึ้นในอนาคต ย่อมไม่ควรผูกพันอยู่กับค่านิยมของบุคคลที่ว่าสิ่งใด "สำคัญ" หรือสิ่งใดไม่สำคัญ ข้อเท็จจริงที่ว่าพระนเรศวรมีมเหสีหรือไม่มีความสำคัญเท่าเทียมกับข้อเท็จจริงว่า พระนเรศวรทรงจับกษัตริย์กัมพูชาได้หรือไม่ ถ้านักประวัติศาสตร์ไปเห็นว่าข้อเท็จจริงสองอันนี้ "สำคัญ" ไม่เท่ากัน ก็เป็นเพียงเพราะว่านักประวัติศาสตร์นำเอาค่านิยมของตนเองคือเห็นการเมืองสำคัญกว่าชีวิตของปัจเจกบุคคล เขาไปกำหนดโดยอำเภอใจ ข้อมูลจากประวัติศาสตร์ชนิดที่มี "อควิสัย" เขาไปปะปนเช่นนั้น จะไม่เป็นพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพในการสร้าง "กฎ" ของประวัติศาสตร์ในอนาคต

การรวบรวมข้อเท็จจริง ไม่ว่าเล็กน้อย หรือที่มีนัยยะอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ จึงกลายเป็นงานหลักของนักประวัติศาสตร์ในขณะนี้ สิ่งที่รับแทนแต่อย่างมากที่สุดคือ

ความสืบเนื่องหรือความสัมพันธ์แบบสายโซ่ในประวัติศาสตร์จึงถูกเฉลยไปไม่น้อย เพราะความสืบเนื่องในประวัติศาสตร์นี้เป็นสิ่งที่หลักฐานไม่โคกดาวไว้ แต่เป็นเพราะปัญญาของนักประวัติศาสตร์ต่างหากที่มองเห็นความสืบเนื่องดังกล่าว ปัญญาเช่นนี้เมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดแล้วยอมไม่พน "อติวิสัย" ของนักประวัติศาสตร์เอง จึงไม่สมควรนำเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างที่ดีของงานประเภทนี้คือ Cambridge Modern History ซึ่งเบอริร์รับเป็นบรรณาธิการต่อจากดอโรทแอกตัน งานชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะ "บรรจุถึงข้อเรียงรองในทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือความสมบูรณ์และความแน่นอนถูกต้อง" แม้วางงานชิ้นนี้จะบรรจุบรรณานุกรมไว้เหยียดยาว แต่ในเนื้อเรื่องกลับไม่มีเชิงอรรถ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเชิงอรรถมิใช่เป็นสิ่ง "พิสูจน์" ว่าจะความที่กล่าวเป็นจริง แต่หลักฐานและการวิเคราะห์หลักฐานทั้งหมดซึ่งไม่สามารถใส่ลงเป็นเชิงอรรถใดก็ตามหากคือการพิสูจน์ความจริงของข้อความ เมื่อนักประวัติศาสตร์คลายความมั่นใจในประวัติศาสตร์แบบ "ภาววิสัย" แล้วต่างหาก ที่เริ่มกลับมาเห็นความสำคัญของเชิงอรรถใหม่ เพราะเชิงอรรถคือการยอมรับของนักประวัติศาสตร์ว่าข้อความที่ตนกล่าวนั้นอาจคลาดเคลื่อนได้ เชิงอรรถช่วยอธิบายว่าทำไมนักประวัติศาสตร์จึงได้ข้อสรุปเช่นนั้น และเปิดโอกาสให้ผู้อ่านตรวจสอบทั้งหลักฐานและแนวทางเหตุผลของนักประวัติศาสตร์เขาเอง ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อสรุปที่แตกต่างจากของนักประวัติศาสตร์ก็ได้ (Marwick, 1971 : 54) หนังสือชุดนี้เป็นหนังสือหนาหลายเล่มจบ มีผู้เขียนจำนวนมาก แต่ละหัวเรื่องมีผู้เขียนภาคผนวกแทรกเข้าไปอีก บางครั้งก็มีหลายภาคผนวกโดยผู้เขียนหลายคนให้แก่วหัวขอ (ซึ่งค่อนข้างแคบ ๆ) เพียงหัวข้อเดียว

การที่บรรณาธิการไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่าการรวบรวมงานเขียนของนักประวัติศาสตร์จำนวนมากไว้ด้วยกันนี้ มิได้เป็นเพราะบรรณาธิการไม่รับผิดชอบ หากแต่เป็นเพราะเจตนาที่จะจำกัดงานของบรรณาธิการไว้เพียงเท่านั้น การประสานขอเขียนทั้งหมดให้เกิดความปะติดปะต่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมต้องอาศัยมาตรฐานของ

บรรณาธิการซึ่งเป็นนักวิสัยขอมุมที่ใครตรวจสอบแล้วเท่านั้นคือประวัติศาสตร์ ความเห็นหรือ
สิ่งใดที่เป็นนักวิสัยของคนเขียนยอมไม่เป็นประวัติศาสตร์ ยิ่งกว่านี้การให้ความสำคัญแกขอ
เท็จจริงอย่างมากในสมัยนี้ก็เหมือนกับว่านักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่า ข้อเท็จจริงยอม
พูดให้แกตนเองได้ดีกว่า แมว่านักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้มีโลกดาวเช่นนี้โดยตรงก็ตาม
เมื่อนักประวัติศาสตร์ยังมีขอมุมไม่เพียงพอ "กฎ" กว้าง ๆ ที่ครอบงำประวัติศาสตร์จึง
ยังไม่ปรากฏขึ้นมาให้เห็น นักประวัติศาสตร์คิดว่าตนกำลังทำงานชั้นที่หนึ่ง คือรวบรวมและ
ตรวจสอบหลักฐาน รอเวลาอันสมควรในอนาคตที่ "กฎ" ขรรษชาติของประวัติศาสตร์
จะปรากฏขึ้นมา เจ.บี.เบอร์รี่ ซึ่งเป็นบรรณาธิการของหนังสือชุดนี้ต่อจากลอร์ด แอคตัน
ได้เขียนในคำนำว่า

"เรารวบรวมเอกสารและจัดระเบียบให้แกเอกสารตามวิธีที่ดีที่สุดที่เรา
รู้จัก... (งานของเรา) นั้นตั้งใจจะทำให้แกคนที่ตามหลังเรามากกว่า
แกตัวของเราเอง ... นับเป็นเวลาอีกนานในอนาคต ประโยชน์ที่สำคัญ
ซึ่งการวิจัยจะสามารถกระทำได้ก็คือการเสริมสร้างชั้นบันไดอันไม่อาจนับ
ได้บางชั้น ที่มั่นคงแข็งแรง ซึ่งคนในอนาคตกาลนานไกลจะได้ขึ้นไปสู่
ความสูงส่งชนิดที่เราไปไม่ถึง และสามารถมีทัศนภาพของประวัติศาสตร์
ที่เราไม่ได้มา ทั้งนี้ เพราะเรายืนอยู่บนความชันที่ต่ำกว่าเขา" (คัดลอก
ใน Tholfsen, 1967 : 219)

นักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้เป็นอริกับนักประวัติศาสตร์โรแมนติคที่ถือว่า
เขียนประวัติศาสตร์เป็นศิลปะ ไม่มีใครเห็นว่างานของตนควรจะอยู่ยืนาน แต่การวิจัย
ใหม่ ๆ จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงงานของนักประวัติศาสตร์ไปเรื่อย ๆ การแก้ไขนั้นก็รวม
เข้าไปอยู่ในกองทุนของมวลมนุษยชาติ เป็นมรดกทางวิชาการของมนุษย์จากยุคหนึ่ง เช่น-
เกี่ยวกับงานทางวิทยาศาสตร์ ความยิ่งใหญ่อยู่ที่ใครคนพบข้อเท็จจริงอันใหม่มาแทนที่ข้อ

เท็จจริงเก้าซึ่งถูกพิสูจน์ว่าไม่จริงไป แล้ววันหนึ่งข้างหน้า ทฤษฎีที่ค้นพบใหม่นี้ก็อาจถูกแทนที่ไปในที่สุด แต่ความยิ่งใหญ่ของนักวิทยาศาสตร์ก็ยังหาหมดไปไม่ ไม่มีใครอาจงานของนิวตันหรือลาวัรวีเยร์อีกแล้ว งานทางประวัติศาสตร์ก็เช่นกัน เนื่องจากเป็นวิทยาศาสตร์จึงไม่คงทนอยู่ตลอดไป แต่จะถูกแทนที่สักวันหนึ่ง ดังกัลล์และเชญโยโบสกกล่าววาทศิลป์กรรมเท่านั้น "ที่ดำรงความเป็นสาวโคอย่างถาวร" ในการคัดประวัติศาสตร์ออกจากงานศิลปะโดยสิ้นเชิงนี้ ทำให้นักประวัติศาสตร์หันมาเน้นความเที่ยงแท้แห่งข้อเท็จจริงมากขึ้น ดังกัลล์และเชญโยโบสกกล่าววาทศิลป์ "จุดมุ่งหมายของประวัติศาสตร์มิใช่เพื่อยังความเพลิดเพลินหรือมิใช่เพื่อกติกาในการดำเนินชีวิต มิใช่เพื่อปลุกอารมณ์สะเทือนใจ แต่เป็นความรู้โดยแท้ อย่างตรงไปตรงมาและง่าย ๆ เท่านั้นเอง" (Marwick, 1971 : 51)

อิทธิพลของความคิดที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์นี้ ทำให้นักประวัติศาสตร์ศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยความรู้สึกเป็นกลาง พวกกันเห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องไม่มีอารมณ์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวของด้วย และด้วยเหตุดังนั้น จึงทำให้เป็นวิทยาศาสตร์ได้ ความรู้สึกฝังใจฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด การคัดค้านที่ชั่ว าด่า เช่นนี้จะต้องขจัดออกไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์ แนวคิดเช่นนี้อยู่เบื้องหลังนักประวัติศาสตร์ในอังกฤษเช่น สตีบส์และเมทเลนด (Frederic William Maitland 1850-1906) ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอังกฤษในยุคนั้น อันเป็นระยะสมัยที่อังกฤษกำลังเริ่มเรียนรู้วิธีวิจารณ์หลักฐานตามแบบนักประวัติศาสตร์เยอรมัน

๒. โพลีติวิสม์และความก้าวหน้า ในทางตรงกันข้ามกับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์และ "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ (Critical Method) โพลีติวิสม์และความเชื่อในความก้าวหน้าของมนุษยชาติเร่งเร้าให้นักประวัติศาสตร์แสวงหากฎเกณฑ์ซึ่งอาจครอบงำพฤติกรรมหลากหลายของมนุษย์ ลักษณะเดียวกับกฎเกณฑ์ในทางวิทยาศาสตร์ เฮนรี ทอมัส บัคเกิล (Henry Thomas Buckle, 1821 - 1862) นักประวัติศาสตร์โพลีติวิสม์ที่ชัดเจนที่สุดของอังกฤษ กล่าววาทศิลป์ว่า

"ในวิชาสำคัญ ๆ อื่น ๆ ทั้งหลาย ความจำเป็นในการที่จะต้องกล่าวสรุปรวมเพื่อหาหลักเกณฑ์ (generalization) เป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และได้กระทำความพยายามอันสง่างามที่จะแยกขึ้นจากข้อเท็จจริงปลีก ๆ แต่ละข้อ เพื่อจะพบกฎซึ่งครอบคลุมข้อเท็จจริงปลีก ๆ เหล่านั้น" (คัดลอกใน Stern, 1972 : 123 - 124)

พวกโพลีทีวิสม์โจมตีนักประวัติศาสตร์ในแนวทางวิพากษ์ว่า จำกัดตัวเองอยู่กับข้อเท็จจริงปลีก ๆ ซึ่งถนัดสติปัญญาของตนเองเสียจนไม่สามารถใช้ประโยชน์อะไรจากการศึกษาประวัติศาสตร์ใด ๆ อยากรักก็ตาม เนื่องจากทั้งโพลีทีวิสม์และนักประวัติศาสตร์ในแนววิพากษ์ล้วนได้รับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติทั้งคู่ จึงเป็นการยากที่จะแยกนักประวัติศาสตร์ในสกุลทั้งสองนี้ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ผลของความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดในสองสกุลนี้ คือการประนีประนอมจุดมุ่งหมายเข้าหากันมากกว่า นักประวัติศาสตร์อย่างเบอร์รี (ก่อนที่จะเปลี่ยนความเห็น) เป็นตัวอย่างอันดีของการประนีประนอมนี้ กล่าวคือ เบอร์รี เชื่อว่าการรวบรวมข้อเท็จจริงที่พิสูจน์มาอย่างดีแล้ว เป็นงานที่จำเป็นแก่นักประวัติศาสตร์แต่เพียงเท่านั้นยังไม่เป็นจุดมุ่งหมายทั้งหมดของการศึกษา หากแต่ควรต้องรอเวลาในอนาคตสำหรับการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นจากข้อมูลจำนวนมาก ที่นักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันได้รวบรวมเอาไว้ให้

นักประวัติศาสตร์

ถึงที่ใดก็ตามแล้วว่าเป็นการยากที่จะแยกนักประวัติศาสตร์ทั้งสองสกุลนี้ออกจากกัน เนื่องจากต่างก็ได้รับอิทธิพลของกันและกันและอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเหมือนกัน จึงควรกล่าวรวมกัน นอกจากนี้ส่วนใหญ่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะกล่าวถึงนี้ล้วนเป็นนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะอิทธิพลของโพลีทีวิสม์ดูเหมือนจะรุนแรงที่สุดในอังกฤษ ในขณะที่ประเทศอื่นในยุโรป นักประวัติศาสตร์ยังคงทำงานสืบต่อ

จากรันเกและเคอ กูดิงซ์ ในจารีตเดิม ยิ่งกว่านี้ นักประวัติศาสตร์อังกฤษหรือแนวคิดทางประวัติศาสตร์ที่มีพลังในอังกฤษในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ นี้ ยังคงจะมีอิทธิพลอย่างสูงต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ไทยเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวตะวันตกเป็นครั้งแรก และภาษาอังกฤษเป็นภาษาตะวันตกภาษาเดียวที่นักประวัติศาสตร์รุ่นแรก ๆ ของไทยสามารถอ่านได้

เฮนรี ทอมัส บัคเกิด เป็นนักประวัติศาสตร์ที่อาจจะกล่าวได้ว่า รัับอิทธิพลของโพลิตีวิสมอย่างมากที่สุด นอกจากนี้บัคเกิดยังเป็นสาวกของพวกเหตุผลนิยมและเสรีทฤษฎีในแนวคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของมนุษย์ เนื่องจากปัจจัยในทางชีววิทยาอีกด้วย บัคเกิดเขียนหนังสือชื่อ History of Civilization in England (พิมพ์ครั้งแรก ๑๘๕๖ - ๑๘๖๑) แสดงให้เห็นความมนุษย์นั้นแท้จริงแล้วเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และด้วยเหตุดังนั้น กฎของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จึงสามารถสร้างขึ้นได้ เช่นเดียวกับกฎทางธรรมชาติ (คือกฎทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) กฎเหล่านี้ตามทัศนะของบัคเกิดสามารถใช้เป็นเครื่องมืออย่างดีในการเข้าใจประวัติศาสตร์อารยธรรมของมนุษย์ แบ่งออกเป็นสามอย่างคือ ก) กฎทางธรรมชาติ ได้แก่กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับผลของอุณหภูมิของดิน ของภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ซึ่งอาจสรุปเรียกว่าอิทธิพลทางภูมิศาสตร์ กฎทางธรรมชาติหรืออิทธิพลทางภูมิศาสตร์นี้จะมีบทบาทในเชิงกีดกันกับปัญญาของมนุษย์ กล่าวคือในสังคมบรรพกาล อิทธิพลทางภูมิศาสตร์ย่อมมีต่อมนุษย์เป็นอย่างสูง แต่ในสังคมอารยะอิทธิพลเหล่านี้ก็กลับไม่ค่อยมีความหมายต่อมนุษย์มากนัก ความคิดเช่นนี้เปรียบได้กับความคิดของฮักซ์เลย์ที่ว่ายิ่งมนุษย์มีกฎธรรมชาติได้มากเท่าใด ก็ยิ่งสื่อความเจริญของมนุษย์มากขึ้นเพียงนั้น (ดูข้างตน) ข) กฎทางศีลธรรม บัคเกิดถือว่ากฎเหล่านี้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง และจะถาวรคงทนอยู่ตลอดไป เป็นต้นว่าความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ ความเมตตา ฯลฯ ย่อมเป็นสิ่งที่คุณค่าสูงในทุกสังคม ค) กฎทางปัญญา ซึ่งมีผลโดยสรุปก็คือ ยิ่งมีการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในสังคมมนุษย์มากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งจะมีคุณค่า

มุษย์มากขึ้นเพียงนั้น และยังเป็นตัวเร่งให้เกิดพัฒนาการไปสู่อารยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดอีกด้วย (Tholfsen, 1962 - 202)

อิทธิพลของโพลีทีวิสมทำให้เกิดเชื่อมั่นว่า เนื้อหาของประวัติศาสตร์นั้นมีประโยชน์สำหรับดวงหากฎทั่วไป และหากฎทั่วไปในประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่มียุ่จริง การกระทำของมนุษย์ไม่ใช่เกิดจากแรงผลักดันส่วนบุคคล มิฉะนั้นแล้วกฎทั่วไปย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้ (เปรียบเทียบกับกฎทางวิทยาศาสตร์ เช่น ถากระป๋อง ชนบก กอนเห็ดก อัฐต่างมีจิตใจของตนเอง และเดือกจะตกลงสู่พื้นดินตามอัตราที่ตนต้องการ หรือเดือกจะไม่ตกสู่พื้นดินเลยก็ได้ กฎเรื่องแรงโน้มถ่วงก็จะเกิดขึ้นไม่ได้) บัคเกิดมองเห็นว่าวิชาสถิติซึ่งกำลังเติบโตขึ้นในขณะนั้นเป็นหนทางที่ดีสำหรับศึกษาประวัติศาสตร์ และยังสามารถใช้เป็นเครื่องพิสูจน์ควรวาปัจเจกบุคคลมิได้เป็นผู้อำหนดกระบวนการทางสังคม ในทางตรงกันข้ามสังคมทางหากที่เป็นผู้อำหนดพฤติกรรมและความคิดของปัจเจกบุคคล (Bidney, 1967: 190)

เขากลาวว่า

"การกระทำของมนุษย์และควว เหตุคั้งนั้นจึงรวมถึงของสังคมคววนั้น ถูกครอบงำคววกฎเกณฑ์ตายตัว หรือนั้นเป็นเพียงผลของความบังเอิญหรือของการแทรกแซงจากสิ่งทีอยู่นอกเหนือธรรมชาติ... แม้แต่จำนวนของการแต่งงานที่ทักันขึ้นในแต่ละปี ก็ยังถูกกำหนด ไม่ใช่โดยอารมณ์หรือความปรารถนาของปัจเจกบุคคล แต่โดยกลุมขอเท็จจริงกว้าง ๆ อันใหญ่ ซึ่งปัจเจกบุคคลไม่สามารถบังคับบัญชาได้ ในบัคนี้ใครทักันแล้วว่าการแต่งงานมีความสัมพันธ์ที่ตายตัวแน่นอนกับราคาของชาวโพล และในอังกฤษ ประสพการณ์หนึ่งศตวรรษได้พิสูจน์ว่า แทนที่การแต่งงานจะสัมพันธ์กับความร่ำรวยส่วนตัวกลับถูกกำหนดอย่างง่ายโดยปริมาณเฉลี่ยของรายได้ของมวลชนส่วนใหญ่ เหตุคั้งนั้น สถาบันทางสังคมและศาสนาที่มโหฬารนี้

(การแต่งงาน) จึงไม่แค่เพียงเอนเอียงไปตาม หากแต่ถูกควบคุมโดย
สิ้นเชิง โดยราคาของอาหารและอัตราค่าจ้าง..." (คัดลอกใน Stern,
1972 : 126)

มักเกิดเชื่อว่า ยิ่งนับวันข้อมูลทางสถิติเช่นนี้จะปรากฏมากขึ้นอย่างรวดเร็ว
จนกระทั่งสายโซ่แห่งเหตุผลการกระทำของมนุษย์จะปรากฏชัดเจน จนไม่มีนักประวัติศาสตร์
คนใดปฏิเสธได้อีก เขาจึงให้ความหวังและคุณค่าแก่วิชาสถิติอย่างสูง มักเกิดกล่าวว่า
"วิชาสถิติได้สร้างความกระจ่างให้แก่การศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ ยิ่งกว่าวิทยาการแขนง
ใดรวมกันจะทำได้ (Bury, 1955 : 310)

กลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่ออกซ์ฟอร์ด นักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้เชื่อมั่นว่า
"วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ จะช่วยให้นักประวัติศาสตร์สามารถศึกษาประวัติศาสตร์
ได้อย่างไม่มีอคติหรือในลักษณะภาววิสัยเต็มที่ เพราะฉะนั้น บางครั้งจึงเรียก "วิพากษ์วิธี"
ของประวัติศาสตร์นี้ว่าเป็น "วิธีการทางวิทยาศาสตร์" และเรียกประวัติศาสตร์ที่พนมแบบ
ของตนว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่พนมแบบวิทยาศาสตร์ ลักษณะเด่นของนักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้
คือความรังเกียจปรัชญา โดยเฉพาะปรัชญาของประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น แมว่าจะได้รับ
วิธีการวิจารณ์หลักฐานแบบรันเกมาไซ แต่ทว่าขาดพื้นฐานทางปรัชญาที่รันเกมีค่าประกาศของ
รันเกที่ว่าจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ "ตามที่ได้เกิดขึ้นจริงในอดีต" เป็นคำขวัญของนัก-
ประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ ลักษณะเด่นของงานเขียนจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่พนมที่มีคุณค่าสูงในแง่
ทางวิชาการ คือการใช้หลักฐานมั่นคง มีการตรวจสอบและวิจารณ์หลักฐานอย่างพิถีพิถันระห
แต่ในขณะที่เดียวกันก็ดูเหมือนจะขาดจุดมุ่งหมาย เพราะนักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้จะหลีกเลี่ยง
การสรุปรวมภาพใหญ่ ๆ เสมอ ตางเป็นที่สนใจในรายละเอียดอย่างมาก (ขอเท็จจริงแ
ละอันมีค่าเท่ากัน)

นักประวัติศาสตร์สำคัญในกลุ่มนี้ซึ่งควรจะถูกกล่าวถึงได้แก่วิดเลียม สตีบส์
เป็นผู้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากการศึกษาประวัติศาสตร์ในเยอรมัน เมื่อได้รับแต่งตั้งให้

ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่ที่ออกซ์ฟอร์ดใน ค.ศ. ๑๘๖๖ เขาประกาศว่าเขาหวังจะสอนประวัติศาสตร์อังกฤษชนิดที่ไม่ใช่ ใช้หลักฐานชั้นสองจากงานเขียนอันโคงตั้งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีของประชาชน แต่จะสอนประวัติศาสตร์จากหลักฐานชั้นต้นที่ได้รวบรวมและจัดเรียบเรียงไว้จำนวนมากมาย ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างตีพิมพ์อยู่ (Marwick, 1971 : 46-47) ความสนใจและการให้คุณค่าในหลักฐานชั้นต้นนั้น เป็นสิ่งที่สตีบส์ได้มีมาก่อนหน้ารับตำแหน่งนี้ เพื่อจะศึกษาประวัติศาสตร์อังกฤษในยุคกลาง เขาเรียนภาษาอังกฤษ-แลทซอน เพื่อจะได้สามารถอ่านหลักฐานชั้นต้นจำนวนมากที่ยังเหลือตกทอดอยู่ งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคกลางของเขาแสดงให้เห็นถึงความสามารถในเชิงวิชาการ และกระตุ้นเตือนผู้สนใจประวัติศาสตร์ในอังกฤษให้เห็นความสำคัญของหลักฐานชั้นต้น ใน ค.ศ. ๑๘๖๓ ก่อนที่เขาจะรับตำแหน่งศาสตราจารย์ที่ออกซ์ฟอร์ด ๓ ปี ก็ได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณาธิการการพิมพ์หลักฐานชั้นต้น ในฐานะศาสตราจารย์เขาได้บรรยายวิชาองค์ประกอบของรัฐ (Constitutional History) ของอังกฤษ งานชิ้นเอกของเขาปรากฏในปี ค.ศ. ๑๘๗๔ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์อังกฤษนับตั้งแต่สมัยจูเลียส ซีซาร์ ไปจนถึงการเถลิงราชสมบัติของราชวงศ์ทิวดอร์ งานชิ้นนี้เกือบไม่มีอะไรเกี่ยวกับสถานะทางเศรษฐกิจ การทูต หรือการทหารเลย แต่เน้นหนักที่เรื่องเกี่ยวกับศาสนจักรและรัฐกฎหมาย การปกครอง และขบวนการยุติธรรม ถือกันว่าเป็นงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พัฒนาการขององค์ประกอบของรัฐอังกฤษที่ดีที่สุดเล่มหนึ่ง การสอนและงานของสตีบส์ แพร่ขยายออกไป ในที่สุดทำให้ออกซ์ฟอร์ดกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่มีระเบียบแบบแผนอย่างดี และช่วยทำให้วิชาประวัติศาสตร์กลายเป็นวิชาที่เป็นเรื่องเป็นราวจริงจังในระบบมหาวิทยาลัยอังกฤษ ซึ่งเพิ่งเริ่มรับวิชาประวัติศาสตร์มาสอนในมหาวิทยาลัยเมื่อประมาณกลางศตวรรษที่ ๑๙ นี้เอง (Gooch, 1962 : 317-325) นอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้อีกด้วยว่า สตีบส์เป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดในบรรดานักประวัติศาสตร์อังกฤษที่นำเอา "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์แบบนักประวัติศาสตร์เยอรมันเข้ามาในอังกฤษ

นักประวัติศาสตร์อีกคนหนึ่งในกลุ่มเดียวกัน ไคแกเอเดเวิร์ต ออกัสตัส
ฟรีแมน (Edward Augustus Freeman, 1823 - 1892) ซึ่งดำรงตำแหน่ง
ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ในทีเดียวกันต่อจากสตับส์ งานเขียนที่มีชื่อของเขาคือ
History of the Norman Conquest ฟรีแมนเชื่อว่าประวัติศาสตร์นี้ประกอบ
ด้วยการกระทำเท่านั้น (อย่าลืมว่าการกระทำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอันดับแรกโดยชัดแจ้ง
ในขณะที่สิ่งอื่นเช่นความคิด ภาวะเศรษฐกิจ ฯลฯ ไม่มีหลักฐานบางอย่างตรงไปตรงมา)
และด้วยเหตุนี้ การกระทำทุกอย่างที่มีในหลักฐานจึงมีความสำคัญทั้งสิ้น ฟรีแมนเป็นผู้
ให้ความสนใจรายละเอียดเป็นอย่างดี รายละเอียดของสงครามเล็กสงครามน้อยก็ไ้
รับการเอาใจใส่เท่ากับเหตุการณ์ที่กำหนดชะตากรรมของชาติเท่านั้น ฟรีแมนขาดความ
สามารถในเชิงเลือกสรรอย่างที่สุดด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ฟรีแมนย้ำเสมอในคำสอน
และงานของเขา คือความสืบเนื่องกันของประวัติศาสตร์ เขายืนยันถึงความเป็นเอกภาพของ
ประวัติศาสตร์ (Gooch, 1962 : 325-328) ในแง่นี้สตับส์สมควร เพราะสตับส์
เองไม่เห็นด้วยกับฟรีแมนในประเด็นนี้เลย ฟรีแมนจึงเป็นหนึ่งในบรรดานักประวัติศาสตร์
สมัยนี้ของอังกฤษซึ่งเน้นความสำคัญของความสืบเนื่อง ในขณะที่การค้นคว้าในรายละเอียด
อย่างซุ่มซ่ามของนักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ มักจะทำให้ลืมลักษณะสำคัญข้อนี้ที่ทั้งวันแกและ
เคอ กูดิงชยาเอาไว้วาเป็นสิ่งที่จำเป็นในการศึกษาประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ที่พบในสกุลนี้ได้ขยายไปยังมหาวิทยาลัยอื่น ๆ อีกมาก และมี
มีนักประวัติศาสตร์อีกหลายคนซึ่งมิได้สังกัดอยู่กับออกซฟอร์ดเกิดขึ้น เป็นคนว่าเซอร์จอห์น ซีลีย์
(Sir John Seeley, 1834-1895) ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ทางประวัติ-
ศาสตร์สมัยใหม่ที่เคมบริดจ์ใน ค.ศ. ๑๘๗๐ และเป็นผู้ที่ได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากรันเก
(Gooch, 1962 : 345 - 347) ในปลายศตวรรษที่ ๑๙ การศึกษาประวัติศาสตร์
ในแนวที่เน้น "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่ธรรมดาที่ทำกันในทุกมหาวิทยาลัย

ของอังกฤษ ในบรรดานักประวัติศาสตร์สายวิทยาการนี้ผู้ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอังกฤษก็คือเมทแลนค

ที่จริงการจักเมทแลนคอยู่ในกลุ่มนักประวัติศาสตร์สายวิทยาการของศตวรรษที่ ๑๘ นี้ออกจะไม่เป็นธรรมเนียม เพราะที่จริงแล้วเมทแลนคเป็นผู้ที่มีความกึกกัวหน้าไปกว่ายุคของเขาเป็นอันมาก และจะไม่มีเหตุชักของอันใดนักที่จะจักเมทแลนคอยู่ในกลุ่มประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเภท "ประวัติศาสตร์ใหม่" ซึ่งจะกล่าวถึงข้างหน้า เมทแลนคเริ่มงานทางประวัติศาสตร์ของตนในแนวเดียวกับสตีลส์ คือการส่งเสริมความสำคัญและทำความเข้าใจแพร่หลายให้แก่หลักฐานชั้นต้น แต่เมทแลนคหลีกเลี่ยงจากทัศนคติแคบ ๆ ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสายวิทยาการของศตวรรษที่ ๑๘ กล่าวคือส่วนใหญ่ของนักประวัติศาสตร์ในแนวนี้ มักจะเพ่งความสนใจไปที่ประวัติศาสตร์การเมือง และการพูดเป็นสำคัญ ที่เป็นดังนี้เพราะหลักฐานชั้นต้นที่มีอยู่ส่วนใหญ่เหมาะจะใช้สำหรับประวัติศาสตร์ทั้งสองกานนี้ จนทำให้นักประวัติศาสตร์บางคนเห็นว่าประวัติศาสตร์คือเรื่องของการเมืองในอดีตเท่านั้น (ดูข้างหน้า) เมทแลนคเป็นผู้ที่เห็นว่าการศึกษาศาสตร์เช่นนี้กับแคบเกินไป และไม่สามารถทำให้เขาใจมนุษย์ในสังคมของอดีตได้อย่างแท้จริง โดยอาศัยหลักฐานประเภทเดียวกันกับที่นักประวัติศาสตร์อื่น ๆ ใช้คือกฎหมายและหลักฐานเกี่ยวกับการเมืองในอดีต และโดยอาศัย "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์แบบรันเกและเฮนริชโยโบส เมทแลนค สามารถขยายประวัติศาสตร์นิพนธ์ออกไปสู่สภาพทางสังคมซึ่งจะช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์กฎหมายได้ดียิ่ง กล่าวกันว่างานเขียนของเขาเรื่อง History of English Law to 1272 ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๘๕ และยังถือเป็นตำราสำคัญในเรื่องประวัติศาสตร์กฎหมายอังกฤษสืบมาจนปัจจุบัน ได้ใช้กฎหมายสมัยกลางเป็นเครื่องมือ "ในการเปิดหัวใจของคนสมัยกลาง" ออกมาให้เห็น เมทแลนคเป็นคนแรกที่เสนอวิธีการ "ศึกษาย้อนหลัง" ("Regressive Method" ซึ่ง มาร์ค บรอด จะใช้ในศตวรรษที่ ๒๐) แก่หลักฐานเพื่อทำให้หลักฐานนั้นมีประโยชน์กว้างขวางขึ้น สิ่งที่เมทแลนคแนะนำในเรื่องนี้ก็คือ "การศึกษาย้อนหลังจากสิ่ง

ที่รู้ไปยังสิ่งที่ไม่รู้ จากสิ่งที่แน่ชัดไปยังสิ่งที่ไม่แน่ชัด" (เป็นต้นว่ากฎหมายตราสามดวง ซึ่งรวบรวมขึ้นในต้นรัตนโกสินทร์ นักประวัติศาสตร์อาจศึกษาย้อนหลังกลับไปสู่สมัยอยุธยา ตอนต้นซึ่งไม่มีหลักฐานปรากฏใด) วิธีการเช่นนี้ช่วยนักประวัติศาสตร์เป็นอันมาก ในการศึกษายุคสมัยที่มีคมนเพราะขาดหลักฐาน เพราะสภาพของสมัยหลังที่มีหลักฐานปรากฏย่อม จะทรงไว้ซึ่งสภาพของสมัยก่อนที่ไม่มีหลักฐานปรากฏด้วยเป็นแน่ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ประวัติศาสตร์มีความสืบเนื่องกันอย่างแน่นแฟ้น เมทแลนคีย์นัยอย่างเดียวกับที่พวก ฮิสตอริซิสต์โคกลาวมาแล้วว่าประวัติศาสตร์เป็น "สายใยที่ไม่มีรอยต่อ" วิธีการเช่นนี้ เมทแลนคีย์ได้แสดงสัมฤทธิ์ผลให้เห็นประจักษ์ในงานอันดีชื่อของเขาคือ Domesday Book and Beyond (พิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๘๗) นอกจากนี้เมทแลนคีย์ยังแตกต่างจาก นักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอีกในข้อที่ว่า นักประวัติศาสตร์คนอื่นมักจะทำงานตามหลักฐานที่มีอยู่ กล่าวคือไม่มีคำถามอยู่ในใจก่อนหน้าที่จะศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (เป็นต้นว่ามี หลักฐานเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟของไทยอยู่มากในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ก็จะศึกษา เรื่องการสร้างทางรถไฟ โดยไม่มีคำถามที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องการสร้างทางรถไฟ เช่น ผลกระทบทางสังคมอันเนื่องมาจากการสร้างทางรถไฟ หรือการสร้างทางรถไฟในระหว่าง เวลาหนึ่ง ๆ เป็นความจำเป็นทางการเมือง หรือเศรษฐกิจ ฯลฯ) ศึกษาเพียงเพราะมี หลักฐานให้ศึกษา เมทแลนคีย์เป็นผู้ที่ถามคำถามเสียก่อน และพยายามหาคำตอบจากหลักฐานที่มีอยู่ (Harwick, 1971 : 88)

จอห์น แบกเนลล์ เบอริ (John Bagnell Bury, 1861 - 1927)

อาจเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เหมาะสมเป็นตัวแทนของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคนี้ที่สุด เพราะ เขาเป็นผู้ที่รวมเอาทั้งอิทธิพลของแนวการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวิทวิทยาการและอิทธิพลของ โพลีตีวิสมเขาไว้ด้วยกัน

ตามคติของพวกโพลีตีวิสม ข้อเท็จจริงเป็นรากฐานสำคัญของประวัติศาสตร์ ในทัศนะของเบอริ เขาเห็นว่าข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์มีลักษณะที่เหมือนกับข้อเท็จจริง

ในทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติควย "เช่นเดียวกับข้อเท็จจริงในทางธรณีวิทยาและดาราศาสตร์" กล่าวคือเป็นอิสระจากนักประวัติศาสตร์โดยสิ้นเชิง เมื่อนำเอาข้อเท็จจริงเหล่านี้มารวบรวมเขาคงด้วยกันแล้ว จะเกิดเอกลักษณ์ของมันขึ้นเอง โดยนักประวัติศาสตร์ไม่ต้องเป็นผู้คิดให้ ถ้าใครรวบรวมข้อเท็จจริงเหล่านี้โดยลักษณะภาววิสัยแล้ว "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์จะประกันว่านักประวัติศาสตร์จะไม่เอาทัศนคติวิสัยเข้าไปปะปนในการรวบรวมข้อเท็จจริง เพราะฉะนั้นเบอร์จึงเน้นถึงลักษณะภาววิสัยในการศึกษาประวัติศาสตร์และถือว่าเป็นสิ่งที่ทำได้โดยอาศัยวิพากษ์วิธีของประวัติศาสตร์เหมือนนักวิทยาศาสตร์อาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษา โดยนัยนี้จึงคล้ายกับเบอร์ยืนยันว่าข้อเท็จจริงอาจพบให้แกตนเองได้ โดยไม่ต้องอาศัยนักประวัติศาสตร์เลย แม้ว่าเบอร์มีโลกดาวออกมาตรง ๆ เช่นนี้ แต่โดยหลักการของเบอร์แล้ว ข้อเท็จจริงกลายเป็นสิ่งสำคัญที่สุด และการที่ความกลุ้มมีความสำคัญรองลงมาเป็นอันมาก (Tholfsen, 1967 : 218)

การที่เบอร์เน้นความสำคัญของข้อเท็จจริงมากเช่นนี้ ทำให้เขาเห็นว่างานสำคัญของนักประวัติศาสตร์ก็คือการรวบรวมข้อเท็จจริง ที่ได้พิสูจน์ด้วยวิธีอันถูกต้องแล้วไว้ด้วยกันเท่านั้น การที่ความเพื่อสร้างภาพใหญ่ของยุคสมัยหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ศึกษาจึงไม่มีความจำเป็น งานของเบอร์ที่สะท้อนทัศนคติเช่นนี้จะเห็นได้ชัดในการเป็นบรรณาธิการให้แกงานเขียนประวัติศาสตร์การสลายตัวของอาณาจักรโรมันของเอ็ดเวิร์ด กิบบอน ซึ่งเป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่เคยมีชื่อเสียงและถูกนำมาพิมพ์ใหม่ เบอร์หวังว่าจะทำให้งานชิ้นนี้ทันสมัยขึ้นโดยการเติมเชิงอรรถข้อมูลที่โคพบใหม่ ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โรมัน แต่เบอร์ไม่เคยคิดเลยว่า การเติมข้อเท็จจริงใหม่ลงไปในแนวข้อเท็จจริงเก่าทั้งหมดแม้เพียงข้อเดียว ก็อาจมีผลกระทบต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยเก่าทั้งหมดได้ ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์ในทัศนะของเบอร์เป็นแต่เพียงการรวมข้อเท็จจริงปดึก ๆ ซึ่งแต่ละข้อก็เป็นอิสระจากกัน ลักษณะของประวัติศาสตร์ที่พนธ์ชนิดนี้จะเห็นได้ในงานหลักของเบอร์ คือบรรณาธิการของหนังสือชุดประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของ

มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (ซึ่งมีลักษณะเดียวกับชุดประวัติศาสตร์โบราณและประวัติศาสตร์สมัยกลาง) ซึ่งรวบรวมนักประวัติศาสตร์จำนวนมากมาเขียนในแต่ละบท หรือแม้แต่ในแต่ละตอนของบท (Collingwood, 1970 : 147)

ควรเข้าใจด้วยว่า เบอริเริ่มเห็นข้อบกพร่องของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้เช่นกัน และเริ่มจะเปลี่ยนความเห็นของตนเองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จนถึงแก่กรรม อย่างไรก็ตาม แม่เบอริจะเริ่มสงสัยปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในที่สุดนี้ แต่ก็ไม่สามารถเสนอสิ่งใหม่ที่น่าสนใจ หรือมีพลังพอเปลี่ยนแปลงแนวทางของประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้

ลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๘

เพื่อความสะดวกในการเข้าใจ จึงจะขอสรุปลักษณะเด่นของการศึกษาประวัติศาสตร์และการเขียนประวัติศาสตร์ตามที่โลกกล่าวมาในบทนี้ไว้ให้ชัดเจนในที่นี่อีกครั้งหนึ่ง

ก. การแพร่หลายและการยอมรับใน "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ ซึ่งรับแกและเดอ กูดิงซ์ ได้เผยแผ่เอาไว้

ข. การเปรียบเทียบประวัติศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทั้งในแง่เนื้อหาของประวัติศาสตร์ และวิธีการของประวัติศาสตร์ ในแง่เนื้อหาให้เห็นว่ากระบวนการในประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ในแง่วิธีการก็เช่นที่ "ภาววิสัย" ในวิธีการของประวัติศาสตร์

ค. ทักนะที่ว่าประวัติศาสตร์มนุษย์คือความก้าวหน้า โดยทั่วไปมักจะวัดความก้าวหน้าด้วยลักษณะวิธีคิดที่ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ (ตามความเข้าใจของสมัยนั้น) หรือไม่ และถือเอา "เสรีภาพ" (ตามความเข้าใจของสมัยนั้น) เป็นเครื่องหมาย

แห่งความก้าวหน้าที่อย่างหนึ่ง (โดยเฉพาะในหมู่นักประวัติศาสตร์เสรีนิยม ซึ่งไม่ได้แยกออกมากลางทางหาก ควรดู Herbert Butterfield, The Whig Interpretation of History, Ch. VI)

ง. งานเขียนทางประวัติศาสตร์จะเต็มไปด้วยรายละเอียดปลีกย่อย ในขณะที่เวลานักวิชาการมุ่งหมายที่ชัดเจน ดูเหมือนนักประวัติศาสตร์พอใจจะศึกษาอดีตเพื่ออดีตเองโดยไม่มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ เลย

จ. ส่วนใหญ่ของงานทางประวัติศาสตร์จะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์การเมืองและการทูตทั้งสิ้น

ข้อดีและข้อบกพร่อง

ความศรัทธาที่มีต่อ "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ทำให้ประวัติศาสตร์เป็น "ศาสตร์" ที่แท้จริง ดังตัวเองออกจากความผูกพันที่มีกับบรรพคดียิ่ง เคยมีมาเป็นเวลานาน นักประวัติศาสตร์จัดการกับหลักฐานของตนอย่างเข้มงวด นำมาวิจารณ์และประเมินคุณค่าอย่างละเอียดถี่ถ้วน สิ่งสำคัญที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนววิชาการได้วางไว้เป็นรากฐานของการศึกษาประวัติศาสตร์สืบมา คือการยกย่องคุณค่าของความเที่ยงแท้ถูกต้องของข้อเท็จจริง นักประวัติศาสตร์ที่มีความสามารถจะมีเพียงข้อเท็จจริงที่เที่ยงแท้ถูกต้องเพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่ก็จะมีใคร เป็นนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ได้เลย ถ้าปราศจากความเคารพในความเที่ยงแท้ถูกต้องของข้อเท็จจริง ในแง่นี้นักประวัติศาสตร์ผู้คลั่งโพลีเทวิสมและวิชาการได้ช่วยย้ำความจริงข้อนี้ ให้นักนักแนบดินต่อจากที่รันเกและนักประวัติศาสตร์เยอรมันในรุ่นก่อนหน้าได้ทำมาแล้ว

ในอีกด้านหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ เน้นความสำคัญของทักษะการวิจัยในการศึกษาประวัติศาสตร์ อันที่จริงก่อนหน้าสมัยนี้ นักประวัติศาสตร์ในสกุลอื่นและสมัยอื่น

โลกกล่าวว่ามันักประวัติศาสตร์ต้องมีใจเป็นกลางมาแล้ว แต่นักประวัติศาสตร์ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๑๙ ย้ำคำสอนอันมีค่านั้น โดยผูกพันกับลักษณะภาววิสัยในการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แมวว่าความเป็นกลางเช่นนั้นอาจเป็นสิ่งที่เกินความสามารถของมนุษย์จะทำได้ แต่ก็เท่ากับได้ประกาศอุดมคติสูงสุดที่นักประวัติศาสตร์พึงพากเพียรพยายามจะบรรลุ ในปัจจุบัน แมวว่าความเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสกุลนี้จะไม่เป็นที่ยอมรับกันแล้ว แต่เราก็กังยักของ "ประวัติศาสตร์ที่เป็นภาววิสัย" (objective history) ว่าเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ควรกระทำ แมวว่าลักษณะภาววิสัยในประวัติศาสตร์ตามความเข้าใจของปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว เช่นเดียวกับลักษณะภาววิสัยของวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันก็แตกต่างไปจากของศตวรรษที่ ๑๙ เช่นกัน

ตรงกันข้ามกับมรดกอันมีค่าที่นักประวัติศาสตร์ในแนววิพากษ์และโพลีทิวิตีทั้งไว้ให้ ได้แกขอมบพรองนาปีการ ซึ่งประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยปัจจุบันพยายามละทิ้ง

ความพยายามที่จะไม่เชามาครฐานของตนเองไปใช้ในการศึกษาเลย ทำให้นักประวัติศาสตร์ไม่มีมาตรฐานที่จะใช้เลือกข้อมูล บทความและงานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่เขียนกันขึ้นในยุคนี้ เป็นการศึกษารายละเอียดในหัวข้อที่ไม่มีนัยยะประวัติที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์เท่าใดนัก ความรู้ในรายละเอียดเหล่านี้ไม่ช่วยให้ความเข้าใจเกี่ยวกับยุคสมัยนั้นกระจ่างแจ้งขึ้นกว่าที่เคยรู้มา (ตัวอย่างเช่นความรู้เรื่องพระนเรศวรมีมีเหลือหรือไม่) อีกทั้งงานเขียนของนักประวัติศาสตร์สมัยนี้ ก็มักจะขาดข้อสรุปหรือการชี้ให้เห็นถึงนัยยะที่สำคัญของการคนควาของตน (เพราะเชื่อว่าข้อเท็จจริงจะพูดให้แก่ตัวเองได้ก็แล้ว) กล่าวโดยสรุปคือขาดการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (historical analysis) นั้นเอง ในขณะที่เดียวกันกลับเต็มไปด้วยรายละเอียดของการวิเคราะห์หขอมล ลักษณะเชิงเดาหรือบรรยายของประวัติศาสตร์จึงหายไปจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ ยกเว้นนักประวัติศาสตร์ที่มีขอบางคนที่สามารถประสานการวิเคราะห์หขอมลกับการเดาเขาควกันอย่างมีคิดปะ เหตุฉะนั้น งานประวัติศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นงานทางวิชาการแท้ ๆ ไม่มีใครอ่านงานเหล่านั้นนอกจากผู้-

เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ ลักษณะที่ประวัติศาสตร์เคยเป็นวรรณศิลป์สาขาหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมของนักอ่านทั่วไปจึงสูญไปควย ในแง่นี้ประวัติศาสตร์จึงสูญเสียน้ำที่ทางสังคมของตนไปอย่างหนึ่ง นั่นได้แก่ประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นการสื่อสารของสังคม เพราะไม่มีนักอ่านธรรมดาที่อยากอ่านงานทางประวัติศาสตร์อีกต่อไป (ปัญหาว่าประวัติศาสตร์มีหน้าที่อย่างไรต่อสังคม และประวัติศาสตร์เป็นศิลปะควยหรือไม่ จะอภิปรายในภาคที่ควยปรัชญาประวัติศาสตร์)

เนื่องจากหลักฐานชั้นต้นที่นักประวัติศาสตร์ใช้ มักจะหนักไปในทางการเมือง และยิ่งกว่านี้ การนำเอาวิชาประวัติศาสตร์เข้าสู่มหาวิทยาลัยยังคงอยู่ที่ใต้อิทธิพลของพวกอັดดปรัโยชนนิยม กล่าวคือพวกที่เห็นว่า การเรียนประวัติศาสตร์ย่อมมีประโยชน์สำหรับการเรียนกฎหมาย หรือการปกครอง หรือองค์ประกอบของรัฐ (Marwick, 1971: 45-46) ขอบบพร่องที่สำคัญซึ่งปรากฏแก่เร้นเก เช่นกันจึงมีอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้ควย นั่นก็คือประวัติศาสตร์คือการเมืองในอดีตเท่านั้น ฟรีแมนกล่าวว่า "ประวัติศาสตร์คือการเมืองในอดีต และการเมืองคือประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน" (คัดลอกใน Marwick, 1971: 47) ซีดีย์เห็นว่าประโยชน์ของการสอนประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยก็เพื่อเตรียมคนให้เป็นผู้การเมือง "ปราศจากความรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างน้อยสักนิดหน่อย ไม่มีใครจะสามารถสนใจการเมืองอย่างมีเหตุผลได้ และไม่มีใครสามารถตัดสินประเด็นทางการเมืองอย่างมีเหตุผลใดเลย ถ้าปราศจากความรู้ประวัติศาสตร์จำนวนมาก" (คัดลอกใน Marwick, 1971: 47) เมื่อความสนใจของประวัติศาสตร์นิพนธ์จำกัดอยู่เพียงกิจกรรมทางการเมืองของมนุษย์ กิจกรรมอีกหาคำนของมนุษย์ในอดีตก็ถูกละเลย และประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่คับแคบเช่นนี้จะไม่เป็นหนทางให้เขาใจมนุษย์ในอดีตใดเลย เพราะไม่เคยมีสมัยใดที่พฤติกรรมของคนจะจำกัดอยู่เพียงด้านเดียวเช่นนี้ (กล่าวคือนอกจากคนจะแย่งอำนาจกันแล้ว ยังพึงเพลง แดงกวีนิพนธ์ จีบผู้หญิง สร้างวัด แก่แกกัน โกงกัน และเสียดสละแก่กัน ฯลฯ ควย) อันที่จริงในปลายศตวรรษที่ ๑๙ และต้นศตวรรษที่ ๒๐ นักประวัติศาสตร์เริ่มไม่พอใจในข้อ

หาอันคับแคบของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้ และเริ่มจะสำนึกว่าน่าจะมีประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่
ครอบคลุมชีวิตของคนในอดีตกาลทั่วด้าน อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวใหม่นี้ยังไม่
เกิดขึ้น โดยเฉพาะในอังกฤษจะถอยไปเป็นประวัติศาสตร์การเมืองและองค์ประกอบของรัฐ
ตามเดิม (Marwick, 1971 : 53)

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนววิทยาการยังถูกโจมตีอีกด้วยว่า เป็นประวัติศาสตร์
นิพนธ์ที่ขาดเป้าหมาย กล่าวคือเป็นการศึกษารายละเอียดของอดีตเพื่ออดีตเอง ไม่มีส่วน
สัมพันธ์กับความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตทั้งหมดซึ่งเป็นกำเนิดของปัจจุบัน สาเหตุที่งานประวัติ-
ศาสตร์นิพนธ์ในแนววิทยาการมีลักษณะเช่นนี้ก็เพราะ นักประวัติศาสตร์มักจะทำปฏิกิริยาขอเท็จ-
จริงแต่ละข้อ ประหนึ่งว่ามันเป็นอิสระต่อกัน ความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงเป็นสิ่งที่
นักประวัติศาสตร์หลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึง เนื่องจากไม่มีหลักฐานพิสูจน์ได้แน่ชัด เป็นการ
วิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์เอง เป็นลักษณะอัตวิสัยซึ่งนักประวัติศาสตร์ในสมัยนี้รังเกียจ
เนื่องด้วยเหตุนี้ สิ่งที่รันเกและเคอ กูดิงซ์ พยายามย้ำอยู่เสมอ คือความสัมพันธ์ในเชิง
สายโซ่จากอดีต มาจนปัจจุบันและอนาคต จึงถูกลืมเลือนไป (แม้ว่ายกย่อง "วิพากษ์วิธี"
ของประวัติศาสตร์แบบรันเกอย่างยิ่งก็ตาม) กล่าวโดยสรุปหลักการสำคัญของพวกอภิปรัชญาวิสัย
(ซึ่งควรนับรันเกอยู่ในสกุลนั้นด้วย) คือประวัติศาสตร์เป็นผู้อำหนดกระบวนการของประวัติ-
ศาสตร์ ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคนี้จึงขาดนิยามแห่งความ
สัมพันธ์ทั้งกับอดีตเองและปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านี้ บางครั้งประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวนี้ยังถูก
โจมตีโดยนักประวัติศาสตร์บางกลุ่มที่เห็นความสำคัญของปัจจุบันเป็นหลัก ว่าขาดความสำนึก
ถึงปัจจุบัน ทิศนะของนักประวัติศาสตร์ในกลุ่มหลังนี้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นโดย
แกนแท้แล้ว ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อปัจจุบัน อาจจะเป็นเพียงเพื่อความเข้าใจในปัจจุบันหรือถึงขนาด
ที่เห็นว่าจะทำให้สามารถควบคุมปัจจุบันและอนาคตได้ก็ตาม ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนว
วิทยาการ ไม่สนใจต่อปัจจุบันเอาเลย จึงเห็นว่าเป็นการสูญเสียแรงงานโดยเปล่าประโยชน์

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ตกอยู่ที่อิทธิพลของโพสิทีวิสม์ ให้ความสนใจแก่
 บัจเจกบุคคลน้อยมาก เพราะเชื่อว่าเบื้องหลังพฤติกรรมของบัจเจกบุคคล ย่อมมีกฎเกณฑ์
 (ซึ่งบางที่เรายังไม่เห็น) บางอย่างเหมือนกฎทางธรรมชาติที่คอยบังคับอยู่ โดยบัจเจก
 บุคคลอาจไม่รู้สักตัว เปรียบเทียบได้กับวัตถุในธรรมชาติ ถูกแอบเปิดในนิยายเรื่องนิวัตน์นั้น
 มิได้มีเจตนาที่จะตกถูกที่ระชะของนิวัตน์ แต่เพราะกฎแห่งแรงโน้มถ่วงทางหากที่ทำให้ถูก-
 แอบเปิดตกลงมาเช่นนั้น นโปเลียนก็มีได้มีเจตนาจะเปิดสงครามใหญ่ขึ้นในยุโรปจริง ๆ
 (แม้ไปเดียนอาจจะคิดว่าตนเจตนาก็ตาม) เพราะนโปเลียนเป็นแต่เพียงเครื่องมือของกฎ
 ทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งบังคับให้เกิดสงครามใหญ่ขึ้นในยุโรป เหตุฉะนั้นมักเกิดจึงกล่าว
 สรุปว่า "ถ้าเรากระทำทั้งมวลของบัจเจกบุคคลย่อมเป็นผลมาจากสมภาวะของสังคมซึ่งเขามี
 ชีวิตอยู่" (คัดลอกใน Bury, 1955 : 310)

อันที่จริงความคิดเช่นนี้ได้เป็นของโพสิทีวิสม์เพียงกลุ่มเดียว เป็นแนวคิด
 ที่มีมานานแล้ว และเห็นโคซัคเจนคังแทสกูลิสตอริซิสม์ ซึ่งเชื่อว่าประวัติศาสตร์นั้นเอง
 เป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์ด้วยเหตุดังนั้น บัจเจกบุคคลจึงเป็นเครื่องมือของประวัติศาสตร์
 เท่านั้น "ความคิด" ซึ่งมีลักษณะเป็นตรรกะของเขากำหนดพฤติกรรมของบัจเจกบุคคล
 เช่นเดียวกับลักษณะการผลิตของแต่ละยุคตามความคิดของคาร์ลมารกซ์ แนวโน้มของประวัติ-
 ศาสตร์นิพนธ์ที่มองหาพลังที่ไม่โฆษณา ซึ่งอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์เช่นนี้
 ทำให้นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจแก่บุคคลในประวัติศาสตร์น้อยลง แนวคิดเช่นนี้ขัดแย้ง
 กับความเห็นทางประวัติศาสตร์ในบางสกุลซึ่งมีมาก่อน (และไม่ไดกล่าวไว้อย่างละเอียดใน
 หนังสือนี้) ที่มองเห็นบัจเจกบุคคลเป็นพลังสำคัญของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ นัก-
 ประวัติศาสตร์เช่น ทอมัส คาร์ไลย์ เชื่อว่า "ผู้นำ" หรือ "วีรบุรุษ" หรือ "อัจฉริยะบุรุษ"
 ซึ่งเกิดในบางยุคบางสมัยต่างหาก ที่เป็นผู้ผลักดันประวัติศาสตร์ให้พัฒนาไปตามแนวทางที่ตน
 พอใจ ปัญหาเรื่องบุคคลมีบทบาทอยู่เพียงใดในประวัติศาสตร์จะเป็นปัญหาสืบมาจนปัจจุบัน
 (กฎเกณฑ์ว่าด้วยปรัชญาประวัติศาสตร์ข้างหนา) อย่างไรก็ตาม การละเลยบทบาทของ

ปัจเจกบุคคลโดยสิ้นเชิงของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบโพสิทีวิสมนี้ ก็ถูกนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยคัดค้านเช่นกัน

ข้อโจมตีบางประการต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบวิทยาการและโพสิทีวิสม

ข้อโจมตีที่สำคัญ ๆ ต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวนี้ จะก่อให้เกิดแนวทางของประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวใหม่ขึ้น ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป ในที่นี้ต้องการกล่าวเฉพาะการโจมตีของนักประวัติศาสตร์ร่วมสมัยบางกลุ่ม ซึ่งไม่มีอิทธิพลสืบมาจนสมัยหลัง แต่เพื่อแสดงให้เห็นว่านอกจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวที่กล่าวในบทนี้แล้ว ก็ยังมีประวัติศาสตร์นิพนธ์ในแนวอื่นตั้งอยู่คู่เคียงกันมา ในสมัยเดียวกันนั่นเอง

กลุ่มที่โจมตีการเขียนประวัติศาสตร์แบบวิทยาการมากที่สุด ได้แก่กลุ่มที่เห็นว่าประวัติศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของวรรณคดี คุณค่าของประวัติศาสตร์อยู่ที่วรรณศิลป์ โดยเฉพาะในอังกฤษกลุ่มนักประวัติศาสตร์ เช่นนี้ยังมีอิทธิพลสืบมาอีกยาวนานกว่าในเยอรมันหรือฝรั่งเศส และยังเห็นกันด้วยว่าประวัติศาสตร์มีประโยชน์ในการศึกษาของทหาร นักกฎหมายและนักการเมือง (Marwick, 1971: 45) นักประวัติศาสตร์อังกฤษที่มีชื่อในกลุ่มนี้ได้แก่ทริเวเลียน (George Macaulay Trevelyan, 1876 - 1962) ในบทความชื่อ "Clio, the Muse" ซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๓ เขาได้แสดงความเสียใจว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวซึ่งนิยมกันอยู่นั้น จะทำให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นสิ่งซึ่งสงวนไว้สำหรับ "ผู้เชี่ยวชาญ" ไซ้เล่นสนุกกันเท่านั้น โดยเฉพาะได้แก่พวกนักวิชาการกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งพอใจจะเขียนบทความแฉกัน อานในวงของตนเอง เหยียดหยามและกีดกัน "คนอ่านหนังสือธรรมดา" ออกไปจากวงการการเอาประวัติศาสตร์ไปเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการห่างประวัติศาสตร์ไปเป็นความชำนาญเฉพาะด้านเช่นนี้ เขากล่าวว่าตามนัยะหนึ่งที่สำคัญยิ่งแล้ว ประวัติศาสตร์การปฏิบัติจริงที่สุดของคาร์ไลย์ (นักประวัติศาสตร์ซึ่งใช้ภาษาได้ไพเราะอย่างยิ่ง) "เป็นความจริงยิ่งกว่าการวิเคราะห์อย่างธาเยนของเหตุการณ์เดียวกัน... ซึ่ง

กระทำโดยพวกนักประวัติศาสตร์แนววิทยาศาสตร์ ผู้ซึ่งมีความรู้ในข้อเท็จจริงมากกว่าคาร์โดย
แต่มีความเข้าใจมนุชนอยกว่า ...” (Neff, 1961 : 198 - 199)

ข้อโจมตีอีกอย่างหนึ่งซึ่งค่อนข้างสำคัญก็คือ เริ่มเกิดความสงสัยกันขึ้นว่า
วิธีการของประวัติศาสตร์นี้สามารถเทียบได้กับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจริงหรือ นักปรัชญา
อังกฤษคนหนึ่งในศตวรรษที่ ๑๙ คือ เอฟ.เอช.แบรดลีย์ (F.H. Bradley) ได้วิเคราะห์
“วิพากษ์วิธี” ของประวัติศาสตร์ว่า แมวเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง แต่การ
วิพากษ์สิ่งโลกก็ตามจำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีมาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นก็คืออะไรจริง
หรือเท็จย่อมขึ้นอยู่กับมาตรฐานที่นักประวัติศาสตร์ใช้อยู่อย่างมากและมาตรฐานที่นักประวัติ-
ศาสตร์ใช้ในการตัดสินก็คือประสบการณ์ของนักประวัติศาสตร์เอง (Collingwood, 1970 :
135 - 138) แมวข้อโจมตีเช่นนี้ยังไม่ทำให้เกิดสฤตของประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเรเดอติ-
วิสม ในศตวรรษที่ ๑๙ แต่ทำให้ให้นักประวัติศาสตร์ของวิเคราะห์ “วิพากษ์วิธี” ของ
ประวัติศาสตร์กันใหม่ ก่อนจะสิ้นศตวรรษความเชื่อว่าวิธีทางประวัติศาสตร์เปรียบได้เหมือน
วิธีทางวิทยาศาสตร์ก็เริ่มสลายตัวลง แมแต่สังกัลัวส์และเชญูโยโบสก็ยอมรับว่าวิธีการของ
ประวัติศาสตร์นั้นเป็นวิธีการที่ไม่เหมือนใครเลย เขากล่าวเตือนนักประวัติศาสตร์ว่า ใน
บรรดาการศึกษาทุกแขนงนั้น ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่เรียกร้องให้ผู้ศึกษานึกถึงวิธีการมาก
ที่สุด เพราะเป็นความจำเป็นในตัวของมันเอง

“... เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ในการศึกษาประวัติศาสตร์ วิธีการที่
เกิดโดยสัญชาตญาณนั้น ดังที่เราได้เตือนไว้หลายหนแล้วว่า เป็นวิธีการ
ที่ไม่มีเหตุผล ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเตรียมตัวในการต่อต้านแรงกระตุ้นที่
เกิดขึ้นในฉับพลันอันแรก นอกจากนี้ วิธีการอันมีเหตุผลในการใล้มาซึ่ง
ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ย่อมแตกต่างอย่างมากมายจากวิธีการของวิทยาการ
แขนงอื่นทั้งหมดทั้งหมัด การมองเห็นลักษณะที่แตกต่างกันนี้จึงเป็นความ

จำเป็น เพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยากที่จะใช้วิธีการของวิทยาการซึ่งได้สร้าง
เป็นระบบขึ้นมาแล้วแก่ประวัติศาสตร์" (คัดลอกใน Marwick, 1971 :
50 - 51)

แม้นักเบอริเอง ก็เริ่มจะมองเห็นความแตกต่างของประวัติศาสตร์กับวิทยา-
ศาสตร์ธรรมชาติ ในสุนทรพจน์ของเขาเพื่อรับตำแหน่งศาสตราจารย์ใน ค.ศ. ๑๙๐๓ เขา
ชี้ให้เห็นว่าการคิดแบบประวัติศาสตร์นั้นที่จริงแล้วเป็นของใหม่ มีอายุได้เพียงประมาณ
ศตวรรษเดียว และหาได้เหมือนกับความคิดในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติไม่ อย่างไรก็ตาม
เบอริกัดจับสุนทรพจน์นั้นโดยการยืนยันใหม่ว่าประวัติศาสตร์คือวิทยาศาสตร์

ความพยายามของเบอริในการหาข้อแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์และ
วิทยาศาสตร์ กัดบ่งนำไปให้เบอริไปเห็นความสำคัญของ "สิ่งเฉพาะ" หรือ "ปัจเจกภาพ"
ในประวัติศาสตร์ เขาเห็นว่าการอธิบายประวัติศาสตร์โดยไปอ้างถึงกฎทั่วไปที่ครอบงำ
ประวัติศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่ไม่มีจริงในประวัติศาสตร์อย่างมากประวัติศาสตร์ก็เสนอเพียง
ลักษณะอันหนึ่งอันเดียวกัน (Uniformity) ของกลุ่มเหตุการณ์ ไม่ใช่กฎตายตัว เพราะ
สิ่งที่กำหนดกระบวนการของประวัติศาสตร์นั้น คือความบังเอิญประจวบเหมาะ เป็นต้นว่า
การถึงแก่กรรมโดยกระสุนปืนของผู้นำ อาจยังความเปลี่ยนแปลงวิถีทางอย่างมากมายแก่
ประวัติศาสตร์ของสังคมหนึ่งก็ได้ ในกระบวนการของประวัติศาสตร์จึงมี "อุบัติเหตุ"
เกิดขึ้นเสมอ ทั้งนี้ทำให้ประวัติศาสตร์แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ไปอย่างมาก สาเหตุอัน-
หนึ่งหรือกลุ่มของสาเหตุจำนวนหนึ่งมาประจวบกันเข้าในเวลาอันหนึ่งทางหาก ที่ทำให้เกิด
เหตุการณ์อย่างหนึ่ง ๆ ขึ้นมาโดยสรุป เบอริเห็นว่าปัจเจกภาพก็คือความประจวบเหมาะ
ที่วุ่น และเนื่องจากประวัติศาสตร์ศึกษาถึงปัจเจกภาพ ประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถ
"เข้าใจ" จนถึงสร้างกฎเกณฑ์ตายตัวขึ้นมาได้เหมือนวิทยาศาสตร์ (Collingwood,
1970 : 149 - 151)

ในถ้อยความประจบเหมาะนี้เอง ที่ทำให้เบอร์ตันไปเผชิญกับปัญหาเรื่องบทบาทของปัจเจกบุคคลในประวัติศาสตร์อีก ในคราวนี้เขากลับให้ความสำคัญแก่ปัจเจกบุคคลอย่างมาก ถือว่าปัจเจกบุคคลมีส่วนอยู่มากในการกำหนดให้ประวัติศาสตร์เป็นอย่างที่มันได้เป็นไปแล้วนี้ เขากล่าวสรุปความเห็นของเขาไว้ในที่หนึ่งอย่างที่ว่า

"อาจจะกล่าวว่าเป็นไปไคว่ว่า เหตุการณ์ทหารเป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของการปฏิวัติฝรั่งเศส นี่อาจจะไม่จริง แต่ขอให้เราสมมุติว่าจริงอย่างนั้นก่อน และขอให้เรายอมรับไปก่อนต่อไปคว่ว่า เมื่อเกิดคนโปเลียนขึ้น ก็ยอมจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าคนโปเลียนจะต้องกลายเป็นผู้เผด็จการ แต่การมีอยู่ของคนโปเลียนยอมขึ้นอยู่กัสายแห่งสาเหตุซึ่งเป็นอิสระ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับลำดับแห่งเหตุการณ์ทางการเมืองเลยแม้แต่น้อย เขาอาจตายเสียตั้งแต่ยังเด็ก เพราะเป็นโรคหรือประสบอุบัติเหตุก็ได้ และข้อเท็จจริงที่ว่าเขายังมีชีวิตรอดมาได้ ก็เกิดจากสาเหตุซึ่งเป็นอิสระจากสายแห่งสาเหตุ... ที่นำไปสู่การสถาปนารัฐบาลราชาธิปไตยเช่นกัน การมีอยู่ของบุคคลซึ่งเป็นอัจฉริยะและมีบุคลิกภาพเยี่ยมคนโปเลียนในช่วงเวลานั้นเป็นความประจบเหมาะซึ่งมีผลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีของประวัติศาสตร์ อาจเป็นไคว่ว่า แม้ไม่มีคนโปเลียนที่นั่นก็อาจจะมืผู้เผด็จการคนอื่นฉวยอำนาจไปได้ แต่ก้เห็นได้ชัดคว่าผู้เผด็จการนั้นจะไม่มีวันทำในทุกสิ่งที่คนโปเลียนได้ทำไปแล้วเป็นอันขาด..." (Bury, 1955: 303)

เมื่อกล่าวโดยสรุป นักประวัติศาสตร์ในต้นศตวรรษที่ ๒๐ ยังไม่ค่อยแน่ใจเสียแคววว่าการรวบรวมข้อเท็จจริงอย่างเหนือยยาก และควยวิธีที่มีลักษณะภาววิสัยเพียงเท่านั้น จะเพียงพอเพื่บจะจำตองข้อเท็จจริงที่ถูกต้องเพียงแท้แก่วิทยาศาสตร์ขึ้นมาได้ อยางไร

ก็ตาม ความศรัทธาใน "วิพากษ์วิธี" ของประวัติศาสตร์ก็ยังมีอยู่เสมอคล้าย และ
จะเป็นแกนกลางของประวัติศาสตร์นิพนธ์ในศตวรรษที่ ๒๐ ควบ (Marwick, 1971: 52)
ถึงกระนั้น ความสงสัยไม่แน่ใจดังที่ได้กล่าวนี้ ก็เป็นการเพียงพอสำหรับการเปิดฉาก
ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวใหม่ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

รายชื่อคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

1. นายเสถ์	จามริก	ประธานกรรมการ
2. นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
3. นางสาวกุสุมา	สนิหงศ์ ฅ อัญญา	กรรมการ
4. นายชัชชัย	ชงกิตติกุล	กรรมการ
5. นางสาวสพชน	ชัยประสาน	กรรมการ
6. นายสุเทพ	สุนทร เกสซ์	กรรมการ
7. นายนรนิติ	เศรษฐบุตร	กรรมการ
8. นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
9. นายวิทยา	สุจริตนารักษ์	กรรมการ
10. นางอารี	สันหวี	กรรมการ
11. นางอมรา	พงศาพิชญ์	กรรมการ
12. นายเฉลิม	ทองศรีหงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
13. นายบัณฑิต	อัคราณิชัย	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
14. นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเพร่ญูญิก
15. นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
16. นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการและผู้จัดการ